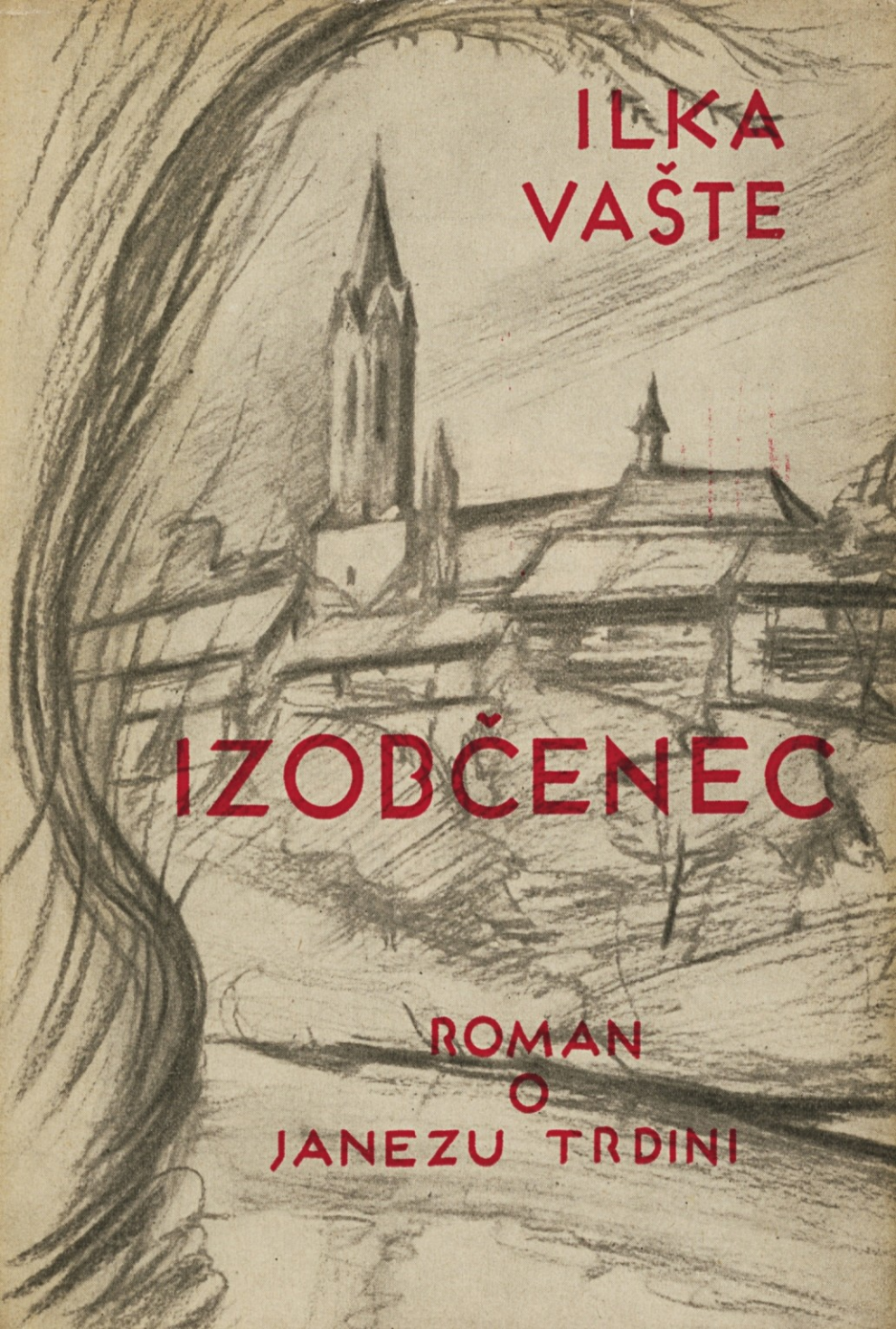

ILKA
VAŠTE

IZOBČENEC

ROMAN
O
JANEZU TRDINI

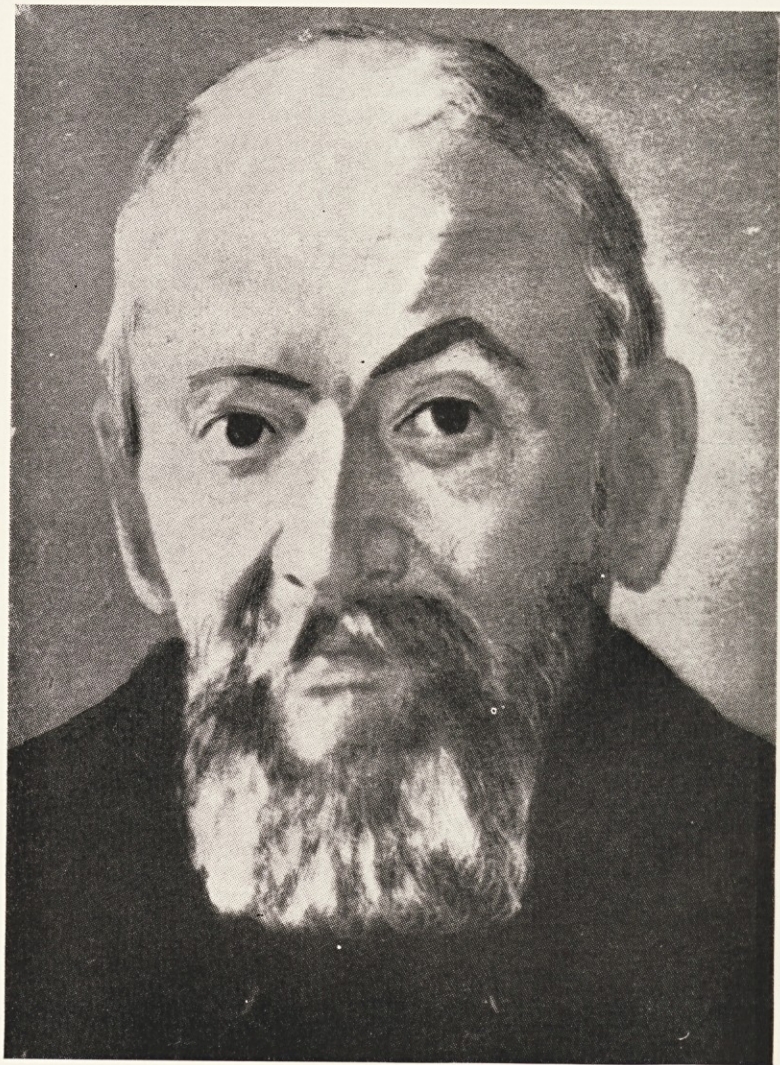
ILKA VAŠTETOVA spada med ugledne slovenske pripovednice in si je s svojimi zgodovinskimi povestmi in biografskimi romani pridobila širok krog bralcev. Zanimanje za njene stvaritve bo gotovo veljalo tudi njenemu najnovejšemu romanu IZOBČENEC, v katerega je zajela pisano in razgibano življenje pisateljice Janeza Trdine v Novem mestu.

Pisateljica Ilka Vašte se je rodila v Novem mestu 2. junija 1891 v uradniški družini. Ljudsko šolo je obiskovala v Ribnici, nato pa je v Ljubljani končala učiteljsiše. Svoje prvo službeno mesto je imela v Kranju, kasneje na Jesenicah in v Trstu, kjer se je poročila. Iz Trsta je prišla v Ljubljano, kjer živi tudi sedaj.

Pisateljčvati je začela leta 1910, v svoji prvi službi. Njeni prvi tiskani podlistki so leta 1916 izhajali v tržaški »Edinosti«. Leta 1921 so izšle njene »Pravljice«, nato povesti »Mejaši« (1923), »Umirajoče duše« (1929), »Vražje dekile« (1933), »Roman o Prešernu« (1937), »Rožna devica« (1940), po vojni pa »Upor« (1950), »Visoka pesem« (1953), »Svet v zatonu« (1953), »Gričarji« (1956) in druga izdaja »Romana o Prešernu« (1958).

V svojih delih posega Vaštetova v zgodovinska obdobja, pri čemer kot osrednji lik vzame kako pomembno osebnost, če že ne opisuje povsem nje, kot je to v »Romanu o Prešernu« ali v »Izobčencu«.

DOLENJSKA ZALOŽBA
NOVO MESTO

Janez Trdina

Fotografija Hinka Dolenca (1905)

ILKA VAŠTE

IZOBČENEC

Roman
o Janezu Trdini

DOLENJSKA ZALOŽBA
NOVO MESTO

1960

D2014/3423

DOLENJSKA ZALOŽBA
NOVO MESTO

1980

Svoji hčeri
dr. Zlati Vašte - Visenjakovi!

Pisateljica

Ljubljana, 14. marca 1959

PRVI DEL

Politični kaznjene c

Leta 1867.

Sredi oktobra je bilo.

V Bršlinu poleg Novega mesta je na klopi pred novo Virkovo gostilno sedel srednje velik, vitek moški, resnega, pravilno oblikovanega obraza, obrobljenega z oglato pristriženo, temno brado. Pod mehkimi, gostimi lasmi se mu je gubalo visoko čelo. Temne oči z ostro začrtanimi, na levi strani v ostrejši kot dvignjenimi, tankimi obrvmi so zakrivali naočniki. Z levico je držal v naročju knjigo, z desnico si je nekaj zapisoval v beležnico, ki jo je imel na klopi poleg sebe. Moški je bil kazensko upokojeni profesor Janez Trdina, star komaj sedemintrideset let.

Zdaj pa zdaj je dvignil pogled in obletel z njim okolico: čez cesto preko travnikov in njiv proti Cegelnici in Krki in na desno navzgor proti gozdovom Žabjeka, ki so žareli v čudovitih jesenskih barvah. V njegovem mehkem pogledu je vstalo hrepenenje. Narava ga je vabila v skrite gozdne hrame. Toda premagal se je, vzdihnil in se spet zatopil v knjigo in svoje izpiske. Od Žabjeka navzdol je zapihal hladen veter. Sonce se je že nagibalo k zatonu.

Odložil je knjigo in si zapel nekaj gumbov črne surke. Mrazilo ga je. Vendar se mu še ni hotelo v hišo. Z drhtečimi nosnicami je slastno vdihnil čisti hladni zrak, si z vitko roko popravil šop mehkih las s čela in preložil mišičaste noge, ki so tičale v sivih hlačah in kratkih škornjih. Spet je prijel za knjigo in svinčnik in se zatopil v delo.

Ljudje so hodili mimo njega po cesti in star, v kmečkem ljudstvu zakoreninjen strah pred gosposkim človekom jih je silil, da so ga pozdravljali:

»Dober večer!«

»...večer!« jim je kratko odgovarjal, ne da bi dvignil glavo iznad knjige.

Spogledovali so se in se nasmihali, češ: Škric čudaški! Vse dneve tiči v knjigah, celo na izprehode jih nosi s seboj in polega in poseda z njimi po gozdovih in tratih. Dobro mu je, lenuhu! Plačo vleče za prazen nič, za lenuharjenje. Mi pa garamo kakor živina od jutra do večera...

Janez Trdina je čutil njih poglede in uganil njih misli — kaj bi jih ne! Saj je bil kmečki sin! Vendar je mirno delal dalje in si mislil: Vsak po svoje. Vi z rokami, jaz z glavo...

Zdajci sta prišla po Kačji ridi z Žabjeka navzdol dva moška. Eden, čokat in majhen, je bil razglav. Na temenu precej velike glave so se mu kakor mah kodrali redki svetli lasje. V topo konico pristrizena brada je podaljševala široki, zagoreli obraz. Orlovski nos in košate obrvi pod srednje visokim čelom bi mu bile dajale trd in odločen izraz, ko mu ne bi bila iz oči sijala mehka dobrot. Bil je sodni svetnik dr. Vojska.

Poleg njega je stopal mogočno in veljavno njegov sprem-ljevalec, srednje velik in širokopleč, čednega obraza in goste, svetle »cesarske« brade. Plešasto glavo mu je krasila lončasta kapa sodnega sluge. V roki je vihtel podolgovato uradno torbo z akti svojega predstojnika.

»Aha!« je sluga pretrgal molk in s torbo zamahnil proti pritlični hiši na levi strani ceste.

»Kaj?« se je dr. Vojska ozrl k spremljevalcu.

Sluga je še enkrat zamahnil v tisto smer in pojasnil s pritajenim glasom — saj sta bila le še dvajset korakov od hiše:

»Novi krčmar — ‚Cilinder‘ mu pravijo v mestu — je pravil v Rozmanovi gostilni, da ima na stanovanju še mladega učenega človeka, ki so ga upokojili za kazen. Tistile bo.«

»Hm,« je zagodrnjal sodnik, vendar je radovedno uprl oči v človeka, ki je sedel pred hišo. Začudeno je dvignil košate obrvi in stopil s ceste proti gostilni.

»Dober večer!« je pozdravil z nasmehom in zamahnil s čepico, ki jo je nosil v roki.

»...večer!« se je glasil kratki, brezbrizni odgovor brez pogleda.

Dr. Vojska je pristopil, se sklonil nad knjigo, ki jo je mladi kazenski upokojenec držal v naročju, in dejal:

«Horoš russkij jizik.»

Trdina je šinil kvišku, da mu je knjiga padla s kolen in se pokazala njena naslovna stran: Normanski period ruskoj istorii — sočinenie M. Pogodina — Moskva 1859.

»Andrej!« je kriknil in z obema rokama prijel za roko, ki mu jo je prožil dr. Vojska s širokim prisrčnim nasmehom.

Sluga je pristopil z začudeno razprtimi očmi... Kako? Sodni svetnik se rokuje s človekom, ki je bil kazensko upokojen? Zdi se celo, da sta stara prijatelja?... Sodnik in kaznenec?

Trdinov žareči pogled je oplazil pristopivšega slugo. Takoj je razumel njegovo nemo strmenje. Vsa kri mu je splahnela z obraza, žarenje v očeh je ugasnilo. Izpustil je Andrejevo roko in odstopil s povešenim pogledom:

»Oprostite, gospod! Zmotil sem se,« je tiho zajecel slovenski in dodal v ruskem jeziku: »Bodite oprezni! Za cesarsko kraljevega uradnika je nevarno govoriti z menoj — kaj šele me prijateljsko pozdravljati! Političen kaznjenec sem. Najbolje bo za vas, če me več ne poznate.«

Nad krepkim prijateljevim nosom sta se zarezali dve ostri gubi. Jezno je odgovoril prav tako ruski:

»Ali si znorel?! Za kakšnega izprijenca me pa imaš? Mar naj zato, ker so te uničili nemčurski razbojniki in podli vladni podrepniki, ugasne najino pobratimstvo, v ognju dunajskih študentovskih let zvarjeno in v skupnem navdušenju za slovansko vzajemnost prekaljeno! Janez, sramuj se!«

Toda Trdini se obraz ni razjasnil. Ustne so se mu bolešno zganile, glasu pa ni bilo preko njih. Počasi je dvignil pogled. Njegove oči so bile solzne. Pograbil je knjigo s tal in beležnico s klopi in brez pozdrava s trdim korakom stopil v hišo, ne da bi se ozrl na tovariša srečnih mladih let.

Vojska je gledal za njim, odkimal z glavo in sam vase zagodrnjal:

»Trdi Janez!«

Ž zamišljeno povešano glavo se je vrnil na cesto. Trdi Janez! ... Trmast je bil menda svoj živi dan. Prava gorenjska betica. Andrej Vojska, sin Antona Vojske, učitelja na ljubljanski normalki, je bil petošolec, ko so mu prvič pokazali tretješolca Janeza Trdino, najbolj tercijskega fanta na ljubljanski gimnaziji.

»Vsak dan obliže vsem svetnikom pete, preden pride v šolo,« so mu povedali sošolci. »Po blatnih tleh se plazi v cerkvi, da ima hlače na kolenih vse odrgnjene.«

No, pa se je nadarjeni fant naposled le unesel. Tri leta pozneje se je že uveljavljal med višješolci s svojo načitanostjo in izredno dobrim spominom. Njegov živahni duh se je otresel mračnega pobožnjakarstva in se z vsem mladostnim ognjem ogrel za narodno idejo. »Slavjanstvo« mu je bilo od tedaj najvišje božanstvo. Že kot osmošolec je trdi Janez javno dvignil svoj glas v časniku »Slovenija«. Ostro je kritiziral razne krivice, ki so se godile dijakom pod ravnateljstvom Nemca Kleemana. Zaradi tega so napravili na šoli strogo preiskavo in bi bili Trdino izključili, če se ne bi bil pri konferenci zavzel zanj dobričina in narodno čuteči profesor Kersnik.

Vendar Janezu po tej bridki izkušnji navdušenje za narodno misel ni splahnelo. Narobe. Izkušnja ga je potrdila v delu za narod. Še kot osmošolec je napisal svojo Zgodovino slovenskega naroda... S honorarjem, ki ga je za to delo prejel, je odšel na dunajsko univerzo. Andrej se je nasmehnil, ko se je spomnil, s kolikšnim ognjem se je Trdina kot mlad dunajski visokošolec udeleževal vročih debat v Gerlovičevi kavarni na Bauernmarktu, kjer so se zbirali slovanski dunajski visokošolci. Razčlenjevali so razna filozofska, pobijali verska in premlevali politična, posebno še narodnopolitična vprašanja. Razgovorov se je Janez udeleževal z vso strastjo. Bolele so ga vnebovpijoče krivice, ki so z njimi v cesarstvu v veliki manjšini živeči Nemci s pomočjo Madžarov stiskali slovanske — Trdina je vedno rekal »slavjanske« — narode.

»Majčici Slaviji sem prisegel zvestobo do smrti,« je rekel nekoč v večji družbi visokošolcev: »S to prisego je večno zvezano moje sovraštvo do naših tlačiteljev — Nemcev. Že kot otrok sem se navzel tega sovraštva. Kmečki sin sem. In kmetje sovražijo svoje večstoletne pijavke — fevdalce in birokrate. Oboji so Nemci in nemškutarji.«

Kakršen je bil Trdina v mladosti, takšen je menda ostal v svojih zrelih letih, v svojem profesorskem poklicu. Zaletaval se je v zid nemške krivične premoči, ki so jo nad avstrijskimi Slovani vzdrževali nemška manjšina, madžarski aristokrati in nemško-klerikalni cesar Habsburgovec Franc Jožef. Pred tem zidom je klonila — razen Poljakov — vsa avstrijska slovanska

večina: Čehi, Slovaki, Hrvati, Slovenci in del Srbov. Poljaki so se po dobro preračunani politični barantiji rešili na svoje sebične postojanke. Pred zidom krivične premoči pa je obležal pred nekaj meseci tudi najgorečnejši slovenski propagandist — reški profesor Janez Trdina. Obsodili so ga, da ščuva in kviri mladino... Dunajski naučni svet, ki je v njem sedel tudi Trdinov nekdanji univerzitetni profesor Bonitz, je zahteval, naj obtoženca premestijo, hrvatski ban je predlagal odpust, hrvatska dvorna pisarna pa se je odločila za kazensko upokojitev. Kot kazenski upokojenec se je po hudem preganjanju kakor do smrti ranjena žival zavlekel v skrit kot svoje ljubljene domovine, v neznatno vas Bršlin pri Novem mestu.

Kako strašno mu mora biti pri srcu v njegovi prostovoljni osamljenosti, brez človeka, ki bi mu mogel potožiti pekoče bolečine svojega, za pravice naroda vnetega srca, brez prijatelja, ki bi mu mogel zaupati svoje misli in se z njim potapljati v globine človeškega duha, brez bitja, ki bi vzbujalo v njem topla življenska čustva, brez doma, brez ljubezni...

Sam hoče biti!

Ali naj ga pustim samega, ko sem mu pogledal v zagrenjeno srce? Ali bi bilo takšno ravnanje človeško? Ali me ne bi bilo pred samim seboj sram?

Seveda — Trdina je kaznjenec...

Ampak zagrešil ni nič nečastnega! Nasprotno — kot bojevnik za narodne pravice je pokazal tolikšen pogum, kakor ga ne zmore vsak zaveden Slovenec. Kajpak nas je še bore malo Slovencev, ki se svojega slovenstva zavedamo, le nekaj desetih razumništv, še tisti odpadajo drug za drugim. Pod vladnim pritiskom se kotalijo v nemčursko gnojnico...

Andrej Vojska se je sredi ceste ustavil, da se je njegov spremljevalec začudeno ozrl nanj.

»Ne!« je izpregovoril mladi sodnik odločno in trdo in nadaljeval pot z dvignjeno glavo... Ali naj sam sebe potlačim v tisto zaničevano gnojnico? Ali naj se v njej znajdem v družbi svojega častivrednega nemčurskega šefa, vladnega podrepnika Napreta? Naj se izogibljem političnega kaznjence, da ne pade senca name, državnega uradnika?

Fej!

Sram te bodi, Andrej!

Kaj bi reklo k takšni potuhnjeni neznačajnosti moje dekle, moja dobra Berta?

Ampak Janez me je odločno zapodil! Kako naj zlomim njegovo trmo? Po vsej sili vendar ne bom rinil vanj!

Ves razdvojen je dr. Vojska v družbi sodnega sluga stopal po cesti, ki ga je peljala skozi gozd, čez Kapiteljski Marof proti mestu.

Sluga, ki mu je trdovratni molk gospoda sodnika že presedal, je poizkusil predstojnika zaplesti v razgovor:

»Ali mislite, gospod svetnik, da so sejmarja umorili Cigani?«

Vojska je molče skomignil z rameni.

»Dovolj blizu Kačje ride taborijo, res. Toda čudno je, da je dan po umoru izginil tisti prosluli pretepač Jurij Čarga,« je nadaljeval sluga.

Sodnik Vojska je razmišljeno prikimal in dejal:

»Pravijo, da je izginil tudi Cene, sin ciganskega poglavarja Mihe Brajdiča.«

»Ni izključeno, da je umor zagrešil Cene. Prej bi rekel Cene kakor Čarga. Čarga je le pretepač, Cene Brajdič pa je že sedel zaradi uboja.«

»Nima smisla, da bi o morilcu ugibali, dokler nimamo v rokah nobenih dokazov,« je sodnik odrezal razgovor. Ni mogel odtrgati misli od nesrečnega trpina v Bršlinu...

Medtem je Janez Trdina stopil čez vežo, ki je bila obenem kuhinja. Odprl je vrata na levo in odšel skozi sobo zakoncev Virkovih — v sili je soba rabila tudi gostilniškim namenom — in po visoki stopnici v svojo skromno kamrico. Zaprl je nizka vrata, vrgel knjigo na mizico pred oknom, odmaknil edini stol in se spustil vanj. Z razkrečenimi prsti si je segel v lase. Potem si je z jezo kretnjo s hrbtom roke obrisal solzne oči, iztegnil skršeno pest po mizi in zaškrtal:

»Preklete!«

Še nikoli ni svoje bridke usode tako boleče občutil kakor v teh trenutkih. Po vseh grozotah političnega preganjanja na Reki se je zakrknil vase in sklenil, da preživi življenje, ki mu je še odmerjeno v samoti, zakopan v študij za obširno delo o Rusiji in za natančen etnografski opis Dolenjske, zibelke slovenstva. Za študij dolenjske zemlje in dolenjskega ljudstva je hotel prepotovati vso pokrajno in povsod navezati stike s

kmeti, hlapci in deklami, pa tudi s krošnjarji, berači in postopači, celo s Cigani. Le meščanov se je namenil izogibati. Vedel je, da vsi vprek govorijo nemški: pravi priseljeni Nemci in domači Slovenci. S to meščansko nemčursko svojatjo ni hotel imeti nobenega opravka več. Do grla je je bil sit še s svojega prvega službenega mesta v Varaždinu in še bolj z Reke, kraja zlega spomina, kjer so se poleg potujčenih Hrvatov in Slovencev šopirili še zagrizeni Madžari in Italijani.

Kako je njegovo razrvano srce v prostovoljnem pregnanstvu hlepelo po resničnem prijatelju! Kako globoko ga je pretreslo, ko je Andrej nenadoma stopil predenj! Andrej Vojska je bil vedno značajan fant, zaveden Slovenec. Na Dunaju sta mnogo občevala. Sicer se Andrej nikoli ni razgrel do prevroče zaletelosti. Bil je miren in preudaren človek, vendar trden in zanesljiv.

»Prav zato ga ne smem spraviti v neprilike,« si je rekel Trdina: »Ne smem izrabljati njegovega dobrega srca in njegove trdne narodne zavednosti. Dosledno bom moral odklanjati njegovo plemenito preziranje nevarnosti. Ne smem biti sebičen! Odločil sem se za samoto in pri tem ostanem.«

Pa ga je vendarle bolelo, da si je s hrbtom roke še enkrat obrisal solze, ki so mu pripolzele iz oči.

V prednji sobi so se odprla vrata in ženski glas je zaklical:

»Gospod profesor! Večerja je na mizi!«

»Pridem!« se je oglasil Trdina.

Vstal je. Dasi je bil le srednje velik moški, se je skoraj dotikal nizkega lesenega stropa, prepreženega s širokimi špranjami, ki je skozi s podstrešja svetila medla svetloba. Skozi te špranje je Trdini pihalo na glavo ob vetrovnem vremenu, pa tudi drobci slame in sena so padali skozi, kadar so kokoši brskale po podstrešju, kajti kamrica je bila naslonjena na hlev. Stopil je k edinemu, majhnemu oknu, se iztegnil preko mize in nastežaj odprl zamreženo okno. Zaradi muh, ki so prihajale od hleva, je okno podnevi večkrat zapiral. Ponoči pa v vlažni kamri ni vzdržal ob zaprtem oknu. Zoprni mu je bil duh po plesnobi in bal se je, da mu plesen ne uniči borne zaloge obleke, ki mu je visela v ozki omari za vrati.

Stopil je skozi obe sobi in vežo v pivnico na drugo stran veže. Pod stropom je brlela petrolejka in na mizi pri peči se je na krožniku kadila preprosta večerja: močnik s krompirjem.

Na Trdinov obraz je legel posmeh. Mislil si je: Dokopal sem se približno spet do hrane, ki sem jo imel kot gimnazijec pri dijaški gospodinji Tandlerici v Ljubljani.

Vendar mu je jed teknila, ker je bil lačen. Malokdaj si je privoščil malico. Saj mu je od revne pokojnine — šestindvajset goldinarjev bi bil moral prejemati mesečno — še niso nakazali niti krajcarja. Jedel je pri gospodarju Florijanu Virku na upanje, kajti z denarjem, ki ga je bil na Reki dobil kot povračilo za krivične odtegljaje, je poravnal dolgove, ki jih je bil z veseljačenjem in popivanjem lahkomišelno napravil še pred smrtjo svoje nesrečne žene Frančiške. Revica mu je — pet let in pol je bilo tega — umrla za jetiko na Reki, potem ko ji je umrlo že drugo preslabotno dete. Umirala je, on pa je na eni svojih »ekspedicij« v veseli družbi popival v okoliški gostilni...

»Ne, ne! Nočem misliti na to!« je Trdina odgnal spomin, ki mu je s silno težo obremenjeval vest. V studu nad samim seboj je vstal in odšel iz prazne gostilniške sobe.

V slabo razsvetljeni kuhinji oziroma veži je skoraj trčil ob gospodarja Virka. Bil je to dolg, suh človek, bledega obraza, elegantno oblečen, s cilindrom na glavi — Novomeščani navadno niso nosili takšnega pokrivala — v roki pa je držal palico s srebrnim ročajem. Odpravljal se je — kakor sleherni večer — na popivanje v mesto.

»O, gospod profesor! Dober večer!«

»Dober večer!« je zagodrnjal Trdina in hotel stopiti mimo Virka.

Ta pa se je — očitno je bil že nekoliko pijan — dotaknil z ročajem svoje palice Trdinove rame in se zoprno zahehetal:

»He, he, he! Ali vam je Anica spet postregla z imenitno večerjo, kaj? Močnik s krompirjem! He, he! Meni bi se želodec obrnil ob taki večerji. Pojdite z menoj v mesto! Povabim vas na večerjo v Brunnerjevo gostilno. Tam dobiva kaj boljšega, kakor je močnik moje Anice.«

»Hvala! Močnik mi je kar dobro teknil,« se je Trdina otreseel prevzetnega bahaškega pijanca: »Med nemčurji, ki zahajajo — kakor ste mi pravili — v Brunnerjevo gostilno, pa nimam kaj opraviti.«

In že je odprl vrata na nasprotni strani veže in jih trdo zaprl za seboj.

»Žvirca sitna, trmasta!« je zagodrnjal za njim Virk. Sko-mignil je z rameni in stopil na cesto.

Trdina pa je v svoji kamri nekoliko počakal, da je zoprni gospodar odšel, potem si je pokrill klobuk, ogrnil pelerino in stopil v kuhinjo. Ob slabi luči majhne petrolejke je sedela tam pri mizi gostilničarka Anica Virkova in luščila fižol. Njena precej starejša sestra Meta je ob ognjišču pomivala posodo.

»Gospa Anica, prosim, dajte hišni ključ na okno, da vas ne bom budil, ko se vrnem. Grem, da se nekoliko izprehodim proti Cegelnici in ob Krki.«

»Prav, gospod profesor,« je Anica prijazno odgovorila. Imela je čudno navado, da je pri govorjenju stiskala že tako majhna usta.

»Nikar naj ne hodijo v temi h Krki!« je svarila stara Meta in se, sklonjena nad umivalno skledo, ozrla po Trdini.

»Zakaj pa ne, Meta?«

»Oh, kadar se stemni, prihaja iz Krke povodni mož. Že marsikoga je potegnil v globoko vodo. Nikoli več ga ljudje niso videli.«

»Kaj bi povodni mož s takim sitnim dedcem, kakor sem jaz! Mislim, da rajši sega po lepih mladih deklinah.«

»Jej! Morda imajo prav. Sosea mi je povedala, da je lansko leto julija izginila v vodi lepa mlada punca, domačinka iz Cegelnice. Zvečer se je šla kopat dol pod vas. Dobro je znala plavati — pri nas se zna že vsak otrok sukati po vodi — pa ji doma niso branili. Hiša ni stala daleč od vode. Domači so takrat sedeli na klopi pred hišo in se hladili. Pa zaslišijo od vode strašen krik. Vsi planejo navzdol h Krki. Očetu se je zdelo, da se je v mesečini zasvetila roka nad gladino vode. Planil je v reko. Ko je priplaval do tistega kraja, ni videl ničesar več. Praviijo, da ima povodni mož pri izlivu Prečne v Krko svojo luknjo. Tja je menda zavlekel nesrečno punco.«

»No, dobro, da vem! Bom imel vsaj lepo družčino, če pobere še mene. Lahko noč!«

Smeje se je Trdina odšel. Starka ga je s svojo pravljico spravila v dobro voljo. Sklenil je, da si bo takšne bajke, ki žive med ljudstvom, zapisoval. Morda jih kdaj porabi v etnografskem opisu Dolenjske.

»No, Meta, to se ti je pa dobro posrečilo,« je rekla Anica, ko je Trdina zaprl vežna vrata za seboj. »Profesorja nisem videla smejeti se, že odkar mu je umrla žena.«

»Ali jo je imel tako rad?«

»Kaj še! Sam nam je večkrat pravil, da jo je vzel brez ljubezni in le zato, ker ni nikoli nemškutarila. Moji otroci bodo zavedni Slovenci, sovražili bodo Nemce kakor jaz, je vedno govoril na Reki. Ko je služboval še v Varaždinu, je imel menda dekle, ki je bilo nemški vzgojeno in čeprav je bila po rodu iz trdne hrvaške družine, ni znala dobro svojega materinega jezika. Ujezil sem se zaradi njenega trdovratnega nemškutarjenja in sem jo pustil, nam je nekoč povedal. Menda mu je tega še danes žal, ker je bila sicer dobro dekle in ga je imela rada in on njo. V jezi na hrvaško nemškuto se je zaletel in se poročil s Slovenko, z nezakonsko gostilničarjevo hčerko iz Ljubljane. Sam je pravil, da je bila zelo nežna, občutljiva, bolehnna in jokava. S svojo emravostjo mu je šla na živce, da je bil z njo surovo trd. Ni je pretepal, a puščal jo je samo — komaj osemnajstletno revico v tujem mestu! Sam pa je hodil s prijatelji — in prijateljicami — »na ekspedicije« — kakor je sam rekel — v bližnje in daljne okoliške gostilne in prihajal domov pozno ponoči ali šele zjutraj. Dve leti in pol sta bila poročena in ves čas jo je zanemarjal. Celo umrla je ubožica, ko je bila sama doma. To ga menda še danes grize. Saj je na dnu srca dober človek, le trmast je, strašno trmast.«

»Zakaj pa so ga tako mladega upokojili?«

»Tega je bila največ kriva njegova trma. Kolikokrat mu je rekel moj mož: Pustite hrvaške paglavce, naj tonejo v laški mlakuži, če je njihovim polahonjenim staršem všeč tako! ... Ampak profesor Trdina je bil hud in je kričal nanj: Zakaj pa vi izpreminjate svoj dom v hrvaško trdnjavo in mečete laške pijance na cesto, hrvaških pa ne? Mene so nastavili za vzgojitelja hrvaške mladine in vem, kaj je moja dolžnost. No, prišlo je tako daleč, da je Trdina prečepel vse dneve med svojo mladležjo. Posebno so se ga oklepali dijaki višjih razredov. Ostajal je z njimi še po pouku v šoli, prirejal jim je brezplačen nedeljski tečaj za slovensko slovstvo, vodil jih je na izlete, obiskovali so ga na domu. vabil jih je v Čitalnico, marsikdaj je pripeljal celo mlado družbo v našo gostilno. Sama sem slišala, kako jih je ščuval proti domišljavim Nemcem, ki

v Avstriji vladajo Slavjanom samo zato, ker Slavjani niso edini med seboj, temveč se vsak slavjanski narod puli le za svoje zadeve, skupnih stvari pa mu ni mar. Pravil je fantom, ki so ga verno poslušali, da je v Avstriji in na Ogrskem še enkrat toliko Slavjanov — Poljakov, Rusinov, Čehov, Slovakov, Slovencev, Hrvatov in Srbov — kakor Nemcev. Če bi se vsi avstrijski in ogrski Slavjani zvezali in uprli, bi Nemce in Madžare gotovo premagali, posebno, če bi jim pomagali še bratje Rusi, ki imajo velikansko državo, večjo od Evrope, in jih je kakor listja in trave... Tako je učil fante.«

»Ali je to res, kar jih je učil?« se je začudila Meta in prišla za junjo, da obriše pomito posodo.

Njena mlajša sestra je dvignila ramena:

»Kaj vem! Gospod Trdina je učen človek. On bo že vedel, kaj je res in kaj ne. Tako je pač govoril dijakom. In fantom so se svetile oči in vzklikali so in napijali 'majčici Slavi', da je grmelo po gostilni. Še drugi pivci so prisluhnili in se navduševali z mladino vred. Seveda sem med njimi včasih opazila kakšnega laškega potuhnjence in sem gospoda profesorja opozorila nanj. Ampak gospod Trdina se jih ni bal, smeje mi je vedno odvrnil: 'Naj se pa še taki kaj naučijo!' Eh, Lahi so ga kmalu zasovražili, da so ga celo na cesti napadali. Svarili so ga prijatelji, on pa je kar še naprej nosil srce na jeziku. Kdo ve, kaj vse je govoril v šoli in izven šole, česar bi ne smel, pa se je njemu zdelo resnično in pravično. Pravijo, da je molk najcenejša pravica. Gospod Trdina pa se ni dal ugnati. Svaril ga je menda tudi njegov ravnatelj in celo šolski nadzornik. Bilo je vse bob ob steno. Prišlo je tako daleč, da ga je nekega večera v gostilni, kamor je tudi večkrat zahajal, čakala laška sodrga, oborožena z revolverji in noži, da ga zakoljejo. Po naključju je šel takrat drugam in ušel smrti. Več časa se ni upal zvečer na ulico. No, potem so mu napravili strogo preiskavo, češ da kvari mladino, jo ščuje in ji vceplja protidržavne nazore ter dela javen nemir med meščani. Ne vem, kakšne grehe so mu vse naprtili. Za kazen so ga najprej odstavili, potem pa upokojili z najmanjšo pokojnino. Dobival bo šestindvajset goldinarjev na mesec. Do zdaj mu niso poslali še nobenega krajcarja. Zelo grdo so napravili z njim. Človek se mi smili. Zato sva ga z Virkom, ki ni dobil na Reki več dovoljenja za gostilno, ker so se pri njem zbirali narodnjaki,

povabila, naj gre z nama na Dolenjsko. Šel je rad. Menda je bil do grla sit tistega direndaja na Reki. Tukaj ima vsaj mir.«

Meta je ropotaje zataknila obrisano pokrovko za žico ob ognjišču in prikimala:

»Mir že, mir. Ampak premlad je še za takšno samotarstvo. Saj jih nima niti štirideset.«

»Nima jih. No sčasoma si bo že pomagal, kakor bo vedel in znal. Glavno je, da se je umaknil tistemu preganjanju. Saj so bili za njim kakor psi za obstreljeno zverjo: njegov direktor in kolegi in šolski nadzornik, pa policija in sodnija in Madžari in lahonski Hrvatje in zagrizeni Italijani... Uh! Vsa reška sodrga.«

Gostilničarka je prišla rešeto s fižolovimi luščinami in ga zanesla na dvorišče. Zamahnila je jezno z rešetom nad gnojiščem, kakor da stresa nanj »vso reško sodrgo«.

Na svojem samotnem večernem izprehodu je Janez Trdina sklenil, da ne bo več čepel doma... Če hočem spoznati dolenjsko ljudstvo — si je mislil — se ne smem zakopati v samoto. Izrabiti moram lepo jesen, da spoznam okolico Novega mesta. Ob slabem vremenu in pozimi bom pa prisluhnil ljudstvu po gostilnah in drugih shajališčih...

Odločil se je, da pojde takoj drugi dan ob zori čez Gorjance v Semič. Tam je služboval njegov stari prijatelj dekan Anton Aleš, zaveden Slovenec. Obiskat ga pojde, da spozna Gorjance in ljudi tam okrog.

Zarana, komaj je zaslišal ropot v hiši — gospodinja je bila vedno prva na delu — je vstal, se umil v skledi na stolu ob vratih in se brž odpravil. Hotel se je kar izmuzniti skozi vežo, ampak Anica ga je opazila in zaklicala:

»Počakajte vendar, gospod profesor! Saj še niste zajtrkovali! Kam se vam mudi tako zgodaj?«

Trdina je izpustil kljuko vežnih vrat in se obrnil:

»Na Gorjance pojdem. Sem mislil, da tako zgodaj še ne morem dobiti zajtrka.«

»Kako, da ne! Pomolzla sem že in mleko bo takoj zavrelo. Glejte! Se že dela mrena. Le žgancev vam ne bom mogla dati zraven, ker še ne bodo tako hitro kuhani. Ali boste zadovoljni s kosom kruha?«

»Seveda bom. Posebno, če mi daste domačega, črnega.«

»Kakšnega pa? Pekovskega prinese Meta iz mesta, ko pride od maše. Kar počakajte v točilnici! Takoj vam prinesem zajtrk.«

»Če smem, bom kar semkaj sedel v kot, da vam ne bo treba tekati v točilnico.«

»Prav!«

Ročno se je zavrtela, vzela s police široko skodelico, krožnik in žlico in vse postavila predenj. Skočila je v shrambo, odrezala velik krajec kruha, snela z droga suho klobaso in položila oboje na mizo.

»Da ne umrete od lakote v gozdovih!« se je zasmejala in pozabila vleči ustne vkup.

»Lepa hvala, gospa Anica!« jo je hvaležno pogledal.

Vzela je iz miznice zloženo papirnato vrečko, vtaknila vanjo klobaso in kruh in stlačila zavoj v široki žep njegove pelerine.

Že je segla na ognjišče po mleko in mu ga kar iz kozice natočila v skodelo.

»Oh, še kruh za mleko!« se je spomnila. Še enkrat je odprla shrambo, mu odrezala zajeten kos kruha in ga položila na belo mizo, rekoč: »Le nadrobite ga v mleko! Se bo hitreje ohladilo.«

Ubogal jo je. Kar prijetno mu je bilo, da tako skrbi zanj. Včasih mu je bila kakor sestra. Včasih — seveda — kadar jo je zoprno nergavi Virk razjezil, je bila sitna ... Kdo bi ne bil ob takem možu?

Nekaj minut kasneje jo je že mahal proti Cegelnici in Krki. Šel je ob Krki do mostu — da bi videl čim manj »meščurjev« — potem pa čez most in po klancu navzgor proti graščini Grm. Na vsej poti ni videl nikogar, šele na klancu je srečal nekaj kmetič, ki so s polnimi košarami in jerbasi hitele na trg. Že blizu graščine je dohitel — stopal je s svojo navadno hitro hojo — čokatega človeka s čepico na glavi, ki je hodil počasi pred njim in široko mahal z levico, v desnici pa lahkotno vrtel gladko črno palico. Ko je izprehajalec čul za seboj hitre korake, se je ozrl. Bil je — dr. Vojska.

Obema je zastal korak. Trdina bi se bil najraje vrnil. Vendar se je še pravi čas spomnil, kako smešno in žaljivo bi to bilo. Z nemim poklonom je hotel iti mimo.

»Janez! Ne bodi smešen! Zakaj bi se morala dva zavedna Slovenca ukloniti pred sovraštvom, ki te z njim preganjajo

nemški pritepenci! Ali so ves narodni ponos uničili v tebi?» se je kar surovo zadrhl dr. Vojska.

Nehote je Trdini zastala noga. Po strani je pogledal v resno, skoraj ježno prijateljevo obličje. Še nikoli ni slišal Andreja tako zadirčno govoriti. Zagodrnjal je:

»Zame ne gre. Jaz sem na tleh. Gre za to, da zaradi mene ne uničijo še tebe.«

»Menda so te vendar že toliko izučili, da ne boš po vsej sili lezel avstrijski policiji v past!«

»Ne, izzivati jih ne mislim več. Sit sem tega otepanja z njimi. Mir hočem imeti. Prav zato pa...«

»Prav zato lahko mirno občuješ z vse časti vrednim državnim uradnikom, celo sodnim uradnikom, ki mora vedeti, kaj sme govoriti in delati. Ali ne?«

Vojska se je previdno ozrl in tiho pristavil:

»Če si bova pa kdaj govorila iz srca v srce, bova uporabljala bratski ruski jezik. Zakaj sva se ga pa učila na Dunaju? Ruščine tukaj ne bo nihče razumel. V vsem novomeškem okrožju poznam razen tebe le enega človeka, ki zna ruski: Karl Rudež, graščak na Gracarjevem Turnu.«

»Kaj? Dragotin živi tukaj? Ali ni v Ribnici?«

Vojska je odkimal:

»Ne. Po navadi živi tukaj. Poldrugo uro hoda od Novega mesta ima graščino. Ali ga poznaš?«

»Stara znanca sva in pobratima.«

»Res? Krasen človek je to. Ne le po zunanosti. Reči hočem, da ima srce na pravem mestu. Včasih se pripelje ali prijaha v mesto. Na zadnji čitalniški prireditvi me je predstavil tudi svoji ženi. Če hočeš, ga v nedeljo obiščeva. Že dvakrat me je vabil. Lepa cesta drži tja, mi je rekel. Ampak njegov hlapec Peter mi je povedal za bližnjico.«

»Hm. In če te kdo vidi hoditi z menoj — izobčencem?«

»Prosim te! Ne začenjaj že spet! Kakor vidiš, sem tako vsiljiv, da se ne dam odgnati.«

»Kaj pa ti veš, v kakšno nevarnost rineš! Saj nimaš pojma, kakšne grehe so mi naprtili.«

»Prav dobro vem, da je tvoja čast neoskrunjena. Bral sem vse članke, ki so po letošnjem novem letu izhajali v koroškem »Slovincu« in pojasnjevali tvojo politično afero. Tudi ponatis

tiste zaupnice sem bral, ki so jo objavili tvoji nekdanji učenci v 'Narodnih novinah'. Okrog 120 se jih je podpisalo.«

»Sto štiriindvajset!« je prikimal Trdina in v očeh se mu je zasvetilo.

»No vidiš! Nešteto častilcev imaš med našim in med hrvatskim narodom, mladih častilcev, ki so se javno zavzeli zate. Ti pa skrivaš roge in se zapiraš sam vase kakor polž v svojo hišo. Saj morajo vendar prej ali slej vsi ljudje izprevideti kakšna krivica se ti je zgodila.«

»Pozabljaš, v kakšnih časih živimo! Za Slavjane še ni bilo hujših. Ali si pozabil, da so Madžari že v marcu v svojem parlamentu sprejeli dualizem?«

»V avstrijski polovici države še ni sprejet.«

»Pa bo v decembrskem zasedanju državnega zbora.«

»Čehi so se uprli in ne pojdejo v državni zbor. In tudi slovenski poslanci nasprotujejo dualizmu. V Ljubljani je veliko razburjanja zaradi tega. France Levstik je baje rekel, da je dualizem smrt za Slovence.«

»Ne le za Slovence, za vse avstrijske Slavjane. Le pomisli: Slovake, Hrvate in Srbe prevzamejo Madžari, Slovence in Čeha pa Nemci. Poljaki so že spravili svojo kravico v hlev, ko jim je vlada na milost in nemilost izročila Rusine.«

»Zares se nam obetajo hudi časi. V takšnih časih je prav, da imaš prijatelja, ki mu zaupaš. Z vsakim človekom se o takih stvareh ne moreš razgovarjati. Prišel sem šele letos v Novo mesto in med meščani nimam dosti znancev, pa si jih tudi ne želim. Vsivprek nemškutarijo! V čitalnici, kamor zahajam po kosilu, da berem časnike, sem se seznanil s tajnikom na glavarstvu Strgarjem in še s tremi ali štirimi drugimi Slovenci. Ampak vsi so takšni zajci, da se še med seboj ne upajo govoriti slovenski. Še v čitalnici nemškutarijo.«

»Mi je že Virk pravil o tem.«

»No, ali se ti še čudno zdi, da si želim včasih govoriti s človekom, ki mu lahko zaupam? Rad bi, da se vsaj včasih snideva. Saj sva se na Dunaju vendar dobro razumela. Mnogo si imava povedati, ker se toliko let nisva videla.«

»Hm,« je naposled vendarle odjenjal trmasti Trdina: »Ali naj bi se sestajala v kakšni okoliški gostilni? V mesto me ne spraviš, le v čitalnico se bom vpisal, da pridem do časnikov.

V mestne gostilne doslej nisem hodil. Vem, da bi me meščani gledali kakor garjavo ovco!«

»V gostilne tudi jaz ne zahajam.«

»Ali bi se shajala na izprehodu? O mraku hodim rad ob Krki tja in sem od Cegelnice do Loke.«

»No, prav. Pa pridem po šesti uri tja. Do šestih sem v uradu, kadar nimamo obravnav.«

»Dobro. Le danes me ne boš dobil tam in jutri morda tudi ne. Grem v Semič in se vrnem najbrže šele jutri zvečer.«

»Prav. Potem pa v petek?«

»V petek, da — če bo vreme primerno. Kam pa si zdaj namenjen?«

»Na jutranji izprehod čez Grm do Gotne vasi.«

»Ali se vsako jutro izprehajaš tod?«

»Pravzaprav grem največkrat na Kapiteljski Marof. Moram se izprehoditi, da potem lahko nekaj ur sedim v uradu ali na sodnih obravnavah. Za mojo debelost sedenje ni kaj prida. S čim si pa ti krajšaš čas zdaj, ko —«

»— ko imam štiriindvajset ur časa na dan? Delam si izpiske za knjigo »Ruska država«, ki jo nameravam spisati. Namenil sem se, da napišem tudi daljšo študijo o dolenjski zemlji in dolenjskem ljudstvu. Zato bom moral Dolenjsko temeljito prepotovati na vse strani. Pozimi, ko ne bom mogel toliko hoditi okrog, pa nameravam pisati svoje spomine. Morda se jih tako najlaže iznebim, če jih v sebi premeljem in prilepim na papir — ha, ha!«

Andrej Vojska se je nasmehnil in od strani pogledal prijatelja:

»Ta misel ni tako napačna. Najbolj gotovo zmagaš v borbi s hudičem, če ga primeš za roge in prisiliš na kolena. Sicer pa nisi edini izobraženec, ki mu je v naši državi zmanjkalo tal pod nogami.«

»O, vem! Poznam jih nekaj. Bivši reški profesor Franjo Kurelac — vlada ga je odpustila brez pokojnine zaradi njegovega »Preporoda slovenske knjige«. Sedaj živi revež v revščini... In značajni pesnik in politik Mirko Bogovič ki pod absolutizmom ni hotel več služiti v državni službi. Nekoč, ko sva se skupaj kopala v morju — bilo je kmalu potem, ko je prišel iz ječe, sem se natihoma zgrozil: Po vsem telesu so se mu vlekla črne in rdeče proge! Črne od udarcev, rdeče od

komaj zaceljenih ran, ki so mu jih zarezale verige v ječi... In svobodomiselní Varaždíнец Kanotaj, ki je odšel rajši v tujino, kakor da bi gledal sramotno sužnost svojih rojakov pod gospodstvom Madžarov in Nemcev! Koliko pa je politíčnih trpinov po avstrijskih in madžarskih ječah, ki zanje niti ne vemo! O takih kaznjencih, kakršen sem jaz, morda ni vredno govoriti.«

»Mislim, da bo zdaj, ko se uzakoni dualizem, pritisk še vse hujši.«

»Prav nič ne dvomim o tem. Zapečatili nam bodo usta, da ne bomo mogli niti pisniti.«

Dr. Vojska je prikimal in se zagledal v strehe Gotne vasi, ki je že ležala pred njima. Zaničljivo je zvil ustnice in rekel:

»Najhujšemu nemčurskemu petelinu v Novem mestu glavarju Eklu bo zrastel greben do nebes. Dobro, da je letos odšel sodni predsednik Scheuchenstuel. Ta bi nas zdaj zasukal!«

»Hm. Bivši mož Prešernove oboževanke Julije Primčeve? Kako se je neki počutil zadnja leta — kot vdovec?«

»Lahko si misliš kako. Že nekaj mesecev po Julijini smrti mu je ena njegovih ljubíc, Gutova Verči — Frančiška ji je pravzaprav ime — rodila hčerko. Strgar mi je celo pravil, da je novica o moževem razmerju z Gutovo spravila Julijo v grob. No, to so uganile novomeške klepetulje. Morda pa je tudi res. Gospa Julija je bila bolna na srcu in se ni smela razburjati.«

»No, da Julija s svojim razbrzdanim Švajnštulom ni imela kdo ve kaj prijetnega življenja — to si lahko mislimo.«

»Haha! Švajnštul! Ti znaš še vedno dobro obračati ime-na. Švajnštul! Kar prilega se tej svinji!«

»Kakšen pa je njegov naslednik?«

»Moj šef Napret? O, nemškutar prve vrste! Čeprav je Slovenec, ga še nisem slišal spregovoriti slovenske besede. Celo z našimi kmeti govori pri sodnih obravnavah samo preko tolmača. Ko sem zadnjič poklical slugo Andersa in mu nekaj po slovensko naročil, me je predsednik brž povabil na raport in pošteno oštel, češ ali ne vem, da je uradni jezik v naši državi izključno nemški. Zapretil mi je z disciplinsko preiskavo, če se le še enkrat pregrešim.«

»Hm. Kaj bi ne pretil, če se pa piše Pretna.«

»Haha! Meni je res prava pretnja. Ampak ujeti se mu ne bom dal. In na kolena spraviti tudi ne.«

»Prav imaš, Andrej. Kar pogumno se drži! Če je tvoj šef le figarskonemškutarska Pretnja, si pa ti zato zavednoslovenska Vojska.«

»Ha! Dobro si jo pogodil. Vidim, da si še stari Janez. Humor te kljub vsemu ni zapustil.«

Vojska je spremil Trdino skozi vas do mostu čez potok Težka voda. Tam se je poslovil in se vrnil. Trdina je pospešil korak in nadaljeval pot po cesti pod Langerjevim gradom Pogance in dalje proti Gorjancem. Pot, ki se je vila med gozdovi, travniki in njivami podgorja, mu je odpirala vedno lepše razglede čez dolenski svet, ki je žarel v pisanih jesenskih barvah. Večkrat se je ustavil in se kar ni mogel nagledati krasote, ki se je razgrinjala pred njim. Kakšna čudovita simfonija jesenskih barv! Povzpел se je na travnat griček ob cesti, da bi imel širši razgled. Sedel je na skalo in se zamaknil v bogato lepoto slovenske zemlje...

In človek naj bi mirno gledal, kako Nemci prodirajo vanjo! Prekrižanih rok naj bi čakal, kdaj si jo vso osvojijo! Molčal naj bi, ko trgajo nasilniki kos za kosom z njenega svetega telesa!

»Ne, majčica domovina, ne zapustim te! Dokler bom dihal, se bom zavedal, da sem tvoj sin. Ne bodo mi zamašili ust! Koder koli bom hodil, bom vžigal srca za tvojo slavo! Vredna si moje ljubezni. Vredna si velikih žrtev...«

S to iskreno molitvijo v srcu je vstal in nadaljeval pot. Zdelo se mu je, da je padel z njega velik del teže, ki je pritiskala nanj ob strašnem preganjanju in duševnem trpljenju v zadnjih letih. Prsi so se mu širile v svobodnejšem dihanju. Pogum do življenja mu je znova rahlo trkal na srce.

Tisti petek je bil izredno topel in sončen dan. Trdina se je še pred šesto uro odpravil na svoj večerni izprehod po poti, ki je držala pod gozdom Kapiteljskega Marofa ob Krki do živinskega sejmišča na Loki in mimo čolnarne za vrtički, stisnjenimi pod mogočno strmo skalovje, ki na njem stoji Novo mesto, do starega lesenega mostu. Potem se je vrnil.

Na praznem živinskem sejmišču, do golega steptanem, se je obrnil na desno. Tu se je iztekala na sejmišče slabo nadelana strma pot, ki se je zgoraj pri Škabernetovi hiši v začetku drevoreda ob zidu nekdanjega kapucinskega samostana združila

z Ljubljansko cesto. Tam nasproti Škabernetove in Rozmanove gostilne je stalo poslopje okrožnega glavarstva in okrožnega sodišča.

Trdina se je ustavil vrh klanca. Kmalu je zagledal prijateljevo malo, čokato postavo, ki je prihajala izza ogla Škabernetove hiše. Počasi je stopil Andreju naproti. Pozdravila sta se z odkritim, pristrčnim pogledom in trdnim stiskom rok. Potem sta se obrnila na pot h Krki.

»Ali si že dolgo čakal name?«

»Komaj minuto ali dve.«

»Kadar nimam obravnave, se natančno ravnam po uradnih urah. Nočem dajati svojemu nemškutarskemu šefu povoda in prilike, da bi se spotikal obme. Saj že tako vedno išče dlako v jajcu. Čutim, da mi ni naklonjen.«

»V dnu srca ga je morda vendarle sram izdajalskega nemškutarstva, pa zavida poštenemu Slovincu njegovo pogumno zavednost.«

»Morda. Vsekakor pa je tako cesarski, da ne more biti bolj.«

Zadnje besede je dr. Vojska izgovoril v ruskem jeziku, dasi ni bilo videti nikjer žive duše. Na samotno pot, obrobjeno z visokim jelševjem in vrbovjem, je že legal mrak.

Trdina je tankočutno spoznal strah v prijateljevem srcu in razumel ga je. Časi, ko je njega na vsakem koraku zasledovala reška policija, še niso bili daleč. Krempnji avstrijske cesarske hidre so mu zasekali rane, ki se še niso zacelile.

»Da, da, hudo je nam Slavjanom v Avstriji, kjer se liberalni Nemci in klerikalni Nemec - cesar kosajo med seboj, kdo bo bolj stiskal nevarno slavjansko večino — «

» — ki pa po nesrečni razdelitvi, po dualizmu, ne bo več nevarna,« je z bridkostjo pritaknil dr. Vojska.

»Hm. Kaj veš! Morda pa se prav zaradi novih najhujših krivic zbudi narodna zavest v naših ljudeh. In ne samo to. Ker so posamezni slavjanski narodi zdaj postali v državi brezmočni, se bodo v svojih zahtevah tembolj potegovali za medsebojno združitev in za zaščito matuške Rusije. Panslavizem bo s temi napori le pridobil.«

»Dokler vlada v Rusiji carizem, ni misliti na Veliko Slavijo. Saj veš, da carizem preganja panslaviste. Konservativni

Rusi — pred vsemi car — ga ne marajo. Vsem potentatom je narodna zavest nevarna.«

»Seveda. Narodna zavest pospešuje demokratizem in izključuje absolutizem. Glej: pruski junkerji z Bismarkom vred ne marajo Velike Nemčije, ker se bojijo, da v narodno prebujeni državi izgube nadvlado.«

»Nadvlado nad ljudstvom?«

»Kakšno pa? Nad veliko večino v državi, nad »zverjo« ki se je vladni krotitelji povsod boje,« je rekel Trdina s posmehom.

»Oh! Naše ljudstvo — to so kmetje! Kdo bi se jih bal? Dokler ostane kmet v sponah klerikalizma, ga imata na vrvi papež in njegov oproda — cesar.«

»To je res. Vlada pač dobro ve, zakaj tišči ljudsko prosveto ob tla in zakaj varuje duhovsko kasto, ki nadzoruje ljudsko mišljenje. Dokler so kmetje klerikalni, niso zreli za narodno politiko, saj jih vera uči, da je oblast od boga. Bog in papež sta cesarjeva zaveznika proti ljudstvu, da se ne začne politično zavedati in ne zahteva svojih človeških pravic —«

» — ki mu jih s krivičnim 'odkupom' tlake še vedno kratki fevdalna kasta s pomočjo zajedalskih birokratov — h katerim žal, spadam tudi jaz.«

»Da, da — uradništvo! Vedno več ga je. Uradi rastejo kakor gobe po dežju. Pred dve sto leti je še vse opravil na podeželju grad, v mestih pa magistrat: sodil je, pobiral davke, vzdrževal v mestu red in varnost, skrbel za šole, za sirotišnice, bolnišnice itd. Zdaj pa imamo že za vsako teh panog in ustanov posebne urade, posebna ministrstva. In to stane državo lepe denarce!«

»Mhm — ki jih plačujejo davkoplačevalci, predvsem kmet. Ni čudno, če kmet tako sovraži 'škrica'.«

»Res je. Jaz sem tudi že občutil to sovraštvo.«

»Ti?« se je začudil Andrej.

»Da. Prejšnji teden. Šel sem proti večeru v zgornjo gostilno pod Kačjo rido, kjer se radi ustavljajo sejmarji. Rad poslušam kmeta, kadar se mu pri kozarcu vina razveže jezik. Včasih si iz njihovega pripovedovanja kaj zapišem za svoj etnografski opis Dolenjske — če bo kdaj kaj iz njega. Sejmarji so se pogovarjali o tistem umoru v gozdu na Kačji ridi in sodili, da je zločin zagrešila roparska tolpa, ki že nekaj časa

straši po novomeški okolici. Pripovedovali so o različnih napadih po cestah, pa tudi na samotnih kmetijah in zidanicah. Jaz sem izvlekel svojo beležnico in si zdaj pa zdaj kaj zapisal. Pa so brž staknili glave in si nekaj prišepetavali. Slišal sem — ‚škric‘ — pa spet ‚škric‘ in eden izmed pivcev, ki ga je imel že precej v glavi, je glasno zabavljaj in postrani pisano pogledoval name: ‚Prekleti škric! Zdaj si čečka, kaj smo govorili o roparjih, jutri bo pa tisto čečkanje nesel na sodnijo, da bo poslala žandarje poizvedovat okrog nas. In če bodo roparje polovili, bomo imeli še pota okrog sodnije, ko nas bodo klicali za priče.‘ Drugi pa je pritaknil: ‚Človek si kmalu še ust ne bo upal odpreti v gostilni.‘ In tretji je bojevito vzkliknil: ‚Vrzimo ga ven!‘ Morda bi se bili res spravili nadme, če ne bi bil prišel v točilnico gostilničar Jože. Njega, ki je močan dedec, so se zbal. Jaz pa sem porabil priliko, plačal zapitek, izpil zadnji kozarec in odšel — lahko rečem: prav osramočen, čeprav se nisem zavedal nobene krivde. Rad bi jim bil povedal, da sem kmečki sin in se tega s ponosom zavedam. Moje čečkarije pa ne bodo nikoli opravljale vohunskih poslov za birokratarje... No, ob pravem času sem se spomnil, da pijanca ne uženeš nikoli.«

»Naš kmet je še tako zaostal, da bi te tudi trezen ne razumel.«

»Res je. In prav na to zaostalost se opira moč cerkve in države. Daleč smo še za napredno demokracijo, ki se razvija pri drugih narodih in v drugih državah.«

»Hm. Ali misliš socialno demokracijo? Ta je — tako pravijo — že precej razširjena med dunajskim delavstvom.«

»Seveda, ker se je med Nemci že dokaj razvil kapitalizem, se je z njim vred razvil proletariat. Mi Slovenci imamo bolj malo kapitalistov, malo manufakture, torej tudi malo delavstva, zato socializma skoraj ne poznamo. Do nas še ni segel glas londonske Prve internacionale z geslom: Delavci vseh dežel, združite se!«

»O tem naši časopisi niso res nič poročali.«

»In tudi ne bodo! Komunistično nevarnost so kar zamolčali — že zaradi dunajskih rdečkarjev — da se ti ne bi navdušili zanjo. Na Reko pa nam je včasih kdo pritihotapil časopis ‚Vorwärts‘. Šel je od rok do rok. Seveda le med prijatelji, ki v ljubo cesarsko Avstrijo niso preveč zaljubljeni.«

»Aha! Kako pa je z narodom v tej mednarodni zvezi? Ne morem si prav predstavljati, kako bi se v njej bojevali mi, Slovenci, za svoje pravice.«

Trdina je nekaj časa molče korakal poleg prijatelja. Potem je pogledal na globoko, tiho reko, ki so se v njej rožnato zrcalili zadnji odsevi večerne zarje, in odgovoril:

»Mislim, da morajo biti v taki mednarodni zvezi že samo po sebi umevno vsi narodi enakopravni. Če se hočejo ljudje bojevati za človeške pravice, v njihovi mednarodni zvezi ne sme biti prostora za nadvlado ali za podjarmljenje enega ali drugega člana njihove skupnosti. Ko bo v svetu prodrla ideja enakosti vseh ljudi, bo vsak boj, tudi nacionalen, že z idejo samo pokopan in nepotreben.«

Trdina je umolknil, ker sta prišla po stezi dva zaljubljenca. Tesno objeta sta korakala skozi mrak. Ko sta že izginila za ovinkom, se je Vojska posmehlil:

»Tadva sta gluha za svet. Najino govorjenje, če bi bilo še tako 'državi nevarno', kakor pravi glavar Ekel, ne bi prodrlo do njune zavesti, tudi ako bi razumela ruski jezik.«

»Najbrže.«

»Ti torej misliš, da prodre nekoč v svetu ideja o enakosti vseh ljudi, ideja o komunizmu, ki ga je pridigal že Kristus?«

»Kristus je to idejo posnel po starih narodih. Že pri Indijcih se je uveljavila za več kakor tisoč let dolgo dobo — in davno pred Kristusom — pa je spet utonila. Nisem še mnogo razmišljal o tem. Tako razmišljanje v naših razmerah nima smisla. Vse to je za nas še daleč za gorami. Razviti bi se moral pri Slovencih najprej kapitalizem, ki gre seveda vzporedno z rojstvom proletariata. Potem šele pridejo za naš narod na vrsto razna socialistična vprašanja, ki že vstajajo zunaj v svetu, v Angliji, v Franciji, v Nemčiji. Za zdaj je pri nas na vrsti naše narodno vprašanje. Veliko naporov bo še treba, da se z njim dokopljemo na površje. Zaenkrat nas je ta vražji dualizem spravil kar na tla. No, 'svaka sila do vremena' — pravijo Hrvati.«

Med takimi pogovori sta prišla do poti, ki se je cepila proti Ljubljanski cesti. Zavila sta po njej proti Kapiteljskemu Marofu in Trdina je spremil prijatelja še čez Marof nazaj do mesta. Dogovorila sta se, da se sestaneta v nedeljo že

ob petih zjutraj onkraj mostu, na cesti, ki drži iz Kandije v Žabjo vas in dalje proti Šentjerneju oziroma proti Gracarjevemu Turnu.

Trdina se je potem čez Marof sam vračal proti Bršlinu. V začetku poti je hodil počasi po klancu navzgor, se včasih ustavil in se ozrl na mesto, ki je v slabi razsvetljavi oljenk mrlelo v večerni temi.

Za hribi je v zelenkastorumeni barvi ugašal zadnji svet večerne zarje. Nad njim je v temnovijolični modrini prehajalo nebo v zvezdnato noč.

Vrh Marofa je Trdina prešel v svojo običajno hitro hojo. V gozdu na drugi strani hriba mu je pod nogami šumelo jesensko listje. V krošnjah dreves se je oglašalo zaspano čvrlikanje ptičev.

Prijetno občutje se je Trdini razvilo po žilah. Že dolgo ni čutil tolikšnega življenjskega poguma kakor tega večera po iskrenem razgovoru s prijateljem Andrejem. Iz njegovega srca se je umaknila huda, moreča potrnost, ki se je bila zgrnila nanj na Reki, ko so mu s kazensko upokojitvijo vzeli njegov vzgojiteljski poklic, njegovo življenjsko nalogo, ki jo je bil opravljal s tolikšno ljubeznijo in požrtvovalnostjo. Spet je začel verovati v svoje vzgojiteljsko poslanstvo. »V z g a j a l bom spet — zdaj ves narod z lepimi poučnimi spisi. Potoval bom po domovini in povsod budit v ljudstvu narodno zavest. Ne bom več plašno čepel med štirimi stenami. Takoj jutri začnem redno zahajati v čitalnico. Tako pridem vsaj v stik z ljudmi, ki se zavedajo, da so Slovenci, čeprav pod vplivom svoje nesrečne vzgoje še radi nemškutarijo. Zbadal jih bom in se obregal v njihovo švabščino, dokler jim je ne pristudim. Ha!«

Prsi so se mu širile v globoko sproščenem vzdihu. Zdelo se mu je, da je odvalil z njih ves pritisk zadnjih strašnih let neusmiljenega političnega preganjanja. S toplo hvaležnostjo je v mislih še enkrat objel vso iskreno osebnost trdnega in značajnega prijatelja dr. Vojske, ki ga je rešil iz kremljev temnih sil njegove odmaknjenosti od vsega sveta.

»Ne, ne bom se zaklepal v samoto kakor puščavnik! Saj sem zdrav in krepak in še mlad! Še so na svetu rojaki, ki ne vidijo v meni le političnega kaznjence, rojaki, ki jim je

ljubezen do majčice Slavije sveta. Le z njimi se bom družil.
Nemčurska svojat pa naj me piše v uho!«

V skoraj deško razposajeni volji si je na poti skozi vas
na zadnjem koncu proti domu zažvižgal:

Naprej zastava slave!
Na boj, junaška kri!
Za blagor očetnjave
naj puška govori!

V nedeljo je Trdina hitel v prvem jutranjem mraku ob
Krki proti mestu. Gosta jesenska megla se je pretakala nad
reko, da so se le včasih prikazali obrisi nasprotnega brega. Z
drevja in grmovja je kapljalo. Listje po tleh je bilo rosno,
da je Trdina imel svoje gorenjske okovanke kmalu vse mokre.

»Dobro, da nisem obul navadnih lahkih čevljev. Razmočil
bi jih do kraja. Kje bi vzel denar za druge?« si je mislil.

Na kraj sestanka s prijateljem je prišel prezgodaj. Ne-
strpno je hodil med Kandijo in Žabjo vasjo tja in sem in
pogledoval na uro. Naposled se je — natančno ob dogovor-
jeni uri — iz megle izluščila širokopleča, mala postava dr.
Vojske.

»Lepo, da si točen. Jaz pa sem prišel pol ure prezgodaj.
Preštudiral sem že vse bajte in se seznanil z vsemi psi na
vasi.«

»Nu, bajte in psi spadajo tudi k dolenski etnografiji,«
se je zasmel dr. Vojska in pogledal prijatelja tako toplo,
da je letá kar sproščeno vzdihnil.

Obzirno je Trdina usmeril svoj hitri, dolgi korak po kraj-
šem svojega manjšega tovariša. Vojska pa se je potrudil, da
je na moč široko postavljal svoje kratke krake. Tako sta
dobre volje korakala vstric po cesti. Onkraj Žabje vasi se je
pred njima razgrnilo valovje dolenskega gričevja. Na desno
so se — še nekoliko zamegljeni — dvigali Gorjanci, pred njimi
pa so ležali prelepi smrekovi, hrastovi, bukovi in kostanjevi
gozdovi v pisanih jesenskih oblekah. Ko sta šla skozi vas Ci-
kavo, sta že srečala nekaj praznično oblečenih kmetov, ki so
hiteli k zgodnji maši v mesto. Vrh Klanca na Malem Slaten-
ku se je Andrej ustavil in vprašal:

»Ali si zajtrkoval, Janez?«

»Ne. Nisem hotel buditi žensk, ki so še spale.«

»Če ti je prav, pa stopiva tjale v Rohrmanovo gostilno. Za groš dobiva polno latvico ajdovih žgancev in še lonec vročega mleka.«

»Prav.«

Stopila sta v pritlično hišo na desni strani ceste. Hiša je imela obokana vrata, na vsako stran pa dvojje majhnih oken z belimi naoknicami.

V točilnici je visel ob vratih velik molek z izredno debelimi lesenimi jagodami in precej velikim križem z istega lesa kakor jagode. Presledki za očenaše so bili debeli kakor globlja jajca.

Trdina se je ustavil ob odprtih vratih, potežkal z roko velikanski molek in resno pripomnil:

»Če ta molek ne bo gospodarju nebes izprosil, mu jih nikoli nobeden ne bo.«

Vojska, ki je že odmaknil stol pri mizi v koču, se je zasmejal. Od mize pri peči pa je vstal majhen starec s kljukastim nosom in s črnimi očmi v temno zagorelem obrazu — Jakob Rohrman. Hudomušno je pomežiknil sodnemu svetniku, ki ga je že poznal, in odgovoril Trdini, ki ga je prvikrat videl:

»Molek je res velik. Dva metra meri v dolžino. Zato pa je hišni gospodar majhen. Oba skupaj bosta pa — če bog da — že segla do nebeških vrat.«

Janez Trdina, ki gostilničarja prej ni bil opazil, se je zasukal proti malemu možu in pozdravil:

»Dobro jutro, oče! Ne zamerite, da sem se spotaknil ob vašo imenitno hišno svetinjo.«

»I, saj niso bili prvi in ne bodo zadnji, ki so jim oči obvisle na mojem molku. Že marsikdo mi ga je hotel odkupiti, pa ga ne dam za noben denar.«

»Kje pa ste ga dobili, oče?«

»Pastir mi ga je izrezljal na paši. S čim naj jim postrežem, gospoda?«

»Rada bi kaj za zajtrk.«

»Jej-no! Gotovo so kofetka vajeni. Moje žene pa ni doma, da bi jim ga skuhalo. Domači jemo zjutraj kmečki zajtrk: žgance z mlekom ali kislim zeljem. Toplih žgancev je še nekaj v peči, ampak vem, da jih ne marate.«

»Zakaj ne? Kar sem z njimi!« je zapovedal Vojska.

»Jaz sem kmečki sin in še zdaj vsak dan po kmečko zajtrkujem,« je dodal Trdina.

»No, potlej pa kar!«

Starec je odkrevsal iz točilnice in gosta sta ga slišala zunaj klicati deklo.

Res sta dobila vsak svojo latvico z vročim mlekom politih žgancev, ki so jima kar dobro teknil.

Cez pol ure sta se odpravila dalje.

»Gostilničar ima obraz kakor kakšen brat Srbin,« je pripomnil Trdina, ko sta bila na cesti.

»Tod pod Gorjanci naletiš dostikrat na potomce uskoških Srbov,« je dejal Vojska. »Pravijo, da so tudi Rohrmani med njimi.«

Onkraj Malega Slatenka se je cesta spet potopila med gozdnate gričke v ovinkih navzdol proti Ratežu. Kmalu za to vasjo sta zavila na desno, kjer je bila bližnjica, za katero je Vojska že vedel. Peljala ju je čez travnike, njive in skozi gozdove mimo vasi Brusnice in Leskovec naravnost proti Rudeževemu gradu Gracarjev Turn ali Tolsti vrh.

Ko sta stopila nekoliko nad gradom z bližnjice na cesto, se je Trdina ves zavzet ustavil: v mogočnem valovju se je odprla pred njim čudovita lepa gričevnata dolina, v neposredni bližini pa je ob cesti stal sredi klanca grad kakor dragulj srednjeveškega stavbarstva: Gracarjev Turn. Globok trdnjavski jarek, ki je bil seveda brez vode in ni več služil svojemu nekdanjemu namenu, je objemal debelo grajsko zidovje. Čez jarek je peljal zidan kamnit most — nekoč gotovo postavljen namesto prvotnega lesenega, pridvižnega. Nad širokimi obokanimi vrati je bil ozek stolp z uro, neskladno vrinjen v pročelje obrambnega zidu z vrsto strelnih lin.

»Stolp z uro je dal menda postaviti že sedanji lastnik Karl Rudež,« je pojasnil dr. Vojska, ko sta stala pod lipo pred gradom.

»In pokvaril z njim pročelje« je Trdina z odkrito nejevoljo povedal, kar je mislil. Ozrl se je še na oba široka štirioglata vogalna stolpa z novodobno povečanima oknoma, ki se strelnim linam tudi nista prilegala.

Gospoda sta stopila čez most in dr. Vojska je potegnil za zvonec pri vratih. Kmalu so se čuli koraki po veži. Na vratih je zaropotal zapah in pred gostoma je stal starejši človek

rdečega nosu, oblečen v temno kmečko nedeljsko obleko — domači konjski hlapec, hišni sluga in — ob gospodarjevi odsotnosti — tudi oskrbnik na gradu.

»Dobro jutro, gospod sodnik!« se je spoštljivo priklonil dr. Vojski, ki ga je že poznal, ker je včasih vozil gospodarja v mesto, in po strani radovedno pogledal na Trdino, ki ga je videl prvikrat.

»Dobro jutro, Peter!« je odzdravil Vojska in se prijazno nasmehnil starcu. »Sva zgodnja, kaj ne?«

»O, gospod pater so bili še bolj zgodnji. Šel sem bil z vozom ponje. Zdajle bodo maševali v grajski kapeli. Se že preoblačijo. Pojdem v stolp, da pozvonim k maši. Gospoda bo takoj prišla iz svojih sob. Ali naj jih še prej javim?«

»Ne,« je odločil Vojska. »Bova kar tukaj pozdravila gospoda in gospo.«

Gosta sta stopila čez dvorišče za slugo proti levemu krilu gradu, kjer je bila v prvem nadstropju kapela. Pred njo sta počakala, da je sluga Peter pohitel na stolp in pozvonil. Arkade v pritličju in v prvem nadstropju so oživele. Po stopnicah in hodnikih so prihitali vsi stanovalci gradu: pred vsemi Rudeževi otroci s svojo pestunjo, potem graščak z ženo in nazadnje kuharica in hišna, pa dva mlajša hlapca in še dve dekli. Karl Rudež je bil pobožen mož in se je vseh verskih obredov z vso svojo rodbino in služinčadjo vestno udeleževal.

Ko je zagledal na hodniku čakajoča gosta, jima je hitel naproti z veselim nasmehom v plemenito lepem obrazu in ju pozdravil z iskrenim stiskom rok.

»Bodita mi srčno pozdravljena, gospoda!«

»Ne zamerite nama, da sva vam tako zgodaj vdrla v hišo!« se je opravičeval dr. Vojska.

»Nič za to! Kakor vidite, vsi zgodaj vstajamo. Kmetje smo. Dovoli, dragi Janez, da te predstavim svoji ženi! Draga Julka! Gospoda dr. Vojsko že poznaš, to pa je profesor Janez Trdina, ki sem ti o njem že pripovedoval.«

»Dobrodošla gospoda! Moj mož mi je res že veliko lepega povedal o vas, gospod profesor. Zdi se mi, kakor da pozdravljam starega, dragega znanca,« je lepa gospa pozdravila oba gosta, posebej še Trdino.

»Preljubeznivi ste, gospa. Bojim se, da me je gospod soprog prelepo opisal.«

Nikakor ne, dragi pobratim!« je ugovarjal Rudež. Tedaj so se odprla najbližja vrata na hodniku in skozi nje je v mašniškem ornatu prišel frančiškan visoke postave in zelo inteligentnega, nekoliko bledega obraza. Hudomušen nasmeh mu je prešinil obraz, ko je zagledal domačina v družbi gostov. Nalahko se je priklonil in s pokritim kelihom v rokah odšel v kapelo, pred njim pa v ministranta oblečen domači pastirček; ta je mimogrede potegnil za zlatovezen trak z zvoncem, ki je visel ob vratih.

»Dovolita gospoda, da vaju povabim k maši v domačo kapelo!« je dejal domačin.

In — hočeš, nočeš — sta se Vojska in Trdina vljudno odzvala povabilu. Vojska, vaje vsakoletnih uradnih maš na državne praznike, se je hitro znašel. Trdina pa, ki se mu že nekaj let ni zdelo vredno, da bi prikrival svoje svobodniželstvo, je le s težavo premagal notranji odpor do »srednjeveškega cerkvenega komedijantstva«, s katerim »farji vodijo ljudstvo za nos«. Vendar proti domačim ni hotel biti nevljuden in — glasno štorcljaje s svojimi gorenjskimi okovankami — je stopil v kapelo, kjer se je frančiškan že sukal pred oltarjem.

Trdina se je ozrl po neveliki kapeli. Na oltarju je zagledal preprosto Marijino podobo z Jezusom, medlo kopijo nekega oglejskega mozaika — kakor je pozneje pojasnil lastnik gradu. Podoba je imela baročen okvir. Pred njo je stala na oltarju komaj dobro ped visoka srebrna monštranca, po vsem videzu zelo stara. Vse stene kapele so bile pokrite s starimi, lepo ohranjenimi zgrafiti. Na vsaki strani so stale po tri kratke klopi. Na desno so sedeli moški, na levo ženske. Edini Trdina je — iz trme ali iz zadrege — med vso mašo ostal zadaj, naslonjen ob vrata, čeprav je bil nekoliko utrujen od dolge poti.

Pogled mu je obletaval zdaj v molitev zatopljenega graščaka, zdaj v pobožno nad mašno knjižico sklonjeno graščakinjo. Bila sta lep par, baje še vedno močno zaljubljena drug v drugega — bratranec in sestrična, ki sta se mogla poročiti le s posebnim dovoljenjem cerkvenega poglavarja. Gospa je bila Dunajčanka, seveda kljub slovenskemu pokolenju nemško vzgojena. Vendar jo je zavedni mož naučil že kar dobro

slovenski govoriti. Z otroki sta — tako je po poti pravil Vojska oba vedno govorila po slovensko.

Janeza Trdino je spekle v srcu... Ali ni imel tudi on ljubljenske, nemško vzgojene Hrvatice Cene Somšičeve iz Vavraždina, ki bi jo bil z nekoliko potrpljenja lahko odvalil nemškutarjenja — saj ga je ljubila z vsem ognjem svojega dobrega, nepokvarjenega srca. Toda Janez jo je — nestrpen in trmast kakor povsod tako tudi v ljubezni — sramotno zapustil in se na vrat na nos oženil z neljubljeno Slovenko Franjo Volškovo.

»Sram me bodi! Sram me bodi!« je Trdino zapekla vest, da se mu je srce zvijalo v bolečini. Sram ga je bilo nezvestega ravnanja z ljubico in sram surove trdosrčnosti, ki je z njo zanemarjal mlado lepo zakonsko ženo in veseljačil z drugimi... Veseljačil celo tedaj, ko je umirala...

Z vso silo se je otresel mučnih spominov in se spet zagledal v poslikane stene... Koga so pravzaprav predstavljale človeške postave v naravni velikosti?

Preden je uganko razvozljaj, je bilo maše konec. Frančiskan se je znal kar hitro zasukati. Menda ni bil preveč tercijske sorte. Trdina se mu je nehote nasmehnil, ko ga je pater mimogrede ošinil s hudomušnim pogledom.

»Ali je pogodil moje svobodomiselstvo?« se je Trdina potem začudeno vprašal.

Pristopil je gospodar in odpeljal oba gosta po hodniku v jedilnico, veliko ogalno sobo na južni strani gradu, napolnjeno s pohištvom dveh zelo različnih slogov: dolga miza, visoki stoli okrog nje in dvoje velikih težkih kredenc je bilo bogato rezljanih v starem renesančnem slogu, blazinjak s skupino udobnih naslanjačev, razpostavljenih okrog lepe mize, vložene z intarzijami, pa je pripadal najnovejši dobi, dobi dunajskega »biedermajerja«. V istem slogu je bila narejena ogalna trioglata steklena omara z lepim dunajskim in meisenkim posodjem — posebno ljubeznijo gospe Rudeževe.

Dolga miza sredi sobe je bila za zajtrk okusno pogrnjena. Gospa Rudeževa je lastnoročno z velikim smislom za harmonijo razmaknila jedilne priprave in dodala vse potrebno še za dve osebi. Hišna, ki je prinesla na mizo vročo črno kavo in mleko, je primaknila še dva visoka stola. Medtem so se gospodje ustavili v kotu z novodobnim pohištvom. Karl

Rudež ga je bil dal sam delati za Gracarjev Turn, za hišo v Ljubljani in za ribniško graščino ter naročil za to delo, da ustreže ljubljeni ženi, spretnega mizarja in tapetnika z Dunaja. Pohištvo iz svetlega, upognjenega lesa in z rožastim blagom tapecirano je bilo zares za vsako lepote žejno oko prijetna paša.

Trdina, ki je vedno užival, če je naletel na lepe oblike in barve, je bil prijetno presenečen. Z užitkom je sedel v udobnem naslonjaču in segal po časnikih, ki so ležali na okrogli mizi. Zgrabil je ilustriran ruski časopis »Njivo«.

Začuden je pogledal gospodarja... »Ali je res tako pogumen, da je naročen na ruske časopise? In takole mu ležijo, da jih lahko vidi vsak obiskovalec. Ali se ne boji vohunov?... Ali sedi le meni še vedno strah v srcu?

Že je odprl usta, pa se je zganil in se ozrl proti vratom, kjer se je po kratkem trkanju pojavil frančiškan, že brez mašniškega ornata. Možat obraz z visokim čelom je bil obrobljen s precej dolgimi, že sivimi lasmi. Dobrotne oči so bile polne skritega humorja, hudomušne gube v licih vsekdar pripravljene, da se raztegnejo v smeh.

»Kar bliže, velečastiti!« ga je povabil domačin.

»Prišel sem, ker je bilo dnevno povelje takšno. Generalissimus Peter so dejali, da prej ne naprežejo voza, preden ne nabašem svoje prazne notranje 'cule'.«

»Seveda, to se razume! Naš Peter ve, da častiti očetje frančiškani niste le svetniki, ampak tudi ljudje,« se je posmehtil Rudež in vstal.

»Tako je. Ljudje z vsemi človeškimi vrlinami in slabostmi,« je pritrdil menih in ustavil svoj odkriti pogled na Trdini, ki je tudi vstal, da se seznaní z došlecem.

»Moj pobratim profesor Janez Trdina — duhovni oče moje rodbine, profesor Ladislav Hrovat,« je predstavil Rudež.

Trdina je patru hladno podal desnico in si mislil: kakšne stroke »profesor« je neki ta far? Gotovo je navaden teolog in si je »profesorja« kar tako pritaknil... In z neko zajedljivo hudobijo je vprašal:

»V kateri stroki ste diplomirali, velečastiti?«

Pater Lacko — kakor so ga imenovali dijaki novomeške gimnazije — je odgovoril brez zadrege, a z majhnim nasmeškom, ki je pričal, da je vpraševalca izpregledal:

»V klasični filologiji. In vi?«

Trdina je osramočeno pobesil oči:

»Zemljepis in zgodovina sta mi glavna predmeta. Študiral sem pa tudi klasično filologijo. Posebno me je zanimal grški jezik.«

»Bolj kakor latinski?«

»Bolj. Latinščino sem že v gimnaziji dobro obvladal. Na Dunaju pa sem se z veseljem lotil grške slovnice in prebral vse klasike v originalu. Poslušal sem tudi predavanja iz grške filozofije, ki se mi je zelo priljubila.«

»Aha! Predaval jo je menda profesor Bonitz, ali ne?«

»Da. Bil je Prus, ampak svojo stroko je obvladal, da ga je bilo veselje poslušati.«

Gospoda sta začela rešetati nekdanje razmere na dunajski univerzi, pa ju je zmotila gospa Rudeževa z ljubeznjivim vabilom k zajtrku, ki je bil medtem že docela pripravljen.

Sedli so okrog dolge mize. Med jedjo se je vnel bolj splošen razgovor. Rudež je pripovedoval o zadnjem daljšem popotovanju, ki sta ga z ženo napravila po Nemčiji, ko sta starejšega sina Mirka, ki je jecjal, peljala v zavod na Westfalskem, da ga ozdravijo. Na povratku sta si ogledala Prago. Prihodnjo pomlad nameravata potovati v Pariz in London.

»Srečen si, Dragotin, da si moreš privoščiti daljša potovanja,« je Trdina blagroval prijatelja: »Jaz, ponižni šolmašter, pa še nisem prestopil meje naše ljube Avstrije.«

»In kam bi potovali, če bi vam bilo dano?« je vprašal pater Lacko.

Trdina mu je preko mize trdno pogledal v oči in brez pomisleka odgovoril:

»V Moskvo.«

Plemenito menihovo obličje je izpreletel skrivnosten nasmešek. Prikimal je, vzel iz košarice kos kruha in si ga namazal s surovim maslom.

Karl Rudež pa je zmajal z glavo:

»Ne vem, če te ne bi imeli potem še bolj na piki. Vlada ne vidi rada, da potujejo naši državljani v Rusijo. Razkričali bi te za panslavista in te nato policijsko nadzorovali.«

Trdina se je zamišljeno namrdnil:

»To bi me prav malo bolelo. Za panslavista so me že razglasili in policijsko nadzorstvo sem tudi že občutil. Moskvo in majhico Rusijo bi pa le videl.«

Čutil je, da ga menih gleda in s kljubovalnim pogledom se je ozrl nanj, češ: Le misli o meni kar hočeš! Ti, ki si zahajal na dom najhujšega Nemca, bivšega sodnega predsednika Scheuchenstuela — čeprav le kot spovednik njegove bolne žene Julije — ti imaš gotovo še vedno takšne nemčurske zveze. Lahko raztrobiš svojim nemčurskim prijateljem, kam vleče Janeza Trdino. Poslali bodo spet vohune nadme. Eh! Kar naj! Vajen sem jih že...

»Prepričan sem, da bi se vrnili razočarani, gospod profesor!« je mirno povedal menih.

Trdina se je zganil.

»Kaj naj bi me razočaralo?«

»To, da ne bi videli tega, kar pričakujete. Rusija je v svojem prostranstvu gotovo najveličastnejša država na svetu. Ali v njej vlada cesarjev absolutizem, vprav srednjeveška strahovlada. Kdor se ne ukloni carjevi volji, je obsojen na ječo in pregnanstvo v Sibirijo. Dan za dnem ženejo dolge sprevide obsojencev v verigah proti sibirskim rudnikom. Ljudstvo je zagrenjeno. Tlači in izkorišča ga fevdalna kasta še prav tako, kakor so tlačili naše ljudstvo še pred dvajsetimi leti. Izobraženci so v Rusiji prav takšni kakor pri nas. Če bi jih spoznali od blizu, bi se prepričali, da se dele v dve vrsti: v suženjsko-caristične in svobodnodemokratske. Prvi se kopljejo v carjevi milosti, drugi — polnijo sibirskie tajge.«

Trdina je zamišljeno zgrebal krušne drobtine pred seboj. Potem je mirno pogledal profesorju Hrovatu v oči:

»In vendar mora biti življenje v Rusiji bistveno različno od našega. Pozabili ste, da se v naši državi najboljši slavjanski duhovi tarejo in ugonablajo v nacionalnem boju razkrojene, zato nemočne slavjanske večine s strnjeno, od vladarja podpirano, zato nepremagljivo, nemško manjšino. Rusi nacionalnega boja ne poznajo. Vse sile narodov se gotovo morajo nekje kopičiti, nekam usmerjati. Rad bi vedel, kje in kam... To bi zvedel le, če bi mogel ruski narod opazovati z lastnimi očmi.«

»Jaz pa si prav živo predstavljam, kam nalaga ruski narod svoje duhovne sile: v boj zoper samega sebe,« se je oglasil dr. Vojska.

»Zoper samega sebe?« se je začudil Rudež.

»Da. Ali mislite, da narod ne čuti pijavk, ki mu pijejo kri? Mislite, da svoje revščine ne primerja neizmernemu bogastvu privilegiranih slojev? In vendar se mora premagovati in se delati neobčutljivega. Mora se delati slepega, kjer se blešči bogastvo, neumnega, kadar mu dele krivico za pravico, zadovoljnega, če mu nudijo kamen namesto kruha. Saj mu sicer grozi nasilje, ki cvete v Rusiji kakor nikjer drugod v Evropi!«

»Imate prav, gospod doktor,« je pater Ladislav spet povzel besedo: »Socialne krivice je morda še težje prenašati kakor nacionalne.«

Trdina se je ozrl na prijatelja Andreja in vprašal:

»Misliš torej, da ruski narod nalaga svoje sile v premaganje samega sebe?«

»Tako je. V premagovanje samega sebe in prenašanje trpljenja pod krivičnim pritiskom, dokler —«

»Nu — dokler?«

»— dokler se sile, naložene v premagovanje samega sebe, ne bodo sprostile v boju zoper krivični pritisk.«

»Misliš na revolucijo?«

»Zakaj ne? Ali ni francosko ljudstvo na podobne krivice odgovorilo že pred sedemdesetimi leti z revolucijo?«

Trdina je molče prikimal. Dvignil je pogled k nasproti sedečemu menihu in opazil oblak na njegovem čelu... Služabniku Rima smer razgovora ni več ugajala. Seveda: Kristusovemu nauku — enakosti, bratstvu — se je v francoski revoluciji pridružila zahteva, ki terorju cerkve ni šla v račun — svoboda!

Na obraz mladega upokojenca je legel posmeh, ko se je njegov pogled srečal s pogledom patra Ladislava... Če bi šlo po vašem — si je mislil — bi se geslo glasilo: Neenakost, gospodstvo, suženjstvo!

Po zajtrku se je pater Lacko poslovil. Trdina mu je zadnji hladno podal roko. Nista se bila ogrela drug za drugega.

Vojska in Trdina sta na Rudežovo povabila ostala še vso nedeljo v gosteh. Gospodar je razkazoval gostoma grad, ki mu je bilo jedro štirinadstropen širok stolp iz trinajstega stoletja. Pokazal jima je dve nadstropji globoko ječo z letnico 1537 vrh gotsko obokanega vhoda. V pritličju ju je opozoril na vhod v kaščo. Velika vrata so bila poslikana od vrha do tal z živobarvno sliko slikarja Rangusa, ki je predstavljala Uskoke v življenjski velikosti, med njimi pa slikarja s cilindrom na glavi.

Gračak je nato peljal svoja gosta v veliko gospodarsko poslopje, za streljaj oddaljeno od gradu. Rudež je slovel kot dober gospodar. Izučil se je bil na gospodarskem vseučilišču v ogrskem Starem gradu. Svoje znanje in svoje izkušnje je prav rad razlagal okoliškim kmetom, ki so radi prihajali k njemu po nasvete. Njegovi veliki hlevi so bili polni živine najboljših pasem. Njegovi konji in prašiči so sloveli po vsej Dolenjski.

Naposled je z griča nad gradom razkazal gostoma še svoje skrbno obdelane njive in travnike. Vsa gospodarska dela je nadzoroval sam in dostikrat tudi pomagal pri njih, ne da bi se sramoval prijeti za vile, če je bilo pred grozečo nevihto treba pohiteti z nakladanjem, ali za plug, če so bili hlapci zaposleni drugod.

Po kosilu je povabil oba gosta v svojo delovno sobo, kjer so stale knjižne omare, polne najlepših domačih in tujih knjig. Trdini so se kar zasvetile oči, ko jih je zagledal.

»Ali dovoliš, da napasem svoje žejne oči nad tvojim bogastvom?« je vprašal.

»Seveda! Tudi posodim ti rad, kar in kadar boš hotel.«

»Ali res, Dragotin? O, zelo ti bom hvaležen!«

Rudež je smehljal se prikimal. Ganila ga je prijateljeva vzhichenost, ki je pričala o njegovi veliki duševni osamljenosti v letih preganjanja, ki so bila za njim.

»O! Puškin! Gogolj! Lev Tolstoj! Dostojevskij! Čehov! Turgenjev!... In vse v originalih! Oh, srečen si Dragotin, da lahko živiš v tako odlični družbi!«

»Hm. No, le naberi si jih nekaj! Nekoliko jih lahko pogrešam za nekaj mesecev — saj imam še ženo in otroke, ti pa si sam in zima je pred nami.«

»Ha! Resnica!«

In že je Trdina odprl omaro. Saj je poznal skoraj vsa ruska dela, kar jih je imel pred seboj, vendar je lepa dela rad bral po dvakrat in trikrat. Odbral si je tri knjige: Gogoljeve »Mrtve duše«, ki jih je že na Reki bral v hrvaškem in v nemškem prevodu, pa istega pisatelja roman »Taras Buljba« in Puškinove pesmi.

»Če ti je prav, vzamem ta tri dela s seboj,« je položil knjige na mizo. »Vrnem ti jih sredi zime enkrat, kadar bo vreme ugodno za izlet do tvojega kraljestva.«

»Po mrazu in snegu je iz Novega mesta do sem dolga pot,« je pripomnil dr. Vojska.

»Ako mi nekaj dni prej sporočiš, ti pošljem voz ali sani,« se je ponudil Rudež.

»Ne, ne! Hvala! Vem, da se mi bo hoja prilegla. Ogrel se bom z njo, saj bom v svoji kamrici dovolj zmrzoval, ker nimam peči in so v stropu prst široke špranje, da imam najlepšo ventilacijo s podstrešja — ha,ha!«

»In v takšnem mrazu nameravaš študirati in pisati!«

»I, nu! Zavijal se bom pač! Če ne bo šlo drugače, bom bral in pisal v postelji.«

»Jaz bi ti svetoval, da se preseliš v mesto, v sobo s pečjo,« se je spet oglasil Vojska.

»Izključeno! Ne verjamem, da bi dobil v mestu človeka, ki bi neznancu, povrh še političnemu kaznjencu, dajal vso oskrbo na upanje za nedoločen čas, morda za več mesecev. Nisem ti še povedal, da doslej od svoje revne pokojnine nisem prejel niti krajcarja. Moj stanodajalec Virk se mi je še na Reki sam ponudil, da mi bo dajal vso oskrbo, dokler mi ne bodo izplačali pokojnine.«

Rudež in Vojska sta se spogledala.

Rudež je zmajal z glavo in se vzravnaval v svojem naslanjaču:

»Veš kaj, pobratim? Tega ne moreš zahtevati od mene, da bi moral vso dolgo zimo sedeti tukaj v izobilju, v toplo zakurjenih sobah in misliti na prijatelja, ki zmrzuje v tesni kamri brez peči. Skleniva pogodbo: Ti žrtvuj svoje mučeniško zmrzovanje mojemu duševnemu miru, jaz pa se ti bom odložil s toplo zakurjeno, tiho in mirno sobo v svojem gradu, dokler bo trajala zima. Daj! Udari!«

In dobričina je iztegnil svojo krepko roko preko mize.

Trdina je onemel. Ni dvignil roke, da bi jo položil v prijateljevo... Kako naj sprejme velikodušno ponudbo? Kako pa naj se prijatelju oddolži?

»Tega nikakor ne morem sprejeti!« je izjavil odločno: »Kako pa naj ti vrnem tolikšno dobroto? Do smrti ti tega dolga ne bi mogel plačati.«

»Kakšnega dolga? Ne bodi ozkosrčen! Menda ne misliš, da ti ponujam letovišče oziroma zimovališče za plačilo? Moj grad ni hotel!«

»Saj to je tisto! Zadolžil bi se pri tebi — čeprav le moralno — za večnost. Dolgove pa sovražim. Zaklel sem se, da rajši stradam, kakor da bi se še kdaj pogreznil vanje. Dovolj sem trpel zaradi njih na Reki, še za življenje moje žene. Lahko miselno sem zapravljal denar v veseli družbi, žena pa —«

Trdini se je prelomil glas in zamahnil je z roko. Čez nekaj trenutkov se je obvladal in nadaljeval:

»Morda se nikoli ne bi izkopal iz tistih dolgov, če mi ne bi bili vsi moji sovražniki priskočili na pomoč.«

»Tvoji sovražniki?« se je začudil Vojska.

»Da. Suspendirali so me in mi vzeli dve tretjini plače. Denar se je nabiral dve leti, dokler me ni sodišče zaradi pomanjkanja dokazov oprostilo krivde, in so mi morali denar vrniti. Tako so me rešili dolgov, ki bi se iz njih sicer ne bil nikoli izkopal.«

»Hm.«

»Janez! Lepo te prosim, ne govori o dolgovih, če gre za to, da mi napraviš resnično uslugo! Ali misliš, da v zimskih dneh, kadar me mrzlo ali mokro vreme prisili, da ostajam doma, na tem samotnem gradu, ne pogrešam prijetne prijateljske družbe? Z ženo se ne morem pogovarjati o tem, o čemer bi se mogel s teboj. Ali ne bi bilo lepo, ko bi mogla nekaj ur na dan razpravljati o matuški Rusiji, ki sva vanjo oba zaljubljena?«

»Dragotin!... Kako bi se mogel takole za cele tedne vrniti v vašo družino! Kaj bi rekla k temu tvoja —«

Trdina je umolknil, ker je vstopila hišna s črno kavo in pecivom.

»Lina, kaj delajo gospa?« je vprašal domačin.

»Oblekli so otroke, da pojdejo z njimi na izprehod, dokler je še sonce.«

»Reci jim, naj pridejo samo za trenutek sem!«

»Da, gospod!«

Ko je hišna zaprla vrata za seboj, je rekel Rudež:

»Saj se mi je zdelo, da se le zato tako braniš, ker se bojiš moje Julke. Naj ti ona sama pove, kaj misli o mojem povabilu. Vpričo tebe jo bom obvestil o njem.«

»In se bo kar ustrašila tako dolgega gostovanja njej tujega človeka!«

»Saj ti je danes, takoj ko si prišel, sama povedala, da ji nisi več tuj.«

Trdina se je zasmejal:

»Kdo ve, kaj si ji natvezel o meni! Gotovo bi bila, če bi me bliže spoznala, temeljito razočarana nad mano.«

»Motiš se, če misliš, da ti bom delal poklone, prijatelj... No, glej jo!« je Rudež pokazal na vrata, med katerimi se je pojavila njegova lepa žena, napravljena v preprost jesenski kostum.

»Klical si me, Karel?«

»Da, pridi bliže, Julka! Vstopi se tako, da ti bo tale nezaupljivi Janez gledal v oči in mu pri tem, kar ti bom povedal, svojih misli ne boš mogla utajiti. Zavedaj se, da te bo prediral s pogledom velikega inkvizitorja!«

»Joj! Kar strah me je!« se je smejala lepa gospa in stopila bliže k mizi.

»Saj vas je lahko!« je resno izjavil Trdina.

»Tiho, Janez! Zdaj imam jaz besedo. Poslušaj, draga ženka! Po naključju smo v pogovoru ugotovili, da stanuje moj dragi prijatelj v kamrici brez peči in s prst širokimi špranjami v stropu, skozi katerega lahko ponoči opazuje sove na podstrešju...«

»Sove si ti dodal!« se je vmešal Trdina.

»Tiho! Ponudil sem mu, kakor se spodobi krščansko čutečemu človeku, čez zimo na svojem gradu lepo toplo sobo brez sov — kaj praviš k temu Julka?«

V očeh lepe žene se je zasvetilo iskreno sočutje. Stopila je še korak bliže in iztegnila roko proti gostu:

»O! Kar je v mojih močeh, bom storila, da vam bo bivanje pri nas prijetno in udobno, gospod profesor!«

»No, kar počakaj s svojimi obljubami, Julka! Svojega pobratima Janeza ti še nisem predstavil od druge strani. Žal

ti moram povedati, da tista njegova stran ni kdo ve kaj prikupna; kaže namreč grdo trmo in še gršo ošabnost.«

»Oh, ne! Tega ne verjamem!« je gospa pogledala gostu v oči.

»Takoj se prepričaj: prijatelj Janez mojega povabila noče sprejeti, ker se boji obtežiti svojo tanko vest z uslugo, ki je ne bi mogel poplačati.«

Domačica je zmajala z glavo. Za trenutek je obrnila pogled k oknu, kakor da bi napeto premišljevala. Potem pa so se ji lepe oči zasvetile.

»Že vem!« je vzkliknila. Sedla je v naslonjač poleg Trdine in pogledala gostu odkrito v oči: »Napravila bova čisto navadno kupčijo — blago za blago, uslugo za uslugo. Glejte, gospod profesor: Zelo sem želela, da bi z možem prebila nekaj zimskih tednov v svojem rojstnem kraju, na Dunaju. Saj veste: gledališča, koncerti — užitki, ki jih v samotni Gracarjevega Turna ne morem imeti.«

»Ki jih pa rojena Dunajčanka kolikor toliko pogreša — razumem,« je vrnil Trdina.

»Da. Ampak letos sva se s Karlom morala odreči takim načrtom in želim, ker mora Karel najinega mlajšega sinka Draga pripravljati za sprejem na gimnazijo.« Gospa je z nasmeškom pogledala soproga, ki jo je gledal vedno bolj začudeno, in nadaljevala: »Otroke pač vzgajava kot Slovane, kar tudi so, in doma ne slišijo nobene nemške besede. Drago zna le toliko nemščine, kolikor si jo je zadnji dve leti pridobil v normalki. To pa je premalo, če naj v gimnaziji, kjer se poučujejo vsi predmeti v nemščini, dobro uspeva. Moj mož torej računa s tem, da bo pozimi, ko na posestvu ne bo imel drugega dela, pripravljaj otroka za gimnazijo. Zato bova morala letos ostati doma in najin dunajski načrt je propadel. Samo vi, gospod profesor, ga lahko rešite. Ali bi nama hoteli napraviti to veliko uslugo in — recimo za tri tedne — nadomeščati Karla v njegovih očetovskih dolžnostih pri najinem sinu Dragu?«

Trdina je v zadregi pogledal od gospe do njenega moža, ki je strmel vanjo, resnično presenečen.

»Seveda — če — če me res potrebujete —« je Janez jecjal in se zvijal v kleščah, ki ga je z njimi prijela spretna prijateljeva žena.

»No, veš kaj!« se je Rudež udaril po močnem stegnu: »Pa reci, da moja žena ni nadarjena diplomatka! Jaz sem skrivaj obupno iskal v svojih možganih pripraven trnek, da ujamem trmastega sulca, pa pride moja zvita Julka ter mu zasadi v srce kar celo sidro in ga poveže z verigo, iz katere za našega Janeza ni rešitve. Ha! Ha! No, Janez, čez nekaj dni, ko pritisne mraz, ti pošljem voz. Recimo prihodnjo nedeljo ob šestih zjutraj, da pripelje mimogrede še našega mašnika, patra Lacka. Velja?« je Rudež spet iztegnil roko preko mize.

»Velja — pod pogojem, da mi prepustiš dečka od prvega do zadnjega dne mojega bivanja v tvojem domu. V treh tednih vajine odsotnosti ne bom mogel čarati.«

»Dobro, ne bom se pulil za njegovo poučevanje, ker nimam v tem prakse, kakor jo imaš ti. Ampak potem mi dovoli, da še jaz pristavim k 'trgovski pogodbi', ki si jo sklenil z mojo ženo, svoj pogoj: Moj dom naj bo tvoj dom, kadarkoli se ti bo zahotelo miru za študij in pisanje. Pripravili ti bomo posebno sobo, ki ti bo vedno na razpolago. No, velja?«

»Velja z vsemi pogoji!« je Trdina stisnil prijatelju roko.

»O! Pogodbo sva pravzaprav sklenila midva!« je tudi gospa iztegnila roko.

»Gorenjci imamo navado, da si ob takih prilikah »počimo« v roke. Menda je tak običaj tudi tukaj na Dolenjskem,« je Janez s hudomušnim nasmehom premagal zadrego in krepko tlesknil v gospejino roko.

»No, zdaj je pogodba zapečaten!« se je lepa žena zasmejala in vstala: »Otroci me čakajo s pestunjo, da gremo na izprehod. Na svidenje, gospodje!«

Gosta sta vstala in se poklonila, gospa pa je odšla, ne da bi pozabila ošiniti svojega soproga z zmagovito hudomušnim posmehom.

Naslednji četrtek pozno popoldne je Trdina, ves zavrt v svojo široko pelerino in s kučmo na glavi, sedel v kamrici pri mizi in bral knjigo, ki mu jo je bil Rudež posodil. Iz pivnice onkraj veže mu je prihajalo na uho hrumenje pivcev. Odkar je Virk točil novino, so vsak večer vaščani polnili gostilno. Prihajali so pa tudi ljudje iz mesta. Ti so najraje posedali v Virkovi zasebni sobi poleg Trdinove kamrice.

Tudi tega dne je Trdina slišal, kako so se odprla sobna vrata in je vdrla skozi družba mladih ljudi. Hrupno so odirali stole in sedali okrog mize.

»Gospa! Štefan vina na mizo!« je oblastno zaklical mlad glas.

»In črnega kruha!« je dodal drugi.

»Pa velik krožnik domače salame nam narežite!« se je spet oglasil prvi.

»Joj! Francelj je oblekel očetove hlače!«

»Ti, Grm, poglej no, če najdeš v žepih tistih hlač še kakšno viržinko!«

»Zakaj ne! Gospa Florjanka, kar prinesite vsakemu eno! Saj tukaj ni Naceta, da bi nam jih prepovedal.«

Aha! Novomeški višješolci!... si je mislil Trdina in se namuznil. »Nace« — to je gimnazijski ravnatelj, pater Ignacij Staudacher... Takole smo se napihovali nekoč tudi mi, ko smo bili mladi...

Med dijaško družbo so zazveneli kozarci.

»Na zdravje našega gostitelja Franceta Grma!«

»Na zdravje!«

Nato so jedli in polnih ust momljali in kričali vsi vprek. O »profoksih« so se pogovarjali in ocenjevali njih znanje in neznanje, pravičnost in krivičnost. Ta dijak po krivici ni dobil »eminenc«, oni ga je po krivici dobil. Ta dijak je »frčal« izpred table, ker »ga ima profoks na piki«, oni pa ni frčal, ker »ga vsi profoksi protežirajo.«

»Samo pater Lacko reduje vsakega, kakor zasluži.«

»Pater Lacko je izmed vseh najbolj pravičen.«

»Podkovan je v svoji stroki kakor malokateri profesor na naši šoli.«

»Ne samo v svoji stroki — sploh je široko izobražen človek. Osmošolcem je zadnjič razlagal staroslovenščino.«

»Nam pa je prejšnji teden namesto osladnih nemških romanov priporočal nekatere romane ruskih pisateljev. Rekel je, da so Rusi v literaturi daleč pred Nemci. Le mi jih še premalo poznamo.«

»Premalo prevodov imamo.«

»Ruščine se učite, fantje!« je nepričakovano zadonel globok moški glas.

Med vrati je stal Trdina.

V prvem trenutku so se mladeniči spogledali. Potem so se jim zasvetile oči. Vsi so vstali kakor v šoli. Med njimi ni bilo nikogar, ki bi ne vedel, kdo je bradati mož v surki, sivih hlačah in nizkih škornjih, pokrit z visoko kučmo in odet z odpeto staro pelerino. Skozi naočnike so gledale na fante — petošolce in šestošolce — tople oči ljubitelja mladine.

»Jaz bi se rad učil, ampak nimam učbenika,« je polglasno odgovoril eden izmed mlajših dijakov.

»Plantan že zna pisati cirilico,« je dopolnil drugi.

»Vi ste Plantan?«

»Da, gospod profesor, Ivan Plantan, petošolec.«

»Hm. Ali me poznate?«

»Brali smo že o vas. Vsi vemo, kdo ste in kako so vas preganjali.«

»Kje ste brali o meni?«

»V koroškem ‚Slovencu‘.«

»Mhm. Potem veste, da sem nevaren človek,« je Trdina pogledal od enega do drugega.

»Vsa naša ‚višja‘ ve, da ste dober človek. ‚Slovenec‘ je šel med nami iz rok v roke. Vaši bivši učenci so napisali: Kdor vas ne ljubi, ni dober človek.«

»Prišli smo že tretjič v Bršlin, da vas vidimo,« je odkrito povedal širokopleči, nekoliko debelušni fant. Po glasu je Trdina v njem spoznal gostitelja Grma. »Prosim, prisedite k nam, gospod profesor, če vam nismo preveč zelena družčina.«

Trdina je stopil s svojega praga in sedel na stol, ki mu ga je Grm primaknil... Po dolgem času sedim prvič spet med mladino. Ali bi ne bilo bolje, da bi se bil premagal? Nu, v tej neznatni okolišnici gostilnici birokratarskim psom nisem tako viden, da bi se spet zaleteli vame. Sicer pa — veže me prisega majčici Slavi, dokler živim...

Že ga je zaneslo staro navdušenje rojenega vzgojitelja:

»Vi torej že znate cirilico, Plantan?«

»Da, gospod profesor.«

»In bi se učili ruščine, če bi imeli učbenik?«

»Zelo rad.«

Trdina je vstal.

»Posodim vam ga.«

Šel je v kamrico in se takoj vrnil z drobno knjigo v roki.

»Evo! Matije Majarja »Slovnica ruska«. Ni kdo ve kaj dobro zasnovana. Majar ni jezikoslovec. Ali dokler ne dobite boljše, vam bo morda dobro rabila. Založil jo je moj reški prijatelj in nekdanji sošolec Grega Blaž.«

»Prav lepa hvala, gospod profesor!«

»Vesel sem, da vidim med vami dobre rodoljube, celo take, ki se zanimajo za našo pradomovino — Rusijo. Vsi avstrijski Slavjani smo lahko ponosni na tako mogočno, prostrano in lepo bratsko deželo.«

»Ali je res v Rusiji ljudstvo tako zaostalo?« je vprašal Grm.

»Zaostalo?! Kdo vam je pa to rekel?«

»O, slišal sem razgovor v lovski družbi na našem gradu Vinica pod Trško goro. Med povabljenimi je bil tudi predsednik deželnega sodišča gospod Napret. Ta je rekel, da je izobrazba v Rusiji na zelo nizki stopnji in da je ljudstvo močno zaostalo.«

Trdini se je v očeh užgal blisk. Od jeze mu je kri šinila v obraz.

»Kaj! Ta gospod Rusijo pač malo pozna! Ali veste, da tam celo ženske obiskujejo univerzo? V vsej Avstriji nimamo niti ene visokošolke. Samo na univerzi v Kijevu pa je nad sto slušateljic naravoslovja. In to ni največja univerza v Rusiji. In ljudstvo — zaostalo? Kakšno je pa naše ljudstvo? Med sto ljudmi ni niti deset pismenih. V Rusiji pa živi preko osemdeset milijonov ljudi. Če bi bila ljudska izobrazba podobna naši, bi morala šteti seveda ogromno analfabetov — devetdeset odstotkov, to je dvainsedemdeset milijonov ljudi! To bi bilo kajpak ogromno število, toda sorazmerno našemu. Vendar vam lahko zagotovim, da ruska ljudska prosveta daleč presega našo. Izmed 7279 donskih kozakov, ki so lansko leto vstopili v rusko vojsko, jih je znalo brati in pisati 1842, torej približno četrтина. Francozov, ujetih v Draždanih, pa ume pisati komaj vsak dvajseti, brati pa jedva vsak deseti!«

»Ali v Rusiji res tudi ženske obiskujejo univerzo?«

»Res. Tudi to dokazuje, da ljudska izobrazba v Rusiji presega našo in vso evropsko.«

Nekaj trenutkov je med dijaki zavladala tišina.

Potem je rejeni Francelj Grm prhnil v smeh.

»No?« ga je Trdina začudeno pogledal.

»Predstavljal sem si, kako bi na naši gimnaziji poučevala profesorica poleg — frančiškanskih kutarjev...«

»Ha! Ha! Ha!« je planil smeh iz mladih grl.

»Ha! Ha!« se jim je pridružil Trdina s širokim zdravim smehom: »No, vidite, kako smo zaostali! Kar je v Rusiji resnična sedanost, se zdi nam nemogoča prihodnost. Smo pač daleč za Rusijo.«

»Ti, Francelj, kaj bi rekel naš Nace, če bi ga izpodrinil direktor v krinolini s pompadurico v rokah — ha, ha!«

Trdina je razumel mladino in se smejal z njo. Potem pa jih je pozval:

»Zdaj pa še kakšno lepo zapojmo!«

»Prej si še poplaknimo grla!« je rekel Grm in se spomnil:

»Saj gospod profesor še kozarca nima!«

Planil je k vratom, toda Trdina ga je zadržal:

»Hvala! Piti ne morem. Sem že opoldne izpil svojo merico. Pel pa bom z vami.« Mislil si je: Nočem, da bi mi kdo očital, da sem popival z dijaki...

Fantje so prijeli za kozarce:

»Na zdravje gospoda profesorja!«

»In na zdravje naše lepe domovine!« je dostavil Trdina.

»Zapojmo: Lepa naša domovina!« je predlagal Plantan.

Vstali so in zapeli himno, da se je skozi zaprto okno razlegalo ven na cesto.

Po cesti sta se dva meniha vračala z dnevnega izprehoda: pater Ignacij Staudacher, dotlej profesor verouka, tiste jeseni pa imenovan za gimnazijskega ravnatelja, in bivši ravnatelj pater Bernard Vovk, profesor matematike in fizike.

Ko je iz gostilne zadonela narodna himna »Lepa naša domovina«, se je pater Ignac, velik in debel človek, ustavil:

»Ali jih slišiš? To so naši!«

»I, nu, ne moreš jim prepovedati, da se na svojih izletih v prostih dneh ne bi ustavili v okoliški gostilni.«

»Ampak — v tej gostilni stanuje tisti zapeljivec mladine!«

»Misliš — profesorja Trdino?«

»Da, njega, človeka, pred katerim nas je svaril glavar Ekel. To je državi nevaren panslavist! Hrvaško mladino na Reki je baje vso polovil na svoje veleizdajniške limanice.«

»Treba bo našo mladež pravočasno posvariti pred njim.«

»To mislim tudi jaz. Takoj jutri pojdem od razreda do razreda in odprem dijakom oči. Nobenih stikov ne bom trpel med tem izobčencem in našo mladino, podmladkom bodočega razumnništva.«

»Prav imaš! Naša dolžnost je, da vzgajamo dobre patriote.«

Medtem so »dobri patrioti«, nič hudega sluteči, napivali rodoljubu Trdini, se navduševali za veličastno Rusijo in poslušali narodnega mučenca, ki jim je pripovedoval, kako je nekoč, ko je bil njihovih let, prisegel zvestobo majčici Slaviji. V svojih mladih srcih so sklenili, da se ljubezni in zvestobi do svojega rodu tudi oni nikoli ne izneverijo.

Dva dni kasneje, v soboto proti večeru, se je Trdina vračal z običajnega izprehoda za Krko. Že od daleč je slišal iz Virkove gostilne — Florijanova ali Cilindrova so jo imenovali meščani — glasno petje iz mladih grl. Odprl je prehodno sobo do svoje kamrice in ostrmel: soba je bila do zadnjega kotička polna dijakov. Prinesli so celo še dve vrtni mizi in klopi iz kuhinje, da so lahko sedeli.

Med drugim je Trdina zagledal svoje znance s četrtkovega obiska.

»Živel, gospod profesor!« ga je pozdravil glas petošolca Plantana.

»Dober večer, draga mladina! Nocoj vas je pa veliko!«

»Da,« se je oglasil debelušni Grm: »Naš gospod direktor so po vseh razredih prepovedali obiskovati Cilindra — se nas je pa nekoliko več nabralo.«

»Ha! Ha! Ha!« je zagrmel smeh prešernih fantov.

Tudi preko Trdinovega obraza je šinil hudomušen nasmeh. Vendar ga je v srcu speklo. Vladinovci so mi že spet na sledi! Prekleti psi! Prepovedali so dijakom družiti se z menoj!... No, pa se pomerimo, gospodje! Nalašč bom spet sedel med mladino. Toliko bom že pazil, da si ne naprtim še enkrat veleizdajniškega procesa. Ne, tega veselja jim ne napravim. Ampak prav stvarno razložim danes mladini, kako so zdaj Nemci in Madžari s svojim dualizmom družno razbili nevarno slavjansko večino v državi. Odprem jim oči, da bodo razumeli to vražjo politiko in važnost prebujanja našega ljudstva. Zaradi tega me vladinovci še ne morejo obesiti...

Kar je sklenil, to je storil. Takoj po skromni večerji, ki jo je zavžil v kuhinji, je sedel med mladino in spretno napeljal pogovor na predmet, ki ga je hotel v mladih srcih osvetliti. Mladci so se z velikim zanimanjem udeleževali razgovorov in zelo ogorčeno obsojali politiko, ki je tako zahrbtno ločila veliko slovansko večino na dve državni polovici, na dve — razen v zunanji politiki in vojaških zadevah — popolnoma samostojni vladi: avstrijsko in ogrsko.

»Ampak zdi se mi, da je tudi brez ogrskih Slovakov, Hrvatov in Srbov v avstrijski polovici še vedno več Slovanov kakor Nemcev. Saj smo tu Poljaki, Čehi in Slovenci pa dalmatinski in istrski Hrvatje,« se je oglasil osmošolec.

»Poljake je vlada prelisčila. Poleg nekaterih koncesij jim je z ‚volilno geometrijo‘ izročila nadvlado nad Rusini in jim s tem zamašila usta.«

»Z volilno geometrijo? Kaj je to?«

Trdina se je zasmejal:

»To je prav posebna matematika, ki jo je iznašla naša nemška manjšina. Po tej volilni geometriji imajo na Češkem, kjer je gotovo več Čehov kakor Nemcev, Nemci večino v dežel-nem zboru.«

»Ne razumem, kako to dosežejo.«

»Na različne načine. V mestih z nemškim prebivalstvom zastopa en poslanec že 10.000 prebivalcev, v mestih s češkim prebivalstvom pa šele 12.000 prebivalcev. Potem imajo mesta, ker je v njih več Nemcev in nemčurjev, prednost pred podeželjem, ki je pri nas izključno slovensko, na Češkem pa češko. Na Moravskem imajo mesta s skupno 430.000 prebivalci 13 poslancev, podeželje z 1,600.000 pa le 11. V Dalmaciji ima 400.000 Južnih Slavjanov 20 poslancev, 15.000 Italijanov pa 23!«

»Ampak Italijani vendar ne drže z Nemci!«

»Seveda ne. Toda Italijani ostanejo v Avstriji vedno v neznatni manjšini, naj se napihujejo, kakor se hočejo. Dalmatinski Hrvatje in Srbi pa bi lahko prav tehtno prispevali k slavjanski večini v državi. Zato jih je treba z ‚volilno geometrijo‘ — zadaviti.«

Med dijaki je zavladala tišina. Vsi prepadeni nad vnebovpijočo nesramno krivičnostjo političnih sovražnikov so strmeli v Trdino... Krivica vzgaja upornike — si je mislil veliki rodoljub. Z zadoščenjem je opazil globok vtis, ki so ga njegove

besede napravile na mehke mlade duše... Tega trnja, ki sem jim ga vsadil v srce, jim ne izdere noben »Nace«. Za takšne rane je le dvojno zdravilo: pri trdnih značajih — smrtno sovražstvo do krivičnega nasprotnika, pri mahedravih značajih pa — strahopetno izdajstvo lastnega rodu...

Prihodnjič jim povem katero o izdajalskih nemčurskih birokratarjih, o »Bachovih huzarjih«, ki so krivi, da uspeva v slavjanskih deželah hudičevo seme, ki ga seje Dunaj, ki so krivi tudi moje nesreče...

Pravzaprav bi spomini iz mojega življenja bili kar učinkovito vzgojno sredstvo za podmladek našega rodu. Morda jih napišem to zimo na Gracarjevem Turnu... Vzeti moram jutri zjutraj dovolj papirja s seboj.

Poslovil se je od novih prijateljev in jim oznanil svoj odhod v toplejše zavetje ter obljubil svidenje, ko bo minila trda zima.

Razočaranje v mladih obrazih je pokazalo Trdini, da se je že vsidral v mladih srcih in da ga bodo kar težko pričakovali. Kljub grenkobi, ki mu je do vrha polnila srce, je čutil zadoščenje ob spoznanju, da v njem še ni zamrla velika vzgojiteljska umetnost: Brez posebnega npora je vselej našel pot do zaupanja in razumevanja mladega pokolenja.

Spet obkoljen

Leta 1868.

Dneve najhujšega mraza je Janez Trdina tisto zimo res prebil pri prijatelju Rudežu na Gracarjevem Turnu.

Pripravili so zanj lepo, prostorno sobo v stolpu na severozahodni strani gradu. Soba je imela deloma starinsko renesančno, deloma novo bidermajersko opravo kakor skoraj vse grajske sobe. Imela je tri dokaj velika nova okna. Prvo, proti vzhodu obrnjeno, je nudilo čudovito lep razgled po široko razmahnjemem valovju polja in travnikov, po gozdnatih gričih in vasicah med njimi. Skozi severno okno se je videl bližnji grič z veliki gospodarskimi poslopji Rudeževe pristave. Tretje okno, obrnjeno proti zahodu, je imelo razgled na cesto pod

hribom. Od vseh strani se je bleščal v sobo odsev snega, ki je odeval naravo.

Trdini že dolgo niso potekali dnevi tako prijetno kakor pri Rudeževih. Nekaj ur dnevno je posvetil pouku malega Draga, ostali čas pa porazdelil med pisanje — lotil se je res svojih mladostnih spominov — in med izprehode s prijateljem in njegovo ženo. Včasih so napravili daljši izlet s sanmi. Dvakrat ali trikrat so se peljali v mesto na večerne zabave, ki jih je priredila Čitalnica.

»Dolžnost vsakega zavednega Slovenca je, da podpira čitalniške prireditve,« je trdil Rudež in tako prisilil Trdino, da je kljub notranjemu odporu spremil gostitelja na zabavo, dasi mu misel na radovedne poglede, ki ga bodo v širši čitalniški družbi sprejeli, ni bila prijetna. Ali ga pogledi ne bodo vpraševali: kaj delaš med nami ti — politični kaznjenec- ti — izobčenec?

No, v prijetni Rudeževi družbi je Trdina prestal tudi svoj prvi družabni nastop v Novem mestu.

V februarju je Janez ostal na gradu sam z otroki in služinčadjo. Na vse načine si je prizadeval, da otrokom nadomesti starše. Mnogo se je igral z njimi. Pripovedoval jim je pravljice. Skrbel, da so redno dobili hrano, bili mnogo na zraku in hodili pravočasno spat. Otroci so ga kar vzljubili. »Stric Janez!« so ga klicali. Posebno pristrčni sta bili obe deklici. Brž ko sta ga zagledali, sta pritekli k njemu in hoteli, da bi se igral z njima. Enkrat na teden je hlapec Peter pripeljal zdravnika dr. Vavpotiča, da je po želji gospe Rudeževe pregledal otroke.

»Otroci so zdravi kakor dren,« je ugotavljal zdravnik.

»Hm. Ni težko zdraviti zdrave otroke,« je pičil Trdina, ki ni še nikoli vprašal nobenega zdravnika za svet, ne zase, ne za koga drugega, čeprav sta mu že umrla dva otroka in žena.

Doktor Vavpotič si je pogladil dolgo brado in nekoliko začudeno pogledal jezičnega. Ker pa je bil sam odrezav človek in znan po včasih prav surovih odgovorih, mu je zabrusil:

»Še laže je bolne otroke spravljati na oni svet.«

Trdina je prebledel. To je letelo nanj! ... Saj si je skrivaj očital, da bi bil morda rešil vsaj enega svojih otrok, če bi jima bil pravočasno preskrbel doviljo namesto jetične matere...

Ali zdravnik ve za ta njegov greh, ki si ga je sam komaj priznal?

Virk! Izdajalec! Kdo ve, kaj je vedno pijani dedec raznašal o svojem gostaču po mestu! In dr. Vavpotič, ki je tudi mnogo pil, je bil gotovo že večkrat v njegovi družbi pri Brunnerju ...

Trdina je povesil pogled in molčal. Zdravnik pa si je ravnodušno natočil starine iz buteljke, s katero mu je po Rudeževem naročilu vedno postregla grajska kuharica.

Od tiste ure se Trdina ni več toliko igral z deklecema. Kadarkoli ju je videl, ga je zbadlo: Po svoji krivdi sem brez otrok! ...

»Ampak — saj mi ni bilo nikoli nič do njih!« se je poizkusil izgovarjati sam pred seboj. Vendar se je spet in spet zasačil ob sanjah: Moji bi bili zdaj že večji ... Moji bi bili tudi tako srčkani — saj je bila njuna mati lepa ženska in jaz tudi nisem grd ... Moji bi —

O! Vražji Vavpotič! Nikoli več se mu ne pokažem, kadar pride na grad!

Res se mu je od tedaj umikal, dokler se nista Rudeževa konec februarja vrnila.

V začetku marca, ko je skopnel sneg, se je Trdina odločil, da pojde spet v mesto. V soboto zvečer se je zahvalil za pri srčno gostoljubje in se poslovil od gospodinje in prijatelja.

Gospa Julka je bila razočarana.

»Gospod profesor! Ali bi se ne mogli odločiti, da prevzamete delo domačega učitelja pri nas? Moj soprog bi imel manj dela z nadzorovanjem Dragovega učenja in otroku se ne bi bilo treba voziti v šolo.«

Trdina je zardel v zadregi. A Rudež je prehitel njegov odgovor:

»Oprosti, Julka! Pozabila si, da sem se odločil za javno šolanje otrok, k čemur me je napotila lastna zgrešena vzgoja. Niso me kot otroka navadili nastopati v večji družbi, tiščali so me doma in nepremagljiv strah pred množico se me drži še dandanes, da se nikoli ne upam govoriti, kadar je več parov oči uprtih vame. Kar vrti se mi v glavi, kakor da bi gledal v prepad. Moji otroci naj se nauče svobodno nastopati v družbi. Saj ne veš, kdaj jim to prav pride. Ali se ti ne zdi, da je tako bolje zanje, Janez?«

»Popolnoma se strinjam s teboj, Dragotin. Gospo dobro razumem: Hotela je ustreči otroku, tebi in meni. Ampak — odkrito povem — mene svobodno delo med narodom in za narod bolj miče kakor vzgoja enega samega človeka. Vaše dobrosrčne ponudbe res v nobenem primeru ne bi mogel sprejeti. Ni vam treba biti žal, da nocoj niste uspeli, draga gospa!«

»Torej — diplomatska polomija!« se je zasmejala gospa Rudeževa in dostavila: »Upam pa, da nam s svojim skorajšnjim ponovnim obiskom dokažete, da se vam nismo zamerili.«

»To pa rad obljubim,« je zatrdil Trdina. Zahvalil se je gostiteljema še enkrat in z veseljem sprejel Rudeževo ponudbo, da ga drugo jutro ob zori Peter zapelje v mesto.

Kljub temu, da sta se poslovila že zvečer, je drugo jutro, ko je Trdina prišel s svojim svežnjem perila in knjig ter rokopisom »Spominov« pred grad, čakal Rudež poleg vpreženega voza. Lovska puška mu je visela preko rame in držal je lovskega psa na jermenu. Oblečen je bil — kakor skoraj vedno, bodisi doma ali kadar je prišel po opravkih v mesto — v svojo rjavo lovsko obleko z zelenimi našivi.

»Greš na lov?« je Trdina vprašal prijatelja, ko mu je podal roko in sedel na voz.

»Da. Preko polja pojdem. Nekaj jerebic bi si rad nalovil za večerjo. Moja žena ti pošilja še tale pozdrav, ki ga je nabrała v svoji shrambi. Pravi, da se vdovcem brez gospodinjstva prileže takšna reč.«

In dvignil je zajetno platneno vrečo k prijateljevim nogam.

»Ampak —« je Trdina ves v zadregi pričel.

»Nič — ampak! Jaz sem pri tej stvari nedolžen. Kriva je Julka!«

»Le kako naj vama povrnem vajino velikodušno dobroto. Kar sitno mi je.«

»Med brati ni nič sitnega.«

»Lepa hvala gospe Julki!«

»Bom sporočil. Vozi, Peter!«

Po svoji vrnitvi v Bršlin je Trdina prečepel vse dneve pri peči v Virkovi pivnici. Včasih, če je bil ob delavnikih dopoldne ali popoldne sam v sobi, je nadaljeval svoje »Spomine«, ki jih je bil pričel na Gracarjevem Turnu. Proti večeru, ko se je gostilna polnila z gosti, pa je izvelkel iz žepa beležnico

in jo položil predse na mizo. Molče je prisluškoval kmečkim pivcem in si zapisoval zanimive ljudske reke in izraze, pa tudi razne dolensjske običaje in dnevne dogodke, včasih tudi navadna opravljanja in čenče.

Izprva so ga kmetje gledali nekoliko postrani. Škric v čudni »huzarsko zapeti« suknji — Trdina je še vedno nosil že precej oguljeno surko — in z naočniki na nosu se jim je zdel smešna prikazen. Jezilo jih je njegovo čečkanje, ki si ga niso vedeli razlagati. Marsikdaj so letele na škrica zabavljive opazke. Naposled pa so se mu privadili, ko so spoznali, da jim s svojo čečkarijo nič hudega ne »nacopra«.

Tu in tam pa se je le še kdo obregnil obenj.

»Kaj se ti mara, Meta, ko imaš tako zalega fanta!« se je nekega večera oglasil že nekoliko okajeni kmet iz Prečne: »Le to se mi čudno zdi, kakšnemu krojaču je dal šivati obleko, da mu je napravil suktno spodaj predolgo, zgoraj mu je pa zmanjkalo blaga za ovratnik. Ha! Ha!«

»Zloben jezik imaš, Jernej! Ne vtikaj svojega gobastega nosu v stvar, ki ti niso nič mar! Povej rajši, kako te je hudič speljal, da si v nedeljo zvečer namesto v Prečno zašel na Stražo!« je Meta s peči, kjer je nekaj vbadala s šivanko, zavrnila pijanca.

»Kakšen vrag ti je pa že to prinesel na ušesa!« se je jezil pijanec.

»Ho! Ho! Povejte, povejte, oče! Vsi bi radi slišali, kako vas je hudič speljal,« se je oglasil fant iz gruče »hrvatarjev«, ki so sedeli v drugem kotu pivnice. Bili so to sami krepki fantje, nekateri bajtarski sinovi, drugi celo s premožnih kmetij, ki so jeseni hodili drvarit v hrvaške gozdove in se konec zime vračali domov z lepimi denarci v žepu.

»Eh, kaj bi pravil! Saj je bil moj hudič menda bližnja žlahta tvojega, ki te je speljal ne samo do Straže, ampak kar na hrvaško stran.«

»Ha! Če sem se dal speljati, sem tudi vedel zakaj. Denarci, ki sem jih čez zimo prihranil, se bodo naši kmetiji kar prilegli. Plačali bomo z njimi tisti vražji odkup, ki nas vsako leto tira v žrelo mestnim oderuhom, da nas z dragimi posojili rešijo biriča.«

»Boš plačal odkup, če ne boš denarja prej zapil in z babami zapravlil. Potem ti pa pride kmetija na boben, preden ti jo bo mogel oče zapustiti.«

»Za našo kmetijo nič ne skrbite, oče! Kar se zapravljanja tiče, pa kar pred lastnim pragom pometajte! Saj so vam davkarske pijavke odgnale že marsikateri rep iz hleva, ker ste denar, prihranjen za odkup in za davke, zapili.«

»E, ja! Zapil, zapil, in še ga bom zapil! Odkup je brezno, ki nas bo vse pogoltnilo. Otepaj se ga kakor hočeš: Vsako leto ti sedi hudič na vratu.«

»Imate prav, oče! Odkup je res hudičeva iznajdba,« je pritrdil hrvatar.

»Odkup je pravica graščakov. Če ne bi bilo odkupa, bi kmetje še zdaj tlačanili,« se je oglasil meščan, uradnik na glavarstvu Podboj, ki je sedel z gostilničarjem Virkom na drugi strani peči.

Trdina se je zganil. S srditim pogledom se je ozrl na »meščurja« za ogrom peči in ga zavrnil:

»Odkup je krivica, ne pa pravica! Odkupiti bi se morali graščaki kmetom za vsa krivična izmozgavanja vsa dolga stoletja. Zemljo je dobil kmet od svojih svobodnih dedov. Vzeli so mu jo tuji pritepenci, ki so vdrli v naše kraje in kmeta zaslužnili. Zato bi morali graščaki kmetom plačevati odškodnino, ne pa kmetje graščakom!«

»Tako je!«

»Bradač ima prav!«

Vsi navzkriž so kričali, bili s pestmi po mizah in govorili:

»Naj nam le pošljejo biriče, pretepemo jih kakor pse!« se je oglasil velik, močan fant iz Muhabera, prosluli pretepač Jurij Čarga — Žuro so ga klicali.

»Vse fronkarje bi bilo treba pobiti!«

»Ljudje božji! Imejte pamet! Odkup velja za kmete v vsej državi! Saj ga niso iznašli naši uradniki! Oni le opravljajo dolžnost, ki so zanjo plačani,« je Virk miril svoje goste. Po strani je pogledal na uradnika, ki se mu je zdel sumljiv.

Sumljiv se je zdel birokratar tudi Trdini. Ošvignil ga je še enkrat z jeznim pogledom, ki je veljal obenem Virku — prismodi, ki meša s svojimi bedastimi opazkami kmetom pamet. Seveda se boji za svoje obrtno dovoljenje! Boji se, da bi mu

birokratarji ne skuhali kakšne kaše, kakor so mu jo že na Reki... Zajec!

Trdinovo čelo se je nagubalo, vendar je molčal.

Ni pa molčal kmet iz Prečne. Udaril je s pestjo po mizi:

»Prekleti Cilinderbirt! Še zagovarja te vražje fronkarje! Ali naj mirno gledamo, kako nam spravljajo kmetije na boben?«

»V moji hiši ne boš razsajal! Če ti nisem prav, pojdi drugam!« se je zadril Virk.

»Prav, saj so še druge krčme, kjer ne gospodarijo ošabni škricarski birti!«

Kmet je izpil, vrgel denar po mizi in odšel.

Tako si Virk odganja goste — si je mislil Trdina... Njegova žena se pa peha z delom od zore do noči...

Dva dni pozneje se je oglasil v Virkovi gostilni sluga z glavarstva. Poklical je Virka iz pivnice in mu natihoma naročil:

»Gospod glavar Ekel so naročili, da se morate jutri oglasiti z vašo gospo pri njih na glavarstvu.«

»Že prav!« je Virk mirno odgovoril, čeprav je nekoliko prebledel... To mi je skuhal Trdina s svojim izzivaškim govorjenjem — si je mislil.

Ko je sluga odšel, je stopil Virk s trdnim korakom dvakrat po kuhinji in se zadril nad ženo:

»Si slišala? H glavarju sva poklicana, da požreva, kar so nama drugi skuhali!«

Besno se je ozrl na Janeza Trdino, ki je v kotu pri kuhinjskem oknu jedel svoje kosilo. Trdina je povetil žlico in pogledal jezljivega gospodarja. Ta pa se je že zasukal, se z oblastnim korakom vrnil v pivnico in zaloputnil vrata za seboj.

»Oh, ti moj bog! Pa se bo spet začelo!« je vzdihnila Anica.

Trdina jo je pogledal s kratkim, negotovim pogledom. Ni vedel, ali letijo besede nanj ali na Virka. Nekoliko ga je zaskrbelo... Če prime glavar krčmarja zaradi njega, Trdine, vrže Virk gostača na cesto, to je bilo gotovo. Saj Janeza ni več skrbelo, kako se bo preživljal. Dobil je že pokojnino, tudi za nazaj, in poravnal je svoj dolg pri Virkovih, precej denarja pa mu je še ostalo. Nekako bi že živel tudi drugod. Ampak — kam naj se obrne? Kdo bo sprejel političnega kaznjenca pod streho?... Povsod se ga bodo otresali. Iskali bodo izgovore, ker se bodo bali, da bi imeli zaradi njega poizvedbe in druge

sitnosti politične oblasti nad sabo... Kolikšno ponižanje, če bo moral od vrat do vrat iskati zavetja! Prav nič ni bil pravljen na selitev...

Približno pol ure pozneje je Andrej Vojska sedel v čitalnici pri oknu in bral »Novice«. Bil je sam v sobi. Strežaj Avsenik je odšel h kosilu. Bralci pa so prihajali povečini šele okrog enih. Tišina v sobi se je Andrejevimi, od službenega dela razdraženim živcem kar prilegala.

Pa je ni dolgo užival. Kmalu so zacvilila vrata in vstopil je Strgar, tajnik na glavarstvu.

»Dober dan, Andrej!« je pozdravil Vojsko: »Prav, da te dobim samega. Nekaj ti moram povedati.«

»Kaj važnega?«

»Zelo važnega in zaupnega. Prosim, naj ostane med nama!« Strgar je primaknil stol in šepetaje nadaljeval: »Zaupal ti bom uradno tajnost. Če bi se izvedelo, me — odžagajo!«

»Govori brez strahu! Nisem klepetulja.«

»Vem. Torej: Glavar Ekel je dobil včeraj od policijskega ravnateljstva iz Ljubljane nalog, naj kazenskega upokojenca Janeza Trdino skrivaj strogo nadzoruje. Sum leti tudi nate, češ da si jeseni prijateljsko občeval s Trdino. Zaenkrat je glavar naročil tistemu hinavskemu nemčurju Podboju, naj stalno nadzira oba: Trdino in tebe.«

Vojska je prebledel. Vendar se je premagal in mirno rekel:

»Na to sem bil pripravljen. Vendar bi sam sebe zaničeval, če bi mu zdaj odrekel svoje prijateljstvo. Trdino poznam še iz gimnazijskih let. Pobratila sva se na Dunaju in cenim ga kot zelo značajnega človeka.«

Strgar je prikimal.

»Da. Po uradnih poročilih, ki smo jih dobili o njem, sodim, da je pošten Slovenec — to je menda njegova glavna napaka v očeh mojega šefa. Svetujem vama pa: Bodita v svojih pogovorih previdna! Posvari še Trdino!«

»Srčna hvala! Nikoli ne pozabim velike usluge, ki si jo napravil meni in mojemu prijatelju.«

In Andrej Vojska je pobratimu Strgarju trdno stisnil desnico... Še so dobri, značajni ljudje na svetu — ga je prešinila topla misel.

Tisti večer, takoj po službi, se je Vojska napotil v Bršlin. Ni vedel, da se je Trdina že vrnil, sicer bi ga bil že prej poiskal.

Janez je tedaj z odejo pogrnen ležal v mraku na svoji postelji in čakal, da ga gospodinja pokliče k večerji. Misli je na Andreja, s katerim se je bil v jeseni shajal ob takem času. Močno je pogrešal zanimive, odkritosrčne razgovore s prijateljem. Vendar Vojske nikakor ni hotel poiskati v mestu. Nalašč je zahajal v čitalnico v dopoldanskih urah, ko je bil Andrej v službi. Ni ga hotel kompromitirati s svojo družbo.

Kar zasliši s ceste žvižg — prve takte pesmi:

»Hej Slovani!«

In zopet:

»Hej Slovani!«

Plane k oknu in odžvižga:

»Naša reč slovanska živo klije!«

Pograbi svojo polhovo kučmo in pelerino ter plane iz hiše...

Nekaj korakov vstran spozna v temi Andrejevo čokato postavo. Stiskala sta si roke, da se kar izpustiti nista mogla.

»Pojdiva proti Kačji ridi!« je predlagal Vojska.

In šla sta po cesti navzgor.

Seveda je Andrej povedal prijatelju, kar je bil zvedel od Strgarja. V temi ni videl Trdinovega obraza, vendar je iz Janezovega glasu spoznal, kako ga je novica zadela:

»Kar — kar mislil sem si, da me svinje ne bodo pustile v miru! Le zakaj nisem imel toliko moči, da bi bil ostal dosleden in odklonil tvoje velikodušno prijateljstvo! Zdaj sem še tebe potegnil v močvirje!«

»Nič se jih ne bojim. Saj za svoj sum nimajo nobenih dokazov. Najinih razgovorov ne morejo razumeti. Prepovedati pa nama jih ne morejo. Sva pač prijatelja še iz študentovskih let.«

»O, če bi bil jaz tako miren in previden kakor ti! Ampak — sem pač, kakršen sem. Kadar mi sede obad pod rep, nimam miru. Preden se zavem, užagam kakšno prav predrzno. Glej, kaj se mi je sinoči zgodilo vpričo tistega prihuljenega vohuna Podboja, ki sem ga imel takoj na sumu in — menda prav zato, ker sem ga imel!«

In Trdina je opisal prijatelju minuli večer v Virkovi krčmi.

»Hm! Govoril si resnico, ampak —«

»Saj vem! Glavar Gnus bo rekel, da sem ščuval kmete zoper oblast in njene zakone.«

»Prav gotovo. Bolje bi bilo, če —«

»Bolje! Bolje! Premalo me poznaš! Še nikoli nisem premislil, kaj bi bilo 'bolje'. Gorenjec sem. Če me kdo dregne v nos, ga usekam nazaj, kolikor mi zmore pest, oziroma jezik. Ta je pa res predolg. Vem. Skoraj sem že obupal, da se ga kdaj naučim krotiti.«

»Pomisli, da s takimi stvarmi napraviš svojim sovražnikom največje veselje. Daš jim orožje v roke. Jeziš jih le s trmastim molkom, ker ti potem ne morejo do živega.«

»Vem, da imaš prav, Andrej. Kadar me spet piči obad, bom poizkusil misliti nate. Res te ne bi rad spravil v neprilike.«

V Trdinovem glasu je bila velika prisrčnost, ki je Andreja globoko ganila... Trdina ni mislil nase, mislil je le na prijatelja.

Nekaj časa sta molče korakala drug ob drugem skozi večerno temo po klancu navzgor. Nato sta se vrnila. Ko sťa prišla mimo večjega grmovja ob cesti, se je Trdina zdrznil, skočil nazaj in pogledal za grm. Potem se je glasno zasmel:

»Zdelo se mi je, da se je za grmom nekaj premaknilo, pa je bila le najina senca. Kmalu bom videl povsod zasledovalce.«

»Vohunov bo zdaj vedno več okrog naju, na to bodi kar pripravljen,« je šepetal Vojska, čeprav je vedel, da njegove ruske govorice ne bi razumel noben poslanec glavarja Ekla.

Pred Virkovo gostilno je Trdina rekel:

»Spreim te še čez Marof do mesta. Kar odvratna mi je misel, da bi moral sedeti v gostilni, v družbi tistih vohunov.« In povedal je Andreju še o glavarjevem pozivu obema Virkovima.

»Hm. Kaj pa — ko bi se te gostilne vsaj zvečer izogibal? Saj so v mestu in v okolici gostilne, kjer se prav tako zbirajo kmečki ljudje, če si že hočeš delati zapiske iz njihovih pogovorov. Če bi zahajal zdaj v to, zdaj v drugo gostilno, bi vohunom zmešal vohljanje.«

»Ha! Da bi zahajal v to Vohunovče, v to zoprno nemčursko gnezdo? Pravzaprav sem sklenil, da v mesto ne bom zahajal —

razen v čitalnico. Ne maram nobenih nemčurskih poznanstev. Saj tako vem, da bi se le jezil, če bi jih moral poslušati, kako se nemškutarsko spakujejo.«

»So tudi krčme, kamor nemškutarji ne zahajajo. Na primer Jermanova gostilna v Ločni ali Kraljeva sredi mesta. Niti Jermanca, niti Kraljevka ne znata govoriti po nemško, zato se jih nemškutarji izogibljejo.«

»Res? No, v tako krčmo bi pa res poizkusil zahajati.«

»Mislim, da se ne boš kesal. Posebno ob tržnih in ob se-manjih dneh dobiš v teh pivnicah mnogo zanimive snovi. Takrat sta obe krčmi polni kmečkega ljudstva. Pri Jermanu se ustavljajo kmetje iz Šempetra, Mačkovca in Šmarjete, pri Kralju pa Belokranjci. Špisi zaidejo tja le redkokdaj. Kar je Nemcev in nemčurjev se držijo najbolj Brunnerja. Oficirji zahajajo v Kazino, h Koračinu in h Krištofu. Kar je slovenskih meščanov pa hodijo k Rozmanu, k Škabernetu in še v nekatere druge krčme. Vendar je žalostna resnica, da vsi meščani nemškutarijo tudi v teh gostilnah. Se je pač razpasla taka navada med njimi. Saj nemškutarijo tudi doma po vseh meščanskih rodbinah.«

»Seveda — kdor ne nemškutari, ni ‚nobel‘. Kmet je in za-robljenec. Saj poznam te nesrečne avstrijske patriote. Na Hrvaškem tudi niso bili boljši. Treba bi jim bilo razložiti, kam to pelje. Vzgajati bi jih bilo treba, navduševati za narodno stvar. Če bi se zbralo le nekaj pogumnih izobražencev, trdnih rodoljubov, pa bi nemško pšenico na našem narodnem polju kaj hitro pobila toča,« se je Trdina razgrel.

Vojska se je nekaj trenutkov molče zagledal v slabo raz-svetljeno mestece pod hribom... Da, da. Prijatelj je imel prav. Peščica zavednih slovenskih izobražencev bi nedvomno lahko razkadila nemško meglo nad tem izgubljenim gnezdrom. Ampak... Ampak...! Razen odvetnikov so vsi izobraženci v cesarskih službah, državni sužnji! Uradniki, profesorji, učitelji, častniki — vse je bilo odvisno od nemškega Dunaja.

»Pogum bi morda še našel,« je čez nekaj časa povzel Vojska: »Ampak — kaj bi ta pomagal, ko bi tudi najpogumnejšega med nami prva sapa z Dunaja odpihnili iz Novega mesta. Sam si poizkusil, kako znajo.«

Trdina ni takoj odgovoril. Le predobro je čutil, da je imel prijatelj prav. Ali ni bil Vojska sam že pod policijskim nad-

zorstvom le zato, ker je občeval s političnim kaznjencem? Pri najmanjšem političnem delovanju bi frčal v zadnji kot Galicije ali Bukovine — o tem je bil Trdina prepričan.

»Saj Čehi tudi niso na boljšem,« je nadaljeval Vojska. »Vendar se nekoliko lažje otepajo, ker jih je več. Ha,ha! Ali veš, kaj mi je pravil Strgar v Čitalnici. Cesar je obiskal Prago. Menda se je hotel prikupiti Čehom, ki še vedno rogovilijo in nočejo poslati svojih odposlancev v državni zbor. No, pa si je Njegovo Veličanstvo ogledalo prelepo Prago, menda s Hradčanov ali od kod. In — da se čimbolj prikupi češkim rogoviležem, je Njegovo Idiotstvo zinilo: Praga je po svoji lepoti res popolnoma nemško mesto... Ha! Ha!«

»Ha! Ha!« je postal tudi Trdina dobre volje.

Preden sta se poslovila, sta se dogovorila, da se drugi večer snideta na Ločenski cesti, ker pojde Trdina potem v Jermanovo gostilno.

»Saj bi šel s teboj,« se je opravičil Vojska. »Ampak po večerji grem vedno k nevesti Berti Škremovi.«

Dr drugega dne je Trdina vse dopoldne nestrpno pričakoval, da bi se Virkova vrnila od glavarja. Celó v čitalnico ni šel.

»Saj vem,« — je razmišljal — »glavar Gnus bo zahteval, da me vržeta na cesto. No, nič hudega. Poiščem si drugo stanovanje. Zdaj, ko redno prejemam pokojnino, nisem več odvisen od teh ljudi...«

Vendar mu je bila misel na iskanje drugega zatočišča neprijetna. Kdo ve, kaj si o njem pripovedujejo po mestu, kakšne grehe so mu naprtille novomeške klepetulje obeh spolov in kako bi ga kot iskalca zatočišča po vrsti z zasmehom ali strahom pošiljali izpred vrat. Kar zardel je ob tej misli.

Opoldne, ko sta z Meto jedla gosto krompirjevo juho s prekajeno svinino, sta se Virkova vrnila. Pozdravila sta mimogrede in odšla v sobo, da se preoblečeta. Anica se je prva vrnila v kuhinjo. S pogledom se je izogibala Trdine in nekaj šarila po ognjišču. On jo je nekajkrat od strani pogledal. Ni vedel, kaj naj bi mislil ob njenem trdovratnem molku. Naposled je odrinil prazni krožnik in vstal.

»Ali vam je Gnus pri spovedi naložil za pokoro strogo molčanje, gospa Anica?« je vprašal s posmehom.

»Oh! Vrag naj ga vzame!« je zapihala predse.

»Torej vama je naročil, naj me vržeta na cesto?«

»Kaj šel!« se je zasukala krčmarica, vendar ni pogledala Trdini v oči: »Celo uro naju je pestil. Zapretil nama je, da nama vzame obrtno dovoljenje. Nekdo mu je prinesel na nos, kaj ste predsinočnjem govorili.«

»Vem, kdo. Tisti prihuljeni vohun, Podboj.«

»Menda res. Previdnejši boste morali biti, gospod profesor!«

Postavila je krožnik z jedjo za moža na Trdinov prostor in z zajemalko zajela jed še zase. Sedla je na Metin prostor in se pokrižala.

Trdina se je že pri vratih obrnil in rekel:

»Dokler bo tisti vohun prežal name, bom moral zvečer zahajati kam drugam. Ali bom lahko dobival večerjo vsaj ob šesti uri?«

»Seveda lahko!« je prikimala Anica. Tudi sedaj ga ni pogledala.

Nekaj ima za bregom — je razmišljal, ko je odhajal v svojo kamro. Na vratih prve sobe je srečal Virka, a ga ni ustavil... Hinavec zoprni mi še toliko ne bi povedal, kolikor mi je njegova žena — si je mislil.

Zleknil se je na posteljo in se pogrnil z veliko zeleno odejo... Kako je zdaj s to stvarjo? Gnus jima torej ni zapovedal, naj mi odpovesta stanovanje. Vendar ju je »pestil«... Zapretil jima je, da jima vzame obrtno dovoljenje... Zakaj? Zaradi mojega govorjenja gotovo ne. Gnusu bi bilo še všeč, če bi jaz prav »veleizdajalsko« čenčal. Tem prej bi me zakvačil... Ampak ne bom ti napravil tega veselja, Gnus gnusni... Celo uro ju je pestil in jima pretil? Hm. Le zakaj? Očividno sta se upirala. Upirala glede česa? Kar je Gnusu prinesel vohun, tega nista mogla tajiti. Tisto petje in navduševanje dijakov v jeseni je bilo hitro opravljeno in spravljeno na zapisnik... Večerni jesenski izprehodi z dr. Vojsko... No, to je bil pravzaprav ves moj grešni seznam. Zaradi tega ni mogel Gnus celo uro pritiskati na oba Virka. Morda — morda ju je pa instruiral v — vohljanju?...

Ha!

Ali se me ni Virklja izogibala s pogledom kakor poosebljena slaba vest?!

Da! To je tisto! Virka sta morala Gnusu obljubiti, da bosta vohunila za menoj — saj jima je pretil, da jima vzame obrtno pravico!

Janez, zdaj pa kar pazi, da se ne zaletiš!
Paziti?

Oh, saj vem: Ob prvi priliki me zajaha vrag in noben bog me ne zadrži, da bi jim ne zasolil kakšne prav krepke.

Oba Virkova pa moram kar skrbno opazovati, da ugotovim, če je moj sum pravilen ali ne...

Vrgel je volнено odejo s sebe in vstal, da porabi lepo toplo vreme za popoldanski izprehod proti Prečni. Poveznil si je kučmo na glavo, se ogrnil s pelerino in odšel, ne da bi se ustavil v kuhinji, brez pozdrava. Kar čutil je, kako so vsi trije začudeno gledali za njim... Trdo je zaprl vežna vrata.

Zvečer — po sprehodu s prijateljem Vojsko — je stopil v Jermanovo gostilno na Ločni.

Gostilniška soba je napravila nanj prav prijeten vtis. Na širokih policah vseh štirih oken so stali lončki s skrbno gojenimi rožami: pelargonije, ciklame, hiacinte in kakteje vseh vrst. Pod okni in ob vseh stenah ter okrog kmečke peči pa so bile v stene vdelane klopi iz rdečkastega češnjevega lesa. Pred njim so se vrstile mize z navadnimi gostilniškimi stoli. Vsa pivnica je bila polna kmečkih gostov. Pod stropom je gorela preprosta petrolejka. Okrog nje se je vil gost tobakov dim.

Trdina si je izbral prostor pri podolgovati mizi, ki je stala pred klopjo pri topli peči. Na drugem koncu mize sta sedela dva starejša očanca in se začudeno ozrla na »ošpeglanega škrica«, ki je s pozdravom »Dober večer!« pristopil k njuni mizi.

»Bog daj!« sta kmeta odgovorila v en glas in se pomenljivo spogledala, češ: Kako je pa škric zašel med nas?

Trdina je obesil od megle vlažno pelerino na kljuko za vrati in sedel na klop k peči. Od omizja sredi sobe je vstal suhljat, kmetiško oblečen možak in pristopil k Trdini. Vzel je pipo iz ust in vprašal:

»S čim vam postrežem, gospod?«

»Merico dobrega vina in kos domačega kruha, če ga imate.«

»Imamo črnega, ne vem, če vam bo všeč. Kmečki je pač.«

»Prav. Saj sem jaz tudi kmečki sin,« je rekel Trdina s poudarkom, da je njegov glas napolnil splošno tišino, ki je nastala ob njegovem vstopu. Snel je kučmo z glave in jo položil poleg sebe na klop. Z razkrečenimi prsti si je poravnal goste, mehko valovite temne lase nad čelom.

Krčmar je vzel iz kredence, ki je stala poleg vrat, steklenico in odšel.

Trdina se je ozrl na oba kmeta na drugem koncu mize in opazil, da je posmeh izginil iz njunih obrazov. Skoraj dobrohotno sta ga starca opazovala. Njegova opazka, da je kmečki sin, je »škrica« približala njunemu srcu.

Krčmar se je vrnil z vinom, vzel s kredence kozarec in ga postavi s steklenico vina vred pred Trdino. Prijel je za kratko pipo, ki mu je visela iz ust, puhnil dim proti stropu in z zvedavim, prijaznim pogledom na novega gosta prisedel.

»Gospod ste torej s kmetov doma? Ali ste Dolenjec?«

»Ne. Gorenjec sem. Iz Mengša — če vam je kaj znan.«

»Znan. Na pol pota je iz Ljubljane do Kamnika.«

»Tako nekako.«

Trdina se je ozrl na krčmarico, ki je stopila v pivnico s košarico, v kateri so na belem prtičku ležali trije kosi pravkar odrezanega črnega kruha. Z radovednim pogledom se je ozrla na »škrica«, o katerem ji je bil v kuhinji povedal mož, in postavila košarico na mizo.

»Urša!« jo je nagovoril gospodar. »Glej, gospod je iz tistega kraja doma, kamor sva pred dvema letoma peljala z Jakcem prodano vino. Iz Mengša je gospod.«

»Pa ste zdaj nastavljeni v Novem mestu?« je vprašala Urša Jermanova, suhljata ženska z očmi, polnimi dobrote, in zdelanimi rokami pridne kmetice.

Janez Trdina se je grenko posmehlil:

»Nisem več nastavljen. Upokojili so me, ko sem bil profesor na Reki, in naselil sem se v Bršlinu.«

»Upokojili...?« je zategnila krčmarica. Ni mogla razumeti — saj je bil gospod še tako mlad! Morda leto ali dve starejši od nje.

»Ali zaradi bolezni?« je vprašal Jerman.

»Ne. Zaradi prevelikega zdravja — telesnega in duševnega. Ha! Ha!« se je zasmejal Trdina.

»Aha! Že razumem!« je pomežiknil Jerman: »Predolg jezik ste imeli — taki pa niso za cesarsko službo.«

Trdina je prikimal:

»Pogodili ste. Mladino sem resnico učil.«

»Eh! Resnico!« se je vmešal eden izmed očancev na drugem koncu mize: »Nisem še videl resnice, ki bi nosila cesarski klobuk. Zato so vas postavili pod kap, kaj?«

»Prav zato, ker sem dijakom odpiral oči. Rekli so, da mladino podpihujem. Nagnali so nadme vohune in policaje. Nazadnje so me kazensko upokojili. Še zdaj vohljajo za meno!«

»Mhm! Ni dobro se z bikom bosti,« je pripomnil Jerman.

Njegova žena pa je s sočutnim pogledom rekla:

»Pod našo streho vas ne bodo zalezovali. Kar večkrat pride! K nam zahajajo le pošteni kmečki ljudje. Meščani malo-kdaj — če pridejo na rake. Saj res, gospod, za dobrodošlico vam postrežem z njimi. Imam jih še nekaj v loncu.« In urno se je zasukala in odhitela ven.

Trdina je prijel za steklenico in si natočil vina. Spomnil se je gostoljubnega dolenjskega običaja, prijel za enega izmed kozarcev, ki so stali poveznjeni sredi mize, in natočil še krčmarju.

»Prvikrat sem pod vašo streho. Na srečo tega doma!« je napil gospodarju.

Jerman je vzel pipo iz ust. S prisrčnim nasmehom je trčil z gostom:

»Zahvaljeni, gospod profesor! In na vaše zdravje!«

»Dobro vino točite,« je pohvalil Trdina.

»Gospod! Vi ste učeni. Ali pa veste, kdo je prvi našel vinsko trto?« je z zvijačnim mežikanjem vprašal kmet s konca mize.

»Tega pa res ne vem.«

»No, to zna Jerman povedati. Daj, Francelj, povej!«

Jerman je že potegnil pipo izmed zob, Trdina pa ga je ustavil:

»Počakajte! Zapisal si bom.« In vzel je iz žepa beležnico in svinčnik in ju položil predse na mizo.

»Tako, zdaj pa le!«

»Bilo je po vesoljnem potopu. Noe je izpustil svoje živali, da bi se napasle po bregovih kopne zemlje. Opazil je kozo, ki

je med skalovjem slastno obirala trto, polno grozdja. Ko se je najedla, je začela razposajeno poskakovati, da so jo druge živali začudeno gledale. Noe se je vzpel med skale, da bi še on pokusil sadež, ki je napravil kozo tako veselo. Grozdje je tudi njemu močno ugajalo. Presadil je trto na breg in si sčasoma napravil vinograd.«

Trdina je hitel pisati. Kmet s konca mize pa je pozval krčmarja:

»No, le še tisto povej, kako je Noe potem vino prideloval in pijan nag obležal, da so se mu otroci smejali!« je zahteval kmet.

In Jerman je pripovedoval, Trdina pa si je zapisoval snov za bajko, ki jo bo morda kdaj porabil med svojim etnografskim gradivom za opis Dolenjske.

Razgovor med pivci je potihnil. Vsi so prisluhnili. Ko je krčmar nehal pripovedovati, se je v pivnici vnel splošen pomenek. Marsikdo je vedel povedati zanimivo, resnično ali izmišljeno zgodnico iz vinskega sveta. Nekdo je omenil škodo, ki mu jo je pred letom napravila toča v vinogradu. Brž se je oglasil kmet iz Šempetra:

»Seveda, ko naš župnik Rome ni nič prida! Noče nam toče odganjati. Ko smo ga šli prosit, naj nam točo odvrne, nas je nagnal s tepci.«

Trdina je kmeta debelo pogledal in hitel pisati... Kolikšna vraževernost! Kolikšna zaostalost ubogega dolenjskega kmeta!

Jermanca je v pokriti skledi prinesla rake. Trdina se jih je s slastjo lotil. Bili so res okusno pripravljeni.

Ob desetih, ko se je krčma jela prazniti, je tudi Janez Trdina plačal svoj račun. Krčmar je sprejel denar le za vino.

»Z raki se vam je priliznila moja žena. To pa meni nič mar,« se je smeje se branil poštenjak in nikakor ni hotel sprejeti plačila za jed, rekoč: »Kadar spet pridete, se bosta z Uršo pogovorila. Nocoj je šla že spat. Od rane zore se vrti po hiši in njivi in vrtu, pa mora iti zvečer bolj zgodaj počivat.«

Z obljubo, da kmalu spet pride, se je Trdina poslovil in stopil v hladno noč. Njegov samotni korak je odmeval po cesti. Globoko spodaj je na levi strani tekla široka Krka, na desni so se vzpenjale komaj zorane njive pod Marofski hrib. Vzhajajoči mesec je zaostрил obrise golih drevesnih vrhov na slemenu.

Nekaj uric, ki jih je Trdina preživel med preprostimi kmečkimi ljudmi, ga je poživilo kakor oživljajoča kopel. Dobro volje je zavil okrog Ferličeve hiše in čez Marof proti domu — v »vohunski brlog«, kakor je sam krstil Virkovo domačijo.

Vso pomlad, poletje in začetek jeseni je Trdina porabil za krajše in daljše izlete po novomeški okolici, vedno s svinčnikom in beležnico v žepu. Kolovratil je po poljih in gozdovih, se ustavljal pri pastirjih na paši, ogovarjal kmete na njivah in berače na poti. Dostikrat je postajal pri Ciganih Brajdičih, ki so taborili v gozdovih na Žabjeku. Poznal je nekatere po imenih: poglavarja Miho, njegovega divjaškega sina Ceneta, nekaj ciganskih žensk, ki so prihajale v gostilno, da prerokujejo gostom in spotoma odnesejo to ali ono. Kradli so pač vsi. Zapisoval si je njih običaje in posamezne besede njihovega jezika, polnega prastarih indijsko-sankritskih prvin, popačenih z navlako vseh mogočih jezikov.

»Gadžo! Šenkaj mi krajcar!« so polgoli Cigančki kričaje tekali za Trdino, ki so mu vsi rekali »bršlinski gadžo« — bršlinski mož.

Neko nedeljo v začetku oktobra so proti večeru tekli za njim čez travnike prav do Virkove gostilne. Ustavili so se šele na cesti, ker so na gostilniškem pragu zagledali Virka, ki jih je oplazil z mrkim pogledom. Njega so se ustrašili in se vrnili.

»Spremljali so me vso pot od svojega taborišča do sem,« se je smejal Trdina.

»Saj ste imeli v rokah grčavko! Zakaj ne lopnete po njih?«

»No, saj nisem zverina! Še mačka ne bi mogel udariti z grčavko.«

»Eh! Ti ušivci imajo utrjeno kožo.«

»Tudi Cigani so ljudje,« je Trdina nejevoljno zavrnil suroveža in stopil preko veže. Odprl je vrata Virkove sobe in obstal: Razsvetljena soba je bila polna dijakov.

»O, gospod profesor!«

»Dober večer, gospod profesor!«

»Čakali smo na vas.«

Vsi vprek so kričali.

»Pozdravljeni, fantje!« je Trdina z zadovoljstvom v očeh

pozdravil mladino. Šele tedaj se je zavedel, da jih je čez poletne počitnice resnično pogrešal.

»Prisedite k nam!«

»Hm! Ali vam letos niso prepovedali občevati z menoj?«

»Seveda so. Saj zato smo prišli takoj prvo nedeljo k vam. Ha! Ha!«

»In še nekaj novincev smo pripeljali,« se je oglasil sedmošolec Francelj Grm: »Tole je vaš sovaščan Ivan Hribar.«

Grm je pokazal preko mize na šibkega, bledega, svetlo-lasega fantiča visokega čela, podolgovatega obraza in lepih, svetlosivih oči. Tičal je v ponošeni obleki, ki gotovo ni bila ukrojena za njegova šibka ramena.

»Hribar zna tudi ruski,« je pristavil Plantan, ki ga je Trdina poznal že od prejšnjega leta.

Trdina je tujega fanta z zanimanjem pogledal.

»Vi ste iz Mengša?«

»Moji starši so se v Mengšu naselili. Rojen pa sem pri Trzinu. Boldinčkov sem.«

»Aha! Jaz sem pa Dermavov.«

Šestnajstletni Hribar in osemintridesetletni Trdina sta si pozorno pogledala v oči in si prvikrat stisnila desnici.

»In češki zna Hribar tudi,« je Plantan hvalil novega člana mlade družbe.

»Res? Torej so vam slavjanski jeziki pri srcu?«

»Zelo,« je resno pritrdil svetlolasec: »Rad bi znal vsa važnejša slovanska narečja.«

»No, doslej znate tri — to je za vašo starost že mnogo.«

»Žnam pravzaprav štiri: slovensko, rusko, češko in hrvatsko ali srbsko. Ko odrastem, bom prepotoval vse bratske dežele in povsod se bom lahko sporazumeval z ljudmi. Po vsej Slaviji bom doma.«

Trdina je podjetnega fanta še enkrat pozorno pogledal in prikimal:

»Pogumen dečko ste in vaše jezikovno znanje vam bo res odprlo ves slavjanski svet.«

Mlademu Hribarju so žarele svetle oči. Samozavestno je dvignil glavo in izjavil:

»Sklenil sem, da posvetim vse svoje življenje vseslovanski vzajemnosti. Le v njej je rešitev za avstrijske Slovane.«

»To je resnica, mladi prijatelj. Če bi Čehom stali ob strani Poljaki, Slovaki, istrski in dalmatinski Hrvati in Slovenci, bi bili Nemci v avstrijskem državnem zboru v manjšini kljub vsem svojim goljufivim mahinacijam.«

»Da. Tako pa so se morali Čehi v državnem zboru zateči k abstinenci.«

»Kar jim nič ne koristi,« se je vmešal Plantan.

»Ampak rešuje njihovo čast,« je odločno pribil živahni Hribar.

»Tako je. Klofuta Nemcem v obraz!« je pritegnil Trdina in se sam pri sebi začudil izredni politični razgledanosti in ostri razsodnosti mladega rojaka. Na obrazih njegovih sošolcev in višješolcev je bral očitno spoštovanje, ki so ga fantje gojili do mladega, izredno nadarjenega Hribarja.

»Tudi samozavest Čehov se je v zadnjem času močno dvignila,« je nadaljeval Hribar in z mirnim pogledom zajel poslušalce kakor spreten govornik: »Zahtevajo reformo goljufivega volilnega reda in enake pravice v državi kakor Madžari — Veliko Češko po zgledu Velike Ogrske.«

»Težko, da bi jim jo priznali. Saj pravijo, da so ogrske pravice »zgodovinske«, češke pa — namišljene!« je pripomnil Trdina z bridko ironijo.

»Nesramno hočejo utajiti, da bi bila Češka kdaj samostojna kraljevina!« je razburjeno kriknil Hribar.

Trdina je prikimal, potem pa skomignil z rameni:

»Kaj se hoče! Nemci pač povsod zmagujejo z nesramno lažnivostjo in surovo predrznostjo.«

»Njihove zmage jim pripravlja le slovanska nesloga. Zato pa bo treba temeljito podpreti vseslovansko propagando. Naši narodni voditelji v Ljubljani so preveč zaverovani v cesarski Dunaj. Naš oča Bleiweis bi lahko v politiki odločneje nastopil, pa vedno ostane na pol pota in se zadovolji s kakšno kravjo kupčijo — danes s šolo, jutri s cesto ali železnico...«

Trdina je mladeniča začudeno pogledal... Saj je bil skoraj še otrok! Kazalo pa je, da nadarjeni šestnajstletnik zvesto prebira časnike in se vroče zanima za dnevno politiko ter jo presoja s suvereno kritiko...

»Bleiweis je pač diplomat!«

»Eh! Figar!« je zamahnil mladi Hribar. Pa se je skoraj ustrašil in ostro pogledal profesorju v oči: Ali sem bil preveč predrzen?

Ne! Že se je pod temnimi Trdinovimi brki zatresel nasmeh:

»Vidim, da se živo zanimате za politiko. Ali radi prebirate časnike?«

»Vsak dan se že ob šestih zjutraj zapičim vanje.«

»Kje pa jih dobite?«

Hribar se je s tehtajočim pogledom zamaknil v profesorjeve oči. Potem se je odločil:

»Saj čitalniškemu slugi Avseniku ne boste zaradi mene napravljali neprijetnosti. Nisem član Čitalnice. Premlad sem še, da bi me sprejeli. Pa sem pregovoril slugo Avsenika, da mi tedaj, ko zjutraj pospravlja čitalniške prostore, dovoli, da prihajam brat časnike. Tako lahko vsako dopoldne v šolskih odmorih poročam sošolcem o najnovejših dogodkih pri nas in po svetu.«

»Glej ga no! Saj vi ste fant od fare, Hribar!«

Zadovoljen nasmeh je izpreletel fantov podolgovati, blede obraz:

»Naši fantje se zelo zanimajo za moja poročila, posebno sedmošolci in osmošolci. Radi bi sami brali, a časnikov nimajo. Sklenil sem, da ustanovim dijaško čitalnico.«

»Kaj?!«

»Da. Le prostor me še skrbi. Časnike — stare, prebrane — bi že dobil. Ampak primeren prostor? S Plantanom oblegava njegovo mamo. Morda jo pregovoriva, da nama odstopi sobo v svojem stanovanju. Plantan pravi, da se bom moral preseliti k njim. Potem že nekako urediva to reč.«

Dečko se je spogledal s prijateljem in fanta sta pomežiknila drug drugemu.

Trdina je bil veselo presenečen... Glej, kako napreduje v mladini narodna zavest!

»Kaj pa poreko k vašemu načrtu gospodje patri?«

Hribar je pogledal Trdino z nedolžnim pogledom:

»Ne mislim jih vprašati,« je resno pojasnil.

»Ha! Ha! Ha!« je zagrmela mlada družba v veselem smehu.

Trdina jih je ošvignil s hudomušnim pogledom in se posmehljivo namuznil... Nemškutarski Nace jim bo prej ali slej pokvaril veselje — to je kakor pribito. Dobro, da ni več direk-

tor. Nadomešča ga pater Lacko, kar pa »dijaške čitalnice« seveda ne bo rešilo...

Ni se še polegel smeh med dijaki, ko so se odprla vrata in je z radovednim pogledom vstopil gostilničar Virk.

»Tako je prav, da je mlada gospoda pod mojo streho dobre volje,« je rekel s priliznjenim nasmehom, ki je kar čudno spačil njegov bledikasti, vedno zlovoljni obraz. Potuhnjeno je s pogledom oplazil svojega gostača in povetil oči pred zaničljivim bliskom, ki ga je zadel iz Trdinovih oči. Vohun!

Grm, ki je opazil Trdinov pogled, je skrivaj pomignil Hribarju, se obrnil proti zagrnenemu oknu in rekel:

»Škoda, da se je tako močno pooblačilo. Spet bo deževalo.«

Fantje so se ozrli na gostilničarja, drug drugega skrivaj dregali s komolci in eden je celo prhnil v smeh.

Virk je razumel, da je letelo Grmovo svarilo nanj, in nasmeh je izginil z njegovega čemernega obraza. Prijel je za štefan, ki je stal pred mladim Grmom, in vprašal:

»Ali naj prinesem še enega?«

»Za danes bo dovolj,« se je namesto Grma oglasil Plantan. »Doma nas čakajo z večerjo.«

Debeli Grm je segel v žep in plačal zapitek. Ko je Virk odšel, je Trdina rekel:

»Fantje, žal mi je, ampak jutri zjutraj bo glavar Gnus že vedel, da sem spet sedel med vami. Še dopoldne bo prišlo poročilo na šolo in nad vašimi glavami se bo sprožila nevihta.«

»Nobeno grmenje nas ne odvrne od našega obiska v četrtek popoldne. Ali boste doma, gospod profesor?«

»Najbrž. Saj v takem čemernem vremenu ne morem hoditi na daljše izprehode.«

»Torej na svidenje, gospod profesor!«

»Na svidenje!«

Z veselim vzklikanjem so se mladeniči poslovili.

Trdina je stopil v svojo kamro. Skozi odprto okno je slišal s ceste veselo razposajene glasove, ki so se izgubljali v zgodnji večerni mrak.

Še dolgo je stal pri odprtem oknu. Pred očmi mu je bil še vedno svetlolasi Ivan Hribar. Kolikšen ogenj je v tem dečku! Med tovariši višješolci eden najmlajših, gotovo najšibkejši, razumsko pa je nadkriljeval vse. Očividno so vsi čutili in priznavali njegovo duševno premoč. V nekaj dneh se je povzpел

do njihovega voditelja. Dečko je pa tudi res nadarjen, duševno razvit daleč preko svoje starosti. Kako je le zašel na novomeško gimnazijo? Mengšan je zdaj? Boldinčkov... Revni ljudje so to. Saj se fantu pozna revščina. Bled je in šibak. Ponošena obleka ni bila narejena zanj... Kdo je fanta podpiral, da je mogel študirati?

Novi mladi znanec je Trdino resnično zanimal:

»Vsedel se mi je v srce,« je ugotovil samotar.

Prav tako globok vtis je na mladega Hribarja napravil politični preganjanec Janez Trdina.

»Janez Trdina... Janez Trdina...« je razmišljal fant, ko se je po skromni večerji zaril v svoje preprosto ležišče: »Kakšen človek! Možat, značajan, trd kakor skala. Že njegovo ime je kakor kamen. In vendar je tudi dober in mehak in človeški. Rad bi kaj več vedel o njem. Mnogo je moral trpeti. Pravijo, da so ga uničili le zato, ker sovraži Nemce. Še zdaj vohunijo okrog njega. Rad bi še govoril z njim... Rad bi se mu ves zaupal. Takoj jutri zvečer pojdem spet k njemu.«

Ta sklep je fanta pomiril in kmalu nato je zaspal.

Proti večeru drugega dne jo je Hribar resnično mahnil preko Marofa.

»Moram sam govoriti z njim...« ga je gnalo z neudržljivo silo.

Po poti si je predstavljal, kako potrka na Trdinovo kamrico in prosi samotarja — da, česa pa naj ga prosi?...

»Aha! Prosim ga, naj mi posodi kakšno rusko knjigo,« se je spomnil.

Trdina je v mraku ležal na postelji in čakal, da ga pokličejo k večerji. Kar zasliši korake v sosedni sobi. Dvigne se in sede na posteljo. Takrat začuje kratko, odločno trkanje na vrata.

»Prosim!« se oglasi.

Vrata se odpro. Na pragu stoji — mladi Hribar.

»Dober večer, gospod profesor!«

»Dober večer, mladi Boldinček!«

Prisrčno sta si segla v roke kakor stara prijatelja.

Profesor je zagrnil okno in prižgal majhno petrolejko, ki je stala na mizi. Ponudil je svojemu obiskovalcu edini stol, sam je sedel spet na posteljo.

»Rad bi še govoril z vami, zato sem prišel,« je preprosto izjavil fant... Nobenega iskanja izgovorov več. Izza naočnikov s svetlim kovinskim okvirom so ga gledale temnorjave, skoraj črne oči in mu z mirnim pogledom prodirale v srce.

»No, kaj so dejali patri k vašemu sinočnjemu obisku?« je s posmehom vprašal Trdina.

Dijak je zaničljivo zamahnil z roko.

»Pogodili ste: Vohunski aparat glavarja Ekla — gnusnega Gnusa ali gnusa na kvadrat — deluje brezhibno. Že v odmoru ob devetih je tekal Nace po razredih, da ugotovi, kdo je prezrl njegovo prepoved. V peti sem bil jaz edina grešna duša. V šesti Plantan. V sedmi in osmi pa so vstali vsi, ker so se tako zmenili — ha, ha! No, dobro da Nace ni več direktor! Spravil nas bo pač pred konferenco. Ampak začasni direktor — pater Lacko — nas bo že izpraskal. Dobra duša je.«

»Kdo?«

»No, pater Ladislav Hrovat.«

»On? Pravijo, da je zelo strog.«

»Za lenuhe, seveda. Splošno pa je dijakom kakor oče.«

»Malo verjetno!«

»Pa je vendarle res. Mene je pred dvema dnevoma poklical iz razreda in me vprašal, če mi pošiljajo kaj od doma. Po resnici sem odgovoril, da so starši revni. Mati mi je obljubila, da mi bo pošiljala po šest goldinarjev na mesec za hrano in stanovanje. Odtrgala si jih bo od ust, to vem, in hodila bo na dnino zaradi mene. Oče pa je pri graščaku Staretu izprosil nekaj stare obleke od njegovih sinov Nandeta in Josipa. Obleka mi je prevelika, to je res, ampak jo bom že dorastel — če je ne bom že prej potrgal. Mati me je dostikrat oštela, ker ne znam paziti na obleko... Pater Lacko me je vprašal, če bi prevzel še kakšno inštrukcijo. Imam namreč že eno, ki mi jo je preskrbel očetov znanec pater Metod Poljanšek. Štiri goldinarje dobivam na mesec. No, patru Lacku sem odgovoril, da bi lahko prevzel še eno inštrukcijo, ker ponavljam razred in se mi ni treba veliko učiti.«

»Razred ponavljate?« se je Trdina začudil. Saj je bil fant izredno nadarjen!

»Da. To so mi skuhal v Ljubljani. Ob semestru so me zaradi nekega podlega izdajalca izključili. Na koncu leta pa

so mi odklonili privatni izpit, ker sem prepozno vložil prošnjo. Zato sem prišel v Novo mesto.«

»Mhm.«

»Da. In pater Lacko mi je zdaj res preskrbel še drugo inštrukcijo — pri graščaku Grmu bom inštruiral dva mlajša sinova — starejši sin sedmošolec Francelj je prelen, da bi pomagal mlajšima bratoma. Menda se bosta udeleževala mojega pouka še dva dečka. Dobival bom po deset goldinarjev na mesec. Tako si bom lahko kaj privoščil.«

»Kaj pa — na primer?«

»No, takoj drugi mesec si naročim pri krojaču surko!«

»Tako? Surko?«

Fant je samozavestno dvignil glavo:

»Da. Naj vsi vedo, da sem zaveden Slovan. Naročil si bom iz Prage tudi čepico »podjebradko«. »Podjebradke« naročim še za nekaj drugih dijakov z naše šole.«

Trdina se je hudomušno posmehnil:

»In — pater Nace?«

»Oh! Podjebradke ga bodo razdražile, to je gotovo. Ampak on me že tako ne more trpeti.«

»Zakaj pa?«

»Dognal je, da nimam nobene šolske knjige.«

»Nobene knjige? Kako se pa učite brez knjig?«

»Eh! Vsak dan pridem pol ure prej v šolo, da preberem, kar je treba, iz knjig svojih součencev. Ne morem potem znati za »eminenco«, ampak nekaj že najeccljam, da mi tudi Nace ne more do živoga.«

»Hm! Učenje vam torej ne jemlje mnogo časa. Kaj pa potem počnete v prostem času?«

»Berem. Berem, karkoli je branja vredno. Sladkobnih nemških romanov in novelic ne maram. Najrajši berem ruske in češke knjige. Včasih se mi posreči, da mi kdo kakšno posodi.«

Trdina se je nasmehnil. Razumel je namig.

»Imam nekaj ruskih knjig, ampak niso moje. Sam sem si jih izposodil od graščaka Rudeža. Če mi obljubite, da boste skrbno pazili nanje, vam kakšno posodim, ako želite.«

»Zelo bi vam bil hvaležen. Upam, da bom znal paziti na knjigo.«

»Dobro. Posodim vam Gogoljevega ‚Tarasa Buljbo‘. Ali ste ga že brali?«

»Samo nekaj odlomkov v nekem srbskem listu, menda v ‚Javorju‘. Prav rad bom bral roman v originalu.«

Trdina je vstal in odprl miznico. Vzel je iz nje skrbno zavito knjigo in jo izročil dijaku.

»Imejte jo zavito, da se ne zamaže!«

»Bodite brez skrbi, gospod profesor! Lepa hvala! Vrnil jo bom prihodnjo nedeljo.«

»Gospod profesor! Večerja!« se je zunaj zaslišal glas dekletete.

»Da, hvala!« je odgovoril Trdina.

Hribar se je živčno zdrznil in brž vstal:

»Kličejo vas, gospod profesor! Oprostite, da sem vas zadrževal!«

»Niste me prav nič zadrževali. Le pridite še, kadarkoli vas bo volja! Pogovorila se bova še kaj o stvareh, ki zanimajo prave rodoljube.«

»Oh, prav rad bom prišel. Na svidenje, gospod profesor!«

»Na svidenje!«

Trdinov zamišljeni pogled je obvisel na vratih, ki so se zaprla za dijakom... »Fant nosi obleke Staretovih sinov — bratov moje Radoslave!...

Radoslava — moja prva ljubezen, moja rešitev iz najbolj črnih dni mojega življenja! Zagledal sem se vanjo, ko je smrt iztezala svoje kremplje po meni, ko sem — nekdanji verski fanatik — izgubil vero in zaman iskal smisel življenja...

Frančiška Staretova!... Moja edina prava ljubezen, luč moje mladosti...«

Bliskovito so vstajali prizori v Trdinovem spominu: graščakova hčerka v domači cerkvi, kjer jo je prvič zagledal... Prelepi dnevi, ki jih je preživel na Staretovem gradu, kjer so ga že imeli za svojega... Zvezda, ki mu je svetila med študijem na Dunaju... Nazadnje — ob končanem študiju — veliko razočaranje: njen umik, njena hladnost, njena nerazumljiva brezbrzičnost do njega, do vseh moških...

Kako bi se bilo njegovo življenje vse drugače obrnilo, če — —

»Eh!« je zamahnil Trdina, ugasnil petrolejko in odšel k večerji.

Upanje in obup

Leta 1870.

Trdina je sedel v svoji revni bršlinski kamrici pri mizi pred oknom, bral Turgenjeva »Lovčeve zapiske« in si izpisoval iz njih nekatere etnografske zanimivosti za svojo študijo o Rusiji. Tako, prav tako je želel napisati svoje etnografsko delo o Dolenjski: pol znanstveno, pol leposlovno — etnografske zanimivosti zavite v poljudno obliko leposlovnih črtic, novel, bajk, potopisov... Da, tako...

Sobna vrata so bila na stežaj odprta, da je toplota iz prve sobe prihajala v kamrico.

Zdaj pa zdaj je Trdina dvignil glavo in se zagledal skozi okno v zasneženo pokrajino. Snežilo je že dva dni neprenehoma. Pred oknom so vzletavale ptice, ki jim je mladi upokojenec napravil polico, kamor je trosil drobtinice. Na strešici, ki jo je napravil nad polico, se je že nabrala debela plast snega.

»Danes ne bo mladine iz mesta. Preglobok sneg leži na cesti. Lahko bi ga bili že plužili,« je razmišljal Trdina in se zdrznil, ko so se v prvi sobi zaloputnila vrata. Tako je lopotal le Virk. Najbrž je iskal Reziko, novo, mlado deklo, ki so jo najeli, ker je stara Meta vedno bolj bolehal. Gospodarja je mlado dekle močno mikalo, čeprav ni bilo na njej nič posebnega.

»Vražji babjek! Ves dan teka za njo!« se je jezil Trdina sam pri sebi.

Zdajci je nekdo kratko in odločno potrkal na zunanja vrata... Aha! Tako trka tisti pogumni mladenič — Hribar.

Res je takoj nato v svoji ponošeni suknji stal na Trdinovem pragu.

»Dober dan, gospod profesor!«

Trdina se je obrnil in se ozrl v svetle fantove oči.

»Zdravstvujte, rodstvenik!« mu je odzdravil ruski in pomežiknil, češ: Pazi! Nekdo prisluškuje!

»U vas holodno, gospodin profesor.«

»Tak.«

Spet čvekata po rusko — si je mislil Virk, ki je za Hribarjevim hrbtom stopil k peči in previdno sedel na stol. Vendar

je stol rahlo zaškripal — dovolj, da je Trdina vedel: Vohun je še v sosedni sobi.

»Kaj je novega?« je vprašal dijaka, seveda po rusko.

»Oh! Dosti! Patri so zavohali mojo dijaško čitalnico.«

Profesor je zmajal z glavo:

»Slaba vam bo predla, Hribar.«

Mladenič se je zaničljivo namrtnil:

»Menda ne bo sile. Lacko si je kot gimnazijski direktor včeraj ogledal dijaško čitalnico, danes me je pa v šoli poklical k sebi.«

»In vas pošteno ozmerjal?«

»Niti ne. Rekel je, da bi bil moral prej dobiti dovoljenje za čitalnico. Ampak, ker je že ustanovljena, naj jo imamo še do konca tega leta. Le lista ‚Die Freiheit‘ (Svoboda) ne smem dati brati vsakemu dijaku. Moram ga zaklepati in posojati le trem osmošolcem, ki mi jih je pater Lacko sam določil. To je vse.«

»Hm. Vse? Ne verjamem. Ravnatelj bo poročal o tem proforskemu zboru — to je gotovo, saj je njegova dolžnost. In potem vam zavijejo vrat.«

»Oh, pater Lacko me bo že izrezal!«

»Mhm!« je Trdina zaničljivo zagodrnjal: »Prav on!«

»Vem, da me ne bo pustil na cedilu,« je Hribar vztrajal z neomajnim zaupanjem: »Rad me ima. Redno mi daje podporo iz šolskega sklada, čeprav ve, da imam najboljše inštrukcije v mestu.«

»Nu, vederemo! Far je far.«

»Nič se jih ne bojim. Vem, da je pater Lacko že govoril z njimi, ker me je profesor slovenščine pater Bogomil Hlebec prosil, naj mu posojam »Moskovskija Vjedomosti«, kadar jih sam preberem.«

»Tako? Nu prav. Saj je čas, da se duhovščina spametuje in otrese glavarjevega terorja. Volitve se bližajo in treba se bo tudi duhovnim gospodom odločiti, ali potegnejo z zajedalsko nemško golaznijo ali z zavednimi sinovi našega ljudstva. Pravzaprav — če hočemo biti pravični — je doslej duhovščina na kmetih krepko varovala in gojila naš narodni jezik.«

»Seveda. Duhovnik je po navadi edini izobraženec v vasi. Njegova zasluga je, če se kmečko uho privadi na knjižno

slovenščino in se našemu kmetu odpre pot do knjige in do izobrazbe.«

»Ni samo to. Tudi politično bo postala duhovščina najvažnejši faktor v našem narodu. Če zmaga zahteva po splošni volilni pravici — in nekoč bo zmagala — potem bo vse naše podeželje v rokah duhovščine. In takšna sila ni od muh.«

Dijak je profesorja začudeno pogledal in zmajal z glavo:

»Za svobodoljubne mestne razumnike ta pobožnjakarska poplava ne bo kaj prida, saj je jasno, da bodo kmetje volili, kakor bodo zahtevali župniki.«

Trdina je prikimal.

»Kljub tej nevarnosti moramo biti strpni in paziti, da se naša narodna stranka ne razbije. Bolj kakor pobožnjakarstvo nam grozi nemčurski pritisk. Trdno se moramo držati enotne slovenske stranke.«

»Pod varstvom očeta Bleiweisa? Ali se vam ne zdi, da ima mož že preveč zastarele nazore? Ali ni preveč — cesarski?«

»Hm. To pač. Ne smemo pa pozabiti, da ima za napredek slovenstva velike zasluge. Vselej se je izkazal kot trden Slovenec.«

»Eh! Zdi se mi kakor težka cokla. Njegove »Novice« so prav pohlevne,« je ostro sodil mladenič.

»Glej ga, no! Saj raste v vaši mladi glavi prav radikalen politik.«

»O! Ko dorastem, pokažem našemu narodu, kje leži zmaga njegove sile — samo v vseslovanski slogi.«

Fantu so žarele oči. Samozavestno je dvignil glavo.

Trdina ga je dolgo molče gledal. Potem je prijel Hribarjevo ozko roko in resno izpregovoril:

»Dečko moj! Vaša misel je vredna celega moža. Tudi meni je bila in je še ista misel v življenju vodilna zvezda. Nič zato, če sem trpel in še trpim zaradi nje preganjanje. Vredna je vsakršnega trpljenja in vsakršne žrtve. Le sloga bi Slavjane napravila za najmočnejši narod na svetu. Avstrijski Nemci dobro vedo, kolikšna nevarnost jim preti v vseslavjanski misli njihovih sodržavljanov. Zato zanje ni hujšega sovražnika, kakor je zaveden Slavjan. Zato so udarili po meni.«

»Da, vas so lahko uničili, ker so vam kot državnemu uslužbencu že vnaprej zvezali roke. Jaz si jih ne bom dal zvezati. Nikoli ne stopim v državno službo!«

»Prav imate, mladi prijatelj! Birokrati so sužnji. Med njimi uspevajo le ponižne, hinavske kreature. Svobodoljuben mož se v avstrijski službi lahko na vsak korak ujame v zanko.«

»Morda se bodo razmere po novih volitvah kmalu izboljšale. V soboto sem bil v gostilni pri Rozmanu, pa je rekel gostilničar, da bodo Slovenci na vsak način zmagali. Naš kandidat graščak Rudež pa je tudi najbolj priljubljen mož v okraju. Vsi gospodje so bili tega mnenja: trgovec Kalčič in tožilec Švinger in oba sodnika Ažman in Gerdešič — vsi so pritrjevali Rozmanu.«

»Rozman je naš najboljši agitator. Med meščurji in kmeti ima največ vpliva. Zdaj sem se spomnil, da mi je naročil, naj podprem njegovo agitacijo v Prečni. Tamkajšnji župnik Bačnik se za politiko ne meni preveč. Ima z možnostjo svoje hčere preveč opravka — ha, ha! Nu, sploh med svojimi župljani ni posebno priljubljen. Surov je in skopuški. Njegov kaplan strada, da se že skozenj vidi, pa mu Bačnik od svojega izobilja ne privošči niti grižljaja. Gostilničarka Parklja mi je celo pravila, da je župnik zadnjič napodil in ozmerjal nekaj žensk, ki so iz usmiljenja prinesle revnemu kaplanu nekoliko mesa, jajc, masla in sadja. Dolžil jih je, da se — ponujajo kaplanu.«

»Ta človek mora biti hudoben.«

»In zadirčen je z ljudmi, da je že kar grdo.«

»Ha! Zadirčen je tudi naš Lacko, čeprav ni hudoben. Zdi se mi, da le rad vidi, če se mu ljudje smejejo. Veste, kaj je naredil to nedeljo med šolsko mašo? Spovedoval je v svoji spovednici, pa je nenadoma odprl vrata, stopil za žensko, ki je odhajala in zakričal: »Baba! Ampak tisto kokoš boš vrnila, da veš!« ... Seveda se je vsa cerkev zakrohotala.«

Trdina se je zaničljivo namrdnil:

»Cirkuški burkež!«

Potem je prisluhnul. V prvi sobi so se odprla vrata in zaropotala so drva pri peči — mlada dekla Rezika je prišla nakladat. Med nakladanjem se je slišalo godrnjanje gospodarja Virka:

»Dovolj je! Saj drv ne kradem! Preveč jih zmečeš v to peč. Nocoj ne bo nobenih gostov. Kar nehaj kuriti!«

»Ampak gospodova kamra se še ni segrela!« je rahlo ugovarjalo dekle.

»To mi ni nič mar! Saj ne plačuje drv!« se je glasno zadrhl Virk, vstal in odšel. Vrata je tresknil za sabo, da se je stresla vsa bajta.

Trdini je kri planila v lica. Vstal je in stopil na prag:

»Le pusti, Rezika! Ubogaj gospodarja! Moje kamre pa ti ni treba več odpirati, kadar kuriš.«

Nehala je nakladati, zaprla peč in vstala.

Pogledala je gostača z lepimi očmi, polnimi usmiljenja, in ugovarjala:

»Ampak vi boste zmrzovali, gospod profesor!«

»Nič ne skrbi! Bral in pisal bom v postelji. Zmrznil ne bom. Čakaj! Dam ti knjigo, ki si me zanjo prosila.«

Stopil je k omari in vzel z nje drobno knjižico — Vodnikove »Pesme«.

»Na. Kadar prebereš to, dobiš drugo.«

Dekletu so se zaiskrile oči.

»Hvala!« je dahnila in skрила knjigo v velik žep širokega predpasnika. Odštorkljala je s svojimi nerodnimi, nikoli osnaženimi delovnimi čevlji.

Trdina je zaprl svoja vrata. Z vso silo je dušil v sebi jezo, ki je vstajala v njem. Njegov od razburjenja žareči pogled se je srečal z usmiljenim pogledom mladega Hribarja.

»Vidite — takole se godi človeku, ki ga s svojim strupom oplazi cesarska hidra. Vsak vohunski gad se me zdaj drzne pikati. Nikoli nisem varen pred poleni, ki mi lete v glavo.«

»Ta krčmar je hudoben človek. Jaz bi ne hotel stanovati pri njem.«

»Kaj hočemo! Ujel me je s svojo ponudbo takrat, ko so me po upokojitvi na Reki vsi zapustili. Tega mu ne smem pozabiti. In njegova žena je vedno lepo skrbela zame. Mož tudi ni v dobri koži. Na želodcu je bolan. Zato je še bolj siten in surov. Potrpeti moram z njim.«

»Dokler se bo dalo,« je prikimal mladenič. Potem je dvignil glavo: »Ali ste že slišali, da je umrl najhujši novomeški nemškutar — Anton Rohrman?«

»Kaj? Rohrman? Saj sem ga še predzadnjo nedeljo videl, kako je z vso rodbino mogočno koracal po trgu navzdol — menda je šel k deseti maši.«

»Da. Pri Rozmanu, ki je njegov svak, sem slišal, da je bil že v nedeljo prehlajen. Potem je pa šel na lov, češ da se bo do-

dobra prepotil in hitreje ozdravel. No, pljučnica ga je stisnila. Rozman je rekel, da je njegova žena kakor okamnena od bolečine in skrbi.«

»Kako bi ne bila! Njena mati gostilničarka Kraljevka mi je pravila, da ima sedem otrok. Zadnji je še dojenček.«

»Tisti je danes tudi umrl, menda zaradi materine žalosti. Tako je pri kosilu povedala moja gospodinja gospa Plantanova.«

»Da, Rohrmanček...« se je Trdina zamišljeno zastrmel predse: »Nekoč je bil prijatelj sodnega predsednika Scheuchensuela, moža Primičeve Julije. Vsak dan sta kvartala v kavarni. In baje ni bilo kazinske prireditve, na katero Rohrmanček ne bi bil pripeljal svoje lepe žene. Bil je hud kazinot. S svakom Rozmanom sta si bila zaradi politike močno v laseh. Ženo je vso pridobil na svojo stran, čeprav njena mati ne zna govoriti nemški. Kraljevka je poštena kmečka ženska.«

»Saj je bil menda tudi Rohrmanov oče Miha kmečki sin. Rozman je pravil, da ni znal nobene nemške besede. Bil je iz uskoške rodbine, podložnik klevevske graščine. V tistih vaseh so še Rohrmani doma, je pripovedoval Rozman. Dobili so to ime, ker je njihov praded — srbski uskok — pribežal v tiste kraje s pištolami za pasom. Miha se je kot mesarski pomočnik priselil v Novo mesto in tukaj obogatel. Nemški res ni nikoli znal. Njegov sin pa si je domišljeval, da so njegovi pradedi iz Nemčije ali iz Švice. Pri Rozmanu so se norčevali iz njega.«

»Ha! Ha! Pravljico si je izmislil, da se je laže vrnil v nemčurske vrste. Nu, to ni nič posebnega. Živimo pač v časih, ko vlada nemščina po malone vseh meščanskih rodbinah.«

»Saj še Rozman nemškutari s svojimi slovenskimi gosti: s Kalčičem in drugimi. Tudi s svojimi otroki govori nemški.«

»No, vidite! Naloga vas, mladega rodu, je, da iztrebite nemškutarjenje iz naših meščanskih družin in iz slovenske meščanske družbe sploh. Če bi bila mladina zavedna, bi tudi stari nehali nemškutariti.«

Mladi Hribar se je zamislil.

Potem je pogledal velikemu rodoljubu naravnost v oči:

»Na prihodnjem sestanku v dijaški čitalnici zaprisežem vse tovariše, da ne bodo več nemškutarili doma niti v šolskih odmorih niti v družbi, pa čeprav bi bili med samimi rojenimi

Nemci. Naj se kar Nemci uče slovenski govoriti, če si hočejo služiti kruh na slovenski zemlji!»

»Tako je, dragi mladi prijatelj! To je moška beseda! Kar držite se je vse življenje!»

Ko se je Hribar poslovil, je Janeza Trdino že minila vsa slaba volja. Kako bi ga tudi ne? Saj je čutil, da mu v novem rodu vstajajo zavedni pomočniki pri delu med narodom in za narod. Vendar se mu je v srcu oglasila rahla skrb: Hrabri mladenič se morda ni zavedal nevarnosti, ki ji je kljuboval, Trdina pa se ni mogel otresti bojazni, da bo nadarjeni mladi rodoljub svoj pogum drago plačal. Izkušnje so ga naučile, česa so zmožni podli podrepniški značaji, kakršni so bili pater »Nace« in njegov prijatelj pater Vovk.

Zima še ni minila, ko je — tik pred šolskim semestrom — Trdino obiskal mladi Hribar z veliko družbo sošolcev in višješolcev.

»Na valetu smo prišli, gospod profesor,« je Hribar pozdravil profesorja s posmehom, ki je hotel biti brezskrbno vesel, pa se je fantu glas sumljivo potresel.

Trdina je pogledal hrabremu dečku ostreje v oči:

»Kakšno in čigavo valetu?»

»Mojo, seveda!»

»Vašo? Saj ste šele sredi šolskega leta!»

»No, sédimo! Povedati moram gospodu profesorju, kako so mi skuhali to valetu.«

Mladina je posedla okrog mize in po klopi, ki so jo prinesli še iz kuhinje. Trdina je sedel nasproti Hribarja. Fantje so pri mladi Reziki, ki je prinesla na mizo dve košarici domačega kruha, naročili štefan vina, ki so zanj zložili denar. Potem je Plantan zapovedal:

»Zdaj pa: Silentium! Hribar naj pripoveduje!»

Svetle Hribarjeve oči so zapičile pogled v temne Trdinove in fant je pričel:

»Zgodilo se je, kakor ste vi, gospod profesor, slutili: Pri semestralni konferenci so nekateri člani profsorskega zbora — prav gotovo sta bila to moja sovražnika Staudacher in Vovk — zahtevali mojo izključitev zaradi »skrajno nediscipliniranega vedenja«. Tu je prišla na vrsto moja dijaška čitalnica, list ‚Die Freiheit‘, ki sem ga širil, ‚podjebradke‘, ki sem jih naročil iz

Prage, cirilica, ki sem jo učil pisati sošolce, ko sem nadomeščal profesorja Hlebca pri slovenščini, menda celo moje znanje ruščine in češčine, moje pohajanje ob sobotah zvečer k Rozmanu in v druge gostilne in — in —

»— in vaše občevanje s političnim kaznjencem Janezom Trdino, kaj ne?«

Hribar se je v zadregi nasmehnil:

»Rekli so: moji obiski v Virkovi gostilni.«

»Mhm! No, in so vas seveda izključili?«

»Ne. Pater Lacko je to preprečil. Ampak po konferenci me je poklical k sebi in mi — rekel je — prijateljsko svetoval, da se izognem strogim posledicam pri nekaterih profesorjih, zaradi katerih najbrže razreda letos ne bi izdelal. Odidem naj, da si rešim leto, na kakšno drugo gimnazijo, morda v Celje ali Maribor. Sklenil sem, da pojdem v Maribor, ker poznam tam urednika »Slovenskega Naroda« Antona Tomšiča. On mi bo gotovo pomagal, ker sem mu že večkrat poslal kakšen dopis iz Novega mesta.«

»Hm! Tako — tako! In kdaj se odpravite?«

»Kar danes.«

»Kako? Peš in brez prtljage?«

»Saj sem tudi prišel peš. In prtljaga?«

Hribar se je sklonil in vzel izpod svojega stola z navadno pisano kmečko ruto zavezano culico. V njej je bila vsa zaloga njegovega perila in obleke: čista srajca in »podjebradka«. Poleg tega še nekaj knjig — šolskih seveda ne, ker jih nikoli ni imel — in časnikov. Dvignil je sveženj in ga na prstu zavrtel nad mizo.

Tovariši so se zasmejali.

Trdina se ni smejal. Resno je prodiral njegov pogled v jasne dijakove oči. Preblisnil ga je spomin na lastno dijaško revščino, ki se je z njo otepal vse dni do konca svojih študij...

Med tišino, ki je nastala, so padle tihe besede kazenskega upokojenca:

»Tudi jaz sem izkusil, kaj se pravi biti reven študent — posebno potem, ko sem se uprl in nisem hotel vstopiti v lemenat.«

In pravil je fantom, ki so z zanimanjem prisluhnili, kako je že v osmi šoli sestavil svojo »Zgodovino slovenskega naroda« in s honorarjem zanjo premagal prve težave na Dunaju, kjer

se je potem vsa leta preživil sam. S tihim spoštovanjem so ga njegovi oboževalci poslušali.

Kmalu so fantje izpili svoj štefan za slovo. Eden izmed njih je vstal in se v dolgem govoru poslovil od mladega tovariša. Drugi je v imenu vseh izročil Hribarju poslovilno darilo in priznanje za njegovo tovariško hrabro rodoljubno delovanje na šoli — petdeset viržink...

»Vsak, ki te je imel rad, je prispeval eno,« je pojasnil osmošolec Francelj Grm.

Trdina je opazil, da so se sedemnajstletnemu Hribarju oči vlažno zasvetile. Vendar se je dečko premagal, nekajkrat pogoltnil slino, vstal in se v daljšem, dovolj gladkem govoru zahvalil tovarišem za bratsko ljubezen in profesorju Trdini za očetovske nauke. Spretno je napeljal svoj govor na vztrajno nadaljevanje rodoljubnega delovanja, ki ga od sošolcev pričakuje, in zaključil z upanjem, da se kot odrasli možje v požrtvovalnem delu za narod še kdaj srečajo v življenju.

Stal je pred njimi blede in reven, pa vendar trden in neuklonjen.

Seveda navdušenih »živel« klicev ni hotelo biti konec. Dečko je imel na tovariše silen, podžigajoč vpliv.

Poslovili so se od profesorja in spremili priljubljenega tovariša čez gozdove Žabjeka do Mirne peči.

Skozi okno svoje mrzle kamre je Trdina gledal za njimi, za mladim hrabrim rodoljubom... Ta dečko je iz pravega testa! Nikoli se ne vda germanskim nasilnikom!... Tako mlad — pa so se ga že lotili! Hoteli so ga streti, pa se jim ni popolnoma posrečilo... Ali ga je res pater Lacko varoval?

Okoli Trdinovih ust se je zarezal posmeh... Ne verjamem!... Ni se mogel otresti odpora proti samozavestnemu patru, ki je nekoč — kakor so Trdini povedali — zahajal na Scheuchensteulov dom, na dom zagrizenega Nemca, sina avstrijskega vohuna za Francozov na Kranjskem.

Josef Scheuchenstuel... Ali ni v državni službi po protekciji krivično izpodrinil našega največjega moža — doktorja Franceta Prešerna? Ali ni potem s protekcijo dobil mesto sodnega predsednika za novomeški okraj in z neizprosno strogostjo delil pravico slovenskemu ljudstvu, ki ga je imenovalo »dolenjski Napoleon«. Ali ni pred tremi leti, ko se je preselil v Gradec, zapustil v Novem mestu sloves najhujšega nemčurja

in — babjeka, ki je svojo nežno ženo, na srcu bolno Julijo, spraval prezgodaj v grob?

In s takim človekom se je družil pokojni Rohrmanček in se z njegovim prijateljstvom čutil celo počaščenega!

Zaničljivo je Trdina zveržil ustne.

»In s tem človekom se je družil tudi pater Lacko oziroma hodil v njegovo hišo na obisk! Kako naj potem verjamem v Lackovo naklonjenost mlademu rodoljubu Hribarju! Ali ni fanta na jezuitsko zviti način le preslepil.

»Gospod profesor! Ali naj vam kosilo pripravim v pivnici ali tukaj v vaši sobi?«

Ozrl se je in ostro pogledal dekleta:

»Aha! To se pravi: Gospodar več ne želi, da bi kosil v kuhinji! Prav! Odslej mi pripravi vsako jed v pivnici. V kuhinji n i k o l i v e č !« Skoraj kričal je.

Stala je še med vrati in ga gledala. V lepih očeh so se ji zalesketale solze.

»Gospod! Jaz nisem kriva...« je šepetala s tresočimi se živordečimi ustnami in pobesila glavo.

Pristopil je, ji položil eno roko na ramo, z drugo ji je dvignil glavo:

»Zinka! Saj vem, da si dobro dekle. V tebi ni nobene hudobije. Ti bi mi privoščila najlepši in najbolj domač kotichek v hiši — ali ne?«

Pogledala ga je z bleščečimi se očmi in solza je zdrknila preko njenega zardelega lica in padla na njegovo roko. Z nasmehom je prikimala.

»Kako, da doslej nisem opazil njene lepote?« — si je mislil Trdina.

»Zinka, ali me imaš nekoliko rada?« je šepetal.

Povesila je pogled in prikimala. Bila je zares mična.

Objel jo je in pritisnil k sebi.

»Toliko sovraštva me obdaja! Potreben sem ljubezni.« Takoj jo je odrinil: »Zdaj pojdi, da ne pride kdo za teboj! Varuj se Virka! On je svinja!«

Obrisala si je lice in zbežala .

Bilo je v nedeljo pred volitvami.

V Rozmanovi gostilni »Na Vratih« so hrumeli gostje, da jih je bilo slišati na cesto. Zanimanje za bližnje volitve je

razgrela vse mesto. Najgorečnejši agitator je bil Karel Rozman. Poznal je vse meščane in vse kmečke veljake novomeškega okrožja. Mnogo jih je pridobil za narodno stranko.

»Hrumijo kakor čebele v panju, kadar rojijo,« si je mislil Trdina, ko je stopil s ceste po gostilniških stopnicah in odprl vrata. Točilnica je bila polna kmetov, sosedna soba, kjer so se po navadi zbirali meščani, pa je bila tudi natlačena kakor ob velikih sejmih.

Trdina, ki ni rad sedal med gospodo, je prisedel k dolgemu omizju kmetov v prvi sobi in zaklical natakariči, naj mu prinese piva.

»Pobratim profesor! Koga boš volil: Kljuna ali Rudeža?« je zaklical bradati gostilničar, ki je stopil iz sosedne sobe na prag. S Trdino sta se v predvolilnih dneh pobratila in dobro je že naprej poznal Trdinov odgovor, pa ga je hotel spretno porabiti za svojo agitacijo.

Trdina ga je razumel in mu glasno zaklical:

»Kaj vprašuješ tako neumno! Jaz sem kmečki sin. Volil bom Karla Rudeža, ki pozna potrebe našega kmeta. On je naš najrazumnejši kmetovalec in najbolj zvest sin slovenske zemlje. Njegovih rok se drži domača zemlja, Kljunovih pa nemčursko črnilo.«

»Ha! Mislim, da v vsem novomeškem okrožju ni kmeta, ki bi ne volil našega Rudeža, najboljšega gospodarja na Dolenjskem. Nemčurja Kljuna pa naj volijo nemški pritepenci!«

»Tako je!«

»Živel naš kandidat Rudež!«

»Živel Rudež!« je zagrmela vsa soba.

»Živel Rudež!« je navdušeno odmevalo tudi iz druge sobe, polne meščanov, ki so sicer med seboj še mnogo nemškutarili, vendar se je v nekaterih že dvigala narodna zavest, ki se je v tistih dneh volilnega boja še posebno utrdila.

Skozi oblake dima je Trdina zagledal v drugi sobi osovraženi obraz vohuna Podboja. Vohun je zapičil svoj bodeči pogled v upokojenca in se drl z drugimi vred:

»Živel Rudež!«

»Prekleti hinavec!« si je mislil Trdina. Plačal je pivo in vstal.

»Ali že greš, profesor?« je vprašal Rozman.

»Tam v drugi sobi vidim Judeža Iškarijota. Bojim se, da se ne izpozabim, če bi moral njegovo izdajalsko spako še dolgo gledati.«

»Ali prideš popoldne na Tolsti vrh?«

»Pridem. Zdaj si moram še ogledati, kako gre z našo stvarjo drugod. Na svidenje!«

»Na svidenje, profesor!« Brž je stopil Rozman za gostom in ga dohitel vrh kamnitih stopnic, ki so iz gostilne vodile na cesto: »Profesor!« mu je zaklical, ko je zaprl gostilniška vrata za seboj: »Ne pozabi na gostilno moje tašče! Tam se zbirajo Belokranjci.«

»Naravnost tja grem. Potem pa še k Jermanu v Ločno.«

»Prav. Jaz pa k Škabernečki in še k Štemburju v Kandijo.«

Ko se je Rozman vrnil, ga je iz sosedne sobe sprejel strupeni Podbojev pogled... Ne misli, da ne vem, kaj sta se s Trdino dogovarjala — je govoril pogled... Vem, da sta najbolj zagrizena agitatorja za kandidata narodne stranke. In pri Rudežu se boste zbrali danes popoldne? No, čakajte. Ta sestanek vam zasolim!...

Podbojev bledikasti obraz se je za trenutek skremžil v hudobno škodoželjno spako.

Tisto popoldne je bilo v Rudeževi jedilnici na Tolstem vrhu zbranih več gospodov, zavednih novomeških narodnjakov. Poleg domačina je sedel najbolj delavni čitalniški prvak trgovec Anton Kalčič. Držal je v rokah polo papirja s seznamom vseh volivcev.

»Kaj pomenijo kljukice, ki si jih delal pri nekaterih volivcih?« je preko mize vprašal Rozmana.

»Da sem sam govoril z njimi.«

»Aha! In zvezdice poleg kljukic?«

»Tisti so zanesljivo naši. Pri nezanesljivih nisem napravil znamenja. Tiste bomo morali še obdelati.«

»Mhm! Najbolje, če si jih kar razdelimo. Kaj pa debele pike?«

»Volilni gulaž in pijača jih morda pridobijo,« se je zasmejal Rozman.

»In križci?«

»Grobovi narodne zavesti — domači nemčurji.«

»In dva križca?«

»Nemški pritepenec.«

»Dobro si jih pogodil,« je Kalčič s hudomušnim nasmehom zganil polo in jo čez mizo vrnil Rozmanu.

»Pokaži še meni!« je zahteval okrajni zdravnik dr. Žiga Bučar.

»Dobro.«

»Jaz bi si pa — če dovoliš — seznam volivcev s tvojimi oznakami vred kar prepisal,« je rekel lekarnar Rizzoli, ki je sedel na nasprotni strani mize med narodnim trgovcem Francetom Kastelicem in domačinom Rudežem.

»Kakopak! Le previden bodi, Karel,« je z resnim obrazom svaril zdravnik, da so vsi gospodje prisluhnili. »Naš patentirani zastrupljevalec Rizzoli mi lahko na podlagi tvojega seznama napravi v okraju lepega vraga. Jaz se trudim, da spravim do volitev slehernega maroderja iz postelje, ta pa bi mi v svoji narodni vnemi utegnil še kakšnega nemčurčka zastrupiti in ga potlačiti v posteljo, če ne celo v — grob. In ti bi bil s svojim seznamom njegov sokrivec.«

»Žiga! Ne bodi nesramen!« je vzkliknil Rizzoli.

Gospodje okrog mize so se glasno zasmeli, da se jim je moral lekarnar rad ali nerad pridružiti.

»Če bi bil jaz glavar Ekel — se je Rizzoli poizkušal maščevati: — bi ti do volitev vzel službo okrajnega zdravnika.«

»Tako? Le zakaj?«

»Eh, nu — s svojimi bistrumnimi diagnozami bi lahko v zadnjem tednu pred volitvami še občutno zmanjšal število —«

»— Gnusovih mamelukov,« je pristavil Trdina in s posmehom pogledal Bučarja iznad seznama, ki ga je držal pred seboj. »Zakaj si pa pri imenu svoje sosede napravil zvezdico? Ali se tako zanašaš na njen glas?« je potem vprašal Rozmana.

»Na Škabernečkin? Kakor na svojega! Ko sem jo vprašal, koga bo volila, mi je odgovorila: 'Slovenka sem. Ali naj nemčurja volim? Še na smrtni postelji bi me bilo sram, ko bi kaj takega storila.' Vpričo vseh gostov mi je tako rekla.«

»Škabernečka je kar fejest baba,« je na svoj nekoliko nesalonski način ugotovil Bučar.

»Mhm. Zunaj in znotraj!« je zamomljal Kastelic in vzel s širokega pladnja sredi mize z mrzlo divjačino obložen kru-

hek, okusno okrašen z rezinami trdo kuhanega jajca in vloženi gobic. Dvignil je kruhek, ga zaljubljeno pogledal in vgriznil.

Dr. Bučar je pomenljivo zavlekel ustne, si prav tako vzel vablivo obložen kruhek in pomežiknil Rudežu:

»Glej, kako se Kastelic spogleduje z obloženim kruhom, govori pa o lepi krčmarici. Rad bi vedel, v koga je bolj zaljubljen — v kruhek ali v krčmarico, o kateri govori.«

»Na vsak način v krčmarico,« je resno priznal Kastelic.

»Aha! Lepa vdova mu je všeč!« je podražil jezičnež Bučar: »Svetujem ti, da ji previdno dvoriš! Slišal sem, da je prejšnjo soboto postavila tistega glavarjevega vohuna Podboja dobesedno pod kap, ker se je nekaj motovilil okrog nje. Bil je tako pijan, da so ga še pol ure pozneje dobili pred hišo na dežju.«

»Beži, beži! Nikar ne verjemi tega! Dedec je le poslušal pod oknom, kaj smo po njegovem neprostovoljnem odhodu govorili v gostilni,« je pojasnil Kastelic.

»Ta človek je res nevaren tip,« se je oglasil Trdina.

»Kdo je nevaren tip?« se je zdajci zaslišal glas od vrat. Vsi so se ozrli.

Ne da bi bil potrkal ali se najavil po slugi Petru, ki je stregel gospodom pri mizi, je stal med vrati — vohun Podboj.

Trdina se je prvi otresel neprijetnega presenečenja. Brž je zgrnil polo s seznamom in s trdim glasom odgovoril:

»Tisti, ki je izdajalec svojega naroda.«

Predrznjež je nalašč preslišal odgovor, pristopil k domačinu in se mu priklonil:

»Klanjam se, gospod Rudež! Nisem mogel mimo gradu, ne da bi se poklonil njegovemu gospodarju. Saj dovolite, da se pridružim prijetni družbi zbranih rodoljubov?«

»Prosim!« je Rudež kratko odgovoril in pokazal na prazen stol poleg Bučarja, kjer je bila pri kosilu sedela gospa Rudeževa, ki je že odšla v svojo sobo. Roke domačin novemu nepoklicanemu gostu ni ponudil.

S prisiljeno prijaznim smehljajem in vljudnim »Dovolite!« je Podboj sedel na desno poleg zdravnika, mu pomolil roko in ga pozdravil: »Dober dan, gospod doktor!«

Bučar pa, ki nikoli ni hodil po ovinkih, je prezrl roko in pozdrav glavarjevega vohuna, vstal in pokazal na seznam v Trdinovih rokah:

»Prosim, Janez, označi mi na seznamu delo, ki ga bo konferenca meni namenila! Moram se vrniti v mesto. Zvečer se snideva v čitalnici ali pa pri Rozmanu.«

»Prav!« je odgovoril Trdina tovarišu iz dunajskih študij-skih let.

Vohun je že iztegnil vrat:

»Kaj pa imate tam zanimivega? Ali smem seznam še jaz videti?«

»Ne!« se je odrezal Bučar, Trdina pa je molče spravil papir v žep. Bučar se ni poslovil od nepoklicanega sosedu na desni, pač pa je Trdinovo desnico krepko stisnil, se poklonil omizju in pristopil h gospodarju, ki je vstal in ga spremil do vrat. Tu se je Bučar nagnil k Rudeževemu ušesu in zašepetal: »Pazi, prijatelj! Ta izdajalec je vsega zmožen!«

»Bodi brez skrbi! Vsi ga poznamo.«

»Oprosti, da tako naglo odhajam, ampak — saj me poznaš! Ne morem jamčiti sam zase. Če me prime togota, bi ga morda treščil po betici. Zato je bolje, da se umaknem. Zdravstvuj, prijatelj!«

»Na svidenje, Žiga!«

»Priporoči me gospe soprogi!«

»Hvala, bom.«

Zdravnik je odšel, Rudež pa je pomignil slugi, naj natoči Podboju vina.

»Francosko ali domače?« je sluga vprašal gosta.

»Seveda francosko! Kakopak! Čim močnejše, tem boljše!«

Peter, ki je bil vedno muhast, je pristopil h kredenci za Podbojevim hrbtom, zgrabil steklenico z ostankom šampanjca in brž prilil vinu slivovke iz druge steklenice. Bila je domača dvakrat žgana pijača. Z zvitim nasmehom je sluga pomežiknil Rozmanu, ki ga je preko mize s posmehom opazoval, in pristopil za Podbojev hrbet. Nagnil je steklenico s srebrnim vratom nad kelih pred gostom, toda Podboj mu je brž podstavil veliko čašo, pripravljeno za domače vino in se zahehetal:

»Iz tegale mi bo bolje teknilo! Ta je farovski.«

Peter se je molče priklonil in nalil čašo do vrha.

»Gospoda! Na zdravje našega gostitelja, dičnega poslankega kandidata!« je zaklical Podboj in izpil svetlorumeno pijačo na dušek.

Tudi gospodje so pili — razen Trdine, ki je nepremično strmel skozi okno v zelenje.

»Hudiča! Ta je pa močan!« je vzkliknil Podboj, ves blede, takoj nato pa temno zardel v obraz: »Še enega takega, Peter!«

S težavo je stari, hudomušni Peter zadrževal smeh, ko je spet nagnil steklenico nad gostovim, farovškim kozarcem.

»Gospodje! Tegale pa na srečen izid naših volitev!«

Podboj je drugič vлил vino vase in v oči so mu stopile solze.

»Vražji Francozi! Ti pa znajo delati vina! Saj je skoraj tako močno kakor naše žganje! Peter, ali ga imate še kaj?«

»Še en kozarec takega je v steklenici, gospod Podboj.«

»Sem z njim!« je zapovedal nenasitni pijanec. »Komu pa tega?« je vprašal, ko se je pijača spet bleščala pred njim. Pogledal je po molčečem omizju in ustavil pogled na zdravo zagorelem obrazu profesorja Trdine. Ta je onkraj praznega stola še vedno zamišljeno strmel predse. Vohunovim napitnicam se ni hotel odzvati. Gnus in sovrašтво do moralne pokveke sta vstajala v njem.

»Gospodje! Saj smo sami Slovenci med seboj: Naj živi vseslovanska republika! Pogin vsem kraljem in cesarjem! Svobodo vsem Slovanom!« se je oglasil Podboj in ni odmaknil pogleda od Trdine.

Nekaj mučnih trenutkov je zavladala tišina v jedilnici. Gospodje so se spogledovali. Nihče se ni dotaknil svojega kozarca. Edini Podboj je tretjič podržal kozarec kvišku in vлил žgočo pijačo po grlu. Trdo je postavil prazni kozarec na mizo in se s prižmurjenimi očmi prežeče ozrl po omizju. Z jezo je ugotovil popolno tišino in se zdrznil, ko je Rudež mirno vstal in velel slugi:

»Peter! Spremi gospoda iz gradu! Pod mojo streho ni prostora za ljudi, ki ne vedo, kaj govore. Ko se vrneš, nam postreži s črno kavo v moji delovni sobi!«

Z gibom roke je Rudež povabil goste v svojo sobo. Molče so odšli gospodje za njim.

Peter je pristopil k agentu — izzivaču in ga s trdim prijemom dvignil s stola:

»Pojdiva, gospod Podboj!«

S težavo je stari sluga odvedel pijanca, ki mu je z žganjem mešano vino izpodnašalo noge, dasi je jezni pogled, ki je z njim

spremljal odhajajoče, kazal, da se je vohun zavedal polomije svojega zlobnega izzivanja.

Veliki predvolilni udar glavarja Ekla — veleizdajniška provokacija in aretacija slovenskega narodnega kandidata Rudeža in njegovih agitatorjev — se je ponesrečila.

Tej Eklovi in Podbojevi polomiji pa se je nekaj dni pozneje pridružila še druga: Najbolj vneti agitator narodne stranke Karel Rozman je izvohal ponarejene volilne listke na magistratu, kjer je v tistih časih paševal zagrizeni Nemec Lehman, svak graščaka Langerja.

»Deželno sodišče je na našo pritožbo dodelilo volilni komisiji dva svoja nepristranska zastopnika za nadzorovanje volitev in štetje volilnih glasov,« je večer pred volitvami povedal Rozman omizju svojih stalnih gostov, med katere je že nekaj mesecev zahajal tudi Trdina — volilna agitacija ga je zanesla mednje.

»In kdo sta ta dva ‚nepristranska‘ zastopnika?« se je zanimal zdravnik Bučar.

Lekarnar Rizzoli je zamahnil z roko:

»Saj si lahko misliš, da najbolj zagrizena nemčurja.«

Trdina se je posmešnil in stresel z glavo:

»Slučajno ne.«

Okrajni tajnik Strgar pa je prehitel Trdino in povedal:

»Doktor Vojska in Gerzinič.«

»Nemogoče!« je udaril Bučar s svojo šapasto roko po mizi: »To sta vendar naša moža! Oba poštenjaka in narodnjaka! Kako so prišli prav do njih?«

Trdina je še vedno z istim posmehom pokimal.

Bučar ga je pogledal in vprašal:

»Ali si ti to lahko razlagaš, profesor?«

»Lahko!« je kratko izjavil Janez Trdina in pojasnil: »Nemčurja niso hoteli nastaviti, ker so vedeli, da bi mi potem protestirali. Torej so nastavili dva Slovenca. Vendar sem prepričan, da ju bo njun predstojnik, predsednik sodišča Napret, prepričal, da se morata kot ‚nepristranska‘ volilna komisija — volitev vzdržati. Tako nas bodo le ogoljufali za dva popolnoma gotova glasova.«

»Ha! Brihtno skuhana juha, ki jo bomo morali pogoltniti.«

»Brez dvoma!« je pritrdil Strgar.

»Ampak, čuj, Janez!« se je sklonil Rozman k Trdini: »Ali ne bi ti mogel Vojsko v zaupnem razgovoru pregovoriti, da bi volil? Saj je tvoj najboljši prijatelj!«

Trdina je odmajal z glavo:

»Odkar se je oženil, se snideva le po kosilu v čitalnici. Tam pa res ni primeren prostor za zaupne razgovore.«

»Pa ga obišči!«

»Še nikoli ga nisem obiskal in ga ne bom,« je Trdina odločno izjavil. »Ne maram državnega uradnika kompromitirati z obiski političnega kaznjence,« je grenko pristavil.

Rozman je vzdihnil in obmolknil. Vedel je, da trdega Trdino ne bo omajal v njegovih vodilih.

Bučar, ki je tudi slišal Trdinov odgovor, je molče prijel za vrček in pil. Spoštoval je nesrečnega kazenskega upokojenca, saj je bil žrtev časa, žrtev prodiranja narodne zavesti in njegovega neusmiljenega boja s tujimi zatiralci.

Drugega dne je bilo vse mesto pokonci že navsezgodaj.

Kar je bilo zavednejših volivcev, so prihajali prvi na volišče. Nemci, da bi tistim Slovencem, ki so še oklevali, upadel pogum, pripadniki narodne stranke pa, da bi ta pogum krepili.

Skozi okno kavarne, ki je bila takrat v Zurčevi hiši nasproti magistrata, je Trdina opazoval prihajanje in odhajanje volivcev na volišče. Poleg sebe je imel listek in svinčnik in si zapisoval število prihajajočih Rudeževih privržencev in število somišljenikov njegovega nasprotnika Kljuna.

»Kako kaže?« je pristopil Rozman, ki ga je živčna napetost pregnala od doma, čeprav je imel polno hišo okoliških volivcev, ki jih je bilo treba pridobiti in utrditi z lepo besedo in — golažem.

Trdina je skomignil z rameni in siknil zaničljivo:

»Saj poznaš to meščansko golazen. Svoj rodni jezik imajo za jezik hlapcev in dekel — kako bi se poganjali za tiste, ki hočejo Slovencem in Slavjanom sploh priboriti veljavo v državi! Glavar Ekel in njegovi mameluki so razglasili: Kdor je s slovensko narodno stranko, je protidržavni element. Pomisli, kako bo to vplivalo na strahopetne meščurje, posebno pa na uradništvo!«

Rozman je molče prikimal. Potem pa se je spomnil:

»Ampak v okraju je nad sto dvajset volivcev, ki niso Novomeščani.«

Trdina je zamahnil z roko:

»Tudi, če bi jih polovica potegnila z nami, bomo pogoreli.«

Rozman si je s temnim obrazom podrgnil kodrasto brado. Potem je udaril s pestjo po marmornati mizici, da je zažvenkljala žlička v Trdinovi čajni skodelici:

»Zmagati moramo! Pusti to štetje tukaj, ki nima smisla. Obleti rajši še enkrat vse gostilne v mestu! Ti znaš kmetom pihati na srce. Kar govori jim, da je Kljun za gospodo in cesarske priganjače, Rudež pa za kmete in pametno gospodarstvo v deželi. In podobno — saj ti teče govorica bolje od moje... Glej! Kutarji gredo! V zboru! Ti so vsi naši!«

»Razen Staudacherja in Hrovata,« je pristavil Trdina.

»Kaj?! Za Naceta ne ugovarjam, Ta je zagrizen Nemec. Ampak za Lacka položim roko v žerjavico. Ta je naš — če le kdo med patri, ki so vsi narodni možje.«

Trdina je pogledal proti skupini frančiškanov, ki se je usula izza ogla ozke ulice na trg... Ali mi ni tudi mladi Hribar govoril tako? Ali se nisem morda vendarle zmotil v možu, ki ga kljub njegovemu čudaštvu vsi spoštujejo?

Sklenil je, da se svojim predsodkom in nedoločenim sumnjam ne bo več nekritično prepuščal, temveč bo vsekakor zanimivega meniha poizkušal bliže spoznati. Morda se mu bo v čitalnici, kamor je pater Hrovat tudi zahajal, ponudila prilika za zbližanje. Kljub temu, da je Trdina zadnje mesece opustil svoje trdovratno samotarstvo, je bil v izbiranju svojih bližnjih znancev še vedno čudaško previden in nezaupljiv.

»Glej jih!« je nenadoma vzkliknil Rozman in pokazal na s cvetjem in zastavicami okrašen voz na lestvice, ki se je ob zvokih harmonike zapeljal po trgu navzgor in postal pred magistratom. Spredaj je na klopci med voznikom in godcem sedel — črmošnjiški župnik Holmar.

»Čudodelnik!« je vzkliknil Trdina.

Volivci, vsi s šopki na prsih kakor naborniki, so z vriskom poskakali z voza. Vendar so se takoj mirno postrojili v pare. Eden izmed njih je vzel slovensko zastavo z voza in se postavil poleg župnika na čelo volivcev. Z nasmejanimi obrazi so izginili pod oboki magistrata.

Ljudje so vreli iz gostiln od vseh strani pred mestno hišo, občudovali ovenčani voz in praznično opremljene konje. Kdor še ni volil, je pritisnil za Črmošnjani.

Trdina in Rozman sta stopila na cesto.

»Poglej!« je krčmar opozoril Trdino. Po trgu navzgor je ob spremljavi harmonike in navdušenega petja prihajala nedogledna vrsta okrašenih voz.

»Metličani in Črnomaljci!« je ves vzhičen vzkliknil Trdina. »Pozdraviti jih morava!«

Stopila sta čez cesto.

Vozovi so se drug za drugim ustavljali na trgu. Ljudje — nekateri v narodnih nošah Belokranjcev — so poskakali z voz in se pozdravljali z Novomeščani, ki so jih obstopili.

»Zdaj smo rešeni! Zdaj smo rešeni!« je ponavljal Trdina in stiskal roko Metličanu Navratilu, semiškemu dekanu — svojemu sošolcu Alešu — in znancem, ki jih je spoznal v dneh predvolilne kampanje. Srce se je navdušenemu narodnjaku širilo od zanosa.

»Koliko vas je?« je vprašal Rozman metliškega župana.

»Šestindevetdeset!«

»In vsi stojimo kakor skala!« je dodal dekan Aleš s širokim smehom.

Usuli so se na magistrat in ga napolnili do zadnjega količka.

Trdina je tekel čez trg in po Križatijski ulici do Kraljeve gostilne. Odprl je vrata in zaklical v hrumenje:

»Zmaga je naša! Šestindevetdeset Metličanov in Črnomaljcev se je pravkar pripeljalo! Novomeški nemčurji so pokopani!«

»Živela Metlika in Črnomelj!«

Navdušeni volivci so drveli iz gostilne proti magistratu navzdol. Trdina pa se je že obrnil. Iz sobe onkraj veže je stopila priletna ženska v široki svileni krinolini — krčmarica Marija Kraljevka.

»Gospa Kraljevka! Ali greste tudi volit?«

»Da, volit grem,« je s ponosom in prijaznim nasmehom širokih ust odgovorila krčmarica, zaprla sobna vrata in jih zaklenila.

»Ali je kaj upanja, da zmaga gospod Rudež?« je vprašala.

»Upanje? Gotovost! Stoodstotna gotovost! Metličani in Črnomaljci so odločili.«

»No, prav. Še so pošteni Slovenci na svetu.«

Volilna zmaga narodne stranke je dvignila življenjski pogum kazenskega upokojenca Janeza Trdine. Ni se več toliko izogibal mesta. Najbolj domačega se je čutil v Jermanovi gostilni v Ločni. Tudi v Rozmanovo gostilno je zdaj redno zahajal in se v stalni družbi nekaterih narodnih mož, Strgarja, dr. Bučarja, Rizzolija, Rozmana, Kastelica, Kalčiča in drugih, kar dobro počutil. Jezilo ga je le, da so nemškutarili celo, kadar so govorili med seboj.

Zdaj pa zdaj je rad stopil v Kraljevo gostilno, ker je tam naletel na zanimive značaje iz Bele krajine, ki so se v tisti gostilni ustavljali posebno ob semanjih dneh.

Sicer pa je mnogo hodil po gozdovih, njivah in pašnikih novomeške okolice, seveda vedno z beležnico v žepu in knjigo v roki. Ustavljal se je pri ljudeh na polju, pri pastirjih na paši, večkrat tudi pri družini Ciganov Brajdičev v gozdu pod Žabjekom. Zapisoval si je vse, karkoli bi morda kdaj lahko porabil po svojem velikem načrtu za obširno narodopisno delo o zibelki slovenskega zavedanja — Dolenjski. Zraven je marljivo študiral podobna dela drugih narodov, posebno Rusov. Nabirala se mu je že obširna zbirka etnografskih izpiskov iz ruskih knjig, ki jo je imenoval »Russica«.

Večino vročih dni je preživel pod milim nebom. Zadnje čase je najrajši posedal v senci sadnega drevja na vrtu za Langerjevim podom, kjer so mladi mlatiči vse dneve tolkli s cepci, da je odmevalo po okolici.

Na njivi poleg Langerjevega sadovnjaka je med drugimi ženskami žela mlada Virkova dekla Rezika, Trdinova izvoljenka. Pogosto se je med vezanjem snopov ozirala po svojem »gospodu«, ki je redkokdaj dvignil oči od branja. Le včasih se ji je skrivaj nasmihal.

Naposled je zaprl knjigo in se ozrl po žanjicah. Njegova Zinka — kakor je največkrat klical Rezo — je v spretnosti vse prekosila. Žela je prva v vrsti. Ni klepetala kakor njene tri družice. Molče je zamahovala s srpom, povezovala žitne bilke v snope in jih metala kraj sebe. Z roko si je zdaj pa zdaj obrišala pot s čela ali z rjavo zagorelih lic.

»Ali vas dobro greje?« je Trdina nagovoril žanjice.

»Vam je lahko vpraševati, ko se hladite v senci!« je zadjljivo odgovorila stara dekla Meta, ki je daleč zastajala za drugimi. Zadnje čase se je rada obregala ob gostača, ki je ljubimkal z Rezo, »to mlado frfro. Bržkone si punca domišljuje, da jo bo vzel za ženo... Na kaj neki, ko še sam komaj živi ob nizki pokojnini!«

»Malico bi nam lahko preskrbeli, gospod profesor,« se je pol v šali, pol zares oglasila ena izmed žanjc dninaric. »Žejne smo.«

»To se pa lahko zgodi,« je odvrnil Trdina. Pobral je suknjo iz debelega raševinastega blaga — pozimi in poleti je nosil zdaj isto obleko, da je hranil svojo surko za kakšno večerno prireditve v čitalnici... Stlačil je knjigo v žep, vrgel suknjo preko rame in odšel mimo poda proti hiši.

»He! Glej ga škrica! Dekletom bi postregel, za nas se pa ne zmeni! Še nam prinesi pijače!« je klical za njim eden izmed mlatičev. Drugi so se glasno zasmeli.

»Pomagat naj pride, pomagat, lenuh!«

»Da bo kaj zaslužil in se bo lahko ženil — ha, ha!«

Trdini je šinila kri v obraz... Že nekaj tednov, odkar je izjavil, da bo Zinko vzel za ženo, so se od vseh strani zaganjali vanj. Fantje iz soseske so ga tikali in mu odrekli vse nekdanje spoštovanje, ki so ga kolikor toliko vendarle čutili do učenega škrica. Krčmar Virk je ob vsaki priliki surovo opletal po njem ter svoje ljubosumnosti in sovraštva ni kar nič več skrival. Gospodinja, nekoč tako prijazna Anica, ga sploh ni več pogledala, če sta se v hiši po naključju srečala. Vsa njena nekdanja prijaznost se je izpreobrnila v očitno sovražnost. Zakaj?... Če bi bil Trdina vsaj nekoliko domišljjav, bi bil hitro spoznal vzrok: ljubosumnost!

»Gospa Anica! Žanjice so žejne. Prosijo, da jim prinesete pijače,« je Trdina zaklical, ko je stopil v vežo.

Nekje za oglom veže je pred ognjiščem zaropotala posoda in raskav ženski glas je zaklical kratko in zadirčno:

»Brigajte se za svojo malico! V pivnici je na mizi.«

Kakor bi hotela preprečiti, da bi se ji gostač ne približal!

Trdina je molče stopil v gostilniško sobo, kjer je na mizi pri peči stala skodelica s kislim mlekom in kosom črnega kruha. V sobi je na koncu dolge mize pri oknu sedel en sam

gost: stari Cigan Miha, poglavar Ciganov Brajdičev, ki so stalno taborili v gozdu na Žabjeku. Molče je Cigan dvignil svojo čašo in pozdravil starega znanca.

...Cigan! Od vseh zaničevan, povsod osumljen, opsovan! Vsem tujec... Ali nimajo tudi mene za takega človeka? Kmečki sin sem, pa me gledajo po strani, zasmehujejo me, ne verujejo mojim poštenim namenom, dekleta mi begajo s sumničenji, sovražijo me!

...Le kaj sem jim storil?... Če se je dvignila proti meni vsa vas — to bi še razumel. Meni, škricu, ne zaupajo. Mislijo, ker sami čiste ljubezni brez spolnega izživljanja skoraj ne poznajo, da sem se polastil dekleta in ga bom prej ali slej spet odvrget in zavrgel... Fantje mi ne privoščijo najlepšega dekleta na vasi. Sami pa menda nimajo med seboj junaka, ki bi se predrznil dvigniti se proti vkoreninjenim predsodkom kmečkih veljakov in bi zasnužil njo — deklo, revico, hčerko siromašnih staršev, hudih pijancev, ki oberejo dekleta za vsak prisluženi krajcar... Ženske gotovo mislijo, da je njihova dolžnost, da svariijo mlado nedolžno deklico pred menoj, gosposkim človekom, ki ne bo nikoli jemal navadne kmečke dekleta za ženo...

...Uboga Zinka! Danes ji bodo klepetulje na njivi spet naklepetale polno glavo nesramnih obrekovanj o meni, da bo vso noč prejojaka.

...Kaj pa naj storim?

...Nekaj denarja si vendar moram najprej nahraniti, da si lahko ustanovim dom! Saj nisem Cigan, da bi živel z ženo v šotoru kakor divjak! Najel si bom primerno koč s hlevom in njivo, kjer bo Zinka gospodinjala, jaz pa študiral in pisal. Tako se bova ob skromni pokojnini že nekako prebijala skozi življenje. Zinka mora razumeti, da bo treba še nekoliko potrpeti, preden si privarčujeva toliko, da se lahko vzameva. Razumno dekleta je, le vaše babe ji mešajo glavo z nesramnim opravljanjem...

»Zakaj tako grdo gledate, gospod profesor?« ga je ogovoril Cigan: »Ne hudujte se na ljudi, ki ne znajo živeti!«

Trdina je dvignil glavo in spustil žlico v izpraznjeno skodelico. Z ozko roko si je obrisal brke in brado in temno pogledal Cigana:

»Kaj vi veste, Miha, kako mene preganjajo ljudje! Bolj so za menoj kakor za kakšnim izmed vas. Preganjajo me kakor garjavega psa.«

»Kaj pa ste jim storili?«

Trdina je s pestjo treščil po mizi:

»Saj to je tisto! Nikoli nisem nikomur nič storil! Edini moj greh je ta, da drugače mislim kakor večina njih...«

Cigan je molče prikimal, vzel pipo iz ust in puhnil dim pod nizki strop. Še enkrat je prikimal in rekel zamišljeno:

»Prav tako se godi vam kakor meni. Med ljudmi — razen med svojimi — se vedno in povsod počutim kakor izobčenec. In vendar ne storim nikomur nič zlega. Nikogar še nisem ubil, niti oropal ne. Še tatvine se ne lotim več. Moja poglavarstva čast mi ne dovoli, da bi se ponižal do kaznivega dejanja. Komaj da ukanim pri konjski kupčiji kakšnega bedaka — he, he! Saj nisem jaz kriv, če se ljudje ne spoznajo na konje! Goljufam pač. Ni trgovca, ki bi nikoli ne goljufal. Ampak kradem pa res ne, odkar so me izvolili za poglavarja.«

»Tisto prepuščate svojim ljudem — ali ne?« je s hudomušnim posmehom pomežiknil Trdina, izvlekel beležnico iz žepa in si nekaj zapisal.

Cigan je modro preslišal opazko, vtaknil pipo med zobe, pogledal skozi okno in resno izjavil:

»Vem, da se med ljudmi teh dežel nikoli ne morem počutiti domačega. Vedno jim bom tujec, pritepenec. Mi Cigani pač mislimo in čutimo drugače kakor tuja ljudstva, med katerimi živimo. Vse, za kar se vi pulite in ženete, nam je tuje. Živimo iz rok v usta. Denarja in blaga ne kopičimo — saj bi ga ne vedeli kam spravljati. Politika nas ne zanima. Politika je za tiste, ki se pulijo za zemljo. Mi pa zemlje ne maramo, zemlje se drži suženjstvo. Mi smo svobodni ljudje. Z globljim razmišljanjem si ne trapimo glave. Ne znamo ne brati ne pisati, pa tega tudi nikoli ne potrebujemo, saj živimo svobodno v naravi, ki ne pozna črk. Narava je naša učiteljica in naša knjiga. V njej umemo bolje brati kakor vsi domačini, ki so njihovi dedi že v davnini oslepeli in oglušeli za vse, kar jim ponuja narava. Vajeni smo ostro opazovati vse, kar vidimo ali slišimo okrog sebe. Kakor v odprti knjigi beremo v obličju človeka, ki z njim govorimo. Težko nas je preslepiti. Ljudje

pravijo, da znamo čarati. Smešno! Vse naše čaranje je spret-nost in ukana, ki ji manj bistri ljudje vedno nasedajo.«

Cigan Miha je umolknil, globoko potegnil dim vase in se od okna ozrl na Trdino, ki je hitel pisati... Le kaj učeni gadžo vedno čečka? Cigan se je zaničljivo namrdnil in odmajal z glavo.

»Pravite, da vas ljudje preganjajo. Ali veste, kaj bi vam jaz svetoval, če bi bili moj sin?«

»No, kaj?« je mladi profesor dvignil glavo in odložil svinčnik.

»Vrzi jim vso učeno brkljarijo pred noge, pograbi svojo punco in preseli se k nam, v naravo, v svobodo!«

Trdini so se razširile oči. Odložil je svinčnik in naočnike ter si za nekaj trenutkov zakril obraz z obema rokama...

Ali ni imel ta poldivji človek prav? Če bi odvrigel vse hlepenje po znanju in po dognanjih znanosti, vso svojo narodopisno »brkljarijo«, vse svoje namišljene kulturne potrebe? Saj je bil preprost kmečki sin! Zakaj bi se kakor don Kihot zaganjal v nevidnega sovražnika, v krivični družbeni red, se boril za enakopravnost svojega naroda, za svetlejšo prihodnost Slovencev in Slovanov: Ali mu bo njegov narod kdaj hvaležen za junaštvo, s katerim vztraja v prvi vrsti bojevnikov za slovensko svobodo? Oh, vsega njegovega trpljenja in ponižanja, vsega pomanjkanja in revščine in bridkosti najbrž niti ne bodo razumeli. Imeli ga bodo za bedaka, ki se je boril z mlini na veter... Ali mu Cigan ne svetuje prav? Kaj če bi res ušel hudobiji vseh tujih tlačiteljev in domačih suženjskih bedakov? Vzel bi s seboj ljubljeno dekle in v novem, svobodnem življenju bi se ves vdal od praveka določenemu poklicu najvišjega živega bitja v naravi — poklicu človeka, zgolj človeka.

Ali bi vztrajal v tej svobodi?

Ne!

Sam sebe je najbolje poznal. Vedel je: Nobena strast nima nad njim toliko oblasti kakor smrtno sovraštvo do povzročiteljev vseh krivic, ki tlačijo njega in njegov narod. Kako bi mogel pozabiti na prisego, ki se je z njo posvetil borbi za svobodo majčice Slavije!

Ne! Brez svobode naroda zanj ni svobode.

»Dede! Natlači mi lulo!« se je zaslišal v sobi otroški glasek.

Trdina se je otresel zamišljenosti in segel po naočnikih. Nataknil si jih je in se z zanimanjem ozrl na majhnega kodrolasega Cigančka, ki se je bil neslišno pritihotapil v gostilniško sobo in se stisnil dedu Mihi v naročje. V roki je držal dedov dar — dolgo pipo, ki mu je segala do kolen.

Cigan Miha je izvlekel izza pasu meh s tobakom, natlačil dečkovo pipo in jo prižgal. Strokovnjaško je frkolin zapuhal in zmagoslavno pogledal strmečega »bršlinskega gadžo«.

»Miha! Saj boste otroka zastrupili!« je vzkliknil Trdina v svoji vzgojiteljski vnemi: »Dobil bo jetiko!«

Stari Cigan je zamahnil z roko:

»Saj ni mestni otrok, da bi rastel med plesnivimi zidovi v zatohlih prostorih. Dan in noč je na čistem zraku. Njegova pljuča se sproti prevetrijó in izčistijo. Kako naj se ga loti bolezen? Poglejte, kako je lepo rejen in zagorel. Njegova lička so kakor zdrava jabolka.«

In starec se je sklonil in pritisnil kodrolasemu vnuku krepak poljub na rdeče ličece. Z ljubečim pogledom mu je popravil črno umazano razcefrano cunjo, ki je bila nekoč srajca in je visela le še čez eno ramo ter mu spredaj in zadaj slobodno razkrivala ritko. Ponovno je ded plosknil lepega vnuka po črnikasto umazanih plečih in mu z drugo roko ponudil čašo vina:

»Na Juraj! Pij!«

Dete je željno pograbilo čašo in jo v velikih požirkih izpraznilo do dna.

Trdina je vzdihnil in zmajal z glavo. Žal mu je bilo lepega otroka. Saj je bil mali Juraj najlepši otrok, kar jih je kdaj videl.

»Ded te preveč ljubi, Juraj. Kdaj pa se vrne tvoj oče?«

»Ko bo grozdje zorelo,« je povedal malček, kar je slišal od svoje matere. Njegov oče, Mihov sin Cene, je bil že tri leta spet zaprt zaradi raznih tatvin. Osumljen je bil tudi roparskega umora potujočega trgovca, vendar mu tega zločina niso mogli dokazati. Umor na Kačji ridi je kljub vsemu trudu novomeške sodnije ostal nepojasnjen.

»Jeseni poteče njegova kazen,« je pojasnil stari Miha in dostavil godrnjaje: »Po nedolžnem so mu prisodili tri leta.

Res je kradel. Ampak zaradi tistega krivičnega suma umora mu ne bi bili smeli kazni zvišati. Sum še ni krivda. Sum je le neumnost sodnikov. Kadar sodnik ne more pogoditi morilca, obremenil s sumom prvega siromaka, ki mu pride pod roke. Cigani smo menda posebno pripravljeni za takšne kozle, ki jih streljajo mestni gospodje.«

Trdina je molče poslušal Ciganovo godrnjanje, ki je dolžilo morda največ njegovega prijatelja dr. Vojsko. Ta je preiskoval umor na Kačji ridi, gotovo je bil tudi član sodnega dvora, ki je obsodil Cigana Ceneta zaradi velikih tatvin — pa ne zaradi suma roparskega umora, kakor je trdil starec.

»Saj mojemu sinu v ječi ni hudega. Jesti dobi dovolj. Tobaka mu nosim vsak teden. Zebe ga ne, saj je vaje hujšega mraza zunaj pod šotorom. Delati mu ni treba. Le sonca mu manjka in čistega zraka in — svobode. Bojim se, da zaradi velikega hrepenenja po svobodi ne umre, preden mu kazen poteče.«

Starec je zadnje besede govoril tiho, kakor sam zase.

Trdina ga je sočutno pogledal, slišal je že o Ciganih, ki jih je ječa ugonobila v nekaj mesecih.

Zamišljeno je sklonil glavo.

Stresel se je, ko so zunaj tresknila hišna vrata. Gospodinja je nesla žanjicam malico. Po veži je prišel gospodar in pogledal v točilnico. S prijaznim pogledom je pokimal Ciganu, svojemu stalnemu pivcu, in se potem strupeno kratko ozrl na gostača.

Trdina je mirno vtaknil beležnico in svinčnik v žep, prijel za svoj črni slamnik, si ga poveznil na glavo, vstal in brez pozdrava odšel iz sobe. Sovraštvo med njim in Virkom je doseglo že tolikšno stopnjo, da se nista več ogovarjala niti pozdravljala. Le glavarjevo naročilo: »Potrpite s Trdino, da ga obdržimo pod nadzorstvom!« je zadrževalo Virka, da ni gostaču odpovedal stanovanja. Trdina pa si je mislil: »Še nekaj mesecev potrpi, potem se bom oženil in preselil.«

Stopil je v vežo.

Zdajci pa so se vežna vrata burno odprla in v vežo je butnila Rezika. Ko je zagledala Trdino, je glasno zahlipala, in se hotela izmuzniti mimo njega v kuhinjski predel. On pa jo je zagrabil in prisilil, da se je ustavila.

»Kaj je? Zakaj jokaš?«

Zakrila si je obraz z obema rokama in izjecljala:

»Je — je rekla, da naj se sramujem, ker — ker se mečem za — za dedcem, ki me ne — ne bo nikoli vzel!«

»Kdo je to rekel?«

»Go — gospodinja.«

»Saj sem ji vendar povedal, da imam poštene namene!«

»Rekla je, da — da ne verjame, da bi se tak gosposki človek poročil z menoj. In Meta je kričala, da me boš spravil v sramoto, potem pa pustil. Uh! Vse so — so regljale vame, dokler nisem vstala in — in zbežala. Gospodinja je še kri — kričala za menoj, naj kar grem, naj sploh grem od hiše, pa takoj, da bo mir. Uh! U — uh!«

Trdo jo je prijel za roko:

»Ne tuli! Še danes ti preskrbim drugo službo. Govoril sem že s Parkljevo v Prečni. Rekla je, naj te pripeljem kar k njej, če nama tukaj ne bo mogoče vzdržati. Zdajle takoj grem in jo vprašam, če je resno mislila. Čez eno uro se vrnem pote. Ti pa medtem spravi svoje stvari skupaj!«

»Oh! Saj ne morem —«

»Kaj ne moreš?« jo je jezno prekinil: »Saj ti je sama rekla, da greš lahko takoj od hiše. Niti enkrat te ne pustim več tukaj prenočiti. Stori, kar sem rekel!«

Stisnil jo je k sebi, jo takoj izpustil, skočil skozi vrata in jih z glasnim treskom zaloputnil za seboj.

»Svojat!« je siknil predse in skoraj stekel po bližnjici proti Prečni.

Ves zasopel je pritekel v Parkljevo gostilno. Stopil je v točilnico, kjer je sedelo nekaj kmetov, med njimi pa sestradani učitelj Novak.

»O, gospod profesor!« je pozdravil Trdino in mu pomežiknil preko roba polnega kozarca, češ: Glej, spet pijem na račun drugih ljudi!

Ta je še hujši revež, kakor sem jaz — si je mislil Trdina... Veliko družino ima, pa prav beraško plačo. Kdo bi mu zameril, če se včasih prištuli k premožnim kmetom v gostilni! Za svojo plačo si ne more privoščiti vina. Naj mu ga plačajo kmetje, saj bogatini ga dovolj prikrajšujejo pri beri. Prav zadnjikrat mu je mož potožil, da ima prazno klet in shrambo. Šel je k župniku, da bi mu posodil nekoliko masti in moke, pa ga je skopuh surovo nagnal: »Nisem jaz kriv, če ste si nabrali kup otrok! Zdaj jih pa redite, kakor veste in znate! Jaz moram tudi

sam skrbeti za svojega.« — Župnik je imel hčer, ki se je prav tiste dni možila in dobila od očeta bogato doto in balo. Vsi župljani so to vedeli, pa se niti niso posebno zgražali zaradi tega ...

»Mamka Parklja! Nekaj bi se rad dogovoril z vami,« je Trdina ogovoril gostilničarko, ki je stala poleg mize, z rokami oprtimi v široke boke.

»Prav,« mu je prikimala in odprla nizka vrata v posebno sobico.

Trdina je stopil za njo in se neodločno ustavil na pragu — v poltemni, hladni sobici je pri mizi sedel župnik Bačnik z vrčkom piva pred seboj.

»Dober dan, gospod župnik!« je pozdravil Trdina.

»Dober dan, gospod profesor!« je ne preveč prijazno odzdravil rdečelični in rejeni župnik. Videlo se mu je, da je slabe volje.

»Ali naj prinesem še vam piva, gospod profesor?« je vprašala gostilničarka.

»Hvala. Pil ga bom pozneje, ko se vrnem. Zdaj bi vas rad le nekaj vprašal.«

»Prisedite vendar! Ali se vam res tako mudi?« se je vmešal župnik, ki se je s Trdino — čeprav mu kazenski upokojenec ni bil posebno pri srcu — rad spuščal v zanimive pogovore o svetu in svetovnih dogodkih, ki jih zakotni župnik, preskop, da bi si kupoval časnike, ni kdo ve koliko poznal.

»Da, mudi se mi. Naj kar hitro povem zakaj.«

In Trdina je, še ves razgret od jeze in hitre poti, vprašal krčmarico:

»Ali ste zadnjič ko ste se ponudili, da sprejmete mojo nevesto Reziko v službo, kadar bi hotela, resno mislili?«

»Seveda! Kaj bi ne? Vsa fara ve, da je pridno dekle. Neumna bi bila, če bi je ne sprejela. Kar pride naj!« In zaupljivo je pristavila: »Ali vam jo Virk speljuje?«

Trdina je temno pogledal:

»Od vseh strani jo obdelujejo zaradi mene. Eni iz ljubosumnosti, drugi iz gole hudobije. Zdaj mi je dovolj. Najljubše bi mi bilo, da niti eno noč ne prebije več v tisti hiši. Ali jo smem še nocoj pripeljati sem?«

»Nocoj? No — lahko,« je privolila krčmarica.

»Hvala! Vrnem se z njo o mraku.«

In že ga ni bilo.

»Prava burja!« je zmajal Bačnik z glavo.

»No, nič se mu ne čudim. Ljudje tam doli res nesramno spletkarijo med njim in dekletom. Kaj jim mar, ali jo kdaj vzame ali ne! Dovolj so dekleta svarili, zdaj naj sama gleda! Čudno bi bilo seveda, ko bi tak učen gospod vzel siromašno deklo za ženo. No, pa se je tudi že zgodilo.«

»Jaz ju ne bi poročil,« je zagodrnjal župnik.

»Zakaj ne?«

»Ne bi hotel prevzeti odgovornosti za takšno revščino. Kar pogledajte učitelja Novaka in njegovih osem otrok!«

Krčmarica je s hitrim pogledom ošinila dobro rejenega duhovnega gospoda. Rekla pa ni nič. Le mislila si je: Ti, ki si bogat in vsako leto bogatejši — ali ne bi mogel odstopiti nekaj svoje vsakokratne bere tistemu siromaku, ki z otroki in ženo vred umira od lakote?

V točilnici je prav tedaj vzdihnil učitelj:

»Vražje trd človek je naš župnik. Pa njegova kuharica ni nič boljša. Danes pred kosilom je stekla moja žena k njej in jo prosila: »Vsaj rezino slanine mi posodite, nimam nobene maščobe, da bi zabelila krompir.« Pa se je babura odrezala: »Nezabeljen krompir vam tudi ne bo obležal v želodcu!« In ni dala.«

Revežu se je glas zatresel.

Kmetje naokrog so gledali molče predse. Nerodno jim je bilo. Saj so prikrajšali učitelja pri beri, če so le mogli.

V kotu pri peči se je zganil tih pivec: Jurij Čarga. Izpod čela je za trenutek pogledal na sestradanca in s črno brado zakrita usta so siknila:

»Hudič!«

Ali je preklel učitelja, ki je zabavljajl čez župnika, ali skopost, ki se je šopirila v prečenskem župnišču?

Dan pozneje, ko se je Trdina oglasil pri Parkljevih, da povpraša po svoji Reziki, je naletel na veliko razburjenje v hiši. Ženske v kuhinji kakor gostje v gostilni so razpravljali le o roparskem napadu na župnika Bačnika. Neznanci so mu bili izpraznili dobro založeno shrambo. Mladi kaplan — gospod Janez so mu rekali vaščani — je bil ob sumljivem ropotu pogledal skozi okno in opazil razbojnika s sekiro, ki je lezel

skozi okno v sosedno župnikovo sobo. Tekel je tja, se spoprijel s razbojnikom in se ruval z njim, dokler ni župnik zbudil svojih hlapcev in pritekel kaplanu na pomoč. Zvezali so razbojnika in ga spoznali: Bil je Jurij Čarga. Njegovi pomagači so se razgubili in odnesli župniku vse, kar so mogli nagrabititi v njegovi shrambi.

Jurija so zaprli v klet in ga stražili vso noč.

Zjutraj, ko so poklicali orožnike, da odženejo razbojnika, pa je Žuro — visel mrtev na okenskem križu. Obesil se je bil na hlačni jermen, ki je imel na narobni strani s tintnim svinčnikom zarisani črki R. K. — začetnici imena pred tremi leti umorjenega in oropanega trgovca. V Žurovi kolibi so našli mnogo v okolici nakradenega blaga, le župnikovih dobrot med njimi ni bilo. Orožniki so izpraševali ljudi po hišah, toda nihče ni vedel za nobenega Jurijevega pomagača.

»Vedo zanje, ampak nočejo jih izdati, potuhnjenjenci!« je Bačnik obsojal svoje župljane in se jim še bolj zameril. Zasočevali so ga tako, da je začel razmišljati, kako bi se v najkrajšem času preselil kam drugam. O njegovi nameri se je kmalu razvedelo.

»Ne bomo jokali za njim!« je rekla nekoč Parklja dobre volje in pomežiknila Trdini, ki je skoraj vsak dan obiskoval svoje dekle.

Njegova Zinka se je nekaj časa v Prečni kar dobro počutila. Tam je bila dalj od doma, in vedno pijana mati je ni tako pogosto nadlegovala zaradi denarja.

Vse bi bilo dobro in prav, če — ne bi bilo na svetu ljudi, ki uživajo v razprtijah, kadar jih zasejejo med zaljubljene ljudi. To sta tudi Trdina in Zinka kmalu izkusila. Prišla je v Prečno ta in ona botra in teta in sosedu in vse so prepričevale lepo dekle, da jo Trdina vodi za nos.

»Kako pa naj te revež vzame, ko še sam nima za najpožrebnejše! Morda ima dobro voljo, ne rečem, saj je po vsem videzu poštenjak in čeden človek. Ampak nesreča ga zasleduje. Slabo je zapisan pri oblasteh. Revež bo svoj živi dan.«

Druga pa je rekla:

»Kdo ve, kakšen je v resnici! Krčmar Virk je pravil, da s svojo prvo ženo ni kaj lepo ravnal. Pretepal je res ni. Ampak puščal jo je samo doma, sam pa se je zabaval okrog po Reki. Celo, ko je umirala, jo je samo zaklenil v stanovanje in šel.

Kakšen mož je to? Jaz bi se lepo zahvalila zanj. No, ti pa glej — kakor si boš postlala, tako boš ležala.«

Seveda je Rezika spet jokala. Trdina jo je večkrat dobil vso objokano. Jezen je bil.

»Ali verjameš meni ali tistim klepetuljam, ki me opravljajo pri tebi?« jo je vprašal in s svojim najstrožjim pogledom prodiral v njene rdeče oči.

Molče se je obrnila proč.

Nekoč jo je spet dobil v solzah.

Spet ista pesem.

»Mama je rekla: Čimprej me pustiš, tem bolje bo zame,« je izhlipala med solzami in ga odrinila, ko jo je hotel objeti.

Trdina je odrevenel. Tista sebična pijanka se boji, da ji ne uide molzna krava — si je mislil.

Dolg molk je težko legel med njiju.

Potem je izpulil žitni klas iz snopa v kozolcu, za katerim sta se bila sešla, ga zmlél med prsti in rekel tiho in trdo:

»Premisli še enkrat in zadnjikrat, komu boš verjela — zlobnim klepetuljam ali meni! Jutri pridem po odgovor. Ob štirih me počakaj tukaj!«

Vrgel je z jeznim zamahom peščico žitnih zrn na tla, se obrnil in odšel, ne da bi se ozrl.

Drugega dne je bil še pred dogovorjeno uro pri kozolcu. Vidél jo je, kako je počasi prihajala po stezi, ki je držala skozi sadni vrt. Ni ji stopil naproti, čeprav ga je ljubezen z vso močjo vlekla k njej. Naslonil se je ob vloženo snopje in čakal.

Naposled je stala pred njim. Povešala je pogled. Oči je imela rdeče obrobljene, obraz zabuhel. Gotovo je jokala vso noč.

Zasmilila se mu je, vendar se je krotil.

»Kako si se odločila?« je vprašal hladno, ker ni hotel vplivati na njen odgovor.

Objela me bo in — vse bo dobro, si je mislil.

Rezika pa je čutila, kako ji silen jok vstaja v grlu. »Ne poslušaj njega, poslušaj glas svoje pameti,« ji je svetoval župnik, ko je bila zjutraj pri spovedi...

Molče se je obrnila proč od njega.

»Prav!« je kratko pribil Trdina, se zasukal in s trdim korakom odšel... Zaman je napenjal ušesa, kdaj ga pokliče nazaj.

Vso noč ni mogel zatisniti oči.

Drugo jutro, ko so še vsi spali v hiši, je odšel v Semič za več dni na obisk k svojemu dobremu znancu dekanu Alešu, ki ga je bil že večkrat vabil.

Čudovita lepota zgodnjega poletnega jutra in večurna hoja po tihih gozdovih sta ga nekoliko pomirili. Njegov obup je izgubil svojo prvo ostrino... Ne, Ivan Slobodin — kakor je sam sebe imenoval — vam ne bo za igračo! Vse spletke klepetulj in zlobnih izdajalskih duš mi ne prodro do živega...

»Lepo, da si me obiskal v moji samoti!« je dekan prisrčno sprejel bližnjega rojaka: »Pravkar sem odbrbral jutranjo mašo. Zdaj pa pojdiva, da zajtrkujeva!«

In opletajoč z dolгим črnim talarjem je dekan odkorakal naprej v vrtno lopo, kjer je njegova kuharica pripravljala okusen in obilen zajtrk.

»Prinesi toliko, da bo za oba dovolj!« je Aleš zapovedal ženski, ki je Trdino pozdravila kot starega znanca.

»Jaz vam ne napravim prevelike škode, čeprav še nisem zajtrkoval,« se je zasmel Trdina.

»O, vem. Za njih le malo, ampak dobro, ali ne?« je zagostolela prijazna kuharica in že odhitela čez vrt v župnišče.

»No, kaj pa novomeški nemčurji. Ali so se že sprijaznili s svojim porazom pri volitvah?« je vprašal dekan, ko sta sedla za mizo.

Zabrenkal je na struno, ki je bila Trdini najmilejša, na politiko. Med zajtrkom sta obrala slehernega znanega nemčurja in vladinovca.

»Glej ga!« je pokazal Trdina na koleselj, ki se je ustavil na cesti, ker je tekla za njim starejša ženska. Na koleslju je sedel duhovnik srednjih let, z neobičajnimi brkami pod nosom. Obrnil se je na vozu in se ozrl na žensko, ki ga je klicala.

»Mhm! Holmar!« je zagodrnjal dekan: »Kar prav mi je prišel. Pregnal mi bo bolečine iz kolena.«

»Ha! Ha!« se je zasmel Trdina: »Ali tudi ti veruješ v njegovo magnetizerstvo?«

»Zakaj pa ne? Saj on pravi, da je to naravna sila, ki jo ima vsak človek v sebi, le eden več, drugi manj. On je ima precej. Povsod ga že poznajo in ustavljajo. Ljudje prihajajo

vsak dan od daleč k njemu, da jih zdravi. Čudodelnik mu pravijo. Bistrovidec je.«

»Vem. V Novem mestu so mi povedali, da se celo zločinci ne morejo ustavljati njegovi volji. Ako v mislih zapove tatu, naj vrne blago, ga mora vrniti, če hoče ali ne.«

»To je res. Sam sem bil že priča takemu primeru.«

Koleselj se je počasi zapeljal na župniško dvorišče. Z njega je stopil mož visoke, krepke postave in vrgel vajeti dekanovemu hlapcu, ki je pritekel iz hleva.

»Hej! Holmar! Semkaj pridi!« je zaklical dekan s praga vrtno lope preko žive meje.

Nekaj trenutkov pozneje se je črmošnjiški župnik rokoval z dekanom in s Trdino. Bil je človek hitre hoje, naglih kretenj in lepega, odkritega pogleda in — kar je bilo za duhovnika povsem nenavadno — pod nosom je nosil košate brke. Sicer njegova oseba ni razodevala nič posebnega, le včasih je bilo v njegovem pogledu nekaj trdega, ostrega, kar je vsa-kogar prisililo, da ni mogel umakniti pogleda.

Še preden so gospodje spet sedli za mizo, je na dvorišče prisopihala stara ženska, ki je bila prej tekla za kolesjem. Jela se je prerekati s hlapcem, ki je ni pustil stopiti na vrt.

»Aha, bržkone tvoja pacientka!« je dekan pokazal na Holmarjevo zasledovalko. In kuharici, ki je z novimi dobrotami obložena vstopila v lopo, je zapovedal: »Reci hlapcu, naj pusti žensko sem!«

Nekaj trenutkov nato je pridrsala pred lopo ženica, oprta ob palico. Bila je še vsa brez sape.

»Oh, gospod župnik! Naj mi pomagajo! Vedno teže hodim. Pa vendar moram še delati. Tri majhne vnuke sta mi pustila hči in zet, ki sta odšla za delom v Ameriko. Sama sem ostala na posestvu. Oh, ti prekleti davki! Prodati smo morali že pol grunta, z drugo polovico se zdaj sama ubijam. Oh, oh! Hudo nam je!« je tožila: »Zdaj mi hočejo pa še noge odpovedati! Oh, naj se me usmilijo, gospod! Naj mi pomagajo! Ko sem jih zagledala, se mi je zdelo, da jih je poslalo samo nebo. Naj me ne zavržejo — zaradi ubogih mojih vnukov!«

»Ne javkajte, žena! Storil bom, kar je v mojih močeh. Pridite sem in slecite čevlje in nogavice!«

Žena je prikrevsala in storila, kar ji je Holmar ukazal. Župnik pa je vzel z mize košček kruha, se strmo zazrl vanj, nato pa ženski v oči in ukazal:

»Odlomite zdaj košček tega kruha in ga pojejte! Ostanek imejte še za dva dni. Tretji dan vas bodo noge nehale boleti.«

Ženska je vzela kruh in si ga zavila v ruto. Župnik je prijel njene suhe, žilnate noge v svoje tople roke in s prsti narahlo potegnil čez členke in čez starkina koščena kolena. Nato je vstal:

»Čez tri dni boste zdravi,« je ponovil. »Obujte se in pojdite v božjem imenu!«

»Zahvaljeni, gospod župnik! Prinesla jim bom lepo kokoš takoj ko bom mogla iti do Črmošnjic.«

Holmar je vzrožil:

»Ne drznite se storiti kaj takega!« In pristavil je s hudomušnim mežikanjem dekanu in Trdini: »Takoј vam vrnem bolezen.«

»Oh, Jezus! Tega ne bodo storili, saj vem, da so predobrega srca. Zahvaljeni tisočkrat!«

»Že prav!« je Holmar odpravil ženico.

Smehljaje se so gospodje gledali za njo.

»Joj! Saj me kolena skoraj nič več ne bolijo!« je še vzkliknila sredi peščene poti in vsa srečna odkrevsala proti dvorišču.

Holmar je vzel z mize steklenico z vodo in stopil iz lope, da si umije roke.

Dekan je pogledal Trdino in molče prikimal, češ: Ali ti nisem pravil?

Trdina je vzel beležnico iz žepa in si zapisal zanimivo srečanje z magnetizerjem Holmarjem.

V veselih urah, ki jih je tistega dne prebil v semiškem župnišču, je skoraj pozabil na svoje srčno gorje.

Vse poletje in jesen je Trdina mnogo potoval po deželi. Zdelo se mu je, da zunaj v neizmernem bogastvu narave najlaže pozabi na svoje tegobe. Kako majhna je bila v veličastni lepoti sveta njegova bolečina! Ure dolgo je lahko ležal v mehkem mahu samotnega gozda in opazoval skrivnostno življenje okrog sebe: čudovito lepe oblike mahovja, trave in cvetic, gomazenje žuželk in plazilcev, let metuljev, hroščev in ptic,

vse početje in skrito živje drugih gozdnih živali. Nikoli se ni naveličal opazovati jih in občudovati njih oblike in barve in skrivnostne glasove.

Huda in izredno mrzla zima ga je naposled nagnala domov. Držal se je Bršlina in Novega mesta, v Prečno ni šel nikoli.

»Rezika se je preselila k svoji teti mlinarici,« je nekoč povedala stara Meta, ko sta bila sama v točilnici. Meta na peči, Trdina spodaj na klopi.

Nič ni odgovoril. Bral je dalje svojo knjigo, kakor da bi starke ne bil slišal.

Nekoč je tista mlinarica prišla v Virkovo gostilno. Ko je Trdina pojedel svoje kosilo in odšel iz sobe, je šla za njim.

»Gospod! Rada bi govorila z njimi!« je rekla zunaj v veži.

»Pridite z menoj!« jo je povabil Trdina, čeprav bi jo bil najraje nagnal.

Šla sta v Trdinovo kamrico.

Tam je starka izvlekla velik pisan robec in kar na lepem začela hlipati:

»Gospod! Rezika že od jeseni živi pri meni. Zelo hudo ji je. Vsak dan joka za njimi. Žal ji je, da je poslušala druge ljudi in njihove čenče. Srečna bi bila, če bi ji gospod odpustili.«

Izpod robca je pogledala na Trdino, ki je sedel na postelji in gledal skozi okno ven v sneg. Skomignil je z rameni in hladno odgovoril:

»To srečo ji prav rad privoščim. Pozabil sem že na to, kaj mi je storila.«

Ženska si je obrisala oči in se razveselila:

»Torej je vse pozabljeno in pridete spet k Reziki?«

»To pa ne,« je odločno in trdo odgovoril: »Najina pota sta se za vedno razšla. Konec je med nama!«

In vstal je.

Tudi ženica je preplašeno vstala, ga še enkrat pogledala, videla njegov strogi obraz in zamomljala:

»Zbogom!«

Brez odzdrava, trdo stisnjenih usten je čakal, dokler ni odšla.

»Konec!« je udaril sam po sebi, bolešno zastokal in zaril glavo v blazino. Obup je iztezal svoje kremplje po njem.

Rešilna bilka

Leta 1871.

V hudi zimi je Trdina preživel svoje popoldneve in večere večinoma v mestu, v Rozmanovi ali v Kraljevi gostilni, kjer se je najrajši držal peči.

Kraljeva gostilna na oglu Čitalniške in Križatijske ulice se mu je zelo priljubila. Gostilničarka, vdova Marija Kralj, rojena Kolenc z Gomil pri Mirni, je bila kljub letom, ki jih je že preživela v mestu, še vedno pristna kmečka ženska, poštena, delavna, stroga do sebe, pa tudi do svojih štirih hčera, izmed katerih so bile tri že poročene: Marija je bila vdova po milarju in posestniku Rohrmanu, Josipina je bila žena gostilničarja Rozmana, Frančiška posestnika Kulovica, le bolehnata Rezi je bila še doma.

Gospodinjstvo in gospodarstvo je vodila odločna in pridna Kraljevka. Bila je bolj šibka ženska, stara šestinšestdeset let, gladko na prečo počesanih črnih las, modrih, kitajsko stisjenih oči, krepkega nosu in širokih ust, ki so znala odločno zapovedovati, pa so se tudi prav rada šalila in smejala z gosti — seveda le, kolikor je bilo pošteno in prav. Pijanskih kvant in kosmatih šal Kraljevka v svoji hiši ni trpela. Pijanca ali kvantata je kaj hitro velela postaviti pod kap.

Pa ni bila tercijska pobožnjakarica kakor njena sestra Jera. O, nasprotno! Trdina je imel večkrat priliko, da je Kraljevko spoznal kot nenavadno samostojno in svobodno mislečo žensko. Vsakega veljaka — bodisi nemčurskega glavarja Ekla, pristranskega sodnega predsednika Napreta ali nemčurskega župana Lehmana je ocenjevala po njihovih »zaslugah«. Nikdar ni zagovarjala razuzdanih duhovnikov, pač pa se je odločno uprla, če je kdo na splošno obrekoval slovenske duhovnike.

»Niso angeli, pa tudi biti ne morejo, ker so jih rodile matere kakor nas vse. Vsak ima grehe nad seboj, ker je človek. Ampak pomisliti moramo, da so naši duhovniki skoraj brez izjeme narodni možje, Slovenci. Zakaj bi pljuvali na ljudi našega rodu, ko živi med nami dosti nemarnih tujcev, ki nam odjedajo zemljo.«

»Živela Kraljica! Iz srca ste mi govorili!« je vzkliknil Trdina in dvignil polni kozarec.

Ob drugi strani peči pa se je oglasil starejši krošnjar — Belokranjec Pavle Prelešan:

»Saj nisem mislil nič hudega, ko sem rekel, da so naši duhovni gospodje skoraj vsi hinavci. Primorani so k hinavščini. Cerkev jim zapoveduje celibat, ki ga držati ne morejo, ker so ljudje. Dosti sem potoval po svetu in vem, kako lepo živijo duhovniki drugih ver: protestanti, pravoslavni, kalvinci, starokatoliki in drugi. S svojimi rodbinami živijo in nihče jim ne more nič očitati. Pri nas pa je skoraj vsako župnišče v pohujšanje celi fari.«

»Pavle! Pustite naše gospode pri miru, pa nam rajši povejte, kaj ste letos doživeli zgoraj v Nemčiji!« se je s peči oglašila Kraljevka sestra Jera, ki je bila hudo pobožna ženska.

»Eh, kaj! Nemci so vsi podivjali v prusko-francoski vojni. Samo bahanje jih je. Človek ni več varen med njimi. Zato sem sklenil, da preživim to zimo doma.

»In na spomlad se vrnete med Nemce?«

»Vrnem se, kadar se spametujejo.«

»Potem lahko kar do smrti obesite krošnjo na klin,« se je oglašil Trdina: »Nemci bodo vedno škilili po tujih zemljah. Le pogledajte jih, kako objestno se vedejo med nami!«

»Pač res!« je pritrdila Kraljevka in prijazno pogledala Trdino. Razmeroma mladi mož, ki je že toliko pretrpel za narodno stvar, ji je bil všeč v svoji trdni moztosti.

»No, morda se bo pa pri nas zdaj kaj zasukalo,« se je oglašil stari čevljar Rozman, oče Kraljevkinega zeta. Sedel je pri peči ob drugi Trdinovi strani.

»Zakaj?« je vprašala Kraljevka.

»Dobili smo vlado nad strankami. Hohenwart nam je prekrbel razširjeno volilno pravico —«

»Mhm — splošno se je cesar ustrašil —« je pritaknil krošnjar: »Boji se ljudstva. Slabo vest ima.«

Čevljar je opazko preslišal in nadaljeval: »Čehi so dobili večino v svojem deželnem zboru — to je že nekaj.«

»Pa vendar v svojih zahtevah niso zmagali,« je pripomnil Trdina: »Poljaki so jih izpodnesli in dobili zato nagrado — posebnega ministra za Galicijo, da bodo lažje izrivali Maloruse.« Bridko se je nasmehnil.

»Eh! Politika je grda reč!« je vzdihnil krošnjar Pavle, bister možiček, ki ga je izsolalo življenje v tujini.

»Da, grda reč!« je pritrdila Kraljevka, vzela prazno krušno košarico z mize in odšla v kuhinjo.

»Posebno kadar se vzdigne Slavjan proti Slavjanu, ko ima od tega le Nemec koristi,« je pritaknil Trdina: »In vendar nam bo le dosledna politika prinesla kdaj narodno svobodo. Brez političnih bojev nam ne pade nič v naročje.«

Da se izogne zoprnega »vohunskega brloga« je Trdina večkrat zahajal tudi k Jermanu v Ločno. Z Jermanom sta se kar sprijateljila. Dostikrat je krčmar sam povabil upokojenca na kozarček starine, če je videl Trdino iti mimo. Rad se je pogovarjal z njim, ker je ljubil odkritosrčne ljudi.

Nekoč sta bila sama v pivnici in krčmar je pravil o kmetijah, ki so zadnje čase spet prišle na boben, ker kmetje niso mogli plačati visokih davščin.

»Posebno jih davi odkup od tlake. Ne kaže jim drugega, kakor da prodado posestvo in se izselijo z družinami ali brez njih v Ameriko. To je njihova edina rešitev. Strašni časi so prišli nad kmeta. Ko bi jaz ne imel gostilne, bi me bili davki že davno pogнали na boben.«

»Seveda, ker je vaša kmetija premajhna. Glavni vzrok veliki revščini Dolenjcev so premajhne kmetije — tako trdi naš poslanec Rudež in prav ima.«

»Morda. Dober dan, Može!« je krčmar pozdravil vstopivšega godca Janeza Rupnika iz Bučne vasi, ki so ga — kdo ve zakaj — klicali za Možeta.

»Oče Jerman, pozdravljeni! Ali imajo nocoj mati kaj rakov v loncu?«

»V loncu še ne. Ampak Jakec jih je šel loviti v Krko. Morda jih prinese, če mu voda ne bo še premrzla.«

Jakec je bil Jermanov sin iz prvega zakona.

Klarinetist je položil svoj inštrument poleg sebe na klop in prisedel k Trdini.

»Vi pa zmeraj kaj berete,« je pokazal knjigo, ki je ležala pred upokojencem.

Trdina je s tankimi prsti nežno pogladil odprto knjigo pred seboj: »Berem generala Rostislava Fadejeva razpravo o ruski vojni sili in vojni politiki.«

»Seveda. Človek ne sme izgubiti stika z daljnim zunanjim svetom,« je razumno pojasnil Jerman.

»Oh!« je zamahnil Može: »Kaj vam koristi stik z daljnim tujim svetom, ko vam še bližnji domači dostikrat preseda!«

Janez Trdina se je nasmehnil:

»Saj prav zato iščeš in najdeš tolažbo v tem, kar se dogaja drugod. Usoda vseh narodov sveta je povezana med seboj, posebno še usoda vseh slavjanskih narodov, med katere se štejemo tudi mi, Slovenci.«

»Ne morem razumeti, kaj nam Slovincem pomeni vojna sila in vojna politika daljne Rusije.«

»O, zelo veliko nam pomeni! Glejte, tukaj sem si iz te knjige izpisal nekaj odstavkov. Ti vam povedo, zakaj je Rusija pomembna za vse Slavjane. Glejte, tukaj pravi: Zahodna Evropa Rusijo sovraži, pa ne zaradi tega ali onega sistema ruske vlade, ne, to sovraštvo ima svoj vzrok v bistvu stvari samih, v nezaupanju proti vsemu novemu, tujemu, kar se je nagrnilo v velikanskem narodu tesno za mejo zahodne Evrope. Tradicijam, to se pravi utrjenim navadam in običajem zahodnjakov, je nerazumljiv vzpon mnogih važnih vprašanj v medčloveških odnosih velikanske množice vzhodnjakov, ki imajo drugačno vero, ki je papeštvu stokrat nevarnejša kakor protestantizem, ker jo priznava mnogo milijonov ljudi, trdno zasidranih v neizmerni lastni zemlji, ki jim je ni moč iztrgati.«

»Verjamem, da gledajo zahodnjaki z zavistjo na ljudstvo, ki se mu ne bo treba nikoli izseljevati, kakor se je treba našim ljudem,« se je vmešal krčmar.

»Tako je. Neizmerne so možnosti razvoja ruskega ljudstva. Je pa še druga stvar, ki na zahodu neti sovraštvo do vzhoda. Zahodnjaki, predvsem Nemci, so se polastili že mnogih obmejnih ruskih bratov slavjanskih rodov kakor Čehov, Slovakov, Malorusov, Poljakov, Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki so jih že šteli za svoj plen. In pisatelj te knjige pravi: Karkoli počnemo — nekoč bomo na pol fevdalno, na pol revolucionarno Evropo pripravili do tega, da bo našim sorodnikom priznala vse pravice, ki jim gredo.«

»Prav gotovo se bo zgodilo tako. Bratje, vkup! Kri ni voda!« je vzkliknil Jerman.

»Tako pravi tudi Fadejev: Evropa se tega fantoma boji od tiste ure, ko je izgubila vsako upanje, da bi mogla zaslužnjene naše ruske brate pogeraniti in nadmočna ruska ljudstva pokatoličaniti. Takole pravi pisatelj dobesedno: Nobena človeška sila ne bo več spravila tega velikega vprašanja s sveta,

vprašanje bo obstajalo, četudi še stoletja dolgo in čakalo na svojo dokončno rešitev.«

Trdina je prenehal, se zamislil v svoje panslovanske sanje, nato pa je dostavil:

»Da. In tedaj bomo združeni vsi Slavjani.« In spet se je zamislil.

Molčala sta nekaj časa tudi krčmar in godec. Potem je Može prikimal in dejal:

»Zdaj razumem, kaj vam dajejo te knjige... Po njih ni človek zvezan le z ljudmi, ki jih vsak dan vidi okrog sebe, ampak z vsemi rodovi naše krvi in z rodovi vseh časov.«

»Da, kakor da bi človeku čarovnik s čarobno palico odprl razgled v preteklost in v prihodnost,« je pristavil Jerman in toplo pogledal učenega prijatelja.

Nad Šmihelom, na pašnikih, ki so spadali pod Rohrmanovo pristavo na Boričevem, je dan za dnem pasla živino Jera, teta vdove Rohrmance, sestra krčmarice Kraljevke. Sedela je v senci pod veliko hruško in si pletla nogavice iz domače volne, da jih bo imela za zimo — čez poletje je hodila bosa.

»No, Jera, ali vam krave rade uhajajo?« je udaril moški glas v Jerino zamišljenost.

Po stezi se je približal Trdina z grčavko v roki in suknjo preko ramena. Snel je svoj črni slamnik in si z veliko kmečko ruto obrisal naočnike in potno čelo.

»E — le kadar je katera žejna, sili proti grapi,« je odgovorila starka in potegnila prašne bose noge pod široko, od sonca obledelo krilo. »Ali so bili na sprehodu?«

»Bral sem tam v gozdu.«

»Če bi jaz znala brati, bi brala same lepe povesti.«

»Saj si jih vi znate sami izmišljevati, Jera. Dajte, povejte mi kakšno!«

Trdina je vrgel palico in suknjo na tla in sedel poleg starke pod hruško.

»Kaj bi jim pravila povesti, ko jih znajo sami lepše kakor jaz!«

»Znam, ampak ne takih, kakor jih znate vi, Jera.«

»Že veliko sem jih povedala. Kaj pa bodo z njimi?«

»Vsako bom nališpal, da bo kakor svatovski pušeljc, potem jih bom pa nekoč porabil za veliko knjigo o naši Dolenjski, ki jo bom napisal.«

»Kdaj jo bodo napisali?«

»Kadar se mi posreči, da dobim kje tiho, toplo sobico, kjer bom lahko v miru študiral in pisal.«

»Aha! No, pa si naj pripravijo svinčnik in tisto njihovo beležnico. Povedala jim bom sveto povest, ki sem se prejle spomnila nanjo.«

Trdina je brž pripravil svinčnik in beležnico in starka mu je narekovala legendo o Kristusu in kmetu, ki si je želel konja, pa ga ni dobil, ker ni znal z zbranim duhom moliti, ampak je molitev kar blebetal.

»Ali veste še katero, Jera?«

Jera se je ozrla za kravo, ki je uhajala v koruzo, vrgla pletenje iz rok, vstala in prijela za debelo šibo.

»Dosti jih še vem. Ampak naj pogledajo te mrhe, ki vedno silijo kam, kjer jih ni treba. Saj ne dajo človeku miru. Tudi je že pozno. Kar jih je Rohrmančinih, jih bom gnala na prištavo, našo Sivko, pa poženem domov. Mrak se bliža.«

In odhitela je za živinčeto.

Trdina je z nasmehom gledal za njo. Jera mu je bila s svojo bujno domišljijo neusahljiv vir ljudskih povesti, bajk in legend. Sklenil je, da pregleda svoje zapiske, jih izpopolni in prepiše. Morda jih uvrsti v svoje narodopisno delo o Dolenjski. Ogrnil je suknjo in se odpravil proti dolini. Jesenski hlad je pritisnil že takoj po sončnem zatonu.

Nekaj tednov pozneje, ko so gorice blizu mesta odmevale od vriskanja trgačev, se je Janez Trdina oglasil v Kraljevi gostilni. Bilo je še zgodaj popoldne, ko je stopil v gostilniško sobo.

Na peči je s svojim pletenjem sedela Jera, na klopi pod njo se je motalo troje dekletc, vsaka s svojim ročnim delom, dve črno oblečeni sta bili Rohrmanovi, Mimi in Toni, tretja je bila tudi Jerina nečakinja, kodrolasa lepotica Rozmanova Mimica.

»Kaj delate, dekletca?« je vprašal Trdina.

»Pletemo jopice,« je z nizkim glasom resno odgovorila najstarejša, štirinajstletna Rohrmanova Mimi. Uprla je za tre-

nutek velike modre oči v Trdino, ošvignila s pogledom sestro in sestrično in se s hudomušnim nasmehom sklonila nad svojim delom.

»Imate kar prijetno družbo, Jera. Kaj pa vi delate?«

»Počivam. Danes sem belila zgornjo sobico, da me vsi udje bole. Najbrž jo bomo oddali. Rezi noče več spati sama v njej.«

»Oddali? Komu?«

»Tega še ne vem. Sestra pravi: kakšnemu mirnemu, treznemu človeku. In pošten mora biti, da nam ne bo vlačil — no — ja, saj razumejo,« je pomežiknila in postrani pogledala na nedorasla dekletca.

Trdina je molče prikimal, si vzel stol in ga primaknil na nasprotno stran mize. Dolgo je gledal staro Jero, ki je z neverjetno spretnostjo pobliskavala z iglami. Pletenje je imenovala počivanje ...

»Ali je gospa v kuhinji?« je potem vprašal.

»Da, v kuhinji je. Kruh peče. Jutri bo nedelja.«

Trdina je vstal in odšel skozi posebno sobo, ki je vezala točilnico z majhno kuhinjo.

Zaprl je kuhinjska vrata za seboj in pozdravil Kraljevko, ki je z loparjem jemala hlebe iz peči. Prijetno je dišalo po pravkar pečenemu kruhu.

»No, gospod profesor, kaj je novega?« ga je prijazno ogorila gospodinja.

»S prošnjo prihajam, gospa. Kar nerodno mi je ...«

»I, no, kar pogum! Snubiti me menda ne mislite ?Ha! Ha!« se je zasmejala na vsa široka usta.

»N-ne. Vendar bi se vam rad vrnil v hišo — za gostača. Jera mi je povedala, da boste oddali sobico v podstrešju, oddali mirnemu, treznemu in poštenemu človeku. Ne morem sam sebe hvaliti, ampak toliko lahko trdim, da sem miren, trezen in pošten tudi. Vlačug vam ne bom vlačil v hišo. Le tega ne vem, če bi vam bil všeč, če se vam ne ponuja že kdo drug in — in — saj veste — moja pokojnina je majhna ... Vi pa gotovo lahko zahtevate visoko najemnino tukaj sredi mesta.«

Kraljevka je potegnila zadnji hlebec iz peči. Potem je zaprla železna dvojna vratca in se mirno ozrla po Trdini. Molče

mu je nekaj trenutkov gledala v oči, potem je položila hleb na mizo, postavila lopar v kot in odprla vrata v vežo:

»Pridite, da si sobico najprej ogledate!«

Odšla je pred njim po širokih lesenih stopnicah navzgor v podstrežje, se v poltemi obrnila na desno in odprla vrata:

»Tukaj je. Prebelili smo stene, zato je še žaganje po tleh.«

Trdina je vstopil in oči so se mu zasvetile: Sobica je bila svetla in prijazna, z razgledom po ulici, na trg in v Frančiškansko ulico, kjer je stala stara gimnazija, spredaj na trgu pa hiša trgovca Ogorelca. Pod okni je bila nizka sosedova hiša, krita s škodlami. Preko nje in drugih streh se je videl hrbet Gorjancev.

Kraljevka je oprla roko v širok, belo prepleskan steber sredi sobe, zidan od tal do stropa, in rekla:

»To je dimnik spodnje velike peči. Kadar spodaj kurimo — pozimi vsak dan — je dimnik tako topel, da pošteno greje sobo. Kar potipajte ga. Zeblo vas pri nas ne bo. Poleti, kadar bom pekla kruh, vam bo včasih še prevroče.«

Trdina jo je pogledal zelo presenečeno:

»Torej — torej me boste sprejeli, gospa?«

»Zakaj vas ne bi? Moj zet Rozman mi je že veliko pravil o vas in vaši nesreči. Vse vem. Poznam vas in vašo skromnost. Če ste pri Virku vzdržali štiri leta, upam, da boste tudi pri nas.«

Zadrega se je pokazala na Trdinovem zagorelem obrazu.

»Da — ampak koliko — koliko bom plačal za sobo?«

»Nič.«

»Ne razumem...«

»Nič ne boste plačali. Saj tudi do zdaj nisem nič dobivala za sobo, ker je moja hči Rezi bivala v njej. Dajala vam bom stanovanje in hrano zastonj. Stanovali boste pri nas kot prijatelj mojega zeta in dober Slovenec, kakor da ste moj sin, in nobena oblast, niti davčna niti kakšna druga ne bo imela pravice, vtikati se v to in vohljati za vami po moji hiši. Jedli boste isto, kar moja družina. Če boste hoteli imeti posebke, jih boste plačali kakor tuji gostje. Sicer bom sprejela od vas le denar za pijačo — kakor od vsakega drugega gosta.«

»Ampak — gospa!«

»Nič — ampak! Sva že dogovorjena,« je odločno odrezala Kraljevka: »Še nocoj bo služkinja očistila tla, okna in vrata.

Jutri zjutraj bo že vse suho in se lahko vselite. Za postrežbo se pa dogovorite z mojo služkinjo Maričko.«

Trdina je pomolel dobri ženi roko in izjecljal:

»V strašno zadrego ste me spravili! Kako naj se vam zahvalim?«

»Imeli bomo v hiši mirnega in poštenega človeka. To je zahvale dovolj!« je odrezala Kraljevka, se zasukala in odšla pred njim s podstrešja.

»Žena in pol!« je šlo Trdini po glavi, ko je stopal za krčmarico in pazil, da ji ne stopi na široko volneno krinolino, ki se je vlekla za njo po stopnicah.

Trdina se je preselil h Kraljevki in imeli so ga v hiši kakor domačega človeka. Stanovanje mu je bilo neizmerno všeč. Z užitkom se je poglobljal v delo v tišini svoje prijazne sobice ali — ob toplih dnevih — na majhnem vrtu za hišo. V njem je dozorel ves načrt za veliko etnografsko delo o Dolenjski. Začel je urejevati, sestavljati in prepisovati nabrano gradivo, ki je dobivalo vse bolj obliko ljudskovzgojnih spisov — črtic in povesti.

Zunanjega sveta mu v tem času ni bilo dosti mar. Komaj da se je nekajkrat sešel s prijateljem dr. Vojsko. Premlela sta dogodke v svetu in drobne dogodke v mestu. Sicer pa sta se oba nekako odmaknila drug drugemu. Vojska je ves živel v svoji novi očetovski sreči, Trdina pa v svojem delu.

Toda prišel je dan, ki je Trdini dokazal, da hudobni svet še ni pozabil nanj. Njegovo gospodinjo Marijo Kraljevo je župan Lehman v »nujni zadevi« poklical k sebi na magistrat.

Kraljevka si je nadela svojo črno volneno žalno obleko, pokrila črno svileni ruto, prišla v roko črnoobrobljen batistast robček in odšla. Trdina jo je videl odhajati po ulici proti trgu in se čudil, kam jo gospodinja maha sredi predpoldanskega dela in praznično oblečena.

Ona pa je s krepkimi dolgimi koraki, ki se jim je še vedno poznala nekdanja hoja po svobodnih kmečkih stezah in planjavah, stopala proti magistratu, da so šumela poškrabljena krila pod črno volneno krinolino.

»Gospod župan me je klical,« se je oglasila pri slugi v prednji sobi.

»Že vem,« je rekel sluga in odprl vrata v županovo sobo: »Gospa Marija Kralj!« je naznanil.

»Naj počaka!« se je oglasil župan pl. Lehman visokostno preko ramena.

Toda odločna Kraljevka, ki je sledila slugi za petami, je mimo sluge že stopila v županovo svetišče:

»Oprostite, gospod župan! Nimam časa, da bi po nepotrebem postajala tukaj. Vaše pisanje laže počaka, kakor moja gostilna, ki je ne morem kar sredi dneva zapreti. Prosim, zakaj ste me poklicali?«

Vzdržala je Lehmanov strupeni visokostni pogled. Že je mislila, da jo bo zapodil iz sobe, pa se je mož vendarle premislil, se na stolu obrnil in odgovoril, ne da bi vstal:

»Zagovarjati se boste morali zaradi gостаča, ki ste ga sprejeli v svojo hišo.«

»Mislim, da lahko sprejemem, kogar sama hočem,« ga je trdo zavrnila. Poševno stisnjene modre oči so ji zažarele v jezi.

»Že, ampak treba je vsakega gostilniškega prenočevalca v štiriindvajsetih urah prijaviti na magistratu. Ali tega niste vedeli?«

»To ni nikak gostilniški prenočevalec. To je prijatelj mojega zeta, ki sem ga sprejela v svojo družino in svoje zasebno stanovanje, ne v gostilniško prenočišče. Družinskih gostov pa menda ni treba prijavljati.«

»On je vaš gostač, najemnik, ki vam plačuje stanarino in hrano. Povišali vam bomo zaradi njega dohodnino. Plačali boste še kazen, ker ste ga zatajili.«

Obraz stare Kraljevke je postal temno rdeč.

»Kdor trdi, da mi profesor Trdina plačuje stanarino in hrano, je nesramen lažnivec! Stanovanje in hrano mu dajem zastonj. Nihče mi ne more zaradi njega zvišati davka.«

Starka je bila razburjena, da se ji je glas tresel.

Lehman je bil resnično presenečen.

»Ampak — ampak kdo je že slišal kaj takega!« je vzkliknil: »Zakaj podpirate tega človeka? Zakaj ste ga sploh vzeli v hišo? Ali ne veste, da je državi nevaren element? Ne veste, da je bil kazensko upokojen? In vi mu izkazujete tolikšno dobroto! Sprejeli ste ga v svojo družino! Kaj naj si državna oblast misli o vas?«

Lehman je zadnji stavek skoraj zakričal.

Njegovo razburjenje pa je Kraljevko popolnoma pomirilo. Skomignila je z rameni in mirno odgovorila:

»Naj si misli, kar hoče! Dobroto pa lahko izkazujem, komur jaz hočem.«

»Bolje bi bilo, če bi jo naklonili kakšnemu revnemu di-jaku, ne pa temu političnemu zločincu!«

»Za revne dijake pobirajo patri darove po vseh hišah in jim delijo v samostanu jed. Nobeden ne bo od lakote umrl. Če pa bi bila oblast profesorju Trdini mogla dokazati političen zločin, mu ne bi bili prisodili pokojnine. Po nedolžnem so ga preganjali in ga še preganjajo, ker je Slovenec. Slovenka sem tudi jaz. Moja dolžnost je, da popravim na njem, kar mi je kot Slovenki popraviti mogoče. Tega mi nihče ne bo ubranil. Tudi vi ne, gospod župan! Vsak dela po svoji vesti!«

Ponosno je stala starka sredi sobe in neustrašeno zrla zagrizenemu nemčurju in ošabnemu fevdalcu v oči.

Počasi se je pl. Lehman obrnil ves blede od jeze zaradi upornosti polkmetiške meščanke. Težko se je premagal in preko ramena siknil skozi škrbaste zobe:

»Dobro. Pojdite!«... V mladosti je hodila še na tlako, zdaj pa se tukaj napihuje, kakor da sem njen hlapec — si je mislil.

»Zbogom!« je trdo pozdravila Kraljevka za njegovim hrbotom in se brez poklona zasukala proti vratom, ki jih je prisluškujoči sluga z neprikritim strmenjem široko odprl. Nehote se je globoko poklonil, ko je ponosna meščanka v šumeči krinolini odbrzela mimo njega. Kraljevka mu ni odzdravila. Ne iz ošabnosti, ki bi je v njenem poštenem značaju zaman iskal, temveč preprosto zato, ker njegovega spoštljivega pozdrava v svoji veliki, zadržani jezi niti opazila ni.

Od tistega dne se je Kraljevka še dosledneje trudila, da je s Trdino ravnala kakor z domačim človekom. Z jedjo so mu postregli kar v kuhinji. Sobo mu je za majhno plačilo pospravljala Marička. Obleko si je sam snažil, obuvalo pa mu je proti primerni napitnini čistila stara Jera. Z njo sta se sploh dobro razumela, čeprav je med drobnimi starimi prsti rada vrtela jagode rožnega venca in jo je Trdina prišteval v kategorijo tercijalk.

»Ali spet brbljate?« jo je nahrulil, ko je mrzlega zimskega dne stopil v gostilniško sobo, kjer je sama sedela na peči. Ne-

smiselno brbljanje molitev ga je vedno jezilo: »Drdrate molitve in požirate besede, da vas sam bog ne more razumeti!«

»On že ve, česa ga prosim. Bog ni neumen in ne tako profesorsko natančen, kakor ste vi,« se je odrezala starka. Odkar je stanoval pri njih, ga ni več onikala.

»Jera! Vaš jezik je daljši kakor vaše krave rep!« jo je surovo zavrnil.

»Še daljši je vaš, ki se ob mojega spotika!«

Debelo jo je pogledal. Potem se je nasmehnil:

»Ha! Prav imate, Jera. Vsi pravijo, da imam strupen jezik. No, pobotajva se! Zakaj ste pa spletli tiste tri vence?« je pokazal na zelenje na tleh pred pečjo.

»Enega ponese Mica na svakov grob, drugega pride iskat Rohrmanca za svojega pokojnega, tretjega, tegale, ki ima v sredi obroček, pa obesim pod strop za božični »paradiž«. Ali ne veste, da je nocoj božični večer?«

»Seveda vem. Ko sem bil še majhen, pobožen fantič, sem na ta dan delal doma jaslice.«

»No, meni boste pa pomagali pritrditi »paradiž« pod stropom!« je Jera odločila. Skobacala se je s peči in prijela za škarje in pozlačeni papir, ki je ležal na mizi: »Še nekoliko ga bom okrasila, da bo lepši.«

Narezala je nekaj zlatih trakov in pobrala enega izmed vencev, spletenih iz smrečja in bršljana. Pritrdila je med večje zlate trakove, navezala vmes nekaj rdečih jabolk in po držala venec kvišku:

»Ali ne bo lep?«

»Lep,« je prikimal Janez Trdina in se ozrl na vhodna vrata, ki so se s truščem odprla.

V sobo je planil čeden osemleten fantiček velikih modrih oči:

»Teta Jera! Ali si napravila venec za papanov grob?«

»Sem. Tukajle je na tleh. Zapri vrata za seboj, Viktorček! Zunaj je mraz.«

»Saj pridejo še vsi za menoj!« se je otresel neubogljivi dečko in pobral s tal venec iz smrečja, med katero je Jera vpletla rdeče jagodičje.

Že se je slišalo iz veže otrkavanje snega in drug za drugim so vstopili vsi Rohrmanovi: najprej najstarejša okroglolična štirinajstletna Mimi s štiriletno Lojzko, za njo je v črni

žalni obleki vstopila Rohrmanova vdova z najmlajšim otrokom dveletno Fanči ob roki, za materjo pa se je prerila skozi vrata šestletna Toni, ki jo je poredni dvanajstletni Rudolf z glasnim smehom vlekel za obe kiti, kar je seveda povzročilo nemilo vreščanje njegove sestrice in odločno materino zapoved:

»Mir!«

Nekoliko v zadregi je potem pozdravila lepa vdova:

»Dober večer!«

Trdina se ji je molče priklonil. Zakril je posmeh zaradi razposajenca Rudolfa in zadrege njegove matere. Mlada vdova pa je posmeh v njegovih očeh vendarle ujela in si mislila: Ta zagrizenec se mi ob vsaki priliki posmehuje! Rada bi videla, kako bi on krotil šest zdravih, živahnih otrok!

Že so se od druge strani odprla vrata in v sobo je pogledala Kraljevka. Obraz se ji je raztegnil v nasmeh:

»Ali ste prišli?« je zaklicala med splošni živžav otrok, ki so občudovali Jerin venec in se zagnali za vejicami, raztrese-nimi okrog peči. S hudomušnim pogledom je starka ošinila skrbno pokrite in zavite glavice z rdečimi, od mraza opaljenimi lici in živahno se iskrečimi očmi: »Le lepo pospravite! Potem pojdemo vsi skupaj na pokopališče, teta Jera in stric profesor pa bosta med tem pripravila paradiž.«

Dobre volje je stara krčmarica, preden je spet zaprla vrata, pomežiknila Trdini, ki se je z nemajhnim presenečenjem znašel v vlogi člana obilne družine. Z Jero sta prišla za dolgo mizo in jo postavila iz kota v sredo sobe pod luč. Postavil je na mizo stol in zlezal nanj.

»Jaz ostanem kar tukaj. Pomagal bom teti Jeri,« je izjavil živahni Rudolf, pograbil »paradiž« in ga podal profesorju.

Toda njegova mati je odločno ukazala:

»Ne! Vsi pojdete z menoj in s staro mamo!«

Molče se je dečko uklonil. Vedel je, da proti materinemu ukazu ni ugovora.

Po Jerinih navodilih in ob vneti pomoči mladine je Trdina pričvrstil na kljuko sredi stropa venec in skozi obroček na sredi pretaknil dolgo vrvico, na katero je Jera na enem koncu privezala čednega golobčka, ki ga je bila naredila iz vate in belega papirja. Drugi konec vrvice je pripel na vhodna vrata, tako, da je golobček vselej sfrfotal nad mizo, kadar so se

vrata odprla, in spet odrlel pod strop v »paradiž«, če so se vrata zaprla.

»Oh! Lepo!« je živahno plosnil mali Viktor.

Njegova najmlajša sestra Fanči pa je resno zahtevala:

»Še!«

Mimi je pristopila in ponovila prihod in odhod »svetega duha«.

»Še!« so se bliskale živomodne, izredno velike oči male Fanči.

»Dovolj! Zdaj gremo!« se je na vratih spet oglasila Kraljevka, zavita že v veliko, debelo sivo volneno ruto.

»Oh! Stara mama! Samo še enkrat!« je zaprosil njen ljubljenec Viktor.

»No, vidiš! Zakaj ne privoščiš otrokom doma tega veselja?« je Kraljevka vprašala hčer.

Rohrmanca je mirno skomignila z rameni:

»Vsako leto smo napravili božično drevesce. Tudi letos sem ga pripravila.«

»Eh! Tisto je nemški običaj!« je zaničljivo zamahnila Kraljevka.

»Saj je bil moj mož Nemec!« je izjavila lepa hči z odrezavo trmo.

»Kakšen Nemec!« se je razhudila starka: »Njegov oče ni znal nobene nemške besede, ko se je naselil v mestu. Bil je sin slovenskega kmeta, podložnika klevške graščine. Njegov praded pa je bil uskok — Srb, ki je nosil za pasom pištolo — cevi ali »rore«, po katerih so ga grajski klicali za Rohrmana. Niti kaplje nemške krvi ni v vsem Rohrmanovem rodu!«

Ponosna Rohrmanca je že odprla usta, pa jih je molče stisnila, ko je opazila zasmehljivi pogled profesorja Trdine... Že spet se mi posmehuje — si je mislila in ošinila zagrizenca z ošabnim pogledom.

»No, ne pogrevajta spet tega starega prepira!« se je oglasila Jera in vzela stol z mize: »Vsaj na sveti večer mirujta!«

Pograbila je oba venca s klopi in dala vsaki enega.

»Hvala, teta!« se je zahvalila Rohrmanca, želela »Lahko noč!« in odšumela skozi vrata, ki jih je Rudolf držal odprta in jih majal, da je golobček frfotal nad mizo.

»Koliko mraza so nam spravili v sobo!« se je Jera jezila, ko so naposled le vsi odšli.

»Veliko je teh Trstakov,« se je posmehnil Trdina.

»E, veliko! Težko jih bo spravila do kruha!« je vzdihnila Jera. Pograbila je vejevje, ga odnesla v kuhinjo, nekaj brskala po peči in se vrnila z metlo in smetišnico.

Medtem ko je Trdina izvlekel knjigo iz žepa in se ob topli peči zatopil v branje, je stara Jera pospravila sobo in jo pripravila za večerne goste.

Ni trajalo dolgo in oglasil se je prvi — stari sosed čevljar Rozman. Bil je med novomeškimi čevljarji najbolj spoštovan mojster. Ker je živel že nekaj let sam v svoji hiši, je ves svoj prosti čas presedel v Kraljevkinini gostilni.

»Kaj je novega v mestu?« ga je vprašal Trdina, ko je starček sédel poleg njega k peči.

»Novega? Nič posebnega ne vem. Odkar si je Lehman pred tremi tedni zbrusil zadnje podplate kot mestni župan, je menda v mestu vse v redu.«

»Mhm. Čas je že bil, da ga je veter odnesel, nemčurja nesramnega.«

»Nemčurjem bo pri nas sploh kmalu odklenkalo, boste videli, da bo. Pravijo, da izvolijo za župana Slovenca.«

»Da, lekarnarja Rizzolija. Saj je čas, da preide županstvo v slovenske roke. Kako pa se počuti vaš Karel kot novopečeni predsednik naše Čitalnice?«

Stari Rozman je zamahnil z roko:

»Napihuje se kakor pav.«

»No, privoščite sinu to čast, mojster Rozman! Saj si jo je s pridno agitacijo pri letošnjih in lanskih volitvah pošteno zaslužil.«

»Hm. No — ja!« je starec skomignil z rameni in dodal:

»Karel je pač — Karel.«

Trdina je moža pozorno pogledal in zmajal z glavo. Ni prav razumel nezaupanja do sina, ki je očitvidno govorilo iz starca.

»Res vas ne razumem, mojster Rozman. Kaj pa je narobe s Karlom?«

»Kaj je narobe? Vse je narobe! Včeraj, ko je prišel v mojo delavnico, sem ga vrgel ven.«

»Menda vendar ne! Kaj se vam je zameril?«

»Prav neumno je začel čvekati nekaj o novi politiki pod ministrskim predsednikom Hohenwartom, o zbližanju vseh

strank, o pomirjenju med Nemci in Slovenci pri nas in podobne neumnosti.«

»Kaj?! Neverjetno!«

»Čakajte, gospod profesor! To še ni vse. Najhujše še pride: Ko sem ga vprašal, kdo mu je pamet zmešal, je odgovoril, da mu je sam glavar ponudil »roko sprave« — ha, ha!«

Trdina je v nemem presenečenju pogledal starca poleg sebe.

Ta pa je nadaljeval:

»Da. Veste, kaj si je izmislil ta vražji Gnus — kakor mu vi pravite? Rekel je, da bo sam tvegati prvi korak zbližanja in se včlanil v — Čitalnico. Karel pa naj kot predsednik Čitalnice poskrbi, da bodo Slovenci novemu članu priznali dobro voljo in ga prijazno sprejeli. Pripeljal bo s seboj še nekaj prijateljev. To bo sprava v duhu nove vlade — je rekel.«

Trdi Janez je planil in udaril s pestjo ob mizo:

»Tako torej!«

»Da, da. Zdaj pa še glavna reč: čast, da pod Karlovim predsedstvom prestopi Ekel čitalniška vrata, naj Karel plača z dobro voljo od svoje strani: Udeleži naj se prihodnje kazinske prireditve!«

Zdajci je Trdina skočil kvišku. Odrinil je mizo in z dolgi mi koraki stopil po sobi gor in dol. Nazadnje se je ustavil pred čevljarjem in vprašal:

»Ali je vaš sin privolil v to kravjo kupčijo?«

Ne da bi dvignil glavo, je starec prikimal:

»Saj to je tisto, kar me je tako razkačilo, da sem ga vrgel ven.«

»Tri sto —!!« je Trdina pogoltnil kletev. Popravil je odmaknjeno mizo in sedel spet poleg starca. Vsa dobra volja ga je minila. Ni si prikrival velike nevarnosti, v katero je zvijačni glavar spravil vsako napredovanje Slovencev na svojem področju. Tu vmes bi morali narodno zavedni Slovenci krepko udariti. Pa od kod naj vzamejo udarec? ... Aha! Mladina, starejši dijaki — da, tako bi šlo. Tako bi prišel navdušen agitator skoraj v vsako hišo, agitator, ki se ne bi dal speljati v kazino, ki bi v družbi vztrajno branil veljavo svojega rodne jezika, ki bi se lahko drzno uprl nemškutarjenju v meščanskih rodbinah in obenem krepko prijel za delo v Čitalnici...

Sklenil je, da odslej ne zamudi nobene prilike tesnejšega stika z dijaki, posebno ne z višješolci. Ne bo se jih več izogibal, če naleti nanje v krčmi ali v čitalnici ali zunaj mesta na izprehodih, kakor je to delal, odkar je bil dijak Ivan Hribar skoraj izključen zaradi obiskov pri njem — izobčencu.

»Izrinili ste me iz šole, da bi ne mogel vzgajati mladine v narodnem duhu. Prav. Poiščem mladino zunaj šole. Še globlje ji sežem do srca — brez vašega nadzorstva.«

Ni mu bilo treba dijakov posebej iskati, zadostovalo je, da se jih ni več izogibal, da jim je prijazno odzdravljaj, če so ga spoštljivo slovensko pozdravljali, se včasih ustavil pri njih, če so s knjigami v rokah posedali ali polegali v senčni tišini okoliških gozdov, in se zanimal za njihov odnos do učenja in učiteljev, za njihove življenjske načrte in osebne težave, posebno pa še za njihovo dojemanje domače in svetovne politike.

Politika — posebno narodna, je v stalnih čitalniških in gostilniških razgovorih kmalu spet povezala Trdino s starejšimi dijaki novomeške gimnazije. Pa tudi dijaki nižjih razredov so ga poznali. Njegova usoda jih je živo zanimala. Vsa mlada srca mu je odprlo dejstvo, da ga je vlada zasledovala zaradi njegovega »škodljivega« vpliva na reško mladino, ki je baje drla za njim. Zanimanje novomeških dijakov je še podžigalo vsakoletno svarilo profesorja verouka p. Ignacija Staudacherja, naj se dijaki ne družijo s „politično sumljivimi subjekti in izdajalci očetnjave“, ki po raznih gostilnah lovijo nevedno mladino v svoje politične mreže.

»Nevedna mladina« pa je kljub tej prepovedi — ali prav zaradi nje — tisto jesen preselila svoje četrtkove sestanke iz Virkove gostilne v Kraljevo. Seveda je Trdina rad prihajal v njihovo družbo in vselej porabil priliko za svoje narodno-vzgojiteljske namene. Mladina ga je zaverovano poslušala. Vsaka njegova beseda je padla na plodna tla. V živahnih razgovorih so pretresali vsa politična vprašanja. Trdina je seznanjal mladino tudi s kulturo bratskih narodov, posebno Rusov, in izpodbijal hudobno namerno pravljico o ruski zaostalosti, ki jo je trdovratno širil zlasti predsednik Napret, najbolj zagrizen nemškutar v mestu.

»Ali veste, da imajo Rusi tudi ženske gimnazije?« jim je nekoč pripovedoval. »Lansko leto so odprli novo žensko

gimnazijo v Rigi. Vpisalo se je takoj 183 dijakinj. V zahodnih državah takih zavodov za ženske sploh še nimajo.«

»Torej so Rusinje bolj izobražene kakor Nemke, Francozinje ali Angležinje?« je vprašal eden osmošolcev.

»Menda, da so! O ruskih ženah sem bral prav letos kaj čudne reči. V medicinskih šolah smejo matere, žene, pa tudi dekleta poslušati predavanja profesorjev in gledati operacije na mrličih. Pisatelj pripoveduje, da ženske na vso moč pazljivo poslušajo in celo v odmorih ostanejo na prostorih in vseh deset minut mirno čakajo nadaljevanja. Torej se Rusinje zanimajo tudi za medicino. Kje so še zahodnjakinje za njimi!«

Fantje so kar onemeli v začudenju. Trdina pa je vedel, da bo čez nekaj ur že marsikdo v mestu popravil svoje mnenje o Rusih.

»Zdaj imate spet svojo šolo, gospod profesor,« se je nekoč ponorčeval stari Rozman, ko so dijaki odšli iz gostilne: »Čeprav brez blagoslova našega glavarja.«

»Da. Dijaški politični tečaj!« se je zasmel Trdina in pristavil: »Človek se vsaj zaveda, da ne živi brez koristi za napredek svojega naroda! Niso slabi tile fantički. Kar vesel sem jih. Bodoči narodni bojevniki. Nekaj mahedravih značajev med njimi bo seveda v življenju propadlo, večina pa se bo krepko uveljavila v narodnem boju. Vsaj upam, da se bo.«

»Seveda se bo! Vaše požrtvovalno delo mora obroditi zlate sadove,« je resno pritrdil starec.

Srečen občutek je izpreletel Janeza Trdino. Vendar ga je takoj potlačila misel: Ali je tvoje delo sorazmerno tvojim silam? Vzgajaš deset do petnajst mladih narodnih bojevnikov, ko bi jih lahko vzgajal dve sto, tri sto!

Da, če bi mu spet zaupali mladino!

Če bi smel spet poučevati v šoli, spet usmerjati tok mladih narodovih sil!

Nazaj k vzgojiteljskemu poklicu!

Leta 1874.

Tri leta je vrtala po njem strastna želja: Nazaj k vzgojiteljskemu delu! Nazaj v delavnico, kjer se klešejo največje umetnine — novi ljudje! Nazaj za kateder!

»Kaj ti je pravzaprav?« ga je na večernem izprehodu izpraševal prijatelj Andrej: »Tako zamišljen se mi zdiš zadnje dni.«

Trdina je po zledeneli cesti enakomerno zasajal okovano palico v sneg. Ne da bi pogledal prijatelja, je odgovoril:

»Razmišljam, kako bi se mogel podivjani žrebec vrniti v čredo pohlevnih konjičkov, ne da bi se dal skopiti.«

Andrej Vojska je ves presenečen obstal sredi ceste.

»Govoriš v ugankah.«

Janez se je glasno zasmejal. Potem se je ustavil in izpregovoril:

»Poslušaj: Če bi gospodar svojega trmastega osla tepel in ga naposled skoraj do mrtvega preklestil in pognal iz hleva, bi osel prav storil, če bi se z vsemi štirimi branil iti še kdaj v tisti hlev, ali ne?«

»Hm. Seveda.«

»No, kaj pa bi ti rekel, če bi osel kljub bolečinam, ki jih še ni pozabil, spet silil v gospodarjev hlev?«

»Kaj naj bi rekel? Da je pač osel!«

»Ha! Prav imaš! Vsak bi me lahko zmerjal z oslom, če bi spet silil v državno službo,« je zamomljal Trdina in s sklonjeno glavo nadaljeval pot po zasneženi cesti.

Zdaj šele je Andrej spoznal, kaj roji prijatelju po glavi. Ali je Janez pričakoval njegov nasvet? Kako bi mu mogel svetovati? Odločiti se mora pač sam...

Nekaj dni pozneje je Trdina sedel v svoji sobi pri mizi, ki jo je bil primaknil k topli peči. Pred njim so ležali različni papirji: izpričevala, dekreti in več konceptov prošnje za — reaktivacijo.

Ko se je odločil, da napravi prošnjo, se spet ni mogel odločiti kakšno: dolgo ali kratko, z vsemi pojasnili ali brez njih; z razlago svojega nekdanjega delovanja ali brez nje... Naposled: Saj so imeli v spisih o njegovi upokojitvi vsa pojasnila, imeli so obtožbo in njegov zagovor, imeli odločbo sodišča, ki ga je oprostilo, ker ni bilo dokazov za njegovo krivdo. Kaj bi zdaj na dolgo in široko pogreval dejstva, ki si jih lahko poiščejo v svojih arhivih!

Jezno je odrinil polo, ki jo je že na pol popisal in si vzel drugo. Ni še omočil peresa, ko je zaslišal trkanje na vrata.

»Naprej!« se je oglasil in se ozrl izza peči.

Vstopil je velik, suhoten dečko, bolj grobih potez v obrazu, toda zelo prikupnega, odkritega pogleda — četrtošolec Aleksander Hudovernik, doma iz Stične. Nerodno se je priklonil in se nekako plašno približal.

»Dober dan, gospod profesor! Ali — ali vas motim?« Glas mu je bil globok in hripav.

Trdina je odložil pero.

»Prav nič me ne motite, Hudournik,« je Trdina s porednim nasmehom po svoji navadi spačil dijakov priimek: »Kar zadovoljen sem, da lahko odložim to zoprno delo.« Porinil je z nejevoljno kretnjo papirje od sebe: »No, kaj je novega?«

»Vrnili bi vam rad hrvatske narodne pesmi, ki ste mi jih posodili. Prav lepa hvala!«

»Kar obdržite jih za spomin name, ki se čutim na pol Hrvata.«

»O, srčna hvala!«

Dijak je sedel na stol, ki mu ga je profesor pokazal, in položil knjigo na mizo.

»Ali ste spet kaj novega kupili?« je vprašal Trdina in namignil na knjigo, ki jo je dijak še obdržal v drugi roki.

»Da. Poslali so mi Puškinove pesmi,« in pomolil je Trdini skrbno zavito knjigo.

Trdina je knjigo razvil in si jo ogledal od vseh strani:

»Mhm! Lepa izdaja! Imel sem bolj preprosto vezano staro izdajo. No, ta mesec ste izdali za knjige že precej denarja, kaj?«

Hudomušen nasmešek je legel okrog dijakovih ust.

»Čez deset goldinarjev,« je priznal in s posmehom pristavil: »Danes me je klical gospod ravnatelj Zindler. Knjigo so mi namreč poslali na šolo. Izročil mi je zavitek in rekel, da bi bilo pametneje, če bi si kupoval kruh namesto tako dragih knjig. Gospod katehet, ki je stal poleg, pa je pristavil: »Vi ste pravi zapravljivec! Slišal sem, da ves denar zafrčkate za knjige.« Mene je pograbila jeza in odgovoril sem Nacetu — se pravi katehetu: »Oprostite! Zdi se mi, da denar, ki ga nalagam v svojo izobrazbo, ni slabo naložen.« Gospod ravnatelj se je zadrli »Jezik! Izgini!« Gospod katehet pa je menda pozabil zapreti usta. Seveda sem pograbil priliko in brž izginil. Haha!«

Trdina je resno zmajal z glavo:

»Svetoval bi vam, da patra Naceta ne izzivate preveč. Saj sem vam že pravil o dijaku Ivanu Hribarju? Tega je v prvi vrsti katehet izpodjedel. Mož je maščevalne narave. Bodite previdni! Tudi ne bi rad, da patri izvedo, da me obiskujete.«

»Oh, saj so me sami poslali k vam!«

Trdina je presenečeno pogledal dolgina:

»To pač ne bo res. Kdo vas je poslal?«

»Pater Hrovat. Že lansko leto me je izpodbujal, naj se zanimam tudi za druge slovanske jezike, ne le za slovenskega. Ko sem se naučil brati in pisati cirilico, pa mi je rekel, da bi mi profesor Trdina, če ga poznam, vedel svetovati kakšno rusko slovnico, da se jeziku bolj privadam. Prišel sem potem k vam in vi ste mi izročili —«

«— Majarjevo rusko slovnico. Torej vas je takrat res profesor Hrovat poslal k meni?«

»Da.«

Trdina je nekoliko zardel. Kar sram ga je bilo, da je doslej patra, ki mu ga je že Hribar opisal kot dobrega in značajnega Slovenca, imel trdovratno za hinavca.

Ko je dijak odšel, je Trdina pospravil svoje papirje v predal in se odpravil na izprehod čez Marof in Bršlin proti Prečni. Z užitkom je vdihaval po poti skozi gozd osvežujoče vonjave, ki mu jih je donášala hladna pomladna sapa. Včasih je postal in se zazrl v zibajoče se vrhove temnih smrek in v gole veje bukev, polnih rdečkastega popja. Pogled mu je uhajal v globoke tokave, kjer so se še skrivale zadnje zaplate snega, in na osojne bregove, kjer so žareli šopki rumenih trobentic in se belili zibajoči se zvončki.

Postajal je na razglediščih, kjer se mu je odpiral ves čar dolenjske valovite pokrajine in si mislil: Če me sprejmejo spet v službo — kdo ve, kam me zanese usoda iz vse te dolenjske krasote. Morda v dolgočasno enoličje slavonske ravnine? Morda pa v sivo goličavo kraških gričev? Zavedel se je, kako mu je, njemu — Gorenjcu, prirastla k srcu čarobna lepota Dolenjske.

Ves zamišljen je prestopil prag Parkljeve gostilne.

»O! Gospod profesor, na zdravje!« mu je iz kota pri peči nazdravil grčav starejši človek z velikimi črnkastimi rokami — kovač France Meglič iz Šmihela.

»Dober dan, mojster Meglič! Ali ste sami?«

»Sam. Odkar mi je predlanskim umrla žena, sem največkrat sam. Najbolj občutim samoto doma. Zato sem danes kar zgodaj zaprl kovačnico in se pustega stanovanja izognil. Hodil sem tjavdan, dokler se nisem zatekel k Parklju.«

»Najbrž zato, ker vas ime spominja na ogenj in saje in vročino, ki vas spremljajo v življenju.«

»Ha! Že mogoče!« se je zasmel kovač in nagovoril vstopivši debelo krčmarico: »Mati Parklja, prinesite nama kakšen prigrizek in še nekaj vina. Gospod profesor mi ne bo odrekel, če ga povabim v goste. Laže bom pozabil, da nimam za nikogar več skrbeti.«

Trdina je obesil svojo ponošeno pelerino na klin, odložil kučmo in prisedel:

»Če me tako primete za srce, res ne morem zavriniti vašega gostoljublja, mojster Meglič.« Izvlekel je iz žepa beležnico in svinčnik in ju položil na mizo poleg sebe: »Takole. Kadar sem z vami vkup, mi zmeraj kaj zanimivega poveste.«

»Nič posebnega mi danes ne pride na um. Prejle sem zašel na izprehodu do izvira Prečne. Stal sem na mostu in gledal v globoko vodo, v temno luknjo, ki iz nje prihaja Prečna, pa sem se ozrl navzgor na skalo, ki na njej čepi grad Luknja. Spomnil sem se na nekdanjega posestnika tega gradu pokojnega Jelovška. Saj vam je znano, da je bil njegov oče Jurij z Vrhnike doma in ga je lesna kupčija pripeljala v te kraje, kjer je potem obogatel in si nakupil nekaj gradov. Njegov sin Anton je bil hud pohotnež, da ni pustil nobene ženske v miru. Ampak bil je tudi zares dober gospodar. Znal je kljub bogastvu sam prijeti za delo, zato mu je šlo vse po volji. No, njegovi potomci — plemeniti Fichtenau — pa raznašajo premoženje, da je kar grdo. In mož Jelovškove hčere Ide, Langer, jim pomaga zapravljati, kar je stari prigaral. Pravijo, da bo prišel kmalu na boben, če bo tako nadaljeval. Seveda: draga potovanja, vse zime po zabaviščih na Dunaju in — babe! Že v naših krajih ima čez sto nezakonskih otrok, drugod po svetu pa menda nič manj. Večje svinje res nima naše mesto.«

»Pa se kljub vsemu še uveljavlja pri novomeških nemčurjih.«

»No, z lepo nakazo se lahko ponašajo naši nemčurji in nemškutarji. Ali ste že slišali, od kod izvira pleme nemškutarjev?« je vprašal Meglič s porednim mežikanjem.

»Pa si zapišite, če hočete. Takole je bilo: ...«

In povedal je bajko o peklenskem kralju Luciferju, ki je hotel Kristusa zapeljati, pa se mu ni posrečilo in ga zato peklenščki niso pustili nazaj v pekel. Prosil jih je, naj mu pošljejo na zemljo vsaj kakšno družčino, pa so mu poslali dve ženski: vojaško in financarsko ljubico. S temi je spočel posebne človeške spake — nemškutarje.

Seveda si je Trdina bajko brž zapisal.

»Dobra je!« je pohvalil Megliča: »Kaže, da niste poseben prijatelj teh hudičevih spak.«

»Podavil bi jih, tako jih sovražim. Dovolj hudega sem okusil od njih že v zgodnji mladosti, ko sem moral hoditi na grajsko tlako. Saj me je nekoč grajski hlapec udaril z lopato po ušesu, da me je minila vsa tlačanska pokorščina. Zbežal sem od doma in se oprijel rokodelstva. Ej, včasih je nemčurska gospoda po gradovih hučo pritiskala kmeta. Najhujši in najbolj surov graščak na Dolenjskem pa je tisti Turjačan, ki ima pri Leskovcu blizu Krškega svoj grad.«

»Tisti pesnik, ki se podpisuje Anastasius Grün?«

»Ne vem, kako se še drugače imenuje. Slišal sem pa že, da pesnikuje. Pripovedoval mi je o njem gostilničar Petrič iz Gotne vasi, nekdanji oskrbnik na Prežeku.«

»Aha, na gradu Prešernovega prijatelja Andreja Smoleta.«

»Smoleta, da, Smoleta. K tistemu Smoletu je včasih prihajal Turjaški na obisk in sta rešetala nekakšne pesmi. Petrič je pravil, da je bil grof prav prijazen gospod, ne tako surov in neusmiljen, kakor so pripovedovali njegovi kmetje.«

»Seveda, hinavec! V svojih pesmih je pel o svobodi vseh ljudi, doma pa je dal pretepati svoje tlačane do onemoglosti in jih vpregati v plug namesto živine. Grdi nemčur!«

»In zagrizen! On je menda tudi Langerja dobil v kremplje, da je dal svojo hišo na Ljubljanski cesti na razpolago za kazino.«

»Že mogoče. Najbrže je grofa Turjaškega zelo bolelo, da so odpravili tlako.«

»Katerega graščaka pa ni?«

»Kmetom je odleglo.«

»Le odkup jih še vedno tlači. Povsod stokajo, da jim zaradi visokih davkov ni več mogoče vzdrževati gospodarstev. Pa prerokujejo še hujše čase.«

»Graščakom menda tudi ne kaže kdo ve kaj dobro. Vso delovno silo si morajo zdaj plačevati.«

»Oh, plačujejo pa prav beraške dnine, ker je dninarjev povsod na pretek. Graščak še vedno izkorišča kmeta.«

»No, nekoč bo pa odkup vendarle plačan. Takrat se bo kmet oddahnil. Zahteval bo višjo dnino, ki je graščak ne bo več zmogel. Če nemčurski gospodje sami ne bodo hoteli prijeti za plug, bodo morali zemljo dati v najem kmetom.«

»In če zapravlјivcem najemnina ne bo več zadoščala, bodo morali zemljo prodati.«

»Tako je. Ogledati se bodo morali za službami v mestih, če bodo hoteli živeti.«

»In gradovi?«

»Gradovi bodo razpadali, ker njih lastniki ne bodo imeli več denarja za popravila.«

»Mislite, da bo res tako?«

»Pamet mi pravi, da bo.«

»Eh, če tudi! Mi tega časa ne bomo več doživeli,« je vzdihnil stari kovač in natočil vina sebi in gostu: »Ne jaz ne vi, ki ste še mladi.«

»Doživeli ne. Umirali pa bomo s tolažbo, da bo naše ljudstvo nekoč videlo lepše čase.«

»Prav imate. Pogibelj nemčurski gospodi!« je Meglič z nasmehom na zgubanem obrazu dvignil poln kozarec.

»Na zdravje slovenskega ljudstva!« mu je odgovoril Trdina.

In trčila sta.

Minila je pomlad, minilo poletje — Janez Trdina še vedno ni oddal prošnje za reaktivacijo. Popolnoma je zavrgel načrt, da napravi kratko in jedrnato prošnjo. »Kdo pa se bo lovil po zaprašenih arhivih, da si sestavi jasno podobo o moji zadevi in pravično odloči o moji prošnji! Mar jim sam vse razjasnim, da me ne bodo iz lenobe in površnosti zavrnil.«

In sestavljal je dolgo prošnjo, črtal, spet dostavljal, pre-pisoval, spet izpreminjal. Naposled je spis končal, a — obsegal bi devet do deset strani tiskane osmerke!

Šestnajstega septembra je prošnjo oddal.

Potem je čakal na rešitev, čakal nestrpno, čakal iz dneva v dan, dolge tedne.

»Morda mi je Ekel vrgel prošnjo v koš,« je ugibal nekoč proti prijatelju Andreju.

»Ne verjamem, da bi storil kaj takega. Ampak da jo je mesec dni zadrževal iz hudobije — to bi bilo mogoče. Tam na Hrvaškem pa — preden se odloči referent, preden prošnjo rešijo pri seji, preden jo odpošljejo in priroma spet na Eklovo mizo in ji pripiše Ekel svojo pripombo — to bo pač trajalo spet mesec dni. Sicer pa — bodi pripravljen —«

»— da bo rešitev negativna? O tem sem skoraj prepričan.«

In vendar ga je presunilo, ko mu je sluga z glavarstva prinesel debel zavitek. Podpisal je prejem s tresočo se roko, prijel zavitek in odšel z njim v svojo sobo.

Hlastno je odprl pošiljko in stoje prebral rešitev ob koncu prošnje:

»Z. 7353, Wird dem pensionirten...«

Preletel je običajni uradni uvod in se zagledal v konec:

»... keine Folge gegeben worden ist.«

Še datum in podpis:

Ekel m. p.

Čutil je slabost v nogah in se sesedel na stol.

Torej — zavrnen ...

Tistega večera ni prišel na sestanek s prijateljem. Tudi k večerji ga ni bilo dol. Jera mu jo je prinesla gor v sobo.

»Ali ste bolni, gospod profesor?« ga je vprašala, ko je v mraku videla, da leži kar oblečen na postelji.

»Glava me boli. Jed lahko kar odnesete.«

»Jejhata! Prehladili ste se. Prinesem vam frakeljček žganja. Pregnalo vam bo prehlad.«

»Ni treba, Jera!«

»O, treba, treba. Žganje o pravem času je zdravilo.«

Že je dobra starka odhitela.

Drugega dne se je Trdina pridružil prijatelju na jutranjem izprehodu.

»Sinoči nisem mogel priti,« se je kratko opravičil. Čez čas je dostavil zamolklo: »Vrnili so mi prošnjo — odbito.«

Vojska je prikimala:

»Slutil sem, da se bo tako zgodilo.«

»Saj sem slutil tudi jaz, pa sem vendarle sam sebi lagal, dokler nisem verjel lastne laži. Zdaj mi je žal, da ti nisem pokazal prošnje, preden sem jo oddal. Morda sem jo nerodno sestavil, morda bi me uslišali, če bi bila drugače sestavljena — kaj vem kako!« Segel je v žep in privlekel nekaj papirjev na dan: »Na! Preberi jo in razloži mi, če moreš, zakaj mi prošnje niso uslišali! Saj so mi vendar že takrat, preden so me upokojili, namignili, naj prosim z Reke v kakšen drug kraj, da se bo vse poravnalo. Jaz pa sem bil tedaj trmast in sem mislil, da mora pravica zmagati. Saj nisem zagrešil nobenega zločina. Pravica! Ha!«

Ustavil se je in pogledal prijatelja, ki je razgrnil papirje in začel brati. Pa je Vojska kmalu zmajal z glavo in zagodrnjal:

»Nesrečnik! Kaj si tukaj napisal! Ali se nisi zavedal, da pojde prošnja skozi Eklove roke?«

»No, kaj pa si našel?«

»Poslušaj, kaj si napisal o sebi: Da uteče oblasti tujega jezika i potrebi nemačkoga predavanja, došao je na gimnaziju varaždinsku... Saj si s tem sunil vsakega nemčurja v nos!«

Še enkrat je Andrej zmajal z glavo in bral dalje. Pa se je posmehtil in glasno bral:

»— činio i više nego mu je stroga dužnost nalagala. Podučavao je mladež ne samo u školi, već mnogo puta i na šetnji ili kod kuće, dapače, kada je bolovao i u postelji... Človek nesrečni! Ali misliš, da bi ti zagrizeni avstrijski birokrat mogel vse to šteti v dobro? Kaj še! Vsak nemčur ti bo zaradi tvoje prevelike vneme napravil veliko črno piko!«

Janez ni odgovoril. Le ustne je stisnil in prikimal... Le kje je imel pamet!

»In tukaj spet: Jer je ljubio dijake kao rođenu decu, ljubili su i oni njega te ga rado slušali i poslušali... To v očeh nemčurjev tudi ni zasluga, če je dijake navezal nase — Slovan!... Dalje: Sve ove predmete... učinio zanimivimi i jasnijimi time, da jim je dao po mogućnosti narodni pečat i značaj... U historiji i geografiji obazirao se je najviše na slavjanske narode i zemlje... Joj! Prijatelj Janez, ali si znorel?«

»Menda sem res.«

»Na — tukaj spet: Upotrebio sam svaku priliku u školi i izvan škole, da u hrvatskih srcih uzpalim hrvatska čustva, da oduševim dičnu primorsku omladinu za vladajuću ideju našega veka: za svojo narodnost... Oprosti Janez, ali si se hotel norčevati iz našega Ekla in hrvaških nemčurskih vladinovcev — ali kaj?«

Trdina se je kislo nasmehnil.

»Ne. Resno sem jim hotel dokazati, da nisem storil nič sramotnega in kaznivega. No, zdaj vidim, da sem osel.«

»Le zakaj mi nisi tega prej pokazal?«

»Saj pravim, da sem osel. No, zdaj je prepozno. Daj sem!«

Stlačil je nesrečno prošnjo nazaj v žep.

Potreboval je več tednov, da je prebolel zavrnjeno prošnjo.

»Osmešil sem se pred Eklom in mu dal priliko, da se je spet enkrat znesel nad menoj. Zaljubljen sem sam vase in v svoje narodno mučeništvo. Ti vragi pa se mi smejejo!«

To, da se je osmešil, ga je bolj bolelo, kot da so mu prošnjo odklonili. Najraje bi zdijval in se skril v gozdove. Pozabil bi in se sprostil v lepi naravi. Toda neprestano deževje ga je priklenilo na dom in domačo gostilno. Zahajal je le še v čitalnico, ki se je že pred letom dni, ko so položili temeljni kamen za Narodni dom, preselila v hišo požrtvovalnega narodnega delavca Franceta Kalčiča na Ljubljanski cesti, skoraj nasproti kazine, ki je bila v Langerjevi hiši.

Zidanje Narodnega doma je kar lepo napredovalo.

»Naša narodna trdnjava raste,« je ugotovil Trdina, ko je nekega deževnega popoldneva v začetku decembra primahal s podobarjem Antonom Kušlanom iz Kandije mimo stavbišča Narodnega doma proti Kraljevi gostilni.

»Trdnjava, da. Slovenska trdnjava sredi — slovenskega mesta!«

»Ki pa kaže še povsod nemško lice! Kar oglejte si napise po mestu! Vse nemško! V najboljšem primeru dobite kje kakšen dvojezičen napis.«

Kušlan je prikimal, se hudomušno posmehnil in pokazal na črno tablo, ki se je zibala na oglu Kraljeve hiše:

»Edina izjema je samo slovenski napis, ki ga je dala delati Kraljevka.«

Res je bil na izvesni tabli narisana velik grozd, pod njim pa napis: Gostilna.

»Izvesek ste vi naslikali, zasluga je menda vaša.«

»Ne. Kraljevka sama je naročila takšnega. Rekla je, da bodo njeni gostje že znali brati slovenski napis, nemčurskih gostov pa si ne želi.«

Janez se je zadovoljno nasmehnil.

»Imenitna ženska je naša Kraljevka! In pošteno slovensko srce ima, da je malo takih na svetu.«

»Imate prav, gospod profesor. In zato se vsak človek počuti pri njej kakor doma.«

Vstopila sta v kmečko sobo, v posebni Trdina ni nikoli sedel. V sobi je bilo le malo gostov. Okrog mize pri oknu je sedela družba Belokranjcev v svojih slikovitih nošah. Med njimi je bil tudi krošnjar Pavle Prelešan, toda brez krošnje. Pač pa je imel s seboj hčerko Pepico in nedoraslega nečaka, ki sta se zabavala z domačo mačko.

Pri peči je sedel stari kovač Meglič, na peči pa je stara Jera pletla metlo.

»Dober dan!« je pozdravil Kušlan in pokimal Jeri na peči:

»No, Jera, vi ste pa spet pridni. Ali znate tudi metle delati?«

»Saj to ni nobena coprnija.«

»Coprnija je to, da zna Jera vse delati: plete metle, nogavice, jopice in čepice, koše in košarice in cekre, pase krave, nabijati zna sode, nastavlja pivo, pleskati stene, obdelovati vrt, gojiti rožice, zabavati goste —« je s smehom našteval Trdina.

Meglič pa je ujedljivo pripomnil:

»— in prenašati mestne čenče.«

»Tudi, če koga dobim, ki jih rad posluša,« se je odrezala starka s peči.

Meglič in Trdina sta se zavedala, da je to letelo nanju. Pomežiknila sta si in umolknila. Trdina in Kušlan sta prisedla k mizi ob peči in profesor je vprašal starko:

»Pa brzojavljati znate tudi, ali ne, Jera?«

»Tudi.« In že je starka dvakrat potrkala na steno. To je pomenilo: novi gostje!

Takoj nato so se odprla vrata, ki so vezala pivnico s posebno sobo in kuhinjo. Vstopila je Marička in vprašala:

»S čim naj postrežem?«

»Pol litra cvička in kos domačega kruha!« je naročil podobar.

»In meni ravno tako!« je pristavil Trdina, ki je malico vedno posebej naročal in jo seveda tudi plačeval, kakor sta se z gospodinjo nekoč dogovorila.

»Kje pa so gospa?« je vprašal Kušlan.

»V kuhinji.«

»Naj nas malo počastijo! Recite, da sta prišla dva zavbrska fanta, ki jih rada vidita!«

»Kaj, dva! Jaz štejem za devet fantov in vi za enega, jih je skupaj deset! Deset — reci, da veš!« je zaklical Trdina.

»Bom!« se je smejala dekle in se zasukalo.

Kraljevka je sedela v kuhinji pri mizi in lupila jabolka za kompot, ki ga je hotela dati k večerji. Poslušala je Maričkino sporočilo, široka usta so se ji razlezla v nasmeh in vprašala je:

»Kdo pa šta?«

»Naš gospod in tisti podobar iz Kandije.«

»No, pa ti olupi ta jabolka do konca! Umij jih potem in daj v tale lonec! Vodo bom že sama sladkala.«

Gibčno je vstala, prišla pripravljeni lonec, natočila s korcem vodo iz škafe, pokrila škafo z lesenim pokrovom in stopila k omari. Vzela je iz pločevinaste škatle nekaj nasekanih kosov sladkorja in jih spustila v lonec. Potem je potegnila šop ključev iz vrat omare in si jih zataknila za pas. Ker je bila previdna gospodinja in je imela za seboj že bridke izkušnje z nepoštenimi posli, je vedno vse zaklepala. Z roko si je še pogladila gladko počesane, že rahlo osivele lase in s širokim belim predpasnikom opasana odšla iz kuhinje.

S prijaznim pozdravom je šla skozi »posebno« sobo, kjer je pri okrogli mizi sedelo v živahnem razgovoru nekaj meščanov: trgovci Oblak, Durini in Kastelic, notar Poznik in lekarnar Rizzoli, ki so si skoraj stalno privoščili pri Kraljevki popoldansko malico: pivo in prigrizek.

Kraljevka je stopila v kmečko pivnico.

»No, kdo izmed vas je zahrepenel po meni?« je šaljivo vprašala pivec pri peči.

»Midva. Saj veste, da se oba razgledujeva po pripravnih nevestah.«

»Pa se držita starih mamic, da nevarnost ni prevelika, ali ne?« se je široko zasmejala dobrovoljna krčmarica.

»Tudi stare mamice imajo še resne snubce, pa jih prevzetno odbijajo,« se je oglasil vmes kovač.

»Eh, mojster Meglič, tudi brez snubitve in ženitve bomo šli vsi po vrsti kar kmalu pod zemljo. Doživeli smo dosti lepega, pa tudi hudega. Bliža se nama čas slovesa. Meni, ki sem sedem let starejša, sedem let prej kakor vam. Zakaj bi si težko slovo z novimi vezmi delala še težje? Ali ne, stari prijatelj?«

Z malimi napol priprtimi očmi je prisrčno pogledala starcu v oči.

Z vzdihom je odkimal, vstal in iztrkal pipo v širok pepelnik. Potem je spet sedel, si pipo iznova natlačil in rekel:

»Saj sem vam že pravil, da me je moja grenka mladost že zgodaj postarala. Kar mirno mi lahko pribijete k mojim resničnim še sedem tlačanskih let, pa bova vkup.«

»O, tlačanska leta sem preživela tudi jaz! Z možem sva se ubijala na krpi zemlje blizu Mirne — komaj četrt grunta je bilo, pa sva morala dvakrat na teden hoditi na tlako. Rada bi bila dala sto goldinarjev, da bi se odkupila, pa grajska gospa ni bila zadovoljna. No, potem, ko je bila tlaka odpravljena, je bilo pa z dvajsetimi goldinarji vse poravnano. Mož je srečno prekupeval z vinom in kmalu sva se preselila v mesto. Garanja pa seveda ni bilo konec in ga še danes ni. Pa ga še nekam dobro prenašam, ker mi je bog dal zdrave noge in ker ne maram za vino.«

Pri sosednji mizi se je ozrl krošnjar Pavle. Dvignil je kozarec in zaklical:

»Na zdravje, Kraljica!«

»Na zdravje, Pavle!« mu je odzdravila krčmarica brez pijače. Vedeli so vsi, da ne pokusi vina, razen kadar ga kupuje za gostilno.

»Plačali bomo. Imamo še dolgo vožnjo čez Gorjance do naših domov.«

Kraljevka je vstala in stopila k belokranjskim gostom. Ko so plačali in odšli, da si onkraj mostu v Kandiji poiščejo svoj voz, se je krčmarica vrnila k mizi pri peči.

»Všeč so mi ti ljudje,« je rekla s pogledom na vrata, ki so se zaprla za gosti. »Nikoli ne razgrajajo, nikoli se ne pretepajo in ne žalijo drugih. Razuzdancev ni med njimi. Ponašajo se kakor Hrvatje. Redke so med njimi vlačuge ali vlačugarji.

Takih ti poštenjakarji ne trpe med sabo. Dolenjci bi se lahko pri njih učili.«

»Obsojate Dolenjce, gospa? Ali niste sami Dolenjka?« jo je prekinil Kušlan.

»Sem, pa zato nisem slepa za napake svojih rojakov. Pošteno moram priznati resnico, da so naše kmetice veliko slabše od Belokranjic in Hrvatice. Tudi sem v dolgih letih, kar sem jih preživela v mestu, spoznala, da je med našimi kmetkami mnogo več prešustnic, kakor jih je med mestnimi ženskami.«

»In Wolfovka?« jo je spomnil Trdina: »Ne pozabite, da so tudi med meščurkami velike razuzdankel!«

»No, seveda, Wolfovka je res oficirska svinja. Ampak vse druge jo zaradi njene razuzdanosti zaničujejo. Mestni dedci so seveda večji prašiči, ampak tudi kmečki moški zahajajo k tujim ženskam.«

»Eh, kar se npravnosti med ljudstvom tiče, mislim, da so naše izkušnje in zato tudi naše sodbe zelo različne. Jaz sem živel dolgo med Hrvati, pa se mi zdi, da tam nisem srečal nič manj pokvarjenih žensk kakor tukaj in med moškimi nič manj svinjarjev, kakor jih srečujemo med nami.«

»Meni se zdi, da je spolno življenje odvisno od stopnje kulture, mislim srčne kulture, kakšnega človeka. Glejte — Cigan opravi to zadevo kakor žival,« je rekel Kušlan.

»To je res. Naši Cigani si dostikrat še grma ne poiščejo,« je potrdil Trdina: »Večkrat sem skrivaj opazoval življenje v njihovem taborišču. Spolni akt opravljajo kar vpričo otrok. Jaz sem zardel, oni ne.«

»No, naš pijanec, ki zaradi alkohola pade na isto raven kulture, ne more drugače ravnati kakor ravna v spolnih odnosih Cigan. In največ se pri nas greši pod vplivom alkohola. So pa tudi ljudje, ki ne čutijo nobene potrebe po samospoštovanju niti po spoštovanju drugih ljudi. Ti grešijo ob vsaki priliki, čeprav so trezni. To so slabo vzgojeni razvajenci, sami vase zaljubljeni mamini sinčki, ki jim nihče ni nikoli ničesar odrekel in trdne volje za dobro delo sploh ne poznajo — splošno: sebičneži, ki jim je mar le utešenje svoje sle, svojega živalskega nagona.«

»Seveda je mnogo tudi takih. Taki niti ne razumejo človeka, ki živi po svojih načelih in se ne ujame v vsako spolno

zanko,« je zaničljivo pristavil Trdina, toda povedil je oči, ko se je spomnil, da še niso tako daleč časi, ko se je tudi on tam na Reki vlovil v marsikatero »spolno zanko«...

Stara Kraljevka pa mu je vneto prikimala — njegovih skritih misli ni slutila.

»Saj je na svetu le zato toliko greha, ker ljudje ne priznavajo boga!« se je s peči oglasila pobožna Jera.

»Tako? Jera, ali še nikoli niste slišali o božjih služabnikih, ki z malimi izjemami prav nesramno spolno grešijo?« se je razvnel Kušlan.

»I, nu, saj so ljudje!« se je brž znašla tercijalka.

Njena sestra, ki tudi ni rada slišala zabavljanja čez duhovnike, pa je dejala:

»Saj niso vsi enaki. Glejte šmihelskega — nihče mu ne more nič slabega očitati. In kanonik Meterc! Ali ni živel kakor svetnik?«

»Res je,« je gospodinji pritrdil Trdina: »Ne smemo duhovnikov kar vprek obsojati. Veliko so storili za našo narodno stvar s tem, da so v cerkvi gojili naš slovenski jezik in ga obdržali med ljudstvom.«

»Naše ljudstvo je obdržalo svoj jezik, ker drugega jezika znalo ni. Dvomim, da bi bila naša duhovščina kaj prispevala k ohranitvi slovenskega jezika. Duhovniki pridigajo slovensko, ker jih kmet drugače ne bi razumel. Ampak zadnje čase se kleriki kar nevarno nagibajo k vladni stranki. Posebno prošt —« je ugovarjal podobar.

»Eh! To je poturica!« je vzkliknil Trdina: »Seveda pa naši svobodnjakarji v Ljubljani in drugod ne bi smeli duhovnikov preveč izzivati. Zdaj ni čas za tak boj. Biti moramo strpní. Če duhovščina potegne z vladno stranko, lahko iz tega nastane velika škoda za našo narodno stvar. Duhovščina bi morala ustanoviti svojo stranko, nekakšno srednjo stranko med Nemci in liberalnimi Slovenci. Pri volitvah pa bi se morali obe narodni stranki združiti. Nemce bi potem povsod premagali.«

»Spominjam se, da so včasih vsi duhovniki nemškutarili med seboj, zdaj pa se je menda med njimi slovenščina kar udomačila,« je pripomnila stara oštirka: »To me res veseli. Saj me je bilo prve čase, ko sem prišla v mesto, kar sram, če so me nemško ogovorili, pa sem morala priznati, da ne znam nobene nemške besede.«

»To ni nobena sramota, gospa Kraljica. Kar ponosni bodite na to,« jo je zavrnil njen gostač: »Ponosni bodite, da ste Slovenka.«

»Saj sem. Kljub temu — glejte — se mi je hči Rohrmanca, skvarila. Nemčurka je postala.«

»Jo bo že pamet srečala. Zdaj še preveč žaluje za svojim možem, ki je bil menda res velik nemčur.«

»Seveda je bil in Marijo je vso pridobil zase.«

»Vaše pametne in stroge vzgoje ne bo tako lahko pozabila,« se je oglasil Meglič.

»Stroge? Seveda je bila moja vzgoja stroga. Ampak — ali mislite, da mi je hvaležna zanjo? Še zadnjič mi je očitala, da sem bila tako 'sitna', da je še z ženinom nisem pustila zvečer na izprehod.«

»In kaj ste ji vi odgovorili?«

»Rekla sem ji: 'In če bi te še enkrat vzgajala, bi te spet ne pustila.' Strašno jezno me je pogledala. Bila je pač v svojega moža tako zaljubljena, da ga je imela za angela. Zaljubljenim nisem jaz nikoli dajala potuhe. Nisem puščala samih niti tujih v gostilni, kaj šele da bi svoji lastni hčeri dovolila priliko za skrivno ljubimkanje.«

»Pametna mati ste bili,« je prikimal Meglič in vzdihnil: »Pameti imate še kot stara mama preveč!«

»Hvala boгу, da jo imam!« se je zasmejala Kraljevka in vstala, da se vrne v kuhinjo.

Pes! Pes!

Leta 1877.

V narodnem domu, sicer še vedno neometanem, a dograjenem pred dvema letoma, so Novomeščani 4. februarja praznovali Vodnikovo slavnost. Toliko ljudstva se v novem poslopju še ni trlo.

Trdina, ki je sedel z večjo družbo gospodov in dam v kotu poleg vrat v plesno dvorano, se je nagnil k prijatelju Rudežu in zagodrnjal:

»Čuden konglomerat je postala naša Čitalnica. Saj je pritisnilo vanjo čuda veliko Nemcev! Razen glavarja Ekla in

njegovih trabantov še kup korifej: grof Margheri z Otočca, baron Vambold s Hmeljnika, dični vitez Fichtenu v ulgo Gene Jelovšek s Struge, zagrizeni Nemec gimnazijski ravnatelj Fischer in še kup Nemcev in nemškutarjev. Kaj praviš, Dragotin, k temu neslutenemu porastu naših »prijateljev«? Saj je tu skoraj vsa kazina!»

Karel Rudež je utrnil cigaro v pepelniku in se po strani z ironičnim pogledom ozrl na prijatelja:

»Samo to pravim: Pozna se, da so volitve pred vrati.«

»Aha, vladinovci bi nam radi štrene zmešali! Napeti bomo morali vse sile, da jih pri volitvah potolčemo.«

»Dober večer, gospod profesor!« se je mimogrede priklonil sedmošolec Hudovernik. Tudi njegov tovariš, najstarejši sin vdove Rohrmanove, Rudolf, je vljudno pozdravil gostača svoje stare matere.

Trdina jima je pokimal.

Hudovernik, čez mero velik fant, je pristopil in zagodrnjal proti profesorju:

»Ali nam cvete pšenica nocoj! Naš direktor je mehak kakor maslo. Dovolil nam je, da zapojemo »Naprej«! Pater Hugolin Sattner nas bo spremljal na klavirju.« S porednim mežikanjem je plečati velikan stopil za tovarišem proti dvorani.

»Če bi pokojni nemškutar Rohrman vedel, da njegov sin v Čitalnici slovenske pesmi prepeva — v grobu bi se obrnil,« se je posmehnul Trdina, gledaje za fantoma: »Silno me veseli, da med gimnazijci narodna misel tako uspeva.«

»Ali ni to nekoliko tudi tvoja zasluga, bratec Janez? Zdi se mi, da te vsa mladina pozdravlja kot najljubšega učitelja. Niti pater Lacko ne uživa tolikšne popularnosti.«

Janezu je bilo kar nerodno od notranjega zadovoljstva. Da skrije svojo zadrego zaradi prijateljeve hvale, je vstal, ko se je v dvorani oglasila godba, in rekel:

»Predsednik grof Barbo bo začel slavnost in njegov namestnik vikarij Tomažič bo imel slavnostni govor. Pojdiva, da ju slišiva!«

Prijatelja sta se oprostila navzočima damama — Rudeževi in Vojskovi — in se vključila v tok ljudi, ki se je pomikal proti dvorani.

Novi čitalniški predsednik grof Barbo, deželni in državni poslanec in graščak rakovniški, je že stal na odru. S kratkimi

besedami je začel slavnost in pozdravil zbrane goste in člane Čitalnice. Za njim je mladina, povečini dijaki višje gimnazije, zapela nekaj pesmi, nato pa je vikarij Tomažič imel daljši govor, v katerem je med drugim pozval starše, naj odgajajo svojo deco v narodnem duhu, in navzoče dijake, naj ostanejo zvesti sinovi Slave, da bodo kot pošteni Slovenci vselej delali čast svoji očetnjavi.

»Jako naroden govor ali obenem diplomatično lojalen zaradi službenih ušes,« je Trdina označil vikarjev govor, ko so se vrnili na svoje prostore, da so v dvorani dobili prostor plesalci.

»Janez, ali ne boš plesal?« ga je podražil dr. Vojska, ki je že sedel pri mizi poleg svoje okrogle, prikupne ženske Berte.

»To prepuščam bolj stremljivim kavalirjem,« je Trdina namignil na Vojskovega šefa Napreta, ki je vodil proti dvorani razvpito Wolfovko, na pol golo žensko, in ji, rezgetaje kakor žrebec, gledal v globoki izrez obleke.

Iz dvorane se je preril k omizju predsednik Barbo in se priklonil pred gospo Rudežovo: »Prosim, milostiva! Začela bova ples, če vam je prav.«

Gospa Rudeževa je vstala.

»S tvojim dovoljenjem, Karel!« se je grof s hudomušnim nasmehom obrnil k Rudežu.

»Prosim!« je tolstovrški naklonil glavo.

Rudež ni plesal. Preveč mu je pri okroglih plesih nagajalo srce.

»Oprostite, gospa Vojskova! Prosil bi vas za ples, ampak – saj vidite, da sem pod strogo zdravniško kontrolo,« je pokazal na zdravnika Bučarja, ki je sedel ob drugi Trdinovi strani.

»Da, da. Že vidim, da moram nadomeščati kar tri družabne pokveke,« je vzkliknil resno in po svoji navadi grobo dr. Bučar: »Eden ne pleše, ker se boji grešiti zoper svoje novo puritanstvo, če bi objel žensko; drugi je predebel in se boji, da se mu pri vročem hopsanju ne raztali težko pridobljena mast pod kožo; tretji pa se boji, da pri plesu ne izgubi svojega srca. Torej, gospa Vojskova, ne preostaja vam drugega, kakor da se zadovoljite z menoj.«

Med smehom treh prijateljev sta odšla.

Trdina je porabil priliko, ko so bili brez žensk, in napeljal pogovor na politiko.

»Kako je zdaj s teboj, Dragotin? Ali si se že odločil? Boš prevzel kandidaturo za ribniško — kočevski okraj?«

»Nisem se še odločil. Najrajši je ne bi. Moje gospodarstvo preveč trpi, če sem tako pogosto odsoten.«

»Ampak pomisli vendar, da si v Suhi krajini tako znan in priljubljen, da bi z lahkoto zmagali s teboj proti nemčur-skemu kočevskemu glavarju Dollhofu!«

»Ljubše bi mi bilo, ko bi se kdo drug žrtvoval.«

»Joj! Naženem ti vso Ljubljano, predvsem očeta Bleiweisa na vrat, če se boš toliko branil!« je zapretil vneti narodnjak.

Rudež se mu je v odgovor le nasmehnil.

Trdina pa je nadaljeval:

»Vsak izmed nas bo moral pri teh volitvah napeti vse sile, da zmagamo. Saj vidiš, kako Nemci poizkušajo dobiti kaline na lim. Poglej eksoviča Rozmana, kako je zlezal pred Eklom pod klop! Skoraj bi rekel, da je starega Rozmana žalost in jeza nad sinom pokopala lansko zimo. Zdaj je pa še duhovščina začela uhajati v tabor vladinovcev. Prav bojim se polomije.«

Molče sta Rudež in Vojska prikimala. Ista bojazen je bila tudi v njunih srcih.

»Naša stvar se ni še nikoli tako obupno obračala. Res je mladina izpregledala in se odvrča od starih koristolovcev in figamož, ampak — mladina ne bo glasovala, ker še nima volilne pravice. Kolikor je v mojih močeh, jo bom naganjal, naj obvaruje svoje očete tega, da bi postali izdajice svojega naroda. Prehobil bom ves novomeški okraj in agitiral, kar mi bo duša dala. Ne bom prej miroval, dokler ne vzburkam vsega volilnega področja,« je z žarečimi očmi zatrjeval Trdina in končal: »Ekel naj se kar pripravi!«

Pol leta pozneje se je po vroči agitaciji na obeh straneh približal volilni dan. Splošna napetost je zajela ves okraj: tu vladna stranka — tam narodna.

Toda — vmes je omahovala duhovščina! Prebujena narodna zavest ji je narekovala zvestobo narodu, a glavarjev oblastni pritisk in strah pred njegovim vplivnim zasledovanjem jih je gnala v vladni tabor.

Trdina je trepetal pred odločitvijo. Pri svoji neutrudljivi agitaciji od moža do moža je čutil izmikanje tega, onega, tretjega... Pa še zli glasovi iz Ljubljane o Levstikovem sporu z Bleiweisom — mladih s starimi, liberalnih s klerikalnimi...

Dan pred volitvami pa je Trdino zadel uničujoč udarec: Proti poldnevu, ko je sedel v kuhinji in je Kraljevka postavila kosilo predenj, se je na vratih pokazal sluga z glavarstva. Malomarno je pozdravil z zamahom proti uradni čepici in vstopil.

»Trdina Janez, profesor v pokoju!« je bral z ovitka uradnega spisa: »Prosim!« je položil zavitek na mizo in pomolil pred Trdino prejemno knjigo in tintni svinčnik za podpis.

Janezu se je tresla roka, ko je začel svoje ime. Kaj mu je hotel Gnus? Nikoli še ni prišlo nič dobrega od njega...

Ko je sluga odšel, je Trdina zagrabil za pošiljko, odtrgal ovitek in razgrnil dopis.

Razširil je oči... Stok se mu je izvil iz grla...

»Kaj je, gospod profesor? Ali je kaj hudega?« je sočutno vprašala stara gospodinja.

Hripavo je izdaval:

»Gnus mi je vzel — volilno pravico!«

Za trenutek si je zakril obraz z roko. Potem je pograbil papir, vstal in odtaval v svojo sobo. Kraljevka je slišala, kako je še med kuhinjskimi vrati v obupu zasikal:

»Pes! Pes!«

Kosilo je ostalo nedotaknjeno na mizi.

Čez pol ure je odšel na sestanek s prijateljem Andrejem. Sešla sta se v čitalnici. Molče je Janez položil glavarjev dopis pred prijatelja.

Dr. Vojska ga je prebral in obraz se mu je stemnil.

»Tega ne bomo požrli!« je odločno izjavil: »Pritožbo vložiš in sprožili bomo interpelacijo v državnem zboru! Ekel jo mora dobiti po nosu. Ali je to politika v duhu sprave pod novo vlado? Pritožimo se!«

»Medtem pa zmagajo vladinovci,« je jezno siknil Trdina.

Drugega dne se je zgodilo, kar so zavedni narodnjaki v strahu pričakovali: Zmagala je vladna stranka!

Tri dni se Trdina ni pokazal iz hiše. Vedel je, da so Gnusovi trabanti raznesli po mestu njegov poraz. Nemci in nemčurji se mu posmehujejo, narodnjaki ga pomilujejo, izda-

jalci se mu bodo izogibali. Maloštevilnim prijateljem bo mučno, kadar ga bodo srečali.

Vse mesto se mu je prignusilo.

Proč! Vsaj za nekaj dni, dokler se ne umiri.

Sklenil je, da obišče Hribarja v Ljubljani. Mladi mož mu je že večkrat pisal. Po priporočilu urednika Tomšiča je postal uradnik češke zavarovalne banke Slavije, ki ga je bila poslala za nekaj let v Prago. Agilni dečko se je bil tam poleg službe gnal za svojo nadaljnjo izobrazbo, dokler ni ob nizki plači zaradi stradanja zbolel in so ga bili poslali na zdravljenje v domovino. Mislili so, da ga že čez nekaj mesecev pobere jetika, ki mu je zajela pljuča.

Toda trdoživi mladi Slovan se ni podal. S trdno voljo se mu je nekako posrečilo, da se je bil izkopal iz najhujšega. Namestili so ga spet v Ljubljani, ki je kljub svoji megli — ali prav zaradi svoje obilne vlage? — ugodno vplivala na zdravljenje njegove jetike. Služboval je potem še v Brnu, na Dunaju in v Trstu, haposled spet v Ljubljani, kamor je povabil Trdino na obisk.

»Teh Vohunovč — tako je Trdina jezno rekel prijatelju Vojski, — se moram za nekaj časa iznebiti.«

In nekega dne je po dolgih letih spet hodil po ljubljanskih ulicah. Niso se dosti izpremenile, odkar jih ni videl. Na zaprašenih tablicah so se mu z vseh hiš posmehovala še ista nemško-slovenska imena — nemška na prvem mestu — v »slovenski« metropoli! Nad trgovinami, gostilnami — povsod le nemški ali nemško-slovenski napisi. Klepetanje ljudi na cesti skoraj izključno nemško. Kako tudi ne, saj je vladalo v ljubljanskem občinskem svetu dvajset Nemcev poleg desetih Slovencev!

Proti opoldnevu se je Trdina oglasil v banki in vprašal za Hribarja. Starejši uradnik ga je povedel k »šefu«. Hribar — bled in suh, ves izčrpan od bolezni, ki je še ni povsem prebolel — je veselo presenečen planil od svoje pisalne mize.

»Gospod profesor! Iz srca pozdravljeni!« je stiskal roko svojemu očetovskemu prijatelju. Lepe oči so se mu svetile v vročem ognju.

»Zdravstvujte, rodstvenik!« ga je Trdina z nasmeškom pozdravil: »Ušel sem iz Vohunovč, da spet vidim pošten obraz.«

»Ali vas še vedno stiskajo?«

»O, pa še vedno huje! Za te volitve so mi celo vzeli volilno pravico. Prekleta nevaren se jim zdim.«

»Kaj?! Ali se norčujete, gospod profesor?«

»Ne.«

In Trdina je sedel na ponudeni prostor in pripovedoval, zakaj mu je »kleti Gnus« napletel hudobijo.

»Hude bitke bojujemo tudi pri nas,« je povedal Hribar: »Ne le z Nemci. Največ s starimi, z očetom Bleiweisom in njegovimi kimovci.«

»Ni prav, da starega Bleiweisa tako tolčete. Je pa vendarle zvest sin majke Slavije.«

»Že res, ampak tudi cesarske Avstrije in papeževe cerkve. To pa se nikoli ne more ujemati s koristmi Slovencev in z našo svobodo. Kadarkoli bi se lahko s krepkim udarcem pognali naprej, se našemu Bleiweisu zatresejo hlače in za kakšno drobtinico, s katero se potem širokousti v »Novicah«, zleze ponižno pod klop. Poglejte, kakšno lepo priliko bi imeli zdaj, ko je z rusko pomočjo v ognju ves Balkan: Bosna in Hercegovina, Srbija in Črna gora in Bolgarija. Ali ne bi bilo prav, da bi se temu uporju proti turški oblasti pridružil še upor vseh avstrijskih Slovanov proti nemški oblasti? Zmagali bi, ker bi nam Slovani izven avstrijskih meja pomagali. Tako pa prekrižanih rok gledamo, kako se avstrijski politiki dogovarjajo z Berlinom, na kakšen način bi Turčiji pomagali proti Rusom in obenem —«

— obenem od pojemajoče turške divjadi sebi odtrgali lepo stegno,« je dopolnil Trdina z jedkim posmehom.

»Tako je.«

»Ali mislite, da bi bilo naše ljudstvo že zrelo za upor?«

»Kako da ne? Naši tabori so uporju z obnovljeno zahtevo po zedinjeni Sloveniji pripravili pot po vsej slovenski zemlji. Ali nismo videli že krvavih spopadov z nemškutarji in celo z orožniki? Ali ni naše kmečko ljudstvo zaradi visokih davkov in nesrečnega odkupa sovražno vsem državnim oblastem?«

»To je res. To prav dobro vem. Morda malokdo toliko občuje s kmeti kakor jaz. Poznam obupne razmere našega kmeta, mislim malega kmeta. Dan za dnem so na vrsti dražbe njihovih posestev. Razpisanih je včasih tudi po dvajset dražb na en sam dan. Desettisoči naših ljudi so se v zadnjih štirih letih izselili v Ameriko, v Nemčijo in v Severno Afriko. Ljud-

stvo je zares obupano. Čez in čez je zadolženo pri kmečkih bogatinih, veleposestnikih in mestnih trgovcih, advokatih in drugih oderuhih. Tudi banke in posojilnice so jih precej polovile s posojili.«

Mladi bančni vodja je umaknil pogled in molče prikimal — saj je tudi on spadal med bančnike...

Trdina pa je vrtel svoj nemogoči črni slamnik po rokah in nadaljeval:

»Zdi se mi, da naglo raste med Slovenci nova zvrst družbene kaste: kapitalisti. Odkar traja med kmeti gospodarska kriza, rastejo denarniki kakor gobe po dežju.«

»Imate prav. Največ jih je začelo s prekupčevanjem in davčnim zakupom.«

»Pa s pobiranjem oderuških obresti za posojila kmetom.«

»In s tihotapstvom in kramarstvom — kakor mengeški Stare. Glejte: kupil si je že tretjo graščino — Kolovec, ustanovil pivovarno, opekarno. Povsod, kjer se pojavljajo veliki dobički, je imel svoje prste vmes: pri gradnji prisilne delavnice in južnega kolodvora v Ljubljani, smodnišnice v Kamniku, železnice Maribor—Dravograd in železnic na Koroškem in na Tirolskem... Ali ni res? Začel pa je s tihotapstvom.«

Trdina se je nekako v zadregi premikal na svojem stolu. Miha Stare je bil oče njegove prve »milice« Radoslave — Frančiške...

»Da. Precej kapitalistov je že zrastle med Slovenci: Stare, Majdič, Knez, Trpinc, Gorjup, Kalister, Hočevlar. Na eni strani rastejo meščanski bogatini, na drugi pa kmečki siromaki.«

»In na tretji — rdeča nevarnost.«

»Proletariat? No, seveda. Bogatini vtikajo svoj denar v donosna podjetja: tovarne, železnice. In ta zaposlujejo delavstvo. Vendar pri nas ta »bolezen« še ni akutna. Premalo tovarn imamo.«

»Glede nevarnosti se morda motite, gospod profesor. Ali niste v »Slovenskem Narodu« zasledili poročil o ljubljanskih delavskih stavkah? Najprej krojaški pomočniki, za njimi menda čevljarji, peki, tesarji, mizarji — pač vsi rdečkarji kar po vrsti. In dosegli so kar lepe uspehe kljub preganjanju z mestno policijo in vojaštvom, kljub županu Karlu Dežmanu —«

»Slovenskemu izdajalcu!«

»— in vnetemu deželnemu predsedniku baronu Wurzbachu. Dosegli so znižanje delovnega časa in povišanje mezd. Vsaka stroka ima že svojo asociacijo —«

»Zadrugo, da.«

»— in svoje izobraževalno društvo. Vse delavstvo pa je združeno v sindikatu pod skupnim vodstvom.«

»Mhm — Matija Kunc! Pogumen fant! In povezan je z dunajskimi, češkimi in nemškimi socialisti, posebno tistimi iz Leipziga.«

»Pogumen? Seveda. Ampak pomislite, kam pridemo, če pojde ta stvar tako dalje! Saj kmalu ne bo sile, ki bi socialiste ustavila! Ali veste, da so na štajerskih taborih že dvignili svoj glas?«

Trdina je zaničljivo stisnil ustne. Potem je rekel:

»Kar si je avstrijska vlada nadrobila, to bo pojedla. Pro-težirala je fevdalce, zdaj kapitaliste — ni vrag, da bi se vsa revščina, mestna in kmečka, ne dvignila proti njej in njenim varovancem. Kdor nima nič, bi pač rad vsaj nekaj imel — to je naravno.«

»Naravno, seveda. Ampak za tiste, ki kaj imajo, prekleto nevarno.«

»Nu, midva, ki nič nimava, se zaradi tega ne bova razburjala — ali ne? Ha! Ha!«

Hribar je Trdino molče pogledal in se kislo nasmehnil. Ni hotel priznati, da je trdno sklenil, prikopati se do vpliva, bogastva in se otresti revščine, ki ga je zasledovala že od rojstva...

»Kaj pa Levstik dela?« je Trdina zasukal pogovor. On, sin nekdanjega trdnega kmeta, se za revščino, bodisi kmečko ali delavsko, ni posebno zanimal.

»Levstik? S pestjo tolče na levo in desno. Saj berete njegovo robantenje v »Slovenskem narodu«. Vsi smo mu premalo demokratični, stari in mladi.«

»Levstik je kremen. Ob njegovih iskrah bi se še jeklo vžgalo. V rodoljube se zaganja in nas smeši, kjer more. Ampak boljšega rodoljuba, kot je on, ne poznam, ne bolj značajnega in zvestega.«

»In požrtvovalnega,« je dostavil Hribar in se spomnil: »Kaj pa dolenjski rodoljubi? Kaj dela moj dobrotnik pater Lacko? Ali je še zmeraj tako rezek na zunaj, v srcu pa mehak?«

»Še vedno. Včasih ga res nisem cenil. Mislil sem, da je hinavec in komedijant. No, prepričal sem se, da sem mu delal krivico. Zdaj se mnogokrat prijateljsko pogovarjava, največkrat v čitalnici ali pri prijatelju Dragotinu Rudežu. Najpogosteje rešetava slavjanska, posebno južnoslavjanska vprašanja. Za panslavizem pa profesor Hrovat ni posebno vnet. Pravi, da Rusija avstrijskim Slavjanom ne bo nikoli nič koristila, dokler gospodari v njej car, po katerem se pretaka nemška kri.«

»Veste, kaj nam je nekoč rekel Jurčič, ko smo se prepirali o tej stvari? Rekel je: Kaj pa vi veste, ali nam Rusija koristi ali ne! Največja korist Rusije za nas je ta, da sploh eksistira.«

»Ha! Dobro je povedal. Jurčič je sploh glavica. Rad berem njegove stvari. Kako živo nam postavlja svoje izmišljene osebe pred oči! Mnogokrat se spomnim nanj, ko naletim na kakšen dolenjski original. Tale bi bil dober za Jurčiča, si mislim. Ali se z Jurčičem večkrat shajate?«

»Seveda. Vsi pisatelji, časnikarji in politiki se dobimo dostikrat v čitalniški restavraciji, še večkrat pa v gostilni pri Permetu, v »narodnem hlevu«. Saj res, na kosilo pojdeva tja, če vam je prav, gospod profesor. Tudi dr. Zarnik bo tam in morda Levstik. Včasih pride —«

Trdina pa je skoraj prestrašeno dvignil roko:

»Ne, ne, hvala! Ne grem v takšen direndaj. Rajši bi se mirno kje z vami pogovoril.«

»Potem greva v čitalniško restavracijo. Tam je ob tej uri le malokateri domačin. Oženjeni kosijo doma, samci pri Permetu ali pri Slonu. Le to vas prosim, potrpite nekaj trenutkov, da še nekaj službenega uredim,« je Hribar še pristavil z majhno zadrego v očeh. »Če danes še niste brali časnika — tukaj je ,Slovenski narod'.«

Hribar je brž odšel.

Če bi bil Trdina mogel videti skozi steno, bi bil lahko videl, kako je elegantni dirigent ljubljanske podružnice banke Slavije stopil v kabino svojega blagajnika, podpisal menico za pet sto goldinarjev in dvignil denar ... Pet sto novega dolga k štiridesetim tisočem goldinarjev starega! »O, mojemu gostu se gotovo niti ne sanja, da zaradi bedaste, prehitro sklenjene pogodbe o provizijah nimam včasih niti groša v žepu! Pa si bom že opomogel, saj vodim banko in — nisem butec. Čez

petnajst let mi bo banka izplačevala dividende od mojih bodočih deležev ali pa — nisem Hribar!«

S to tolažbo v srcu in izposojenim denarjem v žepu je mladi Hribar povabil svojega gosta na kosilo.

Na vratih čitalniške restavracije v Sovanovi hiši, skoraj nasproti kazine, sta trčila ob starega gospoda.

»Oprostite!« je odstopil Trdina.

»Prosim!« je zagodrnjal starec s smešno ponosno dvignjeno glavo, ne da bi pogledal profesorja. Pogled se mu je zapičil z vidno ošabnostjo v mladega Hribarja.

»Klanjam se, gospod doktor!« je pozdravil mladi bančnik starega konservativca, s katerim sta si bila vedno v laseh.

»Dober dan!« je kratko odzdravil prvak. Pri tem je s pogledom ošinil Hribarjevega spremljevalca, ki se mu je nemo priklonil. »O, gospod profesor! Zakaj pa se nič več ne oglasite v „Novicah“? Ali smo se vam kaj zamerili?«

»Nikakor ne, gospod doktor! Le zdelo se mi je, da je bolje, če vašega lista ne mažem s svojim državnoprekletim imenom.«

»Državnoprekletim? He! He! Da, spominjam se, da sem nekoč bral o vaši aferi na Reki. No, to je menda že zdavnaj pozabljeno. Le oglasite se spet kaj! Samo — ne suvajte mi nikogar v nos! Dovolj imam že otepanja na vse strani. Zbogom, gospod profesor!« Roke mu ni podal.

»Na svidenje, gospod doktor!« se je Trdina spoštljivo priklonil starcu. Mislil pa si je: »Še na um mi ne pride, da bi ti pomagal pri tvoji oportunistični politiki! Kar sam liži vladi in cesarju pete in pobiraj v zahvalo drobtinice, ki padajo z njihove mize!«

Ko sta sedla za mizo, je Hribar vprašal:

»Ali se odzovete Bleiweisovemu vabilu, gospod profesor?«

»Ne. Najbrž bi mu s svojim sodelovanjem ne napravil nobene usluge,« je Trdina odločno odvrnil.

»Mož je pač star. Prihodnje leto bomo praznovali njegovo sedemdesetletnico. Njegovi nazori so se preživeli. Ves je nazadnjaški.«

»Mož ima tudi svoje zasluge. Vendar je zdaj res že — obrabljena metla.«

»V kot z njo!« se je zasmel Hribar: »Zdaj je prišel čas mladih. Pljunili bomo v roke, in — še tri, štiri leta — pa zagospodarimo v Ljubljani.«

»No, radoveden sem, kako to napravite. Zdi se mi, da je Ljubljana za enkrat še trdno v rokah Nemcev.«

»Seveda je. Dvetretjinsko večino imajo na magistratu. Prav zato smo začeli agitirati od moža do moža, od volivca do volivca. Tudi če niso volitve na vidiku, je treba ljudi pripravljati nanje. Če so volitve pred vrati, je že prepozno. Takrat polovite le še kakšne neznačajneže ali bedake.«

»To je res,« je pritrdil Trdina. Na tihem se je čudil odločnemu in pametnemu govorjenju mladega človeka. Koliko trdne volje in neugnane življenjske sile je v njem!

Povsod izdajalci

Leta 1878.

Odkar se je Trdina vrnil iz Ljubljane, je bil še bolj samotarski kakor dotlej. Če je prej v čitalnici zdaj s tem, zdaj z onim rad razpravljajl o dnevnih dogodkih in mestnih novicah, včasih tudi o političnih zanimivostih, je zdaj sedel zatopljen v svoje časnike in se ni menil za nikogar. Če ga je kdo izmed znancev ogovoril ali kaj vprašal, je odgovoril z zamahom roke ali pa se je tako kratko in neprijazno obregnil obenj, da je vsak takoj začutil neprijeten hlad, ki je obdajal posebneža.

»Jezem je na vse,« je v čitalnici rekel nekega dne Kalčič Kušlanu, ko je Trdina, ne da bi koga pozdravil, odšel.

»Saj je lahko,« je vzdihnil podobar. »Ko bi vas tako zasledovali kakor njega, bi tudi že izgubili potrpljenje. Ni čudno, če se mu zdi sumljiv že vsak človek in se je začel od vseh odmikati.«

»Kmalu nas bo vse imel za vohune,« je prikimal Kalčič.

»In mu niti zameriti ne moremo! Saj je bil izključen od volitev zaradi svojega protidržavnega mišljenja. Torej mora biti v ozadju kakšna ovadba. Čigava, tega ne bo Trdina nikoli ugotovil niti ne kdo izmed nas. Prav nič se ne čudim, če so mu živci popustili.«

Kušlan je odložil časnik in prijel za drugega. Pri tem je po strani pogledal na Trdinovega najintimnejšega prijatelja sodnega svetnika dr. Vojsko, ki je v branje zatopljen sedel pri oknu.

Andrej Vojska je trdovratno gledal v svoj časnik in se z nobeno besedo ni udeležil razgovora, dasi ga je močno zanimal. Tudi proti njemu je bil Trdina zadnje čase bolj hladen ni ne več tako odkrito zgovoren kakor nekdej. Zgodilo se je včasih celo, da sta na izprehodu le malo govorila ali pa je govoril in kaj pripovedoval Vojska sam, dokler se ni naveličal in umolknil. Bolelo ga je prijateljevo vedenje, vendar si ga je razlagal s Trdinovo nemočno jezo nad krivico, ki so mu jo prizadejali vladinovci.

Tistega večera sta na svojem skupnem izprehodu dolgo molče korakala drug poleg drugega. Potem je Andrej vprašal:

»Kaj pa naši ljubljanski književniki snujejo novega?«

Janez je skomignil z rameni:

»Ne vem. Nisem se štelil mednje, da bi zvedel, kaj pripravljajo.«

»Ali se ti ne zdi, da so se vsi — Jurčič, Tavčar, Kersnik, Levstik — nekako umaknili v zgodovinske povesti, kakor da bi se bali brskati po sodobnih problemih.«

»Saj ni čudno!« je vzkliknil Trdina z jedkim posmehom. »Kdo bi z ostro lučjo hodil v osje gnezdo! Sicer pa v zgodovinski okvir najlaže vtakneš, kar ti leži na srcu. Poglej Jurčiča: Ali ni v 'Tugomeru' naslikal gnusno nemško verolomnost in strašno nasilje, ki smo ga prav takega doživeli v polpreteklih dneh? Vsak ve, kam je meril. Morda je storil to pod Levstikovim vplivom.«

»Levstik je pogumen svobodnjak. Menda edini, ki ne tišči glave v pesek. Tudi Stritar je sicer v svojih 'Dunajskih sonetih' pokazal čudovit pogum, zdaj pa je zlezel pod klop.«

»Pred dunajskim strašilom!«

»Ne vem, kaj imaš v mislih?«

»No, uspehe dunajske socialnodemokratske stranke. Saj bereš časnik 'Vorwärts'.«

»Berem. Ampak ne morem se za vse ogreti, kar piše. Za probleme zatiranih narodov se sploh ne meni.«

»Naroda za socialiste sploh ni.«

»Vem. Zanje sta na svetu le dve vrsti ljudi: izkoriščevanci in izkoriščevalci — proletariat in kapitalisti.«

Nekaj časa sta oba molčala. Potem se je spet oglasil Vojska:

»Pravzaprav — če bi idejo socializma vzeli globlje, bi morala urejevati tudi odnose med narodi, saj imamo tudi tukaj izkoriščevalce in izkoriščevalce.«

»Seveda. Ampak mislim, da bo preteklo še precej vode, preden bo socialistična ideja urejevala svet. Doslej vlada v vsej politiki egoizem.«

»In bo vladal še najmanj sto let, če se bo moralna spodobnost med politiki tako počasi uveljavljala,« je pritrdil Andrej.

Potem sta spet molčala, dokler se nista pri Jermanovi gostilni na Ločni poslovila. Janez je stopil v gostilno, kamor je poslednje čase rad zahajal, da ni srečaval »meščurjev«. Andrej pa je stopal proti mestu in si mislil: »Danes se je Janez vendarle nekoliko razvnel. Morda se bo potrnosti sčasoma le otrešel.«

Trdina je v gostilni prisedel k omizju znanih kmetov iz Šempetra. Blizu vrat pa so sedele tri vesele ženske iz Mačkovca, vse tri že pijane. Z bedastim smehom so pozdravile »škrica«.

»Ali ni njegov slamnik kakor pokvečen sajast lonec? Hi! Hi! Hi!«

»Pa grčavko ima iz glogovega lesa! Taka odganja čarovnice, če jo človek zadene čez ramo.«

»Hi! Hi! Učen gospod je tale profesor brez šole. Njemu se ni treba bati coprnic. Zna gotovo sam coprati.«

»Molči, baba!« se je zadrł od omizja kmetov šempetrski župan Rifelj: »Če boste tako ragljale, boste zletele skozi vrata, kakor ste letele pri ranjkem gospodu župniku Rometu.«

»Ali jih je vrgel ven?« je vprašal krčmar Jerman.

»Seveda. Šle so k njemu in zahtevale, naj gospod točo odvrne od njihovega polja. No, pa so bile hitreje na cesti, kakor je minil hudourni oblak preko Šempetra. Gospod Janez Rome so bili hud mož in niso razumeli šale.«

»Ali ste resno mislili, da vam bodo gospod župnik »nagnali« točo?« se je obrnil krčmar proti pijanim kmeticam in pomežiknil Trdini, ki si je hitel nekaj zapisovati v beležnico.

»Kajpak! Resno! Saj smo šele potem spoznale, da gospod ne znajo toče »panati«, ko je tudi njihove njive toča pobila.«

»Kdo pa po vašem mnenju dela točo, mati?«

»I, kdo? Coprnice vendar?«

»Saj ni coprnic!«

»Kaj? Da jih ni? Seveda so! Pa še prav gotovo so! Moj mož jo je nekoč, ko se je ponoči vračal s sejma, sam videl, kako je jahala na kozlu po zraku.«

»Na kozlu? Ali ne jahajo coprnice na metlah?« je hudo-mušni Jerman spet pomežiknil profesorju.

»Seveda na metlah, pa tudi na kozlih. Včasih zajezdijo celo človeka.«

»Da, da. To je res,« se je oglasil star očanec poleg Trdine: »Jaz pomnim, da je moj ranjki stric pravil, kako ga je hotela zajezditi coprnica, pa je zamahnil po njej z glogovo palico in se ni upala skočiti nanj.«

Trdina je strmel nad tolikšno vraževernostjo, ki je bila še utrjena med ljudstvom.

Ko so kmetje izpili in odšli, ker je bila že trda noč, je Janez še posedel pri prijatelju Jermanu in krčmar je pripovedoval, koliko si je župnik Rome prizadeval, da izbiije faranom vraževernost iz glave. Toda ljudje so gonili svojo in so župnika, ki jim ni hotel odganjati toče in zvoniti zoper hudo uro, prav zasovražili in prosili prošta, naj ga prestavi drugam.

Jermanca, ki je prišla, da pospravi po pivnici, se je nasmehnila ob pripovedovanju svojega moža in pripomnila:

»Prošt župnika niso hoteli prestaviti. Prestavil ga je sam bog — na drugi svet.«

Pobrala je po mizi steklenice in kozarce in jih odnesla v kuhinjo. Takoj nato se je vrnila in postavila pred gosta krožnik s pečenimi orehovimi štruklji.

»Pokusite, gospod profesor! Nocoj sem jih spekla za jutri, ko je nedelja,« je prijazno povabila dobra ženska. Potem je voščila: »Lahko noč! Pa še sama nekoliko pomožujta!«

»Lahko noč, mati Jermanca!« je Trdina prijazno pogledal krčmarico: »Pa lepo zahvaljeni za dobre štruklje!«

»Ni vredno ne hvale ne zahvale!« je odgovorila Urša Jermanova, se še enkrat nasmehnila gostu in odšla.

Proti koncu avgusta je bilo. Trdina že nekaj večerov ni šel na običajni sprehod z Andrejem. Posedal je po večerji v svoji sobi pri oknu in zrl v večerno nebo. Misel, da se mu posmehuje vse mesto, ga je še vedno preganjala.

»Vem, moja agitacija se jim je zdela kar pretirano vneta. Zdaj se mi skrivaj smejejo. Saj so vsi nemčursko nadahnjeni,

čeprav se delajo narodnjake. Tudi Vojska ni nič boljši. Ali ni zadnjič razobesil na vseh svojih oknih črnožoltih cesarskih zastavic? Niti ene narodne ni bilo vmes!

In kako vsi še vedno vneto nemškutarijo: Kalčič in Rozman, Rizzoli in Poznik, Kastelic in Oblak, Bučar in Strgar... vsi, vsi. Prepričan sem, da nemškutari tudi Vojska, kadar mene ni zraven.

In na podlagi kakšne ovadbe mi je glavar vzel volilno pravico? Ovdaba je morala biti nova. Kdo, le kdo me je ovadil? Saj vendar pazim, kaj govorim in s kom govorim odkrito. Pravzaprav sem popolnoma odkrit le proti trem ljudem: prvi je Dragotin Rudež — on je pač preponosen, da bi se ponižal do grdega denunciantstva, on ni zmožen podlosti. Drugi je Kušlan — pač preveč zagrizen sovražnik vseh vladinovcev, vseh oblastnikov, bogatašev — pravzaprav je socialist — če kdo, potem on. Ostane pa še tretji, ki z njim prečvekam, kar mi švigne skozi možgane: Vojska.

Vojska? Ne, ne. Niti misliti ne morem, da bi me bil on izdal.

Ampak zelo dobra sta si z ženo! Kdo ve, če ji zaupno ne pripoveduje, kaj se pogovarjava? To je rekel Janez in ono je rekel... In njegova Berta? Ali nima osem sestra? Med sestrami? Zaupno? Strogo zaupno! Oh, kdo ve, kakšna pota preletijo moji zaupni razgovori z Andrejem! Vsaj polovica Bertinih sestra ima svoje fante, može! In Andrejev tast Nande Škrem je pri nemčurjih močno priljubljen.

Za vraga! Ali ni najbolje, da preneham zaupno občevati z Andrejem?

Težko mi bo, silno težko brez njega. Iskren in dober je kakor nihče na svetu z menoj!... In vendar: Trd moram biti sam s seboj in z njim! Nič polovičarskega! Popolnoma se moram odpovedati njegovemu prijateljstvu!... Pisal mu bom, povedati mu ne bi mogel...«

In prižgal si je luč in pisal...

Strašno je zadelo Andreja.

Najprej sploh razumeti ni mogel. Potem — ko je pismo prebral tretjič, desetič, se je vendarle dokopal do spoznanja: konec med njim in Janezom! Konec? Le zakaj? Zakaj?

»Kaj sem mu storil? Kaj zakrivil? Kdo je napravil zdražbo med nama? In — da mu je Janez verjel! O! Ali sem to zaslužil! Do najglobljega kotička srca sem mu bil zvest! Vsako njegovo besedo sem shranil v globine spomina. Nikoli nisem hotel z nikomer govoriti o njem, niti z Berto ne. Oh! Tega kar ne morem prenesti!«

Solze so mu silile v oči. Spravil je pismo v žep, vzel klobuk in odšel z doma. Namesto v čitalnico, je zavil navzdol h Krki. Tam blizu mlina je sedel na skalo, vzel pismo iz žepa in ga še enkrat prebral.

Globoko je sklonil glavo nad kolena in se razjokal.

V čitalnico tudi Trdina tistega dne ni šel. V svoji sobici je legel na posteljo, se zazrl proti stropu in razmišljal:

»Andrej je že dobil pismo. Ubogi Andrej! Ali se nisem pre naglil? Ali nisem kakor razbojnik zamahnil po najzvestejšem prijatelju? Kam me je zapeljala moja trma! Vsem sem se hotel odpovedati, da gotovo zadenem tudi krivca... Oh, krivec je bržkone kakšen izmed Eklovih agentov ali Ekel sam. Da, najbrž si je sam, brez posebnega povoda izmislil to hudobijo. Morda kot volilni maneuver? Zastrahiti je hotel omahljivce s tem, da je meni vzel volilno pravico, meni kot najbolj nevarnemu agitatorju! Ha! Ha!

In zato naj zdaj trpi Andrej! Kaj Andrej! Saj on ima še ljubljeno ženo in dva otročička, jaz pa bom odslej še bolj sam... Le kako sem mogel biti tako trd do sebe in do njega! In komu na ljubo, komu v veselje?

Le temu gnusnemu Gnusu, ki bo triumfiral, če bo zvedel, da naju je spravil narazen. O, jaz bedak! Ali se nisem zaletel kakor histerična ženska?

Ampak zdaj nič ne pomaga tarnati. Andrej ima pismo že v rokah. Užaljen je. Smrtno užaljen. Nikoli mi ne more te žalitve odpustiti. Odpovedal sem se njegovemu prijateljstvu, češ da se občutki ne dajo izsiliti. Kako sem se mogel tako lagati! Saj sem se na Andreja tako navadil, da brez njega ne bom mogel živeti!

O, prekleto! Kaj naj storim?«

Od strahu, jeze in žalosti so se trdemu Trdini udrle solze iz oči.

Vse popoldne je razmišljal, kaj naj stori, pa mu ni prišlo nič pametnega na misel. Ko se je zunaj zmračilo, je vstal in se brez večerje odpravil na izprehod. Skoraj tekkel je na Ločensko cesto. Hodil je v temi sem in tja skoraj celo uro... Andreja seveda ni bilo od nikoder.

Ves strt je naposled Trdina odšel domov. Zaspal je šele proti jutru.

Sredi dopoldneva je vstal in šel v kuhinjo. Sedel je v kotu pri poznem zajtrku in zamišljeno nosil v usta žgance z mlekom. Njemu nasproti je sedela domača hči, starikava in bolehnata Rezi, in trebila stročji fižol v skledo z vodo.

»Ali je sinoči kdo vprašal po meni?« je Trdina nagovoril Kraljevko, ki je prinesla kos mesa iz kleti.

»Nihče, gospod profesor. Ali koga pričakujete?«

»Pravzaprav nikogar. Le mislil sem —«

Kaj je mislil, ni povedal.

Kraljevka ga je nekoliko začudeno pogledala. Potem je zmignila z ramo. Njen gostač je bil že nekaj dni kar čuden... Menda se mu ne bo zmešalo? Saj bi bilo kar razumljivo, če bi se mu omračil um. Vedno tiči v knjigah in svoji pisariji... In ti vragi nemčurski se zaletujejo vanj ob vsaki priliki... S pomilovanjem v priprtih, mongolsko stisnjenih očeh je stara žena pogledala Trdino, ko je izpirala meso v skledi vode.

Nekaj ga tare. Ves bled je in oči ima rdeče obrobjene. Ali je jokal?

Trdina je opazil usmiljenje v gospodinjinem pogledu. V grlu ga je stisnilo. Odložil je žlico in vstal.

»Opoldne in zvečer me ne bo doma. Pojdem k znancu v Semič in se vrnem šele jutri.«

»Aha, h gospodu dekanu Alešu, ali ne?«

»Da.«

In odšel je. Moral je nekam iti, nekam skozi gozdove in travnike in polja, nekam med druge ljudi, kjer ne bo vedno mislil na Andreja in na to, kako je zločinsko hudobno zavrnil zvestega prijatelja.

Udaril jo je izprva po cesti preko Kandije na Gotno vas, potem pa kar počez po bližnjicah na Črmošnjice in dalje, deloma po cesti, deloma skozi gozdove in travnike in njive, vedno navzgor do prevala. Ustavil se je v obcestni gostilnici, kjer je za kosilo pojedel pol klobase in kos kruha in izpil

polič vina, nato pa je spet nadaljeval pot proti Semiču. Večkrat se je ustavil in občudoval razgled po lepem gričevnatem belokranjskem svetu. Vendar ga je kmalu zaskočila misel na prijatelja in krivico, ki mu jo je storil, in brž je nadaljeval pot, da pride čimprej med ljudi.

Sredi popoldneva se je oglasil v župnišču.

»Gospod dekan so v vinogradu. Ali naj jih grem klicat?« je vprašala Aleševa kuharica.

»Ni treba. Bom stopil sam do njega, le pot mi pokažite!« Vinograd ni bil daleč od naselja.

Aleš je držal v roki škarje in ščipal z njim vrhove, ki so viseli čez kolje.

»Aha! Ali si prišel pomagat, Janez?« je pozdravil prijatelja: »No, prav. Te pa za plačilo povabim na trgateg.«

»Z veseljem sprejeto — delo in plačilo!« Trdina je zasadil palico v zemljo in obesil nanjo svoj slamnik: »Kje pa imaš še kakšne škarje?«

»Ali misliš kar zares? Ne, ne. Šalil sem se, kar se tiče dela. V trgateg pa le pridi zadnji teden v septembru, če bo ugodno vreme, če ne, pa prvi teden v oktobru. Zdajle greva najprej v zidanico, da se odžejaš ob moji starini.«

Trdina si je ogrnil suknjo, ker se je pri urni hoji ves prepotil.

»Kako pa da nosiš v tej poletni vročini tako debelo suknjo s seboj?« je vprašal dekan.

»Nosim pozimi in poleti isto suknjo, pozimi oblečeno, poleti samo ogrnjeno. Garderoba kazenskega upokojenca pač ne more biti preveč razkošna. Vsaka tri leta ena obleka — več moja fara ne nese.«

Stopila sta v hladno zidanico. Aleš je vzel iz omarice na steni dve čašici in čutarico z žganjem ter natočil. »Najprej tegale, ker sva oba razgreta. Na zdravje, trdi mož!«

»Na zdravje!«

Izpila sta. Dekan je spet vstal, vzel s police steklenico, stopil k enemu izmed sodov in natočil vino, ki se je lepo rumeno svetlikalo. Postavil je potem polno steklenico na mizo in dodal dve čaši, hleb kruha in nož.

»Odreži si! Drugega nimam tukaj.«

»No, tudi kaj drugega se bo še dobilo, gospoda!« se je med vrati zasmejala Aleševa dobrovoljna kuharica. Nesla je

pred seboj ploščo, polno dobrot iz dekanove vsekdar dobro založene shrambe.

Medtem ko sta jedla in pila, je dekan vprašal:

»Kaj pa praviš k novi avanturi naše vlade, k aneksiji Bosne in Hercegovine?«

Trdini se je čelo stemnilo.

»Svinjarija!« je siknil kratko in odločno.

»Zakaj? Čimveč Slovanov nas je v Avstriji, temveč veljave bomo imeli.«

Janez je s posmehom pogledal prijatelju v oči:

»Poslušaj! Ali ti to sam sebi verjameš? Ali res misliš, da nam bodo dovolili zajemati iz iste sklede? Ali si pozabil na geslo avstrijske diplomacije, 'divide et impera'?«

Dekan je umaknil pogled in se v zadregi nasmehnil:

»Jaz vedno pričakujem le najboljše.«

»Prav imaš — saj tako veš, da samo od sebe pride iz vsega le najslabše, ha, ha!«

»Nu, pravzaprav — za naše brate bo Avstrija vendarle manjše zlo, kakor je bila Turčija.«

Trdina je zamahnil z roko in pribil:

»Pila jim bo kri, kakor jo pije nam in kakor jim jo je pila Turčija. Rusija je zamudila svojo uro. Zmagala je nad Turčijo, ki jo je moralno podpiral ves nemški svet. Ko pa je sklepala z njo mir, se je zadovoljila z drobtinicami v Aziji. Komaj da je Srbiji, Črni gori in Bolgariji zagotovila svobodo. Še tisto jim je zdaj pristrigel berlinski kongres.«

»Seveda, nemški kancler Bismark je odščipnil Slovanom, kjer je še kaj mogel. Kako bi dopustil Rusom tolikšno premoč na Balkanu, ki je most med Nemčijo in Azijo!«

»Tako je. Zato je tudi izrinil Bosno in Hercegovino v naročje Avstrije, ki se je že izkazala kot najboljša germanizatorica.«

Še sta prijatelja rešetala za Slovane tako usodne politične dogodke, dokler ju zahajajoče sonce ni opomnilo, da ju v župnišću čaka večerja.

Drugo jutro se je Trdina precej zgodaj vračal proti Novemu mestu. Gnala ga je skrb, kaj mu bo Andrej odgovoril.

»Ali mi bo sploh odgovoril? Ne, na tako pismo bi jaz ne odgovoril.«

Čim bolj se je bližal domu, tem bolj je pritiskala nanj malodušnost. Naposled ga je bilo kar strah odločitve. Da bi jo še nekoliko odložil, se je v Kandiji oglasil v Kušlanovi delavnici.

Podobar, ki je bil obenem tudi rezbar in pozlatar, je sedel pred razpetim platnom in z ogljem nanašal nanj osnutek za sliko križevega pota. Nekaj slik iste velikosti je že stalo ob steni. Sicer pa je bila delavnica polna najrazličnejše ropotije: praznih in že poslikanih na okvir pripetih platen, umetniško rezljanih na križ pripetih Kristusov, pozlačenih okvirov, desk iz najrazličnejšega lesa, loncev z barvami in podobnega. Pomočnik je v drugem koncu delavnice stal ob skobelniku in obdeloval kos lesa.

»Dober dan, mojster Tone!« je pozdravil Trdina.

»Dober dan, gospod profesor!«

»Kaj? Gospod? Ali se nisva pobratila?«

»No, če mi ti rečeš »mojster«, potem te jaz moram klicati ,profesor'.«

»Ampak jaz sem rekel ,mojster Tone'. Ali ne?«

»Dobro. Potem te bom klical odslej profesor Janez. Kod pa si hodil, da imaš tako prašne čevlje?«

»V Semiču sem bil pri Alešu.«

»Joj! Spomnil sem se, da ta človek že leto dni čaka, da mu napravim obljubljeni križev pot. Moral bom z delom kar pohiteti! Ali kaj, ko me od vseh strani priganjajo.«

»Kaj te ne bi, ko si tako neumen, da jim delaš na pol zastonj! Vsako pošteno delo je vredno poštenega plačila. Zaračunaj vsakemu, kakor se tvojemu delu spodobi, pa boš naročila kmalu laže zmagoval!«

Kušlan je odkimal:

»Ne bom nikoli odiral ljudi, ker sam preveč obsojam oderuštvo.«

»Eh, da. Ljudje kakor ti ali jaz niso za ,kšeft'. Nikoli ne bova nič imela, ker iz svojih talentov ne znava kovati denarja.«

»Nič žalosten nisem zaradi tega,« se je Kušlan zaničljivo posmehnil.

»Jaz tudi ne. Res so mi določili minimalno pokojnino, komaj 315 goldinarjev na leto. Ampak ušteli so se, če so mislili, da bom ob njej poginil od lakote. Nalašč ne!«

»Ha! Prav imaš!«

S smehom sta se poslovila.

Janez je skoraj tekel domov. Kar na mah se mu je zdelo, da ne more več prenašati moreče negotovosti.

Planil je v kuhinjo:

»Ali me je kdo iskal?« je vprašal deklo Maričko, ki je pomivala posodo.

»Nihče.«

»Pač, pismonoša!« se je oglasila Rezi. Vstala je in segla na omaro po pismo: »Tole pismo je prinesel za vas, gospod profesor.«

Trdina je hlastnil po pismu, se zasukal in hotel oditi.

»Gospod profesor! Kosilo!« ga je Marička poklicala nazaj. Stisnil je ustnice in vtaknil pismo v žep.

»No, pa daj sem!«

Odložil je klobuk in palico in sedel za mizo.

Kosilo je bilo dobro, dišalo mu pa ni. Le s težavo se je premagal, da je nekaj pojedel.

»Nisem lačen,« se je izgovoril in brž odšel v svojo sobo.

Vrgel je klobuk, suknjo in palico na posteljo in se zrušil na stol ob mizi. Trajalo je nekaj minut, preden je zbral toliko poguma, da je segel v žep po pismo in ga odprl.

Bral je:

Visoko cenjeni gospod!

Ne zamerite, pa Vaše včerajšnje pismo me vendar sili, neke besede spregovoriti. Vem, da prijateljstvo se ne da posiliti, težko je pa tudi popolnoma molčati, če se človek nobene krivnje ne zavé.

Brez da bi vedel, kako in zakaj, sem zapazil že v začetku spomladi neko hladnost in merzloto v najim občenju od Vaše strani. Skoro se mi že dozdevalo, da ste začeli se meni umikati ali naj manj, da Vas moja družba več ne veseli, in da ste se mene že naveličali.

Od začetka sem mislil, da je to le začasno slabo razpoloženje, pa to je jelo stanovitno postajati.

Ker se ne spominjam, da bi bil vas le kterikrat s kakšno besedo ali dejanjem bodisi v Vašej pričičnoosti ali nepričičnoosti, hoté in vedé razžalil, zna vzrok le dvojni biti.

Ali se Vam je zamerilo moje pomenkovanje in moje vedenje, ali zgubilo vso zanimivost. V tacim pripetleji zamo-rem le obžalovati moje slabosti človeške in premajhne spret-nosti, kajti ni bila moja navada nikdar, se proti najboljšim prijatlu drugačnega kazati, kakor sem. Če je to vzrok ne ostane družega kot terpeti in brez vsake jeze in strasti to storiti kar sta Lot in Abraham v starem veku, prijazen spomin ohranivši eden drugemu.

Ali pa je kakšen obrekovalec ljulko razpora med nama zasjal. V takim pripetleji pa silno obžalujem, da ste verjeli, kar je kakšen zloben človek od mene raztrosil, kajti lagal se je od kraja.

Večkrat sem Vas hotel že vprašati za vzrok, da ste bili tako hladni v najim občenju postali. Pa moj ponos me je zadržaval, kajti če se človek najmanjše krivnje do pičice ne zavé in ker sem od Vas zmirom le z najboljšim spoštovanjem mislil in govoril in tudi drugač ne morem, je tudi težko sam začetek narediti.

Narobe sem mislil le bolji jaz utemeljeno pravico imeti, da take meni neznane čenče ne verjamete, ampak ravno nasproti mi jih razodenete ter me na odgovor stavite in močno bi Vam bil zavezan in hvaležen, če bi računili to storiti.

Obžalujem, da mi je britka osoda bez moje krivnje že tudi najboljšega dolgoletnega prijatla, kteremu bom vkljub vsemu tudi v prihodnosti vedno le največje spoštovanje, naj milejši spomin in prijaznost ohranil, odtegnila in bom ostal zmirom

Vaš

serčno udani

Andrej

Novomesto 31./8. 878.

Trdina je oprl roko ob mizo in skril z njo obraz, ves moker od solz... Ubogi, dobri Andrej! Srčno dober in plemenit kljub surovi klofuti, ki mu jo je nepričakovano primazal najljubši prijatelj... Primazal brez vzroka!

Z roko si je Janez obrisal solze z obraza in dvignil pismo, da ga vnovič prebere.

Kako strašno je moralo pismo zadeti prijatelja! Kako ga je zbolelo srce! In nobene jeze, nobenega sovraštva, nobene želje po maščevanju za krivico! Zgolj užaljena ljubezen, bole-

čina zaradi izgube edinega resničnega prijatelja; med vrsticami skrit komaj rahel očitek nedolžnega človeka: Kako si mi mogel to storiti?!

Ko je pismo že četrtrič prebral od začetka do konca, je iztegnil po mizi obe roki in od ganjenosti zatulil v neutešenem joku. Potem je skočil kvišku, si jezno obrisal oči in si s pestjo udaril po čelu: Tepec! Tepec! Tepec!

Začel je dirjati po sobi gor in dol. Zmerjal je sam sebe in ves zoprni sovražni svet, ki mu je uničil živce in ga oropal najboljšega prijatelja.

»Samo ta nemčurska svojat je kriva, da sem na pol znorel!«

Sredi tekanja se je ustavil... Ali Andrej, ki je tako blag in razumen dečko, tega ne bi razumel in mu odpustil?

Iskra upanja mu je zažarela v srcu. Sedel je k mizi, vzel papir in začel nastavljaati odgovor prijatelju.

Pisal je, črtal, dostavljal, vse prečrtal in dvakrat iznova začel.

Mrak je že lezel po koteh sobe, ko je zgrabil papirje in jih zmečkal v kepo. Vzel je nov pisemski papir in napisal brez naslova: »Prosim, pridi zvečer na dogovorjeno mesto!« Podpisal je samo črko »J«.

Zložil je papir, ga potisnil v ovitek in zalepil. Napisal je naslov, prilepil znamko in odnesel pismo sam na pošto.

Drugi dan je ostal doma. Ni se ganil iz hiše, ker se je bal da ne sreča Andreja prej, preden letá ne dobi njegovega odgovora.

Takoj po večerji pa je šel na Ločensko cesto. Svetlo je še bilo in nestrpno je hodil po cesti gor in dol, dokler se ni zvečerilo. Naposled je v poltemi vendar že zagledal v daljavi čokato prijateljevo postavo. Hitel mu je naproti.

Ko sta se sešla, je molče ponudil Andreju roko. Ta jo je zgrabil z obema svojima. Trdina pa je prijatelja z drugo roko prisrčno objel:

»Odpusti mi, Andrej!« se je potem opravičeval, ko sta šla po cesti dalje: »Vsa ta gonja lansko leto— najprej moja vroča agitacija po vsem okraju — že tam sem izgubil mirno kri — in potem — zadnji dan pred volitvami — Gnusov udarec — to me je spravilo ob pamet. Razmišljal sem noč in dan, kdo me je mogel iznova denuncirati, pa sem mislil... da—«

»— da sem te morda jaz!!« je planil Vojska.

»Ne, ne! Pri spominu na svojo mater ti prisegam: Nikoli ne bi mogel kaj podlega verjeti o tebi. Ampak mislil sem — ker imaš svojo ženo tako rad — da ji morda zaupaš tudi to, kar se midva pogovarjava, in — in —«

»— da je moja Berta komu kaj izklepetala?«

Trdina je v zadregi molčal.

»Ne, Janez. Kar se midva pogovarjava — o tem si lahko prepričan — ostane med nama. Berti sem pripovedoval le o zunanjih dogodkih tvojega življenja, o najinih dunajskih študijskih letih, o tvoji rodoljubni značajnosti in tvojem požrtvovalnem vzgojiteljskem delu na Reki in o tragiki, ki te je napravila za samotarja. To sem ji pripovedoval še v časih, ko sva bila zaročena, prvo leto, ko si prišel semkaj. Pozneje nisva govorila o tebi nikoli, kvečjemu da sem ji omenil, da grem s teboj pred večerjo na sprehod. »Le pojdi, saj je revež tako sam,« mi je rekla ali kaj podobnega. Le nekoč, že pred leti, sem si proti njej olajšal srce, ko mi je šef Napret prepovedal občevati s teboj.«

»In kaj je rekla takrat?« je Trdina zasumil, pa se je takoj sam pred seboj sramoval.

»Rekla je — menda dobesedno — takole: »Veš kaj, Andrej, če bi ti šefa ubogal in zapustil prijatelja, bi te jaz ne imela več tako zelo rada. Mislila bi si, da boš nekoč tudi mene tako zapustil.« Tako je rekla in mene je ganilo in sem ji rekel: Nikoli ne zapustim ne njega ne tebe.«

Trdina je položil roko prijatelju okrog ramena, ga burno pritisnil k sebi in rekel:

»Srečen sem, da te spet imam. Prosim, pozabi neumnost, ki so jo zagrešili moji razrvani živci!«

»Nič več ne bova govorila o tem,« je odgovoril Andrej v plemenitem razumevanju in odpuščanju.

V tistih časih, ko se je Trdina vsem odmikal, je večkrat zašel v Brunnerjevo gostilno na vrt, kjer je sedel sam pri eni izmed miz pod kostanji in pil svoje pivo. Brunnerjevo domačijo je bil takrat že prevzel — po smrti svojega očeta — mladi debelušni Maks, ki se je kar hitro otresel nemčurskega slovesa, ki ga je bila gostilna njegovega očeta dolgo časa uživala.

Bilo je v poznem poletju, ob času, ko je že dozoreval divji kostanj in sipal svoje rjave svetlo zlikane sadeže po gostilni-

škem vrtu. Trdina je sedel — kakor vedno — sam pri svoji mizi, kadil smotko in se včasih ozrl za kostanjem, ki je zabobnal na to ali ono mizo ali treščil na tla.

Na vrtu je bilo le malo ljudi, saj je bilo še zgodaj popoldne. Kljub temu, da je bilo praznih še mnogo miz, je pristopil k Trdinovi mizi mlad gost, pozdravil in zaprosil:

»Saj dovolite, gospod profesor!«

Trdina, ki je sedel tako, da je bil z enim komolcem oprt na mizo, z drugim ob naslonilo svojega stola, se na došlega vsiljivca ni ozrl in tudi odgovoril mu ni. Mirno je otresel smotko v pepelnik, prijel za svoj vrček piva, ga prestavil na sosedno mizo in — se presedel k njej.

Presenečeno je pogledal novi gost za njim. Bil je nekdanji novomeški profesor Franc Šuklje, mož s čudno oblikovano glavo, izbuljenih oči in zabuhlega obraza. Jezno je mladi gost poklical natakario in zahteval pivo. Očitno ga je Trdinovo vedenje razjezilo. Saj ni bilo mogoče, da bi bil Trdina v dveh letih, odkar je bil Šuklje odšel iz Novega mesta, zgrešil mladega moža! Saj sta se vendar seznanila v Čitalnici in tam večkrat govorila! »Prezira me, kazenski upokojenec, namesto da bi jaz preziral njega!«

Trdina pa je mirno kadil svojo smotko in si mislil: »Kako se drzne ta mladi človek motiti me, ko ima še toliko praznih miz na razpolago! Če sem kdaj izpregovoril nekaj besed z njim — mu to še ne daje pravice, da pozabi na razliko v najini starosti in se mi vsiljuje, kakor da bi bila milost, če se poniža do mene — političnega kaznjenca. Vrag te odnesi, domišljavec!«

In veselo je zamahnil z roko, ko se je pri vhodu pokazala visoka postava mladega elegantnega gospoda — Ivana Hribarja.

Hribar se je že od daleč priklonil in se z veselim nasmeškom napotil naravnost k Trdinovi mizi. Gospoda sta se pri-srčno pozdravila in sedla. Govorila sta rusko.

»A — a! Hribar! Mož prihodnosti! Kako srečen slučaj! Moram se bliže seznaniti z njim. Mož je v Ljubljani vedno vplivnejši. Kdo ve, kdaj in kako mi bo znanstvo z njim še koristilo. Trdino naprosim, da naju seznani. Tega mi ne bo mogel odkloniti. Napravil se bom, kakor da bi mislil, da me prej ni spoznal.«

In že je mož, ki se ni ustrašil nobenega pretvarjanja, vstal in stopil k sosedni mizi:

»Oprostite, gospod profesor! Vidim, da ste me že zgrešili. Profesor Fran Šuklje je moje ime. Pred dvema letoma sva se spoznala v novomeški čitalnici.«

Trdina, ki se je bil s Hribarjem pismeno dogovoril za sestanek pri Brunnerju, bi bil vsiljivcu najraje zalučal vrček v glavo. Toda pred Hribarjem je zatajil svojo nejevoljo in vljudno odgovoril:

»Spominjam se.« Potem je pogledal Hribarja: »Ali se gospoda že poznata? Ne? Dovolita: Gospod profesor Šuklje — gospod direktor Hribar!«

Gospodje so si segli v roke in sedli. Med njimi se je hitro vnel živahen razgovor, v katerem se je Šuklje izkazal kot skrajno svobodomiselni naprednjak v vseh političnih vprašanjih, ki so se jih dotaknili.

Popoldne se je izpremenilo v večer, večer v noč. Gostilniški vrt se je napolnil do zadnje mize. S kegljišča je odmeval hrup kegljačev. Hribar je zase in za Trdino naročil večerjo. Tudi Šuklje je jedel in ni mu prišlo na misel, da bi se poslovil. Pil je precej in vedno bolj silil v Hribarja, ki se je že kar z nejevoljo otepal preljubeznivega novega znanca. Vedno vljudni Hribar je kar prestrašeno pogledal, ko ga je zgovorni Šuklje nenadoma pozval, naj pijeta bratovščino. Seveda mu ni mogel odreči.

Na Trdinovem čelu se je nabirala grozeča senca. Zdelo se mu je, da mu je vsiljivi človek pokvaril ves sestanek s Hribarjem. Redkobesedno se je udeleževal razgovora, naposled pa je popolnoma umolknil. Ni se strinjal s krajno liberalnimi nazori, ki sta jih razvijala mlajša gospoda. Zdelo se mu je, da so njuni cilji neživljenjski, neljudski.

»Ali se ne strinjate z nama, gospod profesor?« je vprašal Hribar, ki je opazil Trdinov trdovratni molk: »Ali se vam ne zdi, da bi se morali Slovenci polastiti predvsem gospodarskih koristi, ki jih daje naša zemlja? Slovenski denarni zavodi bi morali izpuliti denar nemški, Kranjski hranilnici'. Slovenski podjetniki bi morali izpodriniti nemške kapitaliste povsod, le potem bi se osvobodili dušечега nemškega pritiska.«

Hribar je govoril s svojega meščanskega stališča.

Trdina mu je pogledal naravnost v oči. Pomislil je na slovensko ljudstvo, na kmete, in vprašal:

»Mislite, da bi slovenski denarni zavodi našega kmeta manj izžemali?«

Hribar je umaknil pogled — koristi kmetov ga niso preveč zanimalo — in izjavil:

»Vsekakor bi slovenski denar ostal v deželi in se porabljal v prid gospodarskemu napredku Slovencev. Zdaj pa sesajo Nemci iz nas denar, ki ga obračajo sebi v prid. Železnice, tovarne, rudniki, večji hoteli, zdravilišča, letovišča, večina veleposestev — vse je v njihovih rokah. Le kadar jim izpulimo vse to iz rok, bomo gospodarji na svojih tleh.«

Trdina je prikimal in se zamislil. Z roko si je pogladil črno brado. Potem je spet pogledal Hribarja in vprašal:

»In kdaj bo to?«

Hribar se je nasmehnil in dvignil ramena:

»Vse to je odvisno od naše narodne zavesti. Ta nam bo izvojevala svobodo in politična svoboda nas bo gospodarsko osamosvojila.«

»Torej — sto, dve sto let?«

»Vse bo odvisno od našega dela med narodom,« je Hribar resno izjavil.

Trdina je utrnil smotko v pepelniku in grenko ugotovil:

»In več kakor devet desetih našega naroda še spi!«

»Prebudili jih bomo!«

»Tako je: Prebudili jih bomo!« je Šuklje udaril s pestjo po mizi, da uslužno podkrepi Hribarjeve besede. Zabuhli obraz mu je bil temnordeč in izbuljene oči krvave od zaužitega vina. Čeprav je bil precej okajen, ga je vsega prevzela zadovoljna misel: Pobratil sem se z možem prihodnosti! Spet sem stopil za korak bliže k lestvici, ki me nekoč dovede do višin neomejene moči, slave in blaginje. Vplivni prijatelji mi bodo držali lestev!

Novo veselje do dela in življenja

Leta 1880.

Tistega dne po novem letu se je Trdina odzval povabilu prijatelja Rudeža in se spet za štirinajst dni naselil v lepi sobi, ki je bila na gradu stalno pripravljena zanj.

Takoj prvega dne je Janez pri kosilu potožil:

»Doma ni več tako, kakor je bilo, dokler je stara Jera skrbela za mojo postrežbo. Še pred božičem je zbolela na pljučnici. Od tistega časa ni več vstala. Menda se je je lotila jetika. Škoda. Ženska je bila bistra in spretna, da še nisem videl take. Večino bajk, ki sem jih nabral, mi je ona povedala.«

»Staro muzo si izbral,« se je norčeval Rudež.

»Kup mladih bi mi ne koristilo toliko, kakor mi je ona,« je prijatelj resno odgovoril: »In kako je znala zabavati kmečke goste! Vsi so jo poznali in ona je poznala vse. Odkar je bolna, vsak vpraša zanje, ker ne čepi več na peči. Vsakemu se zdi krčma brez nje prazna. Kraljevka sama ni tako priljubljena, kakor je njena zgovorna sestra Jera.«

»Pa kakšna je ta ženska po svoji zunanosti?« je vprašala gospa Rudeževa: »Ali je čedna, prijetna?«

Trdina je gospo Julko začudeno pogledal:

»Saj je staro, nekoliko grbasto ženšče! Ima podolgovat, bolehen, bled obraz, visoko čelo, krepak nos, majhne sive oči, stisnjene ustne, kratko brado potisnjeno navzgor, da se dela pod usti guba. Ves obraz je naguban, lasje sivi. Njene roke pa so vredne zlata. Vsakega opravila, tudi moškega, celo obrtniškega, se loti. Obe dekli skupaj — hlapca je Kraljevka odslovila — ne napravita toliko, kolikor Jera, ki nadomešča moškega pri hiši. Gospodinja — njena sestra — bi jo močno pogrešala, če bi umrla. Odkrito povem, da jo bom pogrešal tudi jaz. Skrbela je zame vseh devet let kakor dobra starejša sestra ali teta. Če sem zvečer povedal, da zjutraj odidem ob dnevnem svitu, je vstala že pred svitom, da mi je pripravila zajtrk. Če sem prišel pozno ponoči domov, me je v moji sobi pričakovala mrzla večerja. Vedel sem, da mi jo je Jera postavila tja.«

»Potemtakem je ta tvoja starka res idealen človek.«

»Idealen? To pač ne. Ima svoje dobre pa tudi slabe strani. Predvsem je močno tercijska. Rožni venec nosi kar stalno v žepu in ob vsaki priliki prebira jagode in žebra molitve, pri tem pa ne presliši nobene besede, ki jo izpregovorijo gostje v pivnici. Predlanskim, ko je bila še zdrava, ni ves dan pred svetim večerom ne jedla ne pila. Mislil sem, da se strogo posti. Dekla Marička pa mi je s porednim posmehom povedala, da si je starka nekaj dni prej skrivaj kupila polič brinovca, dve suhi klobasi in hlebec kruha ... Polna je tercijske hinavščine.

In radovedna je strašno. Kadarkoli je v mestu ali okolici kaj videti, je gotovo poleg. Lansko leto, ko je prišla Langerjeva graščina na boben, je ves dan pasla radovednost na dražbi. Ko je prišla proti večeru domov, je do pozne ure zabavala goste s pripovedovanjem o vseh podrobnostih dražbe. Vedela je, kaj je kupil ta ali oni, koliko je plačal, kako so vsi ljudje obzirno molčali, kadar se je za kakšen predmet oglasil Langerjev najstarejši sin in podobno.«

»Uboga Langerjeva družina!« je vzdihnila gospa Julka. »Gospa Ida ni zaslužila take usode. Zelo lepo vzgaja svoje otroke. Ali kaj pomaga, če jih pa mož pohujšuje s svojim grdim zgledom. Zgled pa je — to je že stara resnica — najvažnejši vzgojni činitelj.«

Njen mož je prikimal:

»Langer je pač nepopoljšljiv ženskar in pijanec.«

»Ženskar pa je vsak vsaj na pol nor, največkrat pa ves,« je pritaknil Trdina, ki je od svojih nesrečnih reških časov krotil v sebi spolno razbrzdanoost, čeprav za ženske čare nikakor ni bil neobčutljiv.

»Kogar zasučé vsako krilo, res ne more imeti kdo ve koliko soli v glavi. Moški brez volje zame ni človek.«

»Saj res ni. Žival je,« je pribil Trdina. Preblisnila ga je skrita misel, da je v svojih reških časih bil tudi on že na spolzki poti brezvestnih ženskarjev. Morda ga je iz tistega moralnega propadanja rešila le preselitev v »špisarsko« Novo mesto. V tako majhnem kraju je pač težko skrivaj grešiti...

»Vladinovci v Novem mestu se s takim moralno propadlim članom svoje stranke, kakršen je Langer, ne morejo ravno postavljati,« je še ugotovil Rudež.

»Lomijo ga nemčurji, lomijo! Glavar Ekel jih je lahko kar vesel. Sicer pa ga tudi naši narodnjaki prav pošteno lomijo, ne le v Novem mestu, tudi drugod, posebno v Ljubljani. Ali se ti ne zdi, Dragotin, da zija med staroslovenci in mladoslovenci vedno globlji prepad,« je Trdina obrnil pogovor.

»Ampak, kadar gre zares, takrat pa liberalci vendarle potegnejo s konservativci, ali ni res tako?«

»Še je tako, pa ne vem, če bo dolgo. Konservativci preveč koketirajo z našim klerom. Seveda — duhovščina ima na vrvi kmeta. Kmet pa je večina našega naroda. Tistih nekaj mladih meščanskih možičkov, ki se zaletujejo v stare, bo

moralo biti presneto trd boj za svoj politični obstanek. Jaz sem že dostikrat trdil in še trdim: Če hočemo v politiki kaj doseči, moramo biti Slovenci edini, ne razcepljeni na konsevativce in liberalce in še klerikalce in če le mogoče še socialne demokrate, ki sklepajo o stavnkah in sanjajo o revoluciji, če jih le pride pet vkup — tako mi je pravil Hribar v Ljubljani.«

»Prav Hribar in Tavčar sta menda najhujša liberalca in najbolj besno napadata stare.«

»Prvi in najresnejši sovražnik Bleiweisove prilagodljive politike je Levstik, drugi pa urednik »Slovenskega naroda« Jurčič. Oba sta pač poštenjaka tudi v politiki.«

»Ali nisi rekel, da je Jurčič bolan?«

»Da, jetičen, kakor je Hribar. Polovico naših najbolj nadarjenih mož bo pobrala jetika. Pač zato, ker jih nadarjenost žene skozi revščino in hude napore do visokih ciljev. V Ljubljani so se nekaj dogovarjali o leposlovnem listu, ki naj mu postane Jurčič urednik. Pravijo, da bo Stritarjev »Zvon« izhajal samo še letos. Prav bi bilo, da se list izogne Stritarjevemu solznodolinstvu.«

»Res je. »Zvonu« ne bo škodovalo, če ga nova, realistična sapa odnese v Ljubljano med mlajše pisatelje.«

»Le tega se bojim, da bodo le-ti s svojimi liberalizmom list popolnoma odtujili ljudstvu.«

Rudež je zamahnil z roko:

»Ljudstvu? Ljudstvo ne bere »Zvona«. Bero ga le izobraženci. Sicer pa — ne boj se, da bi liberalci v svojem bodočem leposlovnem listu svobodnjaštvo preveč rinili v ospredje. Liberalni advokatje in bančniki se bodo bali, da jih ne razglasijo za brezverce in ne izgubijo svojega najboljšega klienta — kmeta, ki ga vodijo klerikalci, in še naročnike za list, ki ga snujejo, saj bodo med njimi vendarle tudi verni ljudje, kakršen sem na primer jaz.«

Trdina je prikimal:

»Poleg vsega bo bedela nad listom svobodnjakov cesarska, to se pravi ultraklerikalna vlada, ki se ji bodo morali liberalci v vsakem primeru ukloniti, sicer bo list zatrla... Eh! Sedanji liberalizem je pravzaprav tako podoben suženjstvu kakor krajcar krajcarju. Roke in noge ima povezane.«

»Suženjstvo na vse strani!« se je zasmeljal Rudež in izpil svoje vino.

Medtem ko je njegova žena vstala in se ji je Trdina zahvalil za obed, si je Rudež mislil: Če v Ljubljani res osnujejo svobodnjakarski list, jih moram opozoriti na črtice, ki jih Janez piše. Škoda bi bilo, če bi še desetletja ležale v njegovem predalu in čakale, da spiše — če ga sploh kdaj spiše — svoje veliko narodopisno delo o Dolenjski...

Petdesetletnega Janeza Trdino je prevzelo novo veselje do dela in življenja. Profesor Fran Levec, urednik leposlovnega lista, ki so ga v Ljubljani snovali vodilni pisatelji Josip Jurčič, Janko Kersnik in Ivan Tavčar, je po Rudeževem posredovanju povabil Trdino k sodelovanju. K temu ga je izpodbujal v posebnem pismu že Hribar.

Izprva je sicer hotel v Trdini zmagati odpor proti vsemu svetu, odpor samotarja, ki ga po krivem preganjajo.

»Kaj bi se štulil med leposlovce jaz, ki sem znanstvenik!« je govoril prijatelju Vojski, ko mu je pokazal Levčevo pismo.

»Zakaj pa ne? Črtice, ki si mi jih dal brati, so pa kar zrele za tisk. Prepričan sem, da bodo ljudem ugajale.«

»Eh! Nočem, da bi mi kakšen uredniški kritikaster s svojim rdečim svinčnikom brskal po njih.«

»No, saj si poprave lahko prepoveš. Če jim je — kakor piše Levec — kaj do tega, da te uvrstijo med sodelavce svojega novega lista, potem se bodo morali pač sprijazniti s tvojim načinom pisanja.«

»Morda imaš prav. Premislil bom še, kaj naj jim odgovorim.«

Andrejeve besede so odmevale v njem še nekaj dni. Razmišljal je, ali naj se priključi sodelavcem revije, ki jo ustanavljajo voditelji mladoslovenske stranke ali naj — prav zaradi strankarskega političnega nadiha, ki ga bo novi list prav gotovo imel — sodelovanje odkloni. Njegov politični ideal je bil še vedno enotna slovenska stranka. Po njegovem je bila vsaka cepitev po številu že tako šibkih slovenskih moči le Nemcem v prid. Enotnost Slovencev, enotnost Slovanov — le to bi strlo domišljavo oblastnost Nemcev v Avstriji.

Pa ni bil le ta premislek, ki je Janezovo odločitev zadrževal. Mnogo bolj ga je zadrževalo globoko samotarstvo, ki se mu je zadnja leta v svoji zagrenjenosti vedno bolj udajal. Kar bal se je novih zapletljajev, novih razočaranj, če bi se spustil

v nove odnošaje do neznanih ljudi. Saj svet še ni pozabil, da je Janez Trdina — politični kaznjenec! Brskali bodo po njegovem delu in iskali dlako v jajcu...

Ampak v petdesetletniku še ni zamrl njegov življenjski vzor: Vzga-j-a-t-i! Vzgajati mladino, vzgajati ljudstvo, vzgajati ves narod! Ali bi mu delovanje na leposlovnem polju ne dalo najlepše prilike za vzgojno delo? Vsaka njegova pisana beseda bi odmevala v stotinah slovenskih src! Kakor živa skala bi njegovo delo podpiralo temelje narodnega napredka... Ampak če je pomislil na razdrobljenost slovenskih sil, se ga je lotevalo malodušje.

Zamišljeno je hodil po svoji podstrešni sobici sem in tja. Ni se mogel odločiti ne tako ne tako.

Potem se je spomnil, da je čas obeda. Prijel je kučmo in svojo staro pelerino in odšel dol. Na stopnicah je slišal razgovor v veži. Piskajoči glas Kraljevkinine neomožene hčere Rezi je rekel:

»Naša mama niso nič kaj zadovoljni, ker se pojdeš učit šivat v Gradec. Pravijo, da bi se v Novem mestu lahko prav toliko naučila. In profesor je rekel, da se dekleta v Gradcu samo pokvarijo. Mama so zdaj tvojemu potovanju še bolj nasprotni.«

Nizki glas najstarejše Kraljevkinine vnukinje Rohrmanove Mimi pa je odgovoril:

»Stara mama so postali sitni in godrnjavi kakor njihov profesor. Zame se jim ni treba bati. Vem, kaj je prav. In nisem več otrok.«

Trdina je zakašljal. Ženski sta zbežali v Kraljevkinino sobo. Ko je Janez šel skozi vežo, je slišal iz sobe smeh mlade gospodične.

Stopil je v kuhinjo. Na mizi ga je že čakala juha.

»Dober dan, Kraljica!« je hudomušno pozdravil.

Kraljevka, ki je stala pri štedilniku, je odzdravila, ne da bi se ozrla:

»Bog daj!«

Trdina je sedel za mizo in pomilovalno pogledal gospodinjo. Smilila se mu je. Odkar je januarja umrla za jetiko njena sestra Jera, se je Marija Kraljevka močno izpremenila.

»Zdaj sem jaz na vrsti. Najprej mož, potem sestra. Zdaj poberē smrt še mene,« je venomer govorila.

Res je v nekaj mesecih kar zbledela in shujšala. Ni se več tako rada šalila z gosti. Ni več zahajala k njim v pivnico. Ostajala je v kuhinji in bila med delom vsa zamišljena. Če jo je kdo ogovoril, mu je dostikrat le redkobesedno odgovarjala. Zgodilo se je celo, da se je kar zadrila nanj, če jo je zmotil v premišljevanju.

Vsa ta gospodinjina potrnost je močno vplivala na vzdušje, ki je vladalo v hiši. Trdina je izpremembo občutil prav neprijetno. Morda bolj kakor vsem drugim stalnim gostom, ki so zahajali v pivnico, je njemu manjkala Jera, šaljiva, odrezavo jezična starka, polna izvirnih domislic in vsakovrstnih mestnih čenč. Zdaj, ko se je po sestrini smrti še Kraljevka zakrknila sama vase, je postalo Trdini v hiši kar pust.

Ves zamišljen je sedel v kuhinji in samogibno nosil žlico v usta! Od stare gospodinje so mu misli preskočile spet na Levčevo pismo, na vabilo mladoslovencev.

»Ne bom se dal zaslužniti nobeni stranki!« se je glasno odločil, skoraj ježno položil žlico na mizo in vstal.

Kraljevka, ki je pri štedilniku belila cmoke z ocvirki, se je začudeno ozrla.

»Na koga se jezite, gospod profesor?« je vprašala, postavila predenj krožnik s cmoki in mesom ter primaknila še skledo s solato.

Trdina jo je pogledal, kakor da bi se prebudil iz sanj. Ni se zavedal, da je glasno govoril sam s seboj. Spet je sedel.

»Mislim sem, da je že konec obeda,« je zagodrnjal in prijel vilice in nož v roke.

Male poševno stisnjene starkine oči so se zasmejale v stari hudomušnosti:

»Stavim, da ste bili tako zamišljeni, da ne veste, kakšno juho ste pojedli, he, he!«

Zasmejal se je še on:

»No, toliko vem, da je bila dobra,« se je izmotal.

Ko je pojedel, je odšel v čitalnico. Dobil je tam le prijatelja Toneta Kušlana.

»Kaj je novega, pobratim profesor?« je pogledal Kušlan izza časnika.

Trdina ga je ošinil s pogledom skozi svoje svetlo obrobijene naočnike in zamahnil z roko:

»Eh, takšen občutek imam, kakor da bi me ljubljanski radikalci hoteli zvabiti na led, ki se bo zdaj — zdaj vdrl.«

»Kako to?«

»Snujejo nov literarni list in so me povabili k sodelovanju.«

»In ti jim ne zaupaš? Kdo pa so tvoji predvideni sodelavci?«

»Jurčič, Tavčar, Kersnik, Gregorčič, Aškerc — menda tudi Levstik —«

»Ampak — saj to je cvet naših leposlovcev! Takšna družba te vendar ne more speljati na led! Kdo pa bo urednik lista?«

»Slavist profesor Levec.«

»No, boljše družbe si pač ne moreš želeti! Kaj pa še hočeš?«

»Saj sem ti povedal, kakšen občutek imam, če pomislim na to častivredno družbo leposlovcev. Misli si, da stopi gorenjski kmet z grčavko v roki in v zaprašenih okovankah po gladkem parketu pred gospodo v črnih frakih in črnih talarjih. Kaj se bo zgodilo?«

»Hm. Kmet v okovankah bo dvignil grčavko in nemilo udrihnul po frakih in talarjih, da jih izpraši!« se je zasmejal Kušlan.

»Napačna prerokba!« se je namrdnil Trdina: »Na parketu bo kmetu spodrsnilo in usedel se bo na zadnjico. Molel bo vse štiri kvišku, kakor hrošč, ki pade z drevesa. In črna gospoda se mu bo smejala: ‚Kaj pa se mešaš med nas! Ali si pozabil, da si kmet in nimaš svečane obleke?‘ Tako bo, vidiš.«

»Janez, ti si slab prerok! Stavim, da bo tvoja odkrita, čeprav včasih trda beseda učinkovala med polizano gospodo kakor spomladanska sapa, ki zamaje speče drevje, da se prebudi iz zimskega spanja in vztrepeče v novih sokovih, ki bodo dali na jesen nove, zdrave sadove.«

»He! He! Tone, saj postajaš pesniški! Kaj, ko bi se namesto mene ponudil novemu listu za sodelavca?«

»Na vsak način bi ne bil tak ‚trepetun‘ — kakor je nekoč pel Stritar — da bi se bal pograbit priliko in zabrusiti našim pokritim rihtam nekaj krepkih v obraz. Slab ljudski tribun, ki se boji stopiti na govorniško tribuno le zato, ker se je tako raznežil, da se boji vsake sapice. In slab narodnjak, če se ne upa stopiti v prvo vrsto bojevnikov za svoje lastne ideje.«

»Šema! Saj to je ravno, ker se ne morem v vsem strinjati z njimi! Ali bi ti morda hotel postati priganjač oportunistov,

ki prijemajo vsako reč z rokavicami, kričijo in se širokoustijo na ljudskih taborih, potem pa zlezejo pod klop, če jim le vržeš oglodano kost? Ali bi šel z njimi čez drn in strn?»

»Jaz? Dobro me poznaš in veš, da rajši korakam sam, kakor da bi se pomešal med kakršnokoli čredo.«

»No, vidiš. Od mene pa zahtevaš, da se kar na slepo vržem med čredo volkov in tulim z njimi.«

»Nasprotno! Prepričan sem, da boš tudi v čredi po svoje zavijal in prevpil vse druge.«

Trdina je s posmehom pogledal prijatelja:

»Če le nimaš predobrega mnenja o meni!« Vzel je z mize časnik, sedel k drugemu oknu in se zatopil v branje.

Vendar so mu Kušlanove besede še donele v ušesih... Saj res! Ali mu je bilo treba tuliti v politični rog mladostencev? Zakaj bi ne zagrabil prilike in poslal med svoj narod nekaj lepih rožic, ki jih je nabral med ljudstvom, vmes pa vpletel nekaj bodečega trnja, ki se je nabralo zadnja leta v njegovem srcu? Ali se mu ne ponuja edinstvena prilika, da se maščuje nad svojimi preganjalci?

Zvečer, ko se je sestal s prijateljem Andrejem, je povedal:

»Odločil sem se, da predelam nekaj svojih osnutkov v bajke in jih pošljem Levcu.«

»Prepričan sem, da mu bodo ugajale!« se je vzradostil Vojska, ves vesel, da se je prijatelj iztrgal iz svoje, vsemu svetu odmaknjene otopelosti in zagrenjenosti.

Trdina sam je bil svoje odločitve vesel. V kratkem pismu je odgovoril uredniku in se potem takoj spravil na delo. Odbral je nekaj že zasnovanih bajk in pregledal vse svoje zapiske ter pobral iz njih še nekaj stvari, ki mu jih je bila povečini povedala pokojna Jera. Tako je imel za novi list že v decembru pripravljeno lepo zbirko, ki jo je imenoval »Verske bajke«. Seveda so bili to šele osnutki, ki jih je moral za objavo še primerno preoblikovati.

Sam sebi se je čudil, kako hitro se je otresel le prezgodnje starčevske zagrenjenosti, ki se ga je bila zadnje čase že polasčala. Zdaj je videl, da so vendarle še ljudje na svetu, ki zaupajo njegovim silam, čeprav se ne strinjajo popolnoma z njegovo brezkompromisno politično premočrtnostjo in poštenostjo. Zdelo se mu je, da je vsa njegova v bojih izžgana notranjost iznova zaživela. Rahla razburjenost se je tresla

v njem. Dihal je prosteje. Prevzelo ga je novo veselje do dela. Nove sile so vstajale v njem. Pisal je s kratkim opoldanskim odmorom in pičlo urico branja v čitalnici tako rekoč od zgodnjega jutra do večera. Po večerji je v živahnih razgovorih posedel pri pivcih v pivnici in izpil svojo merico — da se je tako oddolžil dobri Kraljevki. Potem pa je šel na sestanek s prijateljem Andrejem in včasih še na kozarec vina ali piva k Jermanu, ki je bil svojo staro gostilno v Ločni prepustil sinu in se preselil v hišo in kočo, ki ju je kupil v Streliški ulici. V hiši je Jerman stanoval ali »užival pokoj« — kakor je rekel — v pritlični leseni bajti na koncu dvorišča pa si je njegova žena Urša, ki kar ni mogla mirovati, uredila spet skromno gostilno za znanee in prijatelje, svoje dolgoletne stalne goste, med katere je prištevala tudi Janeza Trdino.

Redkokdaj, pa vendarle nekolikokrat v letu, je Trdina zašel v Rozmanovo gostilno »Na vratih«. Tam je od preteklega leta, ko je Karel Rozman nenadoma umrl, gospodarila njegova drobna, silno pridna vdova Josipina z lepo hčerjo kodrolaso Mimico in tremi sinovi: eden je bil trgovski pomočnik, drugi mornar, tretji še gimnazijec.

Decembrskega večera je Trdina stopil po stopnicah, ki so vodile s ceste v Rozmanovo hišo. Ko si je vrh njih odkraval sneg s svojih okovank, je prišel po strmih stopnicah s prvega nadstropja najmlajši Rozman gimnazijec Karel s sankami preko ramena. Izpod kučme, pomaknjene nekoliko na uho, so mu silili svetlozlati kodri, modre oči so se mu poredno svetile.

»Dober večer!« je pozdravil Trdino.

»Dober večer, Drago! Ali se boš v temi sankal?«

»Da, zvečer ni toliko ljudi na ulicah.«

»Aha! Ampak če te dobi policaj Pureber, ti izpuli ušesa!«

Mali navihanec se je namrtnil:

»Ne bo tako hudo! Pureber ve, da dobi pri mami vselej frakeljček zelenega, kadar ji pride poročat, kje se sankam. Prav nič se ne bojim tistega pol reberčka!« in skočil je preko stopnic na ulico.

Trdina se je z nasmehom ozrl za njim. Vedel je: Že od nekdaj so vegaste ulice, polne klancev in klančkov dajale novomeškemu paglavcem izvrstna sankališča, ki jih ni mogel zabraniti noben policaj.

Odprl je vrata v pivnico. Gost dim se je valil po njej. Bila je toplo zakurjena, a slabo prezračena. Pri dolgi mizi blizu peči je sedelo več kmetov, ki so se bili na tržen dan zakasnili v mestu. Bili so že dokaj vinski in glasni. V drugi sobi, z obokom ločeni od prve, je bilo pri okrogli mizi zbranih več meščanov, stalnih gostov gostilne »Na vratih«.

Trdina je odložil pelerino in kučmo ter sedel na ogel mize h kmetom — »meščurjem« se je od tistih nesrečnih volitev spet izogibal. Kmetje okrog mize so »profesorja, ki nima šole« vsi poznali. Bili so povečini iz Prečne doma.

»Hej, gospod profesor!« je poklical eden izmed njih: »Zdaj pa vi povejte, če ni res, da je novi naš ministrski predsednik — ne vem, kako mu je že ime —«

»Taaaffe.«

»— no, Kafe — ali ni res, da je cesar temu Kafetu naročil, naj bo vsem avstrijskim narodom enako pravičen?«

»Hm. Ali si morete misliti, da bi nam bil Nemec res kdaj pravičen, pa najsi bo cesar ali minister?«

»Do zdaj so bili kmetu pravični le trije možje,« je pripomnil star kmet, ki je sedel na desni poleg Trdine: »To so bili: Kralj Matjaž, cesar Jožef in Napoleon.«

Trdina se je namrdnil čudnemu čaščenju in ni se mogel vzdržati, da bi kmeta ne poučil:

»No, cesar Jožef bi bil nas Slavjane najraje v žlici vode vtopil. Francoski cesar Napoleon pa je polovil za svojo vojsko v naših krajih na tisoče moških, ki jih je odgnal na vojno v Rusijo. Pobral pa je tudi tako visoko vojno kontribucijo v blagu in denarju, da je naš kmet še tri leta po odhodu Francozov čutil prazen želodec. Stari ljudje še pomnijo veliko lakoto leta 1817. Res pa je, da so Francozi delili enako pravico malim kakor velikim, grofu kakor kmetu.«

»Tako je. Dandanes pa ni pravice za nas. Pravica se je potepala.« je ugotovil starec na drugem koncu mize.

Droban, izgaran možiček poleg njega pa je pristavil:

»Cesarju in njegovim ministrom bi ne bilo težko priznati nam, kar nam gre. Kdor ima vsega dosti, mu je lahko deliti pravico na vse strani. Ampak gospoda nima srca za kmeta. Kmetu bo zmeraj enako hudo na svetu.«

»Tisto pa spet ni res! Zadnjih trideset let se je za kmeta že marsikaj zboljšalo,« je rekel Trdina: »Kmet stalno napreduje.«

»Rad bi vedel v čem!« se mu je porogal kmet.

»No, kar pogledjmo! Najprej se ozrimo po hiši: Namesto ješterla imate že skoraj povsod podnice. Namesto s slamo so strehe krite z opeko. Namesto s trskami svetite s petrolejem ali vsaj z lojenimi svečami. Namesto majčkenih lin, ki vam niso privoščile ne zraka ne svetlobe, ima zdaj že večina hiš nova, večja okna. Oblačite se že skoraj kakor mestni ljudje, moški kadite pipe in smotke, zvečite tobak; ženske pa pijejo pravo kavo. Med mladimi kmalu ne bo človeka, ki bi ne znal brati in pisati —«

»To je vse res. Ampak dosti dobrot, ki ste jih našteli, za nas niso dobrote, ampak škodljive navade in razvade, kmetu v pogubo. Lepša obleka, kajenje, kofetek, draga svečava, šolanje otrok in še marsikaj nam je le v škodo in stroške.«

»Kaj pa napredek v gospodarstvu? Ali tega ne vidite, skrb za dobro semenje, spoznanje vrednosti gnoja, napeljava vode na travnike, obzidana gnojišča, sajenje boljših trt, več koruze, solate in drugega sočivja.«

»Zdaj že sejejo travo!« je pritaknil starec na desni.

»Pa sadno drevje nekateri vedno skrbneje gojijo.«

»Celo hostno drevje že nasajajo.«

»No, vidite! In za boljše pleme goveje živine in prašičev skrbite. Vsega tega pred tridesetimi ali pred petdesetimi leti gotovo ni bilo. Pa še recite, da kmet ni napredoval!«

»Je — v dobrem in v slabem,« se je posmehnil mali možiček: »Navadil se je nepotrebnega kajenja, popivanja v mestnih krčmah, zahajanja v hrvaške šume, na Nemško in v Ameriko. Ženske so se odvadile preje in tkanja in hlepijo po mestnih capah, zaradi cap pa je že marsikatera izgubila svoje poštenje. Po vaseh je vedno več vlačug, ki jih pred petdesetimi leti še ni bilo. Čim bolj sili kmet v pokvarjeni svet, tem več gnoja prinaša domov na podplatih. Spolne bolezni v novejših časih med kmeti niso redka prikazen.«

»Postopanje in potepanje tudi ne. Zgodi se celo, da fant ali dekle uide od doma in se pridruži Ciganom,« je ugotovil starec.

»Hm. Napredek v civilizaciji ima svoje dobre in svoje slabe strani,« je prikimal Trdina: »Splošno pa se naše ljudstvo vendarle počasi vzpenja iz teme v luč. In ko bo kmet znal izkoristiti vse sile svoje zemlje, mu ne bo več treba hoditi v tujino in ne obupati nad sadovi svojega dela. Seveda bo treba za takšno smotrno obdelovanje zemlje, gojenje drevja in živine in sploh za dobro urejeno gospodarstvo še mnogo izobrazbe in šolanja in temeljite mednarodne izmenjave novodobnih izkušenj.«

Kmetje so utihnili in se začudeno ozrli v učenega moža, ki je vedno trdil, da je kmečkega rodu, da se šteje za kmeta, pa je včasih vendarle zašel v mislih na pota, kamor so mu težko sledili.

Tišina je Janeza neprijetno presunila. Zavedel se je, da je izgubil stik s preprostimi ljudmi okrog sebe. Za trenutek je občutil prepad med seboj, izobražencem, in med ljudstvom, ki se ga je držala zemlja. S silo se je otesel tega občutka in si mislil: Injekcija iz sveta izven njihovega obzorja jim nič ne škoduje. Naj kar razmišljajo o njej. Drugič jim zvezo med napredkom sveta in njihovim delom še bolj natanko razložim. Nocoj moram še pripraviti pošiljko svoje bajke za »Ljubljanski Zvon«.

»Plačam!« je poklical natakario in vstal.

Ko je zunaj zavil okrog ogla, je v tišini zimskega večera zaslišal razposajeno kričanje otrok, ki so se sankali od proštije po Mačji ulici navzdol. Malo je manjkalo, da se niso sanke z dvema dekletoma zaleteli vanj. S smehom in vriskom sta deklici zavozili v kup snega in se pobirali iz njega, ko je Trdina stopil mimo.

»Oho! Saj mi se nekoliko poznamo!« ju je nagovoril. Bili sta Rohrmanovi najmlajši, Fanči in Lojzka.

V zadregi sta ga pozdravili in se otesli snega. Od proštije navzdol je s huronskim vpitjem prisankal njun bratranec Karel. Spretno sta odskočili s sankami vred, da ni trčil vanje. Z vriskom so se spet vsi trije pognali navzgor.

Tedaj se je zgoraj v proštiji odprlo okno in globoko doneči vikarjev glas se je zadrł:

»Kričači nesramni! Takoj domov! Kdo pa vas bo poslušal ves večer!«

Ozrli so se navzgor proti strogemu vikarju, potem navzdol proti Trdini, ki se je muzal v svoj visoko potegnjeni šal in z zanimanjem čakal, kako se bo zadeva končala. Otroci so se ustavili. Dvanajstletna živahna Fanči je zagodrnjala svoji dve leti starejši sestri Lojzki:

»Domov morava! Poglej tistega sitneža tam spodaj! Zatožil naju bo stari mami, če ne ubogava gospoda vikarja.« Govorila je dovolj glasno, da jo je Trdina razumel.

»Vikarja se nič ne bojta!« ju je poizkušal zadržati bratranec: »Vsak večer tuli na nas, sankache, pa se ne zmenimo zanj.«

»Vikarja se ne bojiva, ampak mama nama bodo vzeli sanke, če naju bo kdo zatožil.«

»Eh! Ženske ste kakor zajci!« je mali Karel zaničljivo zamahnil in jo moško ubral po klancu navzgor. Dekletci pa sta se vrnili.

»Aha! Rohrmanca ima svojo otročad kar dobro v strahu,« si je mislil Trdina. In čeprav je sovražil vse nemčurje, še najbolj pa zaslepljene narodne ubežnike, med katere je štel tudi lepo Rohrmanco, mu je bila ta ženska vendarle všeč. Že deset let se je s svojo številno otročadjo hrabro prebijala skozi življenje. Odločno je vodila gospodinjstvo in gospodarstvo doma in na pristavi, nosila dninarjem malico na njive in v vinograd, da je nadzorovala delo, nadzorovala je hlapca pri delu v hlevu, v svečarni in milarni, pomagala služkinji pri kuhi in vmes vzgajala svojo mladež. Bila je na nogah od zgodnjega jutra do poznega večera.

»Ni mi žal, da sem jo trdo in strogo vzgajala,« je nekoč rekla Kraljevka, ko je govorila o trdem delu, v katerega je življenje pahnilo njeno hčer: »Če bi jo bila razvadila, bi zdaj omagala in obupala. Tako se pa še kar nekako drži.«

Čeprav Kraljevka tega ni nikoli priznala, je bila vendarle ponosna na svojo najstarejšo. Le zaradi materinščine sta si bile s hčerjo včasih še vedno v laseh. Toda zadnja leta sta Rohrmanco izpreobračala tudi že oba sinova Rudolf in Viktor, ki sta zrastle v krepka narodnjaka, svoji zavedni stari materi v veselje. Dosledno sta z materjo in sestrami govorila slovenski in se udeleževala vseh čitalniških prireditev.

Viktor, ki je doma prevzel milarno, je bil pod predsedstvom notarja dr. Albina Poznika celo izvoljen za reditelja veselic v Čitalnici.

»V fantu je moja kri! Ne bo se izneveril slovenskemu rodu,« je ponosno rekla Kraljevka, ko ji je Trdina povedal, da so mladega Viktorja — Trdina je rekel Zmagoslava — izvolili v čitalniški odbor.

DRUGI DEL

DRUGI DEL

Breždomec

Leta 1881.

Skoraj vso pomlad je Trdina marljivo nabiral gradivo za svoje narodopisno delo. Prepotoval je vso Dolenjsko po dolgem in počez. Doma je bil malokdaj in le toliko, da je nadaljeval pisanje bajk, ki so začele izhajati v tretjem zvezku »Ljubljanskega Zvona«. Dom pri Kraljevki mu ni bil več tako všeč kakor nekdanj. Gospodinja je od Jerine smrti dalje bolehal, ves pogum in vsa dobra volja sta jo minila. Dan za dnem je govorila o svoji visoki starosti in bližnji smrti! S težavo je opravljala gospodinjske posle. Trdina je imel neprijeten občutek, da je v hiši odveč in v nadlego. Največkrat je odpovedal kosilo in večerjo z izgovorom, da pojde kam daleč in se vrne šele ponoči. In ni ga bilo ves dan.

Včasih je prečepel od jutra do večera v novi Jermanovi gostilni, v pritlični bajti, ki je bila z vrtom spojena z visokopritlično stanovanjsko hišo v Streliški ulici. Jerman je bil hudo bolan in je mnogo polegal. Vedno huje je pritiskala nanj jetika. Trdina je ure in ure posedal pri njegovi postelji in mu pripovedoval o dogodkih v svetu in o zanimivih odlomkih iz svojega obširnega branja.

Jerman, dasi neizobražen človek, je bil vendarle toliko naravno nadarjen in življenjsko razgledan mož, da je svojega pobratima Janeza prav rad poslušal. Dostikrat je tudi on povedal Trdini kaj takega, da je prijatelj izvlekel iz žepa svinčnik in vedno pripravljeno beležnico in si zapisal, kar je mislil, da mu bo še kdaj prav prišlo.

A prišel je čas, ko je dolgo govorjenje Jermanu škodovalo in mu izsiljevalo moreč kašelj.

»Bolje bo, če danes ne greste k njemu,« je nekega dne v maju rekla krčmarica: »Govorjenje ni dobro zanj, pa tudi za vas ne. Lahko bi bolezen nalezli, če vedno govori in kašlja v vas.«

»O, zame jetika ne mara. Koliko je bilo že jetičnikov okrog mene, pa so moja pljuča še vedno zdrava. Gorenjska grča sem,

ki je nobena bolezen ne poseka. Moja pljuča se sproti prevetrijó zunaj v gozdovih. Jetika pa se najrajši loti takih ljudi, ki živijo med zidovi.«

»Menda res,« je prikimala in izpod od joka oteklih vek pogledala zdravo zagorelega gosta. Spomnila se je, da se je bržčas že od jutra potikal po gozdovih v okolici in rekla: »Nekaj kurje obare imam še. Ali bi jo jedli, gospod profesor?«

»Jedel, če jo imate res kaj odveč.«

Prinesla mu je poln krožnik in še velik kos kruha zraven. Ko je izpil še svojo merico cvička in plačal zapitek, ni hotela sprejeti denarja za jed.

»Saj sem vam jo sama vsilila,« se je branila in ga spremila do hišnih vrat. Tam mu je prišepetala: »Zdravnik je rekel, da ne bo preživel nocojšnje noči.« In glas se ji je potresel.

Trdina je ježno trznil z glavo:

»Ne poslušajte zdravnika! Jaz ga še nikoli nisem klical ne k sebi ne k svoji družini. Če ima France dovolj trdno naravo, bo premagal napad bolezní, če prihaja k njemu zdravnik ali ne. Koliko ljudi sem poznal, ki so bili jetični, pa so spet ozdraveli in še dvajset let živeli. Dokler France živi, ni treba obupavati!«

Stisnil je dobri ženi roko in brž odšel. Ni hotel pokazati, da so se tudi njemu zasolzile oči v strahu za dobrim prijateljem.

Tisto noč Jerman res še ni umrl, toda nekaj dni pozneje ga je stisnilo.

Prav tisti čas se je Kraljevka odločila:

»Zaprta bom gostilno. Kar potrebujeva za življenje medve z Rezi, nama bo že dajalo posestvo: njive, travniki, vinograd in gozd. Več pa namā ni treba. Saj sva bolehní. Zakaj bi se pehali še z gostilno.«

To je pri zajtrku povedala Trdini in on je razumel, da si bo moral poiskati drugo stanovanje. Še tisto popoldne se je dogovoril v gostilni pri Brunnerju, da mu za majhen denar dado postrešno sobico v hišici poleg gostilne in hrano.

Opoldne je Kraljevki oznanil:

»Preselil se bom, gospa. Vidim, da ste bolehní in si želite miru, česar vam ne more nihče zameriti. Dobil sem že sobico in hrano pri Brunnerjevih. Večno vam bom dolžnik za vse,

kar ste mi dobrega storili. Kar sram me je, da sem toliko časa izrabljal vašo dobroto.«

»Kaj govorite!« ga je starka skoraj surovo zavrnila: »Saj vas ne gonim iz hiše!«

»Vem, gospa. Ampak — glejte! — vsa leta sva se dobro razumela. Bili ste mi kakor dobra mati. Ali naj se ob ločitvi spreva?«

Pogledal jo je tako proseče, da se ji je otajalo zadnje čase zagrenjeno in proti grobu obrnjeno srce. Nasmehnila se je s svojim starim hudomušnim nasmehom in zagrabila roko, ki ji jo je ponujal:

»Vem, postala sem bolehnna in sitna. Saj sem stara šestinsedemdeset let! Ne morete se več dobro počuti ti v moji hiši. Tudi ne morem tako lepo skrbeti za vas, kakor je skrbela moja sestra. Preveč imam dela in opešale so mi moči. Ampak povedati vam moram, da sem vas imela rada, kakor bi imela lastnega sina, če bi mi ga bil bog dal.«

»Srčno se vam zahvaljujem za vse!« je Trdina še enkrat stisnil starki desnico in šel.

Na vratih se je še ozrl in rekel:

»Nocoj pod večer bom preselil svoje stvari.«

»Prav, gospod profesor.«

Trdini se je bilo v desetih letih nabralo toliko rokopisov in knjig, da jih je moral s platnenim kovčkom, ki mu ga je posodila Kraljevka, dvakrat prenesti. Ko je poslednjikrat zaprl za seboj velika vrata s svetlimi bakrenimi rozetami, se mu je zdelo, da so se zaprla za njim vrata posebnega oddelka njegovega samotarskega življenja. Zdelo se mu je, da je spet brez doma.

Podstrešna sobica pri Brunnerjevih ni bila tako prijazna kakor Kraljevkina. Bila je temnejša, ker so okna tičala v globokih strešnih izpuštih. Razgled je bil obrnjen na dvorišče oziroma na ozek vrt z nekaj gredicami, ograjen z gostilniškim kegljiščem in svinjskim hlevom. Vsak večer je ure in ure odmevalo razbijanje kegljaških krogel za leseno pregrado. Z gostilniškega vrta pa je preko hlevske strehe donelo petje in kričanje pijancev.

Trdina je lahko pisal le v zgodnjih jutranjih urah. Še takrat se je najrajši umaknil direndaju Brunnerjeve hiše in se zatekel k Urši Jermanci, ki mu je na svojem lepo gojenem

vrta pripravila mizo in klopco v senci stare slive. Tja je zahajal takoj po zajtrku, razprostrl po mizi svoje papirje in pisal. Daleč naokrog — da bi ga ne zmotila — je prišla Jermanca po zelenjavo na vrt, jo otrebila na kupu v kotu vrta in se vrnila v gostilniško kočo, ne da bi gosta nagovorila. Le skrivaj je včasih skozi kuhinjsko okno pogledovala po njem.

Proti poldnevu je pospravil papirje in prinesel stekleničko tinte in gosje pero na kuhinjsko okno.

»Zbogom, mamka Jermanova! Po kosilu se vrnem, če smem. Doma nimam miru, da bi pisal.«

»Kar pridite, gospod profesor! Pri nas vas ne bo nihče nadlegoval.«

In prihajal je vse poletje dan za dnem, teden za tednom. Ob vročih popoldnevih si je naročil vrček piva ali merico hladnega cvička, Urša pa mu je marsikdaj postregla še z dobro domačo klobaso, krožnikom jagod ali s kakšno svojih kuhinjskih dobrot. Navadil se je na njeno tiho, nevsiljivo skrb. Kar dolgčas mu je bilo, če je kakšne dni zaradi slabega vremena ostal doma. Če ne prej, zvečer je gotovo stopil v Jermanovo gostilno, kamor je zahajalo še nekaj drugih starih gostov, posebno kmetov iz Šempetra in Mačkovca.

Ko ga je hladna jesen pregnala z vrta, pa je nekoč rekel Urši, ki je gnetla testo v kuhinji.

»Ves sem že obupal zaradi direndaja pri Brunnerjevih. Tisto nesrečno kegljišče me vsak večer tolče po glavi in mi prežene spanje. Včasih ne morem zaspati do jutra. Najrajši bi se preselil kam drugam. Le hrane bi ne dobil povsod tako dobre in poceni.«

Na obraz Urše Jermanove je legla zadrega. Povesila je pogled in rekla tipaje:

»Vi seveda zahtevate gosposko opravljeno sobo?«

»Gosposko? Prav nič mi ni do kakšne gosposkosti. Posteljo, mizo, stol in omaro — to je vse, kar si želim. Predvsem pa mir, da lahko delam.«

»Urša je pokrila zgneteno testo s skledo in prijela pehar jabolk, da jih nareže za zvitek. Po kratkem obotavljanju je dejala:

»Mir bi pri nas že imeli. Le soba ima neometan strop in moje pohištvo je delal kmečki mizar.«

»Vi bi mi hoteli oddati sobo, mati Jermanca?«

»Hotela že, ampak —«

»S hrano?«

»Tudi s hrano.«

»Koliko pa bi zahtevali za oboje?«

»Toliko, kolikor mi plačujejo dijaki, ki jih imam na stanovanju v dveh večjih sobah. Po deset goldinarjev. Če vam je pa preveč —«

»Kaj preveč! Saj plačujem zdaj dvanajst. Toliko in še več rad dam tudi vam.«

»Ne, ne. Nikakor ne. Deset bo dovolj za sobo, hrano in postrežbo,« se je branila Urša vsa zardela.

»Dobro. Pa udariva!« ji je Trdina pomolil roko, ves srečen, da se mu je izpolnila skrivna želja. Vedel je, da bolj skrbne in poštene gospodinje ne bi mogel dobiti.

Urša je v zadregi položila svojo izdelano kmečko roko v njegovo gladko gosposko.

»Velja!« je rekel Trdina: »Prvega se preselim.«

»Ali hočete videti sobo?«

»Zdajle ne utegnem. Moram iti na kosilo. Tudi vi imate delo. Pokažite mi sobo popoldne, ko ne boste imeli gostov.«

»No, prav. Pripravila bom za vas tisto sobo, ki sem jo doslej imela jaz. Ločena je od drugih in najbolj mirna. Sobo, ki je v njej ležal moj pokojni, zdaj belijo. Tista bi bila za vas pretemna, ker stoji pred oknom drevo. Moja soba pa ima troje oken. Saj vem, da imate rajši svetlo sobo, čeprav ima neometan strop.«

»Seveda. Svojih oči, ki že tako niso dosti prida, ne mučim rad v temi.« Popravil si je naočnike na nosu in odšel.

Sredi popoldneva se je spet oglasil v gostilni. Jermanca je v kuhinji ribala pod.

»Takoj končam, gospod profesor,« je rekla, ko je stopil na kuhinjski prag. Zlila je lug na še neumito krpo tal pred pragom in zašumela s ščetko po njej.

Trdina je odskočil v vežo.

»Na vrtu vas počakam,« je rekel in stopil čez stopnice na vrt. Oktobrsko sonce je oblivalo grede, da so žarele v živih barvah: tu porumeneli fižol na vegasto povešenih prekljah, vmes debele svetlozelene zeljnate glave, pa spet greda živobarvnih aster in cinij, ob robu pa veliki grmi georgin in dalij in krizantem in tam zadnji rdeči paradižniki — novodobni sadeži,

ki so ga v tistih letih zanesle na Kranjsko »Vipavke«, ženske, ki so z vozovi prihajale s Primorske in z jerbasi na glavi raznašale po deželi zgodnje primorsko sadje, semenje in sadike. Velika češnja in nekaj že obranih sliv in jablan je na pol zakrivalo staro stanovanjsko poslopje, z vrtni strani podobno gradiču — nekdanjo pristavo mestnega, prej Cojzovega stolpa. V pritličju so bile kleti in drvarnice — morda nekoč tudi hlevi z arkadami spredaj — na desni strani v prvem nadstropju ali visokem pritličju pa se je bleščalo steklo v oknih velikega zaprtega hodnika, ki je od treh strani obkrožal majhno kuhinjo.

»Na tistem hodniku se boste še pozimi lahko sončili,« je pokazala Urša profesorju, ki si je ogledoval hišo, čeprav je bil že nekajkrat v njej, ko je obiskoval pokojnega gospodarja.

»Gledam, kje so okna —«

— vaše sobe? Ta so pa na drugem oglu, obrnjena proti ulici in kasarni in Ragovemu logu. Kar tukaj pojdiva skozi klet v hišo!«

Peljala ga je skozi stare mogočne oboke v vežo in po stopnicah naravnost v prvo nadstropje. Velika dvokrilna vrata na desno so vodila v večji dve sobi, kjer je stanovalo nekaj dijakov, vrata nasproti stopnic pa v nekdanj gospodarjevo sobo; na koncu hodnika je gospodinja odprla manjša vrata na levo in rekla:

»To je tista soba, če vam bo všeč.«

Dve stopnici sta peljali v sobo navzdol. Trdina je stopil po njih in se ozrl. Soba je bila res svetla, saj je imela dve manjši okni na ulico z razgledom preko ulice na sosedov vrt, visoko, zgoraj zaokroženo okno pa je bilo obrnjeno proti drugemu koncu Jermanovega vrta in proti sosedni hišici, ki je bila last sodnega sluga Andresa. Poševno mimo sosedove hišice se je odpiral razgled proti drevoredu ob stari »kasarni« in proti gozdu onstran Krke. Strop sobe je bil nizek in sestavljen iz debelih, že več stoletij starih očrnelih navzkrižnih tramov. Pohištvo je bilo navadno, kakor ga je pač zbil kmečki mizar. V levem kotu je stala postelja s posteljno omarico, sredi sobe miza s štirimi stoli, na desno pa enokrilna omara. Med oknoma proti ulici je bila starinska skrinja, blizu tretjega okna pa kolovrat.

»Pohištvo bo kar ostalo, le namesto skrinje bom postavila mizo, na kateri boste lahko pisali, in kolovrat bom vzela s seboj, pa vam obesim na tisto steno ogledalo svojega pokojnega in podenj postavim umivalnik.«

»Prav. Soba mi je kar všeč. Upam, da bova tudi drug z drugim zadovoljna,« se je hudomušno posmehnil Trdina.

»Dovolj let se poznavam,« je resno prikimala Urša Jermanova in dostavila: »Še danes vam sobo uredim in se preselim iz nje. Od jutri naprej pa ob deževnem vremenu lahko že delate v njej, če vam je tista pri Brunnerju preveč nemirna. Tudi vaše stvari lahko počasi znosite sem. Prvega bo šele čez štirinajst dni. Saj vam meni ne bo treba dotlej nič plačevati. Vseeno mi je, če pišete na vrtu ali tukaj v sobi.«

»Za enkrat bi ostal rajši na vrtu. Le če bo deževalo, se bom morda preselil v sobo, kakor ste mi prijazno dovolili.«

»No, kakor vas je volja, tako si uredite. Zdaj pa mi ne zamerite, vrniti se moram. Gostilno sem kar zaklenila.«

Trdina se je poslovil s srečnim občutkom, da je spet našel dom.

»Lahko vam tukaj odklenem vrata,« je Jermanca rekla v veži in že je obrnila ključ v vežnih vratih, ki so bila vedno zaklenjena.

»Hvala! Na svidenje!« je še enkrat pogledal v mirne sive oči, ki so sijale v dobroti. Nekaj globoko materinskega je bilo v njih. Nekaj, kar ga je objelo s toplo domačnostjo in ga spominjalo na njegovo mater.

V prihodnjih dneh je polagoma znosil vse svoje knjige in rokopise na novo stanovanje. Knjige je razporedil na omari in na polici, ki jo je nekega dne našel nad »pisalno« mizo.

»To si imenično napravila, dobra Urša!« je šepetal sam pri sebi, odložil na stol še en zavoj s knjigami, jih odvil in razpostavil po polici. Ker je zunaj deževalo, je kar sedel pred mizo in razprostrl po njej svoje zapiske in rokopis. Nasmehnil se je, ko je zagledal pred seboj na mizi tinto in gosje pero, ki ju je redno spravljal na gostilniško kuhinjsko okno.

»Spet Ūrša!« si je mislil in se že zatopil v pisanje.

Med pisanjem se je ozrl proti oknu in se zavzel: Med okni je zagledal cvetlične lončke s pelargonijami in fuksijami. Zmajal je z glavo in nasmeh mu je razodeval zadrego:

»Saj me bo preveč razvadila!«

Še nikoli ni Trdini šlo pisanje tako od rok kakor tiste čase, ko se je preselil v novo stanovanje. V mirnem zatišju toplo zakurjene sobice so mu pod peresom rastle pisani šopki čudovitih bajk, ki jih je deloma nabral med ljudstvom, deloma natrgal v vrtu svoje lastne domišljije. Urednik »Zvona« Levec se mu je za pošiljke ves srečen zahvaljeval in izpodbujal pisatelja s poročili o navdušenju, ki so ga bajke žele pri bralcih.

Toliko sreče in veselja do dela Trdina že dolgo ni občutil.

»Tako mi je, kakor da sem se iz mrzlih, zoprnih viharjev in nalihov rešil v toplo sobo in mehko posteljo,« je rekel nekega večera prijatelju Andreju, ko sta se sešla v drevoredu ob vojašnici, kjer sta se sestajala, odkar je Trdina stanoval pri Jermanci.

»No, no! Zdi se mi, da ti je tak občutek pričarala predvsem topla skrb, ki te z njo obdaja tvoja nova gospodinja. Ali nisi rekel nekoč, da jo je sama dobrota?«

Trdina je presenečeno pogledal prijatelja.

»Da — morda...« je potem obotavljaje se priznal: »Res lepo skrbi zame in vse opravi tiho in nevsiljivo. Zjutraj, ko vstanem, me čaka na štedilniku zajtrk in vroča voda, da se lahko zaklenem v kuhinjo in umijem od glave do nog, ker je ona takrat že pri delu v gostilni. Ko se vrnem z jutranjega izprehoda, dobim že lepo pospravljeno, prezračeno in zakurjeno sobo. Medtem ko drugi gostje in dijaki, ki jih ima na stanovanju, jedo v pivnici, pripravi meni južino in večerjo v gostilniški kuhinji.«

»Najbrž zato, da drugi ne vidijo posladkov, ki jih dolaga tebi,« ga je podražil Andrej.

»Že morda,« je priznal Trdina nekoliko v zadregi.

»Ali pa te rada vidi v svoji bližini.«

»Dolgčas ji je po možu, to je menda res. Same jo je strah. Še služkinje nima, le postrežnico.«

»Pazi, prijatelj! Takale usmiljenja vredna vdova ti utegne postati nevarna!«

»Eh, lepo te prosim! Menda ne misliš, da bi se mogel zaljubiti v tako preklasto žensko!«

»Zakaj pa ne? Mož najinih let presoja ženske drugače kakor dvajset let mlajši moški. Zaljubiš se lahko v vsako frfro,

za zakonsko ženo pa si je ne poželiš. Frfre so zahtevne in potrebujejo očetovsko dobrega moža. Mi, zreli moški, pa smo povečini kakor veliki otroci in si želimo materinsko skrbnih žena.«

Trdina je prijatelja molče pogledal, odgovoril mu pa ni. Le mislil si je: Seveda! Andreju je lahko filozofirati o ženskah. Vzel je svojo Berto iz ljubezni in menda se ni nikoli kesal. Berta je mirna, ljubezniva žena, vzorna mati dveh zdravih dečkov in skrbna gospodinja. Blagor Andreju! Saj v svojem zasebnem življenju ni poizkusil še nič hudega... Jaz pa — meni gre vse narobe. Moja prva ljubezen Radoslava — Francka Staretova se mi je odrekla in si izbrala samsko življenje. Drugemu dekletu, ki me je resnično ljubila — Ceni Somšičevi — sem se bedasto sam izneveril in vzel neljubljeno dekle za ženo — Francko Volšakovo... O, še danes me peče vest, ker sem tako brezsrčno ravnal z ženo, ki mi je podarila dva otroka. Dobra usoda je vse tri iztrgala iz mojega življenja — saj jih nisem bil vreden. Tista leta na Reki sem živel precej razvratno življenje. Trma in nestrpnost sta mi preprečili srečo z drugo žensko, ki sem jo v življenju resnično ljubil — z Zinko... Ne, jaz nisem moški, ki bi mogel osrečiti žensko — kaj šele zakonsko ženo! Kakor zaletav otrok sem...

Da spravi pogovor v drugo smer, je rekel:

»Levec mi je pisal. Jezi se na našega tiskarja Ivana Krajca, ker mu ne pošilja knjig, ki jih založi, na ogled, da bi jih razglašal v »Zvonu«.

»Saj to res ni prav.«

»Seveda ne. Potem pa Lipež Haderlapež v »Slovcu« očita »Zvonu«, da nalašč molči o novih slovenskih knjigah.«

»Veš kaj? Zdi se mi, da postaja klerikalna gonja proti naprednim listom vedno hujša.«

»Saj tudi je. Sovraštvo kar srši iz njih. To je vse zasluga teh zagrizencev pri 'Slovcu': Marn, Kržič, Alešovec in tisti Lipe Haderlap, ki se je menda že opletal okrog liberalca Hribarja, dokler mu ni dal brce.«

»Lipe Haderlap — kako more imeti nekdo tako značilno ime! Lipe! Tako pravimo bedaku. In Haderlap! To bi se reklo po naše prepirljiva cunjia.«

»Prepirljiv je res. In cunjast pijanec tudi. Služi tistemu, ki ga primakne bliže pijači. Tistega, ki mu je prej dobroto izkazoval, pa zasuje s psovkami.«

»Še dobro, da Slovenceve peteline zadržuje roka miroljubnega škofa Pogačarja. To je res naroden mož. Koliko si je prizadeval, da spravi Wolfov slovensko-nemški slovar s slepega tira! Pa se mu ni posrečilo.«

Trdina je prikimal:

»Hribar mi je povedal, da je Pogačar uredništvo slovarja spet ponudil Levstiku. Ampak Levstik trmasto vztraja na svojem načrtu za obširen znanstveni slovar in je ponudbo za krajši, poljudnejši slovar v obsegu Wolfovega nemško-slovenskega odklonil.«

»Levstikove trme nihče ne stare.«

»Jaz pa mislim, da Levstika razumem: Če ne bomo izrabili Wolfovega fonda, Slovenci nikoli ne spravimo vkup toliko denarja in energije, da si omislimo velik, znanstveno zasnovan slovar. In prav v političnem zatišju zadnjih let, ko so se mladoslovenci in staroslovenci združili v odporu proti socialnodemokratskim delavcem, ki so se začeli uveljavljati na taborih, prav v tem času 'slogaštva' bi bila prilika za vzajemno delo vseh naših znanstvenikov. Seveda Levstik sam bi dela ne zmogel, čeprav je morda dandanes naš najboljši jezikoslovec — dasi le amater. Sicer pa so mi pravili, da se je že lansko leto na pobudo dr. Vošnjaka začelo spet nekaj plesti okrog slovarja. Menda vodi slovarski odbor vseučiliški profesor dr. Gregor Krek. Upam, da ne bo spet vse skupaj zaspalo ali se razbilo ob previsoko letečih načrtih.«

»No, vsekakor bi bil boljši vrabec v roki kakor golob na strehi.«

»Hm. Recimo.«

Naletavati so začele velike mokre snežinke in prijatelj sta se kmalu poslovila.

Andrej je krenil proti domu, Trdina pa si je otrkal sneg s škornjev in vstopil v pritlično kočico, kjer je krčmarila Jermanca. Odšel je naravnost v kuhinjo in odprl vrata brez trkanja.

»Dober večer, mati Jermanca!«

»Dober večer, gospod profesor! Jej, kako ste zasneženi!«

»Saj sem res. Otresem si sneg v veži,« je rekel in si mislil:

Neroda sem, ker se sam ne spomnim, da bo morala še nocoj ribati pod, če ji napravim po kuhinji luže z zaplatami snega!

Stopil je nazaj in snel pelerino z ramen in kučmo z glave. Ko je v veži otresel sneg na opečnata tla, se je vrnil in obesil pelerino in kučmo na kljuko za vrata.

»Zdaj ga bo pa namedlo! Kar v cunjah pada izpod neba.«

Ošinila ga je s hudomušnim pogledom in rekla, medtem ko je postavila večerjo predenj:

»Saj je čas, da tudi v nebesih pometajo, ko se bližajo prazniki.«

Snel si je rosne naočnike in jih obrisal z velikim, rdečim kmečkim robcem. S krátkovidnimi očmi je pomežikal proti njej in resno odgovoril:

»Res je. Ampak pravzaprav je nebeška mati zanikrna gospodinja, če pometa šele pred rojstnim dnevom svojega sina, vse leto pa le z vodo škropi, da se prah ne kadi nebeščanom pod nos. Saj se ji nabere po nebeških tleh že skoraj toliko blata kakor stari Zrimškovki v njeni zidnici na Trški gori.«

»Ali tista Zrimškovka tudi dostikrat ne pometa?«

»Sploh še ni vinskega hrama nikoli pometla, odkar si je pred leti dala napraviti lesene podnice. Boji se, da ji ljudje z okovanimi čevlji ne bi raztrgali podnic. Rajši jih zakriva s čevelj visokim blatom, ki so ji ga nanosili znanci in kupci.«

Urša se je glasno zasmejala. Vzela je krožnik s police, ga pri štedilniku napolnila z žganci in mlekom in sedla na drugi konec mize.

»Nisem še utegnila večerjati.«

»Tako je prav. V dvoje tudi meni bolj diši.«

Čutil je, da je zardel, ker se je spomnil na Andrejevo namigavanje. Izpod čela je skrivaj pogledal na krčmarico. Tudi ona je v tistem trenutku dvignila pogled, pa ga brž povесila na svoj krožnik. Odrezal si je zalogaj kuhanega suhega mesa in ga nesel v usta. Potem je zajel še žgance in kislo zelje in si mislil: Mene krmi z mesom, sama se zadovolji z mlekom poleg žgancev. Vem, da jedo njeni dijaki v pivnici le žgance in zelje... Andrej ima prav. Menda se je dobra Urša res zaljubila vame... Naposled pa — zakaj ne! Mlajša je od mene. In niti jaz se s svojimi enainpetdesetimi ne čutim star. Tako vestno in lepo kakor ona bi zame ne skrbela nobena druga.

Toplo gnezdo in skrbna žena je vendar edino, kar mož mojih let še pričakuje od življenja...

Nenadoma je odložil vilice in nož, iztegnil desnico po mizi proti Urši in odločno predlagal:

»Vzemiva se!«

Ustrašila se je, da ji je žlica padla na krožnik nazaj in je mleko oškropilo njo in njegovo roko. Potem, ko je videla njegov resni pogled in odločno iztegnjeno desnico, je zajecljala:

»Saj — saj — jaz sem pre-preveč neumna za vas!« Vsa obupana ga je gledala.

Zasmejal se je:

»Urša! Saj vendar ne zahtevam, da bi pisali učene knjige! Iščem le dobro ženo in topel dom!«

Prisrčen nasmeh je zamenjal zadrego in obup na njenem zagorelem obrazu. Še enkrat ga je prodorno pogledala, nato pa počasi in s premislekom položila svojo izdelano roko v njegovo mehko, gosposko.

»Topel dom? Tega vam pa lahko dam.«

»Ti lahko dam — reče nevesta svojemu ženinu. Ali ne?« je Trdina stisnil Urši roko in dodal: »Meseca maja se poročiva, če ti je prav.«

»Prav,« je preprosto odgovorila in od velike razburjenosti in sreče se ji je oko orosilo.

Rada me ima revica — je izpreletel Trdino mešan občutek moške samovšečnosti in — sramu zaradi jasne zavesti: Moje srce je prazno. V zameno za njeno ljubezen ji nimam kaj dati...

Toda — kakor vedno — se je hitro dvignila njegova samozavest: Dam ji svoje ime in dvignem jo z družabnega položaja kmečke krčmarice na stopnjo profesorjeve žene. Ali ne bo to dovolj?... Sicer pa — oba sva že dovolj stara in »pametna«.

On, ki si je vedno domišljjal, da je pravi demokrat, ki je v svojih »Spominih« celo napisal, da je bil demokrat že v otroških letih — on, sin kmečkega rodu, se ni zavedal, kako smešno in meščansko krivično je presojal svoje stališče revnega izobraženca, ki je posvečal delu komaj desetino svojih zdravih sil, proti stališču žene istega rodu, le — kljub slabotnosti — neskončno bolj delavne in vse svoje sile posvečujoče uspehom, ki jih je širokopotezno hotela podariti ljubljenu možu — nezavednemu egoistu.

Pravzaprav se niti on niti ona nista zavedala teh resničnih medsebojnih odnosov. Tisočintisočletna ženska zaslužnjenost in sodobna buržujska moška domišljavost jima je zastirala jasen pogled in pravično presojo njenega družabnega položaja in njune človeške vrednosti.

Mirno je Trdina odtegnil Urši svojo desnico, spet prijel za pribor in pojedel večerjo do konca. Urša pa je s težavo premagala veliko razburjenost svojega srca, potlačila ganotje, skrivaj z roko obrisala solze, ki so ji zdrknile po licih in le s težavo goltala jed, ki se ji je ustavljala v grlu.

Spet v zavetju

Leta 1882.

Odkar je bolna Kraljevka zaprla gostilno, se je mnogo njenih stalnih gostov iz kmečkih in obrtnih krogov preselilo v gostilno Urše Jermance. Poleg Uršinih starih znancev, kmetov iz Šempetra in Mačkovca, so posedali v njeni gostilni skoraj večer za večerom: Kovač Meglič, podobar Kušlan, klarinetist Može in še ta ali oni slučajni gost. Ob tržnih in semanjih dneh pa se je oglašala pri Urši družba Belokranjcev, ki jo je pripeljal nekoč zgodaj spomladi krošnjar Pavle Prelešan.

»Za vami smo prišli, gospod profesor,« je krošnjar zaklical, ko je Trdina po kosilu stopil v pivnico. »Pozdrave prinašamo od vašega prijatelja gospoda Navratila iz Metlike.«

»Hvala! Ali je zdrav?«

»No, nekaj govori, da pojde v Toplice, kadar bo nekoliko topleje. Vedno čepi pri svojih knjigah in učenih spisih. To pa ni zdravo. Prisedite k nam, gospod profesor!«

Trdina si je primaknil stol k mizi Belokranjcev in Prelešan mu je brž natočil kozarec cvička:

»Pa trčiva na najino zdravje! Zdaj se dolgo ne bova videla. Jutri zjutraj grem spet med Kvake.«

»Tako? Na Nemško pojedete spet?« je pogledal Trdina proti kotu ob peči, kjer je na klopi stala Prelešanova visoko naložena krošnja.

»Bolje bi bilo, če bi ostali doma,« se je oglasila Prelešanova hčerka Pepica.

»Res je. Tudi po naših krajih bi lahko krošnjari in zaslужil po oddaljenejših hribovskih vaseh vsaj toliko, kolikor potrebujeta za življenje,« je pritaknil Prelešanov sosed.

Na krošnjarjevem nagubanem obrazu se je zasvetil zviti posmeh:

»Ni vseeno, ali preslepiš rojaka ali Kvako. Prav nobene slabe vesti si ne delam, če na moč ogoljufam bedaste nemške hribovce. Sram pa bi me bilo preslepiti rojaka.«

»Tako je prav, Pavle!« je Trdina prijateljsko položil roko na krošnjarjevo ramo: »Če bi mogel, bi jaz nagnal vse slavjanske sleparje nad Nemce, pa še bi jim ne napravil toliko škode, kolikor so je oni v zadnjih stoletjih napravili nam.«

»Tako je!« je pritrdil od sosedne mize kovač Meglič: »Iz srca ste mi govorili, gospod profesor.«

»Našim ljudem bi ne bilo treba ne krošnjariti po svetu, ne izseljevati se v Ameriko, ne hoditi s trebuhom za kruhom drvarit na Hrvaško in rudarit na Nemško in v Francijo, če bi roparski nemški graščaki našim očetom ne bili pobrali najboljše zemlje in jim ne nagnali neusmiljene nemčurske sodrge na vrat, da kmetu od velikih davkov že dihati ni moč.«

»Tako je!« je skočil Meglič kvišku in silil s kozarcem v roki k mizi Belokranjcev.

»Resnica!« je kriknil sivolas Belokranjec in udaril s pestjo po mizi.

Po vsej pivnici je grmelo pritrdjevanje.

Na vratih se je s prestrašenim obrazom prikazala Urša.

»Mama Jermanca! Semkaj pridite! Pijmo na pogibelj vsem Kvakam!« je klical že nekoliko okajeni kovač. Ponudil je pristopivši Urši kozarec in položil roko okrog njenih šibkih ramen.

Urša se mu je v zadregi izognila.

»Nič se ne odmikaj, Urška!« je silil pijani starec za njo: »Glej, jaz sem vdovec, ti vdova. Ali se ne bi podala drug drugemu.«

Kušlan, ki ju je zasmehljivo opazoval iz svojega kota ob peči, se je zganil:

»Prepozno prihajate, Meglič. Uršino vrednost so že drugi pred vami spoznali.« In s pogledom je pokazal na Trdino, ki je s strogim obrazom meril pijanega starca.

Meglič je nerazločno godrnjaje sedel spet za mizo in še enkrat začudeno oplazil s pogledom profesorja... Šmentani

človek — torej bo le res, kar so si prišepetavale opravljive novomeške klepetulje? Hm, torej ga je prehitel ta stradač, ta — kaznjenec! ... Pa bi se njemu, starčku, takšna pridna ženica s toplim, prijetnim domom v čedni hišici tudi prilegla ... Zamisljal si je že, kako bi ona gospodinjala po hiši: kuhala, pometala, pomivala, stregla gostom, on pa bi v prostem času gospodaril okrog hiše: sekal drva, nosil vodo iz Krke in zalival vrt, prekopaval njivo pod Kapiteljskim Marofom, sejal, sadil in spravljal pridelke domov v prostorne kleti, vrtnaril bi doma in odvezel šibki ženi vsa težja dela ... Na, pa ga prehitel ta učeni postopač! Čeden človek je zares in več kakor dvajset let mlajši od njega, Megliča, ampak — kaj, ko pa ne prime za nobeno delo! Urši bo le za še večje garanje in napotje. Še kesala se bo, revica!

In kovač Meglič, vedno šaljiv in dobrovoljen, je slabe volje izpil svoje vino, plačal in godrnjaje odšel v noč: »Ne bom je gledal, kako se zaljubljeno ozira po bradaču!«

»Mati Jermanca! Snubca ste si odgnali,« je podražil Kušlan, ko je Urša s prazno steklenico odhajala iz sobe.

Med vrati se je ustavila in se nagnila v kot, kjer je sedel Janezov prijatelj. Tiho mu je zagodrnjala s porednim nasmeškom:

»Nič mi ni zanj. Prestar je zame in preveč sajast, povrh pa še pijanec.«

In zasukala se je skozi vrata.

Ko je odšel zadnji gost, Kušlan, je Janez zaklenil za njim sprednja gostilniška vrata in stopil v kuhinjo, kjer je Urša sedela pri mizi in izbirala fižol.

»Ali so vsi odšli?«

»Da. Tone je bil zadnji. Pustil je na mizi denar za zapitek. Domenila sva se, da nama pojde za pričo pri poroki. Prepovedal sem mu, da bi si delal stroške s kakšnim poročnim darom. Pa je nekaj zamomljal o nekakšni sliki, ki si jo bova lahko obesila med postelji. Smešno! Kakor da bi postelji dveh zakoncev ne mogli stati vsaka v svoji sobi — ali ne?«

Urškina roka je trznila. Vendar je mirno segla po loncu in začela ropotaje spuščati fižol vanj. Ne da bi dvignila pogled, je odgovorila:

»Kakor boš hotel, tako bova napravila.«

In rdečica ji je planila v obraz... Ali ni bilo njegovo hladno vedenje nekoliko čudno za ženina tik pred poroko? Niti enkrat je še ni objel ali poljubil. Ali so vsi gosposki ljudje tako — tako mrzli? In zdaj še ločeni spalnici v zakonu? Kakšen zakon pa bo to?

»Mislim, da bo bolje, če obdrživa vsak svojo spalnico. Ne bi ti rad motil počitka. Saj veš, da pišem včasih do polnoči in še čez. V nočni tišini mi gre pisanje še najbolj od rok. Včasih sem že do jutra pisal.«

»Seveda. Ti potrebuješ za svoje delo predvsem mir.«

Zadovoljstvo ga je prešinilo, ko je videl njeno razumevanje. Pristopil je, jo objel okrog ramen in stisnil k sebi, rekoč:

»Mir in red in — svojo Uršo, ki mi skrbi za oboje. Ali misliš, da nisem slišal, kako si davi mirila dijakke, ki so tekali po hodniku, naj nikar tako ne štorcljajo, ker gospod profesor še spijo?«

»Ali si me res slišal? Zbudili so te, kajne?«

»Kaj bi me ne, saj štorcljajo kakor konji, ko odhajajo po stopnicah. Tega grmenja jih ne boš odvadila.«

»No, vsaj vriskati in žvižgati jim ni treba, ko se zadrevijo čez dvorišče proti gostilni.«

»Ha! Saj konji tudi rezgetajo, ko zavohajo hlev in oves.«

»Da. In osli rigajo od veselja. Saj sem jim že rekla, da menda niso osli, ker mislijo, da morajo vedno rigati.«

»In kaj so ti odvrnili?«

»Zarigali so, da sem si ušesa tiščala,« se je zasmejala.

»Mhm. Predobra si z njimi. Le naj počakajo do najine poroke, potem jim jaz navijem ušesa!«

»O, ti pa že! Saj mi je Kušlan pravil, kako radi so te imeli dijakki, ko si služil na Reki, in kako so bili še pred petimi leti novomeški gimnazijci zaljubljeni vate.«

Senca je šinila prek njegovega zdravo zagorelega obraza... Gimnazijci! Od tistih nesrečnih volitev se ni več dosti zmenil zanje. Še se je sicer razgovarjal zdaj s tem, zdaj z onim, če je po naključju naletel nanje na svojih izprehodih. Iskal pa njihove družbe ni več.

»Zdaj pa moram še pisati. Dokončati moram bajko o Volkodlaku — saj sem ti jo zadnjič povedal.«

»Da, lepa je, ampak tudi grozna.«

Snel je klobuk s kljuke in se ozrl:

»Prav take ljudje radi bero — vsaj urednik Levec mi tako piše.«

Prikimala je in prijala za korec, da natoči vode iz škafa v lonec.

»Bo že res.«

»Ali še ne greš počivat?«

»Moram še umiti kozarce in pomesti gostilno.«

»Lahko noč. Urša!«

»Lahko noč!«

Iz temne veže je še stopil nazaj:

»Spomni me, da pojdem jutri v proštijo. Dobiti moram dovoljenje za poroko na Suhorju. In oklice bom naročil — enkrat za trikrat, da bodo novomeške klepetulje imele manj časa za obiranje.«

»Ali misliš, da naju bodo obirale?«

»Še vprašaj? Obirajo naju od tiste ure, ko sem se preselil k tebi — o tem si lahko prepričana. Saj jih poznaš in veš: Vsak sodi po sebi.«

»Najbrž imaš prav.«

»O, prav, prav!«

Dne osmega junija je Rudež prejel po pošti pismo, datirano dan poprej. Pisal mu je Janez v Ljubljano, kjer je bil Rudež na zasedanju deželnega zbora. Takole je bilo pisano — vse v eni sapi, kakor je bila pač Trdinova varčna navada.

Dragi prijatelj!

Moje življenje je ostalo do malega tako kakor je bilo pred zakonom. Edina večja izpremema je ta, da se držim bolj doma. Na ekspedicijske spremljevalce moja stara ali le poredkoma, ker ne utegne tako pohajkovati kakor jez. Ona je gospodinja, kuharica, natakara in vrtnarica — vse ob enem, opravkov se jej tedaj nikoli ne manjka, tudi jo veseli delo bolj nego sprehodi. Popoldne sva vsaki dan na vrtu, ona poliva solato, kumare i. t. d. pleve, presaja i. t. d. jaz pa stojim poleg nje, kadim in — gledam, vot i vse! Krmi me skoraj predobro, splahneli trebuh mi je začel zopet rasti. In puncto zakonskih pravic in dolžnosti misliva se držati (to se ve, kolikor se bo dalo) zlatega pravila: Junij, julij, avgust — vino pij, babo pust! Dozdaj sva še spala vsaki

v svoji izbi, šele te dni bova prestavila ali njeno posteljo k moji ali pa mojo k njeni, kakor bo bolj kazalo: nasledkov ne bo nobenih, če postaviva tudi eno vrhu druge. Kako smo se cincali čez Gorjance, poročali, svatovali, Ti bom povedal, ko se snideva. Sploh se je vršilo vse popolnoma tako, kakor sva sama želela — žejnim Novomeščanom se s tem seveda ni ustreglo. — Kar se tiče gorjanskih pripovedk, Te prosim, da poveš g. prof. Levcu, da mu bom nadaljevanje gotovo o pravem času, to je, še ta mesec, poslal. Nabralo se jih je toliko, da ne pojdejo vse v letošnji »Zvon«, če bi se tudi v vsaki številki deset strani z njim napolnilo. Glavne in največje še niso prišle na vrsto. (Bog!)

Prisrčno pozdravlja vse ljubljanske prijatelje in znance, posebno pa Tebe

Tvoj stari pobratim

Janez
exšomešter

»Zakaj se smejiš?« je gospa Julka vprašala svojega moža, ki je med zajtrkom, za katerega je imel do seje deželnega zbora le malo časa, odpiral svojo pošto.

»Na, beri!« ji je porinil Trdinovo pismo čez mizo.

Primaknila mu je krožnik z namazanimi kruhki in prijala za pismo. Komaj je s pogledom preletela nekaj vrstic, se je razjezila:

»Tvoj prijatelj je več kakor nesramen človek!«

»Zakaj?«

»No, ali ni pripovedoval, da je njegova nevesta šibka ženska?«

»Preklasta — je rekel!« se je zasmejal Rudež.

»No, in on, ki je zdrav in dovolj krepak mož, stoji, kadi in — gleda, ko se tista zgarana revica od jutra do noči muči z delom! Vedno poudarja, da je demokrat. Lep demokrat, ko si domišljuje, da so njegove gosposke roke prenežne za pošteno moško delo, to je težje delo pri hiši. Saj mu bo žena pred očmi izhiralala! Zelo human demokrat je to zares!«

»Julka! Če bi te zdajle tvoji ožji rojaki, dunajski socialni demokrati, slišali, bi te izvolili za svojo predsednico.«

»Reči hočem le, da delo ni sramotno. Lenoba pa je grd greh, ki ga človek zagreši nad svojim najbližjim. Rajši bi bila

predsednica socialnih demokratov kakor žena takšnega nečloveškega demokrata,« se je razburila gospa.

»I, nu! Janez se je pač pomeščanil že v mladih letih, ko je iz kmečkega sinu postal kot študent in razumnik pravi »meščur« — kakor on imenuje meščane. Zdaj živi — brez hudih misli in ne da bi ga grizla vest — življenje, kakršnega živi tisoče in tisoče zakonskih mož po mestih — kot nezaveden sebičnež in izkoriščevalec svoje žene. Žena ga sama razvaja. Prepričan sem, da Janezova žena ves dan teka okrog njega in bi bila užaljena, če bi mož le enkrat prinesel škaf vode iz Krke, da se umije. ali nasekal naročaj drv, da si zakuri peč v sobi, ali namesto utrujene žene prelopatil grede na vrtu ali prijel za motiko na njivi. On ni egoist iz hudobije, ampak —«

»— iz svoje profesorske domišljavosti! Misli, da on, intelektualec, stori dovolj, če načečka nekaj strani na dan, njegova žena, kmetica, kuharica, natakarica in dijaška gospodinja pa naj se le izgara do smrti — saj je to njena ženska dolžnost! No, dovolj je neumna, če si je nakopala na glavo takšnega mestnega razvajenca brez srca in brez ljubezni! In kako nesramno se ta človek še ponša s svojo ribjo krvjo! Niti v zakonskih odnosih ne more odložiti profesorja. Nastavi si neko prostaško pijansko pravilo in po njem se ravna. Njegova preprosta žena pa bržkone misli, da so vsi gosposki možje tako preračunano hladni, kakor je njen profesorski profesor. Kakšna so njena čustva — to sploh ne pride v poštev. Stavim, da jo je vzel le iz koristoljubja! Vodila ga je želja, da sede v toplo gnezdo in bo na stara leta dobro oskrbovan. Nisem mislila, da je tak sebičnež!«

Rudež je svojo ženo začudeno pogledal... Kdaj se ji je Janez tako zameril? Ali je morda šele zdaj spoznala njegove napake? Saj je imela prav: Janez je nekoliko sebičen in sam vase zaljubljen. Do ženske je bolj hladno preračunljiv, malomaren in previden, čeprav mikavnih žensk ni nikoli opazoval brez pohotnosti v očeh. To je že vse res. In len je tudi, razvajan pač. Toda star je enainpetdeset let in strašita ga morda že starost in osamljenost. Sebična preračunljivost in lenoba pa pri starejših moških ni nič posebnega. Saj so na svetu tudi lene in sebične ženske, ki niso brez hladne preračunljivosti do svojih mož...

Ker se ni hotel prerekati z ženo, je umaknil pogled in molčal. Pomešal je kavo, jo izpil, pojedel kruhek in pospravil došlo pošto v mapo, ki jo je zaprl v pisalno mizo. Stanovala sta z ženo med zasedanjem deželnega zbora v svoji lepo opremljeni veliki hiši na Dunajski cesti nasproti Figovca. Starejša hčerka Marica je doma nadomeščala gospodinja.

»Še Trdinovo pismo!« mu je žena pomolila papir, ko je pisanje prebrala do konca.

Rudež je zložil prijateljevo pismo in ga spravil v listnico:

»Pokazati ga moram prof. Levcu, da ne bo obupal nad Janezovimi nadaljevanji bajk,« je dejal, poljubil ženo in odšel.

Tiste čase je Trdina hodil zjutraj na izprehod, po navadi že pred zoro, potem pa naravnost v čitalnico, kjer je približno dve uri bral časnike in revije, izmed katerih so jih nekaj, n. pr. rusko »Njivo«, naročili prav na njegovo željo.

»Včasih smo jo brali le trije,« je nekega dne v drugi polovici julija rekel Trdina patru Lacku, ki je največkrat tudi prihajal v jutranjih urah v čitalnico.

»Da,« je pritrdil sivolasi menih z nasmehom preko časnika: »Vi, dr. Vojska in jaz.«

»Zdaj pa jo redno bere tudi odvetnik dr. Slanc in več dijakov višješolcev. Napredek — ali ne?«

»Seveda. Saj se je narodna zavest med dijaštvom zadnja leta močno dvignila. To je v veliki meri vaša zasluga, gospod profesor.«

Trdina je zamahnil z roko:

»Zadnja leta sem izgubil malone vsak stik z mladino.«

»No, pa ste ji pomagali preko let najhujšega protinarodnega pritiska. To je neizpodbitno vaša velika zasluga za narodno prebujenje Novega mesta.«

»Vaša zasluga ni nič manjša. Vi ste navduševali mladino v šoli, posebno pri pouku slovenščine, jaz izven šole.«

»Ali že veste, da je prišel na šolo odlok, naj se s prihodnjim letom uvede na nižji gimnaziji slovenščina kot učni jezik?«

»Ni mogoče!« je radostno vzkliknil Trdina.

»Saj sem vedel, da se boste razveselili. Da, da, vse glavartjeve intrige niso nič pomagale. Slovenci zmagujemo! Sicer počasi in bolj pohlevno, pa vendarle!«

»Pohlevno po zaslugi Šukljetove cikle v deželnem zboru,« se Trdina ni mogel vzdrževati, da bi ne usekal po političnem karieristu. »Sicer pa zmagujemo tudi v naši metropoli, v Ljubljani: Spomladi priborjena večina v občinskem svetu in nato izvolitev slovenskega župana Petra Grassellija — to ni malenkost.«

»Gotovo da ne! Saj se je še meseca aprila bahal nemškutar Dežman, da se uraduje na ljubljanskem magistratu le v nemškem jeziku, da imajo Nemci dvotretjinsko večino v mestnem svetu in da ima vsa Ljubljana nemško lice.«

»Da, vse to pa se je zdaj temeljito izpremenilo. Ali kolne Dežman! Kar privoščim mu polom nemčurjev v Ljubljani, izdajalcu.«

Pater se je zasmejal:

»Škodoželjnost sicer ni krščanska lastnost, ampak skoraj bi rekel, da se vam, kar se mojih občutkov do Dežmana tiče, brezpogojno pridružujem, gospod profesor.«

Trdina je toplo pogledal narodno zavednega patra in zadovoljno prikimal. Kar razumeti ni mogel, da je nekoč videl v Lacku hinavskega, prikritega nemčurja. Sodil ga je pač le kot spovednika Primčeve Julije in stalnega gosta Scheuchenstuelove hiše. Ampak — ali niso skoraj vsi patri prijateljsko obiskovali vsak svojih znancev in znank po novomeških družinah? Saj menihom nikakor niso bili prepovedani obiski po zasebnih stanovanjih!

In obrnil je pogovor:

»Vaš nekdanji varovanec Ivan Hribar se pa krepko udejevtvuje kot ljubljanski občinski odbornik. Tisti načrt za ustanovitev ljubljanske Mestne hranilnice je on napravil, pa ga je na županov pritisk moral odstopiti dr. Moschetu, da ga je ta predlagal. Hribar je po Grasellijevem mnenju »premlad« za tak važen predlog, ki bodo z njim podrli monopol nemčurske, Kranjske hranilnice.«

»Smešno! Hribar je genialen človek z izredno sugestivno močjo in veliko iznajdljivostjo. Pričakujem, da se bo v politiki in na narodnogospodarskem polju še visoko povzpел — seveda, če ga ne bo uničila bolezen. Slišal sem, da je jetičen in da je že lansko leto iskal zdravja v Italiji.«

»Zdaj si je spet nekoliko opomogel. Je pa v svojem delu za narodne koristi res neugnan. Po vsem slavjanskem svetu je že navezal stike. Govori skoraj vse slavjanske jezike.«

»Da, da. Zaslužil sem njegove izredne sile, ko je bil komaj šestnajstleten dečko.«

»In je v surki in s ‚podjebradko‘ na glavi prekuonil ves častitljivi red čestitih bratov na samostanski gimnaziji,« se je posmehnil Trdina.

»Seveda! Predaval je višješolcem o visoki politiki, ustanovil dijaško čitalnico, naučil fante pisati cirilico in se ob branju prepovedanih listov navduševal za svobodo —

— med obiski pri političnem kaznjencu pa za narodove pravice in narodovo čast — haha!« je Trdina pristavil z jedko ironijo.

»Da, da,« mu je pater pritrdil s toplim prijateljskim pogledom in globoko resnostjo. »Kako pa napreduje pisanje vaših lepih bajk, gospod profesor?«

»Hvala! Gredo mi kar nekako gladko izpod rok. Zdaj pride na vrsto daljša reč, ki morda našim nemčurjem ne bo všeč. Posvetil bom nekoliko v njihove gnojne mlake. Potem se Dežman ne bo tako navduševal nad mojimi bajkami.«

»Ali jih je pohvalil?«

»Hm. Levstiku je — kakor mi piše Levec — rekel — no, preberem vam njegove besede iz pisma.«

Trdina je odložil časnik, potegnil iz žepa listnico, poiskal pismo in ga razgrnil.

»Tukajle: Vaši spisi pa tako ugajajo ljudem, da so jih zdaj že nemškutarji začeli brati. Te dni je Dežman rekel Levstiku: ‚Lesen Sie die bajke im Zvon? Dieser verrrfluchte Trrrdina! Welche herrliche Sprache und welche Poesie! Zum Beispiel diese ‚Gluha loza‘ ist etwas noch nie Dagewesenes!‘ (Ali berete bajke v Zvonu? Ta prekleti Trdina! Kakšen prekrasen jezik in kakšna poezija! Na primer ta ‚Gluha loza‘ — kaj takega ni bilo še nikoli napisano!) Hehe! Ali me ni lepo pobožal?« je Trdina s posmehom pogledal patra.

»Priznal vam je to, kar je res. Lahko bi se mu zahvalili, da vam dela tako reklamo.«

»Zahvalil! Njemu? Izdajalcu? Klofuto mu primažem! Dobro, da vem, da bere moje stvari v Zvonu! Zagodem mu, da mu bo še dolgo brenčalo v ušesih!«

Pater Hrovat se je Trdinovi nasršenosti le blago nasmehnil. Ko bi bil vedel, kaj zaleteli uporniški človek namerava, bi ga bil morda posvaril, mu resno odsvetoval nakano. Ampak — kdaj je še trdi Trdina poslušal blagohoten nasvet?

V tišini svoje tople sobice je zasnoval bajko, ki je bila ostro satira na vse, ki jih je zaničeval in sovražil.

Najprej si je izbral zastopnika Nemcev pritepencev fevdalca grofa Auersperga, hinavskega pesnika svobode Anastazija Grüna, najhujšega zatiralca dolenjskega kmeta, graščaka, ki je dajal krvavo bičati svoje tlačane in jih vpregal namesto živine v plug.

Kako bo to zadelo izdajalca Dežmana in ostalo nemčursko sodrgo novomeško in ljubljansko in dunajsko, če njihovemu maliku strgam z obraza lažnivo krinko plemenitega prebivalca visokega Parnasa! Visokorodnega grofa povaljam v njegovem lastnem blatu! Ha! Potem ošvrknem nemčurskega babjeka Langerja. Nato osvetlim »plemenito« kri vlačugarske graščakove hčere Gene Jelovškove pl. Fichtenauove. Morda razkrinkam še hinavskega prošta Albrehta, trinoškega pretepača tlačanov, ljubčka Genine matere. No, privoščim si še tega in onega, da bodo stali goli in umazani pred našim ljudstvom in jih noben vrag nikoli več ne opere. Njim pridružim še nekaj drugih domačih cvetk, da bo več smeha in zabave.»

In priostril si je gosje pero in z užitkom nabadal nanj pokojne in še živeče zatiralce in škodljivce svojega naroda. Niti malo ni pomislil, da drega v sršenovo gnezdo, da bo z ostro satiro skalil mir, sebi in »Ljubljanskemu Zvonu«, se pravi, njegovemu uredniku Levcu in — kar je bilo najhujše — krenil s poti umetnika na spolzko pot pridigarskega političarja in moralista.

Sunek v sršenovo gnezdo

Leta 1883.

Še pred marcem je Trdina končal in odposlal zadnji del dolge bajke »Kresna noč«.

»Ali bodo zacvilili!« je s posmehom rekel prijatelju Andreju in mislil vse, ki jih je zadel: domišljave tuje fevdalce,

domače nemčurje, razvratne ženskarje, ošabne gosposke ženske, grešne vlačuge, hinavske tercijalke in podobno svojat, ki jo je sovračil in zaničeval.

Mali Vojska je po strani pogledal prijatelja in zmajal z glavo:

»Kaj te je spet pičilo? Jaz bi jih pustil pri miru, da bi sam imel mir.«

»Prav praviš. Res mi je spet sedel tisti obad pod rep. Ne morem pomagati, zdaj je, kar je. Zdivjal sem in sunil v sršeno novo gnezdo. Gorenjec sem. Klofut ne morem mirno prenašati. Vrnil sem jim, kar so mi pred šestimi leti posodili. Ne morem jim pomagati, če se je že nabralo nekaj obresti. Ha! Ha!« Potegnil si je šal čez uho, ki ga je zbolelo.

Andrejeva kozja bradica je pomigala nad zadrgnjeno pahovko. Nasmehnil se je, rekel pa nič več. Saj ni imelo smisla ugovarjati Janezu ali ga svariti. Trdi Janez bi ne bil trdi Janez, če bi se bil dal omajati pametnim in dobrohotnim razlogom.

»Vrag vedi, kje in kdaj sem se tako prehladil,« je potožil Trdina in si spet popravil šal, ker je pihal precej oster veter: »Domov pojdem. Ta veter me kar zbada v oči.«

Poslovila sta se in Trdina je zbežal v zavetje k svoji Urši.

»Tako me trga po ušesih in licu in kar zbada me v oči.«

»V posteljo pojdi! Prinesem ti vročo opeko na uho in kameličen čaj, da si boš držal obkladek na očeh.«

Odšel je čez dvorišče.

Ko je čez pol ure prišla za njim in mu hotela dati obkladek, je vzdiknila:

Saj si že ves otekel! Kaj pa je s teboj? Prehladil si se, ker tekaš po tej ostri burji okrog. Kar po zdravnika pojdem.«

»Ne drzni se mi vlačiti padarja v hišo! Še nikoli nisem nobenega klical na pomoč in ga tudi ne bom. Kar toplo opeko mi večkrat prinesi! Obkladka si ne bom deval na oči, ker imam oteklino na obrazu. Mraz mi je škodoval, mi bo pa toplota koristila — to mi daje pamet brez zdravnika.«

Strešla mu je vso noč. Bolečine so sicer nekoliko ponehale, vendar je imel zjutraj po vsej levi strani močno oteklino in oči so ga tako skelele, da niti pisati ni mogel.

»Lepo te prosim, ne hodi z oteklino na mraz! Lahko se ti še prisadi in ognijo!«

Ni mu preostalo drugo, kakor da je ostal v topli sobi, dokler mu čez nekaj dni ni oteklina splahnela. Andreju, ki je prišel vsak dan ob običajni uri mimo hiše, se je pokazal z obvezano glavo za zaprtim oknom. Prehlad ga je mučil več kakor štirinajst dni. Naposled je vendarle toliko ozdravel, da je lahko spet sedel za pisalno mizo. Uredniku Levcu je obljubil, da mu v drugi polovici marca napiše novo bajko.

Tistega dne, ko je spet prišel na sestanek s prijateljem, ga je Andrej po prvih pozdravnih besedah sprejel z novico:

»Ali veš, da je danes umrla tvoja dolgoletna gospodinja stara Kraljevka?«

»Kraljevka? Že pred tremi leti je govorila, da pojde za svojo sestro. Menda si je že kar želela smrti. Revica! Bila je dobra in značajna ženska. Takih je malo na svetu.«

»No, po dobroti in pridnosti jo lahko primerjava svojima ženama, ali ne?«

»Po dobroti in pridnosti pač. Le da je Kraljevka bila tudi zelo bistra, odločna in odrezava ženska. Tvoja in moja žena pa sta iz bolj mehkega testa. Tvoja žena je vesele narave, mila in ljubezniva. Moja pa je bolj resna, vse ji seže globoko in težko v srce. No, Kraljevko bom ohranil v najlepšem spominu. V najhujših časih sem dobil pri njej topel dom. Še več: vrnila mi je vero v človeškega človeka.«

Približno mesec dni pozneje je Janez zaupal prijatelju:

»V Ljubljani že ugibljejo o resničnih imenih mojih oseb v bajki ‚Kresna noč‘. Levec mi piše, da ‚Kresna noč‘ silno ugaja ljudem. Ha! Mislim, da se bodo kmalu oglasili tudi taki, ki jim bajka ne bo posebno všeč.«

Ni se motil.

Že nekaj dni pozneje ga je ostro napadel neki dunajski list. Takoj nato pa je pograbilo stvar glasilo ljubljanskih nemškutarjev »Laibacher Wochenblatt«. Kritik je zlobno poudarjal priljubljenost »Ljubljanskega Zvona« med srednješolsko mladino, se zgražal nad »brutalnim obrekovanjem tudi izven državnih meja visokoslavljenege Anastazija Grüna« in obsojal »zlobno potvorbo« in divjaški ples na grobu domoljuba, borca za napredek in svobodo.«

Nesramnost ljubljanskih nemčurjev je šla celo tako daleč, da so Trdinova resnici ustrezujoča razkritja o krvoločnem

Auerspergovem ravnanju s tlačani označili kot »potvorbo javnega mnenja dolenskega kmečkenga prebivalstva«. Resnici so bili v obraz s trditvijo, da je bil grof »human graščak«, in udrihali po Trdini, češ da je s svojim obrekovanjem zaslužnega pokojnika dokazal upravičenost kazenske upokojitve, udarili pa so z očitvidno denunciantskimi nameni tudi po uredniku Levcu kot »vzgojitelju in vplivnem šolskem reformatorju«. Naposled so se sklicevali celo na grofove prevode slovenskih ljudskih pesmi in na njegovo prijateljstvo s Prešernom ter zaključili z zlobno užaljenim zavijanjem oči proti nebu, češ: »Doba politične sprave na Kranjskem nas je res daleč privedla, če se oznanjevalci novega evangelija za osrečevanje ljudstva drznejšo na tako odvraten način dotikati se spomina slavnega sinu dežele.«

»Aha! Že javkajo!« je Trdina v čitalnici porinil časnik pred prijatelja na drugo stran mize: »Torej sem jih le dobro zadel! Ha! Ha!«

In čez nekaj časa, ko je dr. Vojska članek prebral, je vprašal:

»No, kaj praviš k temu?«

Vojska je pomolčal, odložil nemčursko glasilo in dejal odkritosrčno kakor vedno:

»Da se z bikom ni dobro bosti.«

»Misliš, da mi morejo še škodovati?«

»Tebi naravnost ne, pač pa Levcu in ,Ljubljanskemu Zvonu', torej posredno tudi tebi.«

»Oh!« je zaničljivo zamahnil Trdina in dostavil: »Levec je pogumen človek, ne bo se jim podal.«

Res je nekaj časa nato v urednikovi listnici ,Ljubljanskega zvona' Levec sporočil, »da prof. Trdina o Leskovškem Tonetu niti desetine tega ni povedal, kar narod o njem pripoveduje. Čuli smo kmeta, ki je rekel: »Niti deseti naš rod ne pozabi tega, kar nam je ta človek hudega storil!«

In še: »Leskovški Tone je imel kakor Janus dva obraza: pesnikovega in graščakovega.«

Trdina je tudi ta Levčev odgovor pokazal v čitalnici prijatelju in pohvalil Levca:

»Dobro jim je zasolil! Mislim, da se bodo Nemci premislili še globlje brskati po spominih nekdanjih leskovških tlačanov.«

Vojska je prebral urednikov zagovor in molče vrnil časnik prijatelju.

»Dobro — ali ne?« je vprašal Trdina.

»Dobro — če je to zadnja beseda v tej zadevi,« je dvomeče odgovoril Vojska.

Trden kakor skala

Leta 1884.

Ni bila zadnja beseda.

Vse se je zvalilo na Trdino, kar je pričakoval in še mnogo več. Napadali so ga najprej nemški časniki — najbrž je stal za njimi Dežman. Potem so kakor lačni psi popadli kost domači politični nasprotniki — nemčurji in klerikalci. Opljuvali so Trdino kot pohujševalca mladine, kot človeka, ki ga »Hrvati niso zaman odstranili iz vrst vzgojiteljev« itd. Vmes je posegla šolska in cerkvena oblast in prepovedala po gimnazijah in v semenišču dijakom naročati si in razširjati »Ljubljanski zvon«.

Prepoved so razglasili tudi na novomeški gimnaziji, kar je sicer povzročilo, da je nekaj dijakov odpovedalo »Zvon«, narastlo pa je število mladih čitalniških bralcev. Na nekatere ostre kritike iz profsorskega zbora — tu sta se odlikovala posebno katehet dr. Marinko in profesor Rajko Nachtigall — je Trdina odgovoril le z zaničljivim preziranjem profsorskih moralistov.

Uredniku Levcu so deževale navdušene pohvale zaradi lepih Trdinovih bajk, pa tudi ogorčeni protesti in številne odpovedi lista.

Trdine gonja ni omajala. Stal je trdno kakor skala in pisal svoje bajke, kakor mu jih je bujna domišljija narekovala. Vmes je kakor v zasmeh sovražnih kritikov brenknil na kakšno »sveto« struno, da nasuje pobožnim bralcem peska v oči.

V boj za in proti Trdinovemu pisanju je dobrodejno posegla lepa kritika hrvaškega časnika »Vienac«, ki je Trdino imenovala »učenoga ljubimca mladeži« in mu pravično priznala: »Ne ima za cielo pisca, koji bi tako znao proniknuti u mišljenje naroda, koji bi tako znao pogoditi jezik i pripo-

vedanje narodno, kao profesor Trdina.« In še dalje je kritika pela slavospev Trdinovim bajkam.

Levec je v obrambo proti domačim napadalcem to kritiko v celoti objavil v »Ljubljanskem zvonu«, toda gonja proti Trdini, »Zvonu« in njegovemu uredniku je šla dalje.

»Duhovščino je razbesnelo tvoje norčevanje iz zamaknjene Lenčike in iz puščavnika sv. Feliksa,« je rekel prijatelj Vojska nekoč Trdini.

»Že prav, če sem cerkvi očital njeno nesramno dobičkarstvo z zamaknjenimi devicami in puščavniškimi svetniki. Poglej, kako je vodil ljudstvo za nos tisti svajti Tonček, ki so ga naposled razkrinkali kot tatu! In med vsemi duhovniki na Dolenjskem ni bilo niti enega, ki bi se bil potrudil, da ljudem odpre oči in jim razkrinka goljufa, ki se je delal svetnika, da je laže kradel. Vidiš, tega našim boncem ne morem odpustiti, da vzdržujejo ljudstvo v tolikšnem praznoverju in neumnosti.«

»Čim bolj so ovce pohlevne, se pravi neumne, tem laže jih pastirji strižejo.«

»Žalostna resnica!«

»Cerkveni shodi z živimi svetniki so najbolj privlačni in prinašajo največ dobička. Kako moreš zahtevati, da naj bi duhovniki pljuvali v lastno skledo?«

»Saj!« je prikimal Trdina.

»Čudim se, da Levec tako pogumno vzdrži vse napade in še kar naprej priobčuje tvoje bajke.«

Trdina je zaničljivo zveržil ustne in odgovoril:

»Še vesel je, da prispevkov nisem ustavil. Saj veš, da so se liberalci razcepili?«

»Vem. Hribar in Tavčar sta ustanovila svoj leposlovni list, Slovan'.«

»Prav zato se Levec in Kersnik bojita, da ne uidem Ljubljanskemu Zvonu.«

»Ne razumem, kam pravzaprav rineta.«

»Oh, Šuklje ju podpihuje! Takole mi je razložil Hribar, ko sem ga zadnjikrat obiskal: Deželni predsednik Winkler je pridobil Šukljeta za urednika svojemu vladnemu časniku, Ljubljanski list'. Vabil je najprej Hribarja in Tavčarja, pa se mu nista podala. Šuklje pa je švigašvaga. On je pridobil

še Kersnika in Stritarja in tako so se mladinci razcepili v dve stranki: v vladinovice in radikale.«

»No — in klerikalci bodo imeli svoje veselje!«

»Veš da! Saj ga že imajo! Tisti goriški mahdija Mahnič se je že spravil nad pesnika Gregorčiča. V žlici vode bi ga rad utopil, ker se je Gregorčič s svojo zvestobo ‚Ljubljanskemu Zvonu‘ postavil v vrsto svobodoljubnih pisateljev.«

»Kaj pa ‚Slovan‘? Ali boš ti tudi sodeloval v njem?«

»Tudi. Hribar me je povabil. Poslal bom uredništvu svoje ‚Dolenjce‘. Saj opisujem v njih del slavjanskega sveta.«

»Pravzaprav smo že daleč napredovali, da se nekdo drzne izdajati list s proslulim imenom ‚Slovan‘. Pred desetimi leti bi tega imena nemška avstrijska vlada prav gotovo ne bila dovolila.«

»Ho! Seveda ne! Dobro vedo, da se za listom skriva, oziroma kar javno priznava vseslovanska propaganda.«

»Hribar je vražje pogumen človek!«

»No, že — ampak ves je zlezel med meščurje. Kmetov, to se pravi ljudstva, nima za seboj. Levstik se jezi, ker sta Hribar in Tavčar pozabila, da sta kmečka sinova.«

»Kmete vodijo klerikalci.«

»Povečini. Saj ni drugače mogoče. To je pač največja rana na našem narodnem telesu — bonci imajo kmeta popolnoma v pesteh,« je pribil Trdina.

»Škoda, da so tabore opustili! To je bila naravna zveza kmetov z mestnimi inteligenti.«

»Da. Tukaj bi morali svobodomiselni razumniki zastaviti vse svoje sile, razviti iz redkih taborov redne tečaje, nekakšno politično gospodarsko nedeljsko šolo, kakor si jo je že Slomšek zamislil — seveda po svoje. Le tako bi razumniki navezali kmeta nase.«

»In najlepše in najbolj plodonosno naložili v narod svoje razumniške sile.«

»Da. Namesto tega pa so se liberalci združili s konservativci in opustili edini stik z ljudstvom — tabore.«

»Ker so se ustrašili edino rešilne smeri, ki se je pojavila na taborih: Upor! Krvavi spopad z Nemci, z orožniki!« je ugotovil Vojska.

Trdina je molče prikimal. Za trenutek mu je šinilo skozi glavo: Ali tisti uporniški elementi niso imeli prav?

Kar dobro se je mogel zamisliti v srce kmeta obupanca, ki so ga nesrečni odkup tlake in drugi davki spravili na rob propada in v duhu išče rešitve v začasni ali trajni odselitvi z doma, v ločitvi od družine ali v neznani revščini z njo v tujini... Ali bi takemu človeku ne bilo lažje prijeti za orožje in udariti, če bi se le mogel povezati s sotrpini?

»Upor trpinov je dandanes seveda nemogoč. Ob najmanjšem znamenju bi ga udušilo orožništvo, ki bi poklicalo na pomoč vojaštvo,« je zaključil Vojska svoje razmišljanje.

»Kaj orožništvo! Kaj vojaštvo! Vsaka revolucija bi se pri nas razkrojila že ob domačih izdajalcih ljudstva: vladinovcih, klerikalcih in nemčurskih liberalcih,« je jezno zagodrnjal Trdina: »Kako bi se mogli zanašati na ljudstvo, ki je tako razdrobljeno v stranke in strankice, kakor je naše. Glej samo pisanje ‚Slovenskega Naroda‘! Ali ni Tavčar začel v njem s pravo farško gonjo? Ko sem bil zadnjikrat v Ljubljani, mi je Hribar potožil, da kljub vsemu prizadevanju ne more pripravi Tavčarja do tega, da bi s to umazano gonjo odnehal. Hribar trdi, da se hoče dr. Tavčar duhovščini maščevati, ker ga lansko leto niso hoteli sprejeti za svojega kandidata, ko se jim je skrivaj ponujal.«

»Ali je to res?«

»Res.«

»Ne bi mu prisodil, da bo svoje svobodnjaštvo nosil tako poceni na prodaj.«

»Hribarju je nekoč rekel: ‚Če bi bil postal duhovnik, bi bil danes škof.‘ Menda je silno častihlepen. Kar žene ga v višine. Vse bo porušil, kar sta Levstik in dr. Zarnik s svojimi taborskimi shodi storila dobrega za ‚Zedinjeno Slovenijo‘. Kakšno edinstvo pa naj vzklije med Slovenci, če ta podivjanec meče govno okrog sebe kakor kopitljavi žrebec z vrha gnojišča? In potem se čudimo, če nam klerikalci vračajo na enak način in iščejo dlako v vsakem jajcu našega tiska!«

»Da. Gregorčič je že žrtev te gonje in ti si zdaj drugi na vrsti.«

»Eh! Malo se menim za njihov strup! Se bodo že nave-
ličali pljuvati name.«

Strela z jasnega

Leta 1885.

Gonja proti Trdinovemu pisanju in Levčevemu uredni-kovanju se je začasno plegla in Trdina je kar naprej snoval in odpošiljal svoje bajke. Da bi »potolažil« nasprotnike, je nadrobil vmes iz svojih zapiskov nekaj »svetih« kakor mu jih je bila pripovedovala pokojna Jera Kolenčeva. Spominjal se je, kako sedi drobna, zgarana Jera ob pletenju košar, ce-karjev, jopic in nogavic vrh tople peči in pogleduje po gostih v pivnici: po starem sosedu poštenjaku Rozmanu, po večnem snubcu, burkastem kovaču Megliču, po omizju Belokranjcev s šaljivim »nemškarjem« krošnjarjem Pavlom Prelešanom in — še posebej — po svojem varovancu domačem gostaču Trdini...

Kakor neizčrpen vir so tekle zgodbe stare Jere in se po Trdinovem gosjem peresu iztekale na papir — iz ljudstva v narodovo zakladnico, slovensko literaturo.

Zdaj pa zdaj je Janez odložil pero, vstal, se pretegnil in stopil k enemu izmed treh oken, polnih skrbno gojenih Urši-nih rož. Odščipnil je orumeneli list pelargonije ali uveli zvončasti cvet hiacinte, pobrskal in zrahljal zemljo ob bodi-časti kakteji ali se poveselil nad novimi poganjki bujno rastočega zelenega asparagusa, ki mu je Urša pribila na steni ob oknu posebno poličko, da je lahko brez ovir spuščal dolgo, zeleno brado navzdol.

»Tukaj je malica, Janez. Brž pojej, da se ne shladi!« se je oglasila Urša od vrat. Hitro je postavila na mizo sredi sobe leseno ploščo, ki je na njej bila ponev z dvema, na pre-kajenem mesu ocvrtima jajcema, kos kruha in čaša dišečega kuhanega vina, kakršnega je Janez pozimi rad pil. In odbežala je za svojim obilnim delom.

Janez se je lotil malice, se med jedjo zagledal proti oknu in si zaželel kljub snegu in burji daljši izprehod čez polja in gozdove. Proti Tolstemu vrhu bi šel...

V duhu je zagledal prijateljev prijazni dom Gracarjev Turn z lepo in udobno gospodarjevo delovno sobo in dobro založeno knjižnico. In prijatelj Dragotin, velik in poslednje čase nekoliko bolj rejen, se mu je s svojega naslanjača tako prisrčno nasmehnil, prav kakor je znal le on, ki ga je bila sama dobrota in širokosrčna plemenitost.

Ko je Janez pojedel malico, je vstal in hotel spet sesti za pisalno mizo.

»K Dragotinu pojdem takoj, ko poneha zunaj ta zoprna burja,« je sklenil.

Tedaj pa so se odprla vrata in v sobo je, vsa brez sape od hitrega teka, planila Urša.

»Janez! Meglič je prinesel strašno novico —.« Glas se ji je sumljivo potresel od sočutja, ko je pogledala možu v oči. Prehudo ji je bilo, da bi ga mogla sama raniti: »Pridi brž v krčmo!« je rekla in že spet odhitela.

Janez se je pokrnil s kučmo, ogrnil svojo staro zakrpano pelerino in odšel počasneje za ženo... Kakšna strahota jo je tako preplašila?

Sredi dvorišča je bil, ko se je oglasil mrliški zvonec s kapiteljske cerkve, takoj nato pa še s frančiškanske.

»Nekdo je umrl, kakšen odličnik,« je zagodrnjal Trdina in si potegnil kučmo na uho, ki je bilo od tistega hudega vnetja vedno nekoliko občutljivo.

»Kaj je?« je stopil v pivnico, kjer je pri peči sedel kovač Meglič sam.

»Rudež je umrl!«

Strela z jasnega!

Trdina se je oprijel kljuke, ki jo je bil že izpustil. Potem je ves bled stopil do stola pri peči in se spustil nanj. Zakril si je obraz z obema rokama, naslonil komolce ob mizo in ramena so se mu stresla v joku.

Sajasti kovač ga je nekaj časa molče gledal. Potem je tiho rekel:

»Saj sem vedel, da sta bila vidva dobra prijatelja, zato — ko je prejle pridrvel mimo kovačnice Rudežev hlapec in mi zaklical žalostno novico — sem takoj zaprl delavnico in šel, da vam povem, kaj se je zgodilo. Kap ga je zadela. Gospa kar nori, je rekel hlapec Peter. Sam je glasno jokal. Prišel je z vozom po zdravnika.«

Trdina si je z rokami obrisal solze in vstal. Molče je odšel v samoto svoje sobe, da se izjoka.

Urša ga je videla skozi kuhinjsko okno, ko je šel preko dvorišča in si z roko brisal solzno lice. Tudi ona si je obrisala oči in odšla v pivnico.

»Zelo rad ga je imel. Vsi ljudje so ga imeli radi. Saj je vsakemu rad storil dobroto. Svojim kmetom je bil kakor oče...« je rekel Meglič. »Posojal jim je denar tudi brez obresti. Takega graščaka ni, kakor je bil on!«

Urša je le prikimala in pospravila kozarce s sosedne mize.

»Še sreča, da so otroci že odrasli,« je še pristavil kovač, plačal zapitek in odšel, da še drugim postreže z žalostno novico.

Takoj po pogrebu, ki se ga je kljub slabemu vremenu od blizu in daleč udeležila velikanska množica ljudi, se je Trdina odločil, da napiše pobratimu osmrtnico in si izpiše iz srca najhujšo žalost in grenkobo, ki ga je tako nepričakovano zadela.

Že 2. februarja se mu je Ivan Hribar zahvalil za nekrolog, ki ga je bil Trdina napisal za »Slovana«.

Tri tedne pozneje je Urša prinesla možu pismo. Že po pisavi je Janez spoznal, da je Levčevo. Odprl ga je in preletel z očmi. Potem se je nasmehnil in zaklical Urši, ki je zalivala rože na oknih.

»Urša! Levec te pozdravlja.«

»Mene? Saj sem ga samo enkrat videla!«

»Poslušaj! Takole piše ob koncu pisma: Prosim Vas, priporočite me svoji ženi. Jaz se je zmeram z veseljem spominjam, ker se mi zdi, da bi Vi nikoli tako pridno ne pisali, ako bi se ne bili oženili. Bog Vaju živi oba!... No, glej, kako te ima v časteh!«

Urša se je v zadregi namrdnila:

»Eh, če bi vedel, kakšna kmečka trapa sem, bi si ne mogel misliti, da imam kakšne zasluge pri tvojem pridnem pisanju.«

»Zakaj ne?« se je namuznil Janez. »Ti tega ne razumeš, Urša. Mislim pa, da ima Levec prav.«

»Eh, beži, beži!« se je branila dobra Urša in brž odhitela iz sobe. Priznanje jo je globoko ganilo.

Trdina pa se je spet zakopal v svoje bajke. Pisal je po Jerinem pripovedovanju bajko »Pod hruško«, ki se mu je pa pod peresom razdrobila v več zgodb brez prave zaokroženosti. Nenavadno dolgemu spisu se je poznalo, da so ga trgale žalostne misli na mrtvega prijatelja.

Morda so ob tistem času vplivale na Janezo Trdino tudi hude predvolilne spletke v novomeškem okraju. Razjezila ga je že bedasta napaka glavnega narodnega volilnega odbora v Ljubljani, ki je po kdo ve kakšni in čigavi neumnosti ali izdajalski hudobiji postavila za novomeškega kandidata — nemškega fevdalca grofa Margherija, ki ni znal niti pošteno slovensko govoriti.

Temu kandidatu je nasprotovala zlasti mladina, ki so se ji pridružili advokat dr. Slanc, notar dr. Poznik in tudi Trdina. Splošno ogorčenje zaradi čudnega kandidata narodne stranke je spretno porabil profesor Fran Šuklje. Odkar se je oženil s hčerjo novomeškega advokata dr. Rozine, ki je imela svoj dom na gradiču Kamen v Kandiji, se je Šuklje počutil v Novem mestu kakor domačin. Prijavil se je kot samostojni narodni kandidat.

Z veliko silo so se vmešali v predvolilne boje tudi »bonci« novomeškega okraja. Politično hudo delavni novi knezoškof Missia, bivši dvorni kaplan, stremuh, ki se je poganjal za kardinalskim klobukom, je pripravil svojo duhovščino do neverjetnih podvigov proti svobodoljubnim narodnjakom. Duhovniki so se sestali v Gotni vasi pri Novem mestu in sklenili, da se bodo brezpogojno ravnali po navodilih svojega nadpastirja in volili klerikalnega kandidata. Žal se je splošni groznici, ki je ob silovitem nastopu nasilnega klerika Missie izpreletela vse duhovnike ljubljanske škofije, vdal tudi dotlej vseskozi narodni in dokaj svobodno misleči — semiški dekan Aleš.

»Klonil je pred rimskim in cesarskim priganjačem, dvornim sužnjem Missio! Zatajil je svojo svobodno narodno zavest! O, sramota!« je Trdina obsodil nekdanjega prijatelja, ki se mu je zastudil, da ga je za vedno izbrisal iz svojega srca.

Dan pred volitvami je bilo vse Novo mesto pokonci. Agitatorji so si podajali vrata, po gostilnah so se pojavljali govorniki za tega ali onega kandidata, vendar je bilo videti, da bo zmagal svobodomiselni narodnjak Šuklje, čeprav je njegov nekdanji tovariš profesor Rajko Nachtigall na vso moč agitiral proti njemu.

Popoldne so ljudje začeli izobešati zastave in krasiti hiše z zelenjem in cvetjem. Ko je šel Trdina po ulici pod škarpo Rohrmanovega vrta, je slišal za nizko ograjo vrh visoke škarpe

smeh Rohrmanovih deklet Mimi, Toni in Fani. Njihov brat Viktor, ki je bil v svoji kočiji pripeljal iz Ljubljane samostojnega kandidata Šukljeta, je obesil čez ograjo dolgo kito cvetja in posmehljivo pomahal z njo strankinemu kandidatu grofu Margheriju, ki je od druge strani prihajal po ulici. Rdečelasi in rdečebradi Nemec se je ustavil pred vrtom in pozdravil, ko so se nad ograjo prikazale glave mladih deklet, ozaljšane s cvetjem.

»Guten Tag, schöne Damen! Sie winden wohl Girlanden für den morgigen Sieger? («Dober dan, lepe dame! Gotovo pletete girlande za jutrišnjega zmagovalca?«)

»Seveda, gospod grof! Vse to cvetje bo pozdravljalo zmagovalca!« je pritrdil mladi Rohrman s posmehom v slovenskem jeziku in se spoštljivo zaupno priklonil profesorju Trdini, ki je za grofovimi hrbtom šel mimo.

Trdina je dvignil svoj črni slamnik.

»Torej mene!« je prav takrat samozavestno slovensko bleknil čudni narodni kandidat.

»Seveda, koga pa?« se je zasmejala poredna sedemnajstletna Fani in z velikimi živomodrimi očmi poblisnila po grofovskem ženskarju.

»Ach, dürfte ich mir schon heute nur eine einzige Rose erbitten!« («Oh, ko bi si smel že danes izprositi eno samo vrtnico!«) je zavijal grof oči.

»Nein, das wäre ein schlechtes Omen,« («Ne, to bi bilo slabo znamenje,«) se je norčevala najstarejša, okrogolična Mimi, vedno vneta za šale.

»Ja, ja,« je hudomušno pritrdila lepa učiteljščnica Toni: »Dann fallen si morgen bei den Wahlen ganz gewiß durch!« («Potem jutri prav gotovo propadete pri volitvah!«)

Vse tri so se zasmejale.

Trdina, ki je bil že nekaj korakov dalje, se je posmehnil sam pri sebi: Propadel boš z vrtnico ali brez nje!

In propadel je zares.

Zmagal je samostojni narodni kandidat Šuklje proti uradnemu kandidatu narodne stranke, otoškemu graščaku grofu Margheriju.

»In kljub veliki bitki, ki jo je za Nemca vodil, dr. Žvirca' — prof. Rajko Nachtigall!« je zmagoslavno ugotovil Trdina.

Dr. Slanc in dr. Poznik — glavna Nachtigallova nasprotnika sta z veseljem pritrdila.

Po volitvah se je Trdina spet lotil pisanja svoje dolge bajke. Vendar mu je bil tisti hudi prehlad pustil v glavi bolečine, ki so se spet in spet ponavljale. Škodovala mu je vsaka sapa, vsak prepih. Vedno ga je zbadalo v ušesih.

Toda premagoval je bolečine in redno vsak mesec napisal in odposlal nadaljevanje.

Ko bajke le ni hotelo biti konec, je Levec — previdno, da ne razžali burjastega Trdino — prosil pisatelja: »Morebiti bi mogli Vi, kadar bo dovršena 22. bajka (Pod hruško) prirediti nekoliko krajših bajk, t. j. takih, da bi se tiskale samo v eni številki.«

Trdina mu je krajše bajke takoj obljubil. Vendar se nikakor ni potrudil, da bi tudi tekočo bajko skrajšal. Nasprotno — v zasanjani brezbriznosti, ki se ga je bila lotila, odkar je tako nenadoma ugasnil prijatelj, ki mu je bil kakor brat, je kar še dalje razblinjal zgodbe in zgodnice iz svojih zapiskov, da so polnile »Zvon« tja do srede leta. Šele ko mu je Hribar pisal in ga vabil, naj se udeleži potovanja Slovencev v Prago na otvoritev narodnega gledališča in na Velehrad k praznovanju tisočletnice Metodove smrti — šele takrat se je zganil, brž zaključil dolgo bajko, spisal še nekaj krajših, da Levec ne bi bil v zadregi do zime, in se pripravil, da z ženo »poroma« na Velehrad.

»In krčma? Kaj naj napravim z njo?« je vprašala Urša, vsa v strahu pred velikim izletom v neznani svet.

»Zapri jo!« je brezbrizno odgovoril. In še se je ponorčeval: »Napišem ti na velik list, kar se da lepo: Zaradi potovanja zaprto za štirinajst dni.«

»Tega pa že ne! Pridejo Cigani in nama izropajo vso hišo, če bodo vedeli, da nikogar ni v njej.«

»Kako bi vedeli! Saj Cigani ne znajo brati.«

»No, pa drugi tatovi. Veš kaj? Micki bom rekla, naj se s hčerko preseli v najino krčmo. Saj ne potrebujeva dveh gostilniških sob.«

Micka Šega je bila postrežnica, ki jo je Urša včasih najela za težja dela pri hiši.

»Prav. Pojdeva vsaj brez skrbi od doma.«

Tako se je zgodilo, da sta se s posebnim vlakom, ki je meseca avgusta odpeljal Slovence proti severu, peljala tudi Trdina in njegova žena Urša.

»To je najino poročno potovanje,« se je smejal Janez in kritično pogledal ženo, ki je v svoji poročni ozki moderni obleki in v svilenem »špenzerju« z nabranimi našivki, pa čipkastim šalom na glavi bila že skoraj kakor mestna gospa.

»Če bi imela še kakšno pokveko na glavi, bi bila kakor imenitna meščurka,« se je norčeval, ko sta na ljubljanski postaji čakala med množico ljudi, da pripelje vlak na prvi tir.

»Ali bi rad, da bi nosila klobuk?« ga je tiho vprašala in mu pogledala v oči.

Pogled se mu je v hipu stemnil.

»Kaj! Ali si prismojena!« jo je nahrulil kakor še nikdar. »Saj vendar veš, da sovražim tiste bedaste načičkane meščurske babnice! Kar poglej jih tamle, kako smešno so nadržane s tistimi umetnimi kodrčki in klofnericami iz pentljic in rožic vrh njih! Tvoj čipkasti šal učinkuje naravnost elegantno poleg vseh teh umetnih vrtičkov in zmečkanih pokvek.«

Urša se je oddahnila:

»Ustrašila sem se, da sem ti preveč kmečka.«

»Premalo kmečka, reci rajši! Če bi tvoje narodne noše ne bilo škoda za umazane vagone, bi mi bilo najljubše, če bi nošo oblekla kar za pot. Vsaj kovčka ne bi bilo treba nositi.«

»Narodna noša je prevroča. In v gneči zavzame preveč prostora. Morda bi mi svilen krilo celo strgali. In v peči bi morala glavo ves čas pokonci držati.«

»Imaš prav, ženka,« je odgovoril Trdina in odzdravil Hribarju, ki se mu je mimogrede spoštljivo priklonil in zaklical:

»Ali nas je!«

»Cela slavjanska vojska!« mu je odvrnil Trdina.

»Kdo je bil ta gospod?« je vprašala Urša.

»Ivan Hribar, saj sem ti že pravil o njem. On vodi ves ta izlet Slovencev in nekaterih Hrvatov in Srbov v Prago.«

»Aha. Kdo pa je tistile, s katerim zdaj govori? Tako mogočno se drži, kakor da je ves svet njegov.«

»Dobro si ga pogodila! Saj je res precej domišljave vrste. To je Hribarjev prijatelj — včasih tudi politični tekmeč — doktor Tavčar, naš dični pisatelj.«

In Trdina je pokazal ženi še nekaj drugih znanih slo-

venskih mož: pesnika Gregorčiča, nekaj znanih politikov in drugih znamenitih Slovencev.

Pripeljali so vlak, ki je bil ves okrašen z zelenjem, cvetjem in zastavami. Polagoma so se zgnetli vanj med vriščem in klicanjem vsi izletniki. Spremljevalci, ki so ostali spodaj, so jim še skozi okna podajali prtljago.

Ostri žvižgi in loputanje vrat.

»Fertig! Fertig!« so rjuli sprevodniki v »uradnem« jeziku.

»Hej, Slovani...« je z močnim glasom nekdo intoniral in na tisoče navdušenih glasov je poprijelo, da je slovanska himna zagrmela po vsem vlaku in udušila »uradne« vzdolžke. Znanci na peronu in izletniki na vlaku so mahali z rokami, klobuki in ruticami. Vlak je počasi oddrdral s postaje proti vzhodni strani, da pri Zidanem mostu zavije proti severu.

Izletniški vlak Slovencev in nekaterih bratov Hrvatov in Srbov — prva večja medslovanska manifestacija v Avstriji — se je ustavil na Dunaju, kjer so izletnike sprejeli dunajski Slovenci in dunajski Čehi. Ker je bilo določeno, da si mimogrede ogledajo Dunaj, so se vsi izletniki takoj po pristanku vlaka in sprejemu razkropili na vse strani: eni z znanci, drugi z izletniškimi vodniki.

Trdina je shranil ženin kovček z narodno nošo v garderobi in se odpravil sam z Uršo, da ji razkaže mesto, kjer je nekoč prebil tri najlepša leta svoje mladosti. Obiskala sta nekaj muzejev, nekaj cerkva in nasadov, pokazal ji je cesarjevo bivališče Schönbrunn in veliko dvorno palačo. Pokazal ji je tudi hišo v temni stranski ulici, kjer je nekoč stanoval, in skromno kavarno, kjer se je kot visokošolec shajal s tovariši. Zvečer pa jo je peljal v Hofburgteater.

Urša je bila od najrazličnejših novih vtisov tako zmedena in utrujena, da se je kar oddahnila, ko je bilo ogledovanje po Dunaju konec in je spet sedela v vlaku, ki je drdral proti prestolnici bratskega češkega naroda. Dremaje je sedela v kotu in včasih pogledovala po svojem možu, ki je v živahnem razgovoru z nekaterimi znanci stal zunaj na hodniku.

Trdina je bil ves poživljen, pomlajen. Spomini, ki jih je bil obujal ob vsakem koraku po Dunaju, so ga bili vsega prevzeli. Poleg tega je vse potovanje dokazovalo, kako je slovanska vzajemnost že napredovala. Na vseh postajah od Češke

Trebove do Prage so vlak z južnoslovanskimi rodoljubi pričakovale in pozdravljale nepregledne množice navdušenih Čehov. To so bile prve javne manifestacije slovanske vzajemnosti, pred katerimi so se »vladajoči« Nemci poskrili kakor plašne miši v svoje luknje.

Kolikšen napredek!

Če je Trdina primerjal nekdanjo fevdalno državo pred-revolucionarnega 1848. leta in poznejšo reakcionarno dobo političnim razmeram, ki so nastajale v zadnjih letih, se je zavzel nad neustrašeno samozavestjo, ki so z njo začeli nastopati posamezni prvaki slovanskih avstrijskih narodov.

Najpogumnejši in najpožrtvovalnejši med njimi je bil pač dr. Juraj Strossmayer, nadškof djakovski, ki je z ustanovitvijo Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti položil prvi temeljni kamen za poznejše združevanje jugoslovanskih narodov v skupno državo. On se je tudi prvi bojeval proti nastopajoči veliki katastrofi, izdaja rimofilskih mračnjakov, ki je skoraj za celo stoletje zagrnila slovenski narod z zagrizeno kampanjo »rimskih« katolikov. Z jasnimi besedami je Strossmayer opozoril na največje škodljivce slovenskega naroda, na novega ljubljanskega knezoškofa, za kardinalskim klobukom poganjajočega se nekdanjega cesarjevega dvornega kaplana Missio ter prav tako stremuškega goriškega bogoslovnega profesorja Mahniča...

Trdina je zamišljeno zrl v lepo pokrajino, ki jo je rezal vlak. V duhu je presojal velikansko silo ultraklerikalnega vala, ki se je valil prav zadnje čase nad Slovence kljub temu, da se je med njimi vse bolj prebujala narodna zavest.

»Vzdržali bomo le, če se združimo z vsemi avstrijskimi in izvenavstrijskimi bratskimi narodi,« je ugotovil in še premislil: »Čehi so močnejši od nas. Med njimi se pojavljajo učenci pokojnih prvoboriteljev slovanstva — Šafarjika, Kolárja, Dobrovskega, Palackega, Čelakovskega. Na čelu jim stoji zet Palackega dr. Rieger... Čez nekaj ur ga bom spoznal. Za češkoslovensko sodelovanje se najbolj vnema vztrajno delavni Jan Lego. Prej je služboval v slovenskih krajih, zdaj pa je muzejski uradnik v Pragi. Hribar mi je obljubil, da me seznani z njim in še s celim kupom čeških narodnih delavcev, ki se zanimajo za vseslovansko vprašanje... Hribar! Mlad je še, vendar — ali ni on vodnik Slovencev v slovansko

vzajemnost? Najpogumnejši je med nami, ker je najmanj odvisen od vlade. Res je še nekaj Slovencev, ki niso gluhi za klic svobode. Tale vlak pač najbolje dokazuje, da tudi v naši zemlji že tli iskra slavjanske vzajemnosti.«

Že se je vlak bližal starodavni, prelepi češki prestolnici. Počniki v vlaku so se pripravljali, da izstopijo. Zunaj je zagrmelo kakor najhujši grom.

Vzklikanje!

Godba!

Petje slovanske himne!

Sprejem je bil veličasten. Na postaji je bila prurušena vsa disciplina, odrinjene vse straže, vsi plotovi, ves železniški in policijski red.

Na vlak došlih slovenskih bratov je navalil veletok navdušenih Čehov v pisanih nošah: civilnih pa tudi sokolskih in narodnih. Prišli so iz vseh krajev češke zemlje, da poleg tisočletnice slovanskega apostola Metoda proslave tudi otvoritev »Narodnega divadla«, gledališča, za katerega je prispeval ves češki narod.

Prisrčnega objemanja na praški postaji, navdušenih pozdravnih govorov, venčanja s cvetjem ni hotelo biti ne konca ne kraja. Še na postaji so se Pražani trgali za goste. Vsakdo bi se bil rad postavljaj s požrtvovalnim gostoljubjem v zgodovinsko važnem trenutku prvega množičnega osebnega zbližanja med južnimi in severnimi slovanskimi brati.

Ves slovanski tisk je bil poln poročil o velikih dneh slovanskega praznovanja in o prireditvah, ki so sledile sprejemu na praški postaji.

Še nekaj dni po vrnitvi s potovanja v Prago je Urša Trdinova hodila po hiši kakor mesečna. Niti tega ni opazila, da z Janezovim zdravjem ni vse v redu. Zavijal si je kljub toplim septembrskim dnev glavo v volnen šal in mnogo polegal v sobi. Voda v veliki kadi, ki jo je Urša sleherni dan v stanovanjski kuhinji pripravljala za njegovo vsakdanje umivanje, je že od vrnitve ostajala neskaljena. Janez je uporabljal le majhen umivalnik, ki je stal v njegovi sobi.

»Ali se več ne koplješ v kuhinji?« ga je Urša naposled vprašala.

»Ne upam se. Po vsem životu, po rokah in po vratu se mi dela izpuščaj, ki me močno srbi. Menda sem ga iztaknil na potovanju. Namazal si bom kožo z oljem. Morda mi vnetje preide. Nekoč, ko sem še stanoval v Bršljinu, sem že imel nekaj podobnega, pa mi je sčasoma prešlo, ko sem se kopal v Bršljinskem potoku.«

»Morda bi ti pa tudi zdaj kopeli pomagale.«

»Ni vsaka voda za to. V tistem potoku se pa ne morem kopati, ker je zdaj že premrzlo. Tudi so me tam takrat Vrhovci prepodili, češ da sem jim začaral vodo. Kopati sem se moral skrivaj ponoči, da me niso videli.«

Urša je bila v skrbeh. Kuhala mu je čistilne čaje, pa ni bilo nobenega uspeha. Gnojni mozolji so se izpreminjali v krastice in prhljaj. Vneta koža se kar ni hotela pozdraviti.

Trdina več tednov ni šel iz hiše.

»Ko bi vendarle vprašal kakšnega zdravnika?« je nekega večera plašno začela.

Takoj se je raztogotil:

»Pusti me v miru s tistimi mazači, ki vlečejo iz tebe denar, vedo pa niti stotino tega, kar bi morali vedeti.«

Le njegova strašna trma je bila kriva, da se Trdina svoje nadležne, ostudne bolezni ni iznebil — do smrti. Bolezen bi mu bil lahko ozdravil vsak zdravnik, celo vsak lekarnar, saj je bolezen bila splošno znana in razširjena po vsem svetu med ljudmi in konji in psi, posebno tam, kjer so varčevali z milom in vodo in sploh s čistočo. Imenovala pa se je ta bolezen — garje. Trdina jih — žal — ni prepoznal. Namesto da bi si jih odpravil z žveplenim mazilom in temeljitim umivanjem in kopanjem z razkuževalno vodo, je zaradi »vnetja« opustil vsakodnevno kopanje in se namesto z milom obdeloval z — oljem. Prav po nepotrebnem je sam sebe oropal še izprehodov v čudovito lepo jesensko naravo, kar ga je navdajalo z žalostjo in nestrpnostjo.

Vendar je nevšečnost preganjal z dirkanjem po sobi ali po zaprtem hodniku, ki je od treh strani obdajal kuhinjo. Včasih si je pri tem žvižgal in prepeval in brundal razne koračnice, da se mu je Urša, ki mu je nosila jed iz svoje krčme, iz srca smejala. Da ji prihrani tekanje sem in tja, si je nekoč preko rute, ki jo je nosil doma, zavil glavo s šalom in stekel čez dvorišče v krčmo.

Tam ga je z veseljem sprejel Kušlan, s katerim se že dolgo nista videla. Kušlan — pravi bohem — ni imel stalnega obeda. V domačo gostilno, ki jo je bil prevzel brat, ni maral zahajati, ker se je bal, da bi mislili, da hoče imeti hrano na pol zastonj. Včasih si je s pomočnikom skuhal v delavnici kakšno malenkost — dostikrat samo krompir — največkrat pa jo je mahnil pred poldnem v gostilno, najbolj pogosto k Urši v upanju, da naleti na Trdino.

»Kaj je pravzaprav s teboj?« je sprejel vsega ohomotanega pobratima.

Trdina je zamahnil z roko in sedel k mizi, ne da bi odložil šal.

»Nekov vrag se mi je naselil pod kožo in se nikakor noče umakniti. Menda sem ga iztaknil na potovanju. Saj veš, stanovali smo v Pragi bolj na tesnem in štirinajst dni nisem mogel ujeti prilike, da bi se bil pošteno umil od nog do glave. Morda izhaja vse skupaj tudi od prehlada, ker me ušesa hudo bolijo in me tudi trga po nogah in desni roki. Po desni menda zato, da se moje bajke rode z bolečinami. Saj pravijo, da ni poroda brez bolečin, hehe!«

»Ali vse dneve pišeš ali kaj?«

»No, vmes se tudi izprehajam po sobi in po hodniku, včasih zaplešem polko okrog mize, včasih si žvižgam ali pojem kakšno fantovsko; kadar mi vrag v ušesih preveč nesramno kljuje, pa pokličem Uršo z njenimi opekami na pomoč.«

»Aha! Pri ženi se torej tudi miluješ!«

»Zakaj jo pa imam?«

»Ali ste slišali, gospa Urša?« je Kušlan vprašal krčmarico, ki je možu prinesla veliko skodelo čaja.

»Oh, seveda! Na, Janez!«

»Kaj pa je to?«

»Čaj iz 'tavžentrož'. Le pij ga! Pravijo, da čisti kri. Stara Švarcovka mi ga je nasvetovala.«

»No, pa naj bo! Toliko čajev si mi že vsilila, pa mi še nobeden ni pomagal. Upam, da mi tudi ta ne bo.«

»Upaš?« se je zasmejal Kušlan.

»Seveda! Če bi se Urši posrečilo, da me ozdravi, bi imeli jutri že celo procesijo krastavih pivcev v krčmi. Še ženo bi mi prevzeli.«

Kušlan se je zasmejal. Urša pa je zbežala v kuhinjo.

Pismonoša je pogledal v pivnico in izročil Trdini pismo. Trdina je prebral naslov na omotu, spoznal pisavo in spravil pismo v žep, ne da bi ga odprl.

»Levec mi pač piše, da je prejel zadnjo bajko ,Gospodična Cízara.«

»Iz zbirke Jerinih bajk?«

»Ne, spisal sem jo po osebnem doživetju. Ošvrknil sem v bajki žensko, ki še živi — morda se bo prijela za nos. Cízara me je hotela ujeti, ko sem bil zaljubljen v Zinko.«

»Aha! Že vem: To je bila tista pohabljená stara devica, učiteljeva hčerka iz Prečne.«

»Da, tista, ki jo je jezilo, ker sem se hotel zvezati s preprosto deklo, njo, izobraženo gospodično, pa sem prezrl.«

»Bral sem v ,Zvonu‘ tvojo zadnjo tiskano bajko ,Doktor Prežir‘, kje si pa dobil podatke zanjo?«

»O, s časom se mi jih je precej nabralo. Nekaj mi je pravil o Prešernovi oboževanki Juliji Primčevi, poročeni pl. Scheuchenstuelovi, prijatelj Andrej, nekaj drugi sodni uradniki, ki so še služili pod ,dolenjskim Napoleonom‘, domišljavim Scheuchenstuelom. Največ pa sta mi pravili o življenju v Julijini družini Jera Kolenčeva in njena sestra Kraljevka. Kraljevkin zet Anton Rohrman je bil dober Scheuchenstuelov znanec. Menda sta se seznanila kot zagrizena kazinota. Vsak dan sta kvartala skupaj v kavarni. Kadar je bil Scheuchenstuel bolan — pravijo, da ga je dostikrat mučila putika — je poslal deklo po Rohrmana s sporočilom, da ,gospod predsednik prosijo, če bi gospod Rohrman prišli po kosilu k njim‘. Jera, ki je v vsako reč vtikala svoj radovedni nos, mi je povedala o marsikakem intimnem dogodku v predsednikovi družini. Nekaj sem izvlekel tudi iz Julijinega spovednika patra Lacka.«

»Lepa je tista tvoja bajka. Pater Lacko, ki se iz vsake stvari norčuje, je imel celo solze v očeh, ko jo je bral v čitalnici.«

»Spomini so ga premagali. Spoštoval je Julijo kot ženo, ki je telesno in duševno mnogo pretrpela. Sam mi je rekel: Gospa Julija je bila žena, ki je morala mnogo pretrpeti in potrpeti.«

Kušlan je prikimal. Molk je segel med prijatelja. Obema so misli poletele na samotni grob na šmihelskem pokopališču.

»Vsako leto sem o vseh svetih obiskal njen grob, letos pa me je zadržala bolezen,« je zamišljeno rekel Trdina: »Tako se mi zdi, da ji moram vsako leto prinesiti pozdrave in zahvalo vsega našega naroda, saj bi brez nje ne imeli najlepših Prešernovih umotvorov.«

Kušlan je sedel nepremično in strmел predse. Zdelo se mu je, da se je za trenutek odprlo srce trdega Trdine. Saj je bil Janez tisti, ki je prvi javno postavil Prešernove umotvore na tisto mesto, ki jim je v slovenski literaturi po vsej pravici šlo: na najvišje mesto — kljub Bleiweisovemu ugovarjanju. Oča Bleiweis je bil pač zaverovan v Koseskega napihnjeno komedijantsko kričaštvo, polno patriotskega lizunstva in obrabljenih domoljubnih fraz. Za lepoto Prešernovih poezij pa stari Bleiweis ni imel dovolj duševne zrelosti.

Z o p e t b o r b a

Leto 1886.

Bolezen je Trdino pri pisanju precej ovirala. Poleg krast po glavi in obrazu in izpuščaje v gornjem telesu so se mu spet ponovile bolečine v ušesih pa tudi v nogah in desni roki.

Nekoč je v čitalnici razlagal tiskarnarju Krajcu:

»To so mi pustili Gorjanci. Prveč rad sem polegal po njihovih mahovitih, vlažnih gozdovih. Srečen sem bil, kadar mi je ostra sapa, prijetno dehteča po izorani zemlji in pomladnem cvetju in brstju, brila okrog ušes. Takrat mi burja še ni bila zoprna. Pa mi je vlaga zlezla v ude in mi obudila v njih putiko, sapa mi je pa vnela v ušesih prehlad. In zdaj trpim za svoje lahkomišelnostjo zapravljanje zdravja. Vso jesen in zimo nisem šel iz hiše. Kušlan mi je nosil časopise iz čitalnice na dom. Brez njih bi le težko prebil. Čakajte! Brat Čeh Jan Lego, ki sem se z njim seznanil lansko leto v Pragi, mi je pisal pismo, ki se v njem pritožuje čez vas, gospod Krajec.«

»Čezme? Saj ga niti ne poznam!«

»Mhm! Saj to je tisto! Kdo ve, kam ste zabrkjali njegovo pismo iz Prage, ki vas v njem prosi, naj mu pošljete — ne,

pravzaprav vam ni pisal on. Pisala sta vam menda dva knjigotržca — počakajte, da vam preberem njuni imeni —

Trdina je segel po pismo v listnico in nadaljeval:

»Aha! Valeška in Rivnač se imenujeta firmi, ki sta naročili pri vas Cegnarjevo prestavo »Babice« Božene Němcove. Jan Lego se pritožuje, da z odlašanjem preprečujete Čehom, da bi se učili slovenščine. Radi bi nam namreč že letos o počitnicah vrnili obisk. Mož pravi, da bi se jih gotovo čez sto učilo slovenščine, če bi imeli knjigo. Prosi me, naj vam razložim, kako se pregrešujete nad sveto slavjansko zadevo!«

Krajec je Trdino, ki je nehote zašel v oster »profesorski« ton, v zadregi pogledal in se ves rdeč opravičeval:

»Po pravici vam povem: Zdaj se spominjam, da je nekoč došlo takšno naročilo. Toda ker sta mi tista dva knjigotržca povsem neznana — sem založil naročilo nekam med nerešeno korespondenco.«

»In preprečili, da bi se naši letošnji bratski gostje mogli sporazumeti z nami! No, veste kaj —!«

Krajec je pogledal strogega Trdino kakor po pravici ozmerjan šolar:

»Res sem zaslužil, da se hudujete nad menoj, gospod profesor. Ampak tudi narodnjaki moramo biti v trgovskih rečeh previdni. Če bi se bili naročniki sklicevali na kakšnega znanega človeka, bi jim bil gotovo nemudoma ustregel.«

Trdini se je trenutno ogorčenje poglobilo.

»No, gospod Lego mi sporoča, da sta obe firmi jako solidni in upa, da naročene izvode 'Babice' takoj pošljete.«

»Še danes jih oddam na pošti.«

»Prav.«

Trdina je zložil pismo in ga spravil v listnico. Pri tem je izvlekel drug list in vprašal:

»To ste menda brali, da so lansko leto izletnikom v Prago prepovedali romanje na Metodov grob v Velehradu?«

»Da. Baje zaradi kuge, ki je takrat razsajala.«

»Ha! Kuga! Avstrijska kuga! Kuga, ki pritiska na avstrijsko birokracijo. Kuga, ki se imenuje — s l o v a n s k a v z a j e m n o s t !«

Krajčeve sive oči so nekoliko preplašeno zakrožile po bralcih v čitalnici. Vendar se je takoj pomiril. Razen Trdinovih

prijatelj dr. Vojske in Kušlana sta sedela tu le advokat dr. Slanc in župan notar dr. Poznik. Sami zanesljivi možje.

»Kar poslušajte tole pesem, ki jo je naš Simon Gregorčič zložil na čast ‚Velehradske kuge‘. Ko je to pesem recitiral v slavnostni praški dvorani — rečem vam, je žel večji uspeh, kakor bi ga imelo sto romarskih vlakov do Kroměříža. Vsekal je po vladi z Jupitrovo strelo in ploskanje mu je grmelo, da še nobenemu govorniku ne tako. Še tisti dan je šla pesnitev v deset tisoč prepisih po vsem slovanskem svetu. Ko bi bil tam navzoč mahdija Mahnič, razpočil bi se bil od jeze nad uspehom preganjanega Gregorčiča. Berite sami in presodite, kako je pesem v tistih dneh navdušenja učinkovala.«

»Beri glasno!« je zahteval dr. Slanc.

»Kar sem daj!« je pograbil list župan dr. Poznik. Z zvenečim glasom je recitiral pesem.

»Velehradska kuga.

Kako neizmerno skrbite za nas!

Kot mamka za drobne dojenčce!

itd.«

Vsi navzoči gospodje so drug čez drugega vzklikali, ko je prenehal.

»Vzajemnost slovanska! Nisem mislil, da je naš Gregorčič tako odločen narodnjak. Saj so zadnje čase duhovnikom močno pristigligli peruti,« je rekel dr. Slanc.

»O, še se dobijo med njimi trdni slovenski možje, ki ne klonijo pred rimskim izdajalcem Mahničem in dvornim priganjačem Missio. Glej Ivana Vrhovnika, kaplana v Naklem pri Kranju! Sprožil je ustanovitev narodnoobrambne šolske organizacije ‚Družbe sv. Cirila in Metoda‘. Zdaj smo odbili nemško ‚Südmarko‘. Ne bo več nemoteno strašila po naši Koroški in Štajerski,« je pritegnil dr. Poznik, ki je bil rojen Korošec.

»Da, naša ‚Družba‘, je pomembna trdnjava,« je resno pritrdil Trdina, skrbno zložil prepis pesmi in ga spravil v listnico.

Še vse poletje je Trdino preganjala nadležna bolezen. Hodil je pač vsak dan po kosilu v čitalnico, omotan z rdečo kmečko ruto in pokrit s svojim velikim črnim slamnikom. Na daljši izprehod ni šel vse leto. Bal se je, da se mu ne poslabša trganje po glavi, nogah in desni roki. Vesel je bil,

da se je nadloga čez poletje nekoliko potolažila in je lahko pisal. Nadaljeval je bajke v »Ljubljanskem Zvonu« in napisal za »Slovana« na pol znanstven opis »Dolenjci«. Nato pa se je lotil svojih »Hrvaških spominov«, ki so ga za nekaj tednov vsega prevzeli.

V družbo seveda tiste čase ni zahajal, le z nekaterimi prijatelji se je po kosilu redno shajal v čitalnici. Tam so premlevali dnevne, posebno politične dogodke, kadar so bili ožji znanci sami med seboj. Če je prišel mednje človek, ki mu niso popolnoma zaupali, pa so se zatopili vsak v svoj časopis in molčali.

V začetku avgusta je Trdina prejel pismo, ki ga je močno razveselilo. Pisal mu je z Dunaja nekdanji njegov reški učenec dr. Pavel Turner med drugim tele prisrčne besede: »Vas jaz nikoli ne za trenutek nisem mogel pozabiti, akoprav je že mnogo let minilo, odkar sem vam zadnjič bil pisal, spomini na Vas, na dobo, ko ste Vi bili moj učitelj, ko sem Vas poslušal in z Vami občeval, ostanejo mi vedno najdražji in najblaženejši iz mojega dijaškega življenja in to tako, verujte mi, da Vas vselej v najsmrečnejši hvaležnosti najiskrenejše častim...

Vaši spisi v Ljub. Zvonu in Slovaneu so mi predrago berilo, spominjajo me tako živo na one ure, ko sem Vas na Reki z navdušenjem poslušal — Tako in podobno mu je trkal na srce nekdanji učenec, ki se je bil prikopal do visoke izobrazbe.

Pismo je občutljivega Trdino zelo vzburkalo in dvignilo. Sam je priznal Turnerju, da je njegovo pismo prebral gotovo petdesetkrat... Kako lačno je bilo njegovo srce priznanja in dobrohotne kritike! Kako potreben je bil izpodbude!

Še bolj se mu je vtisnilo v spomin neko mesto v Turnerjevem drugem pismu:

»Vaši 'Hrvatski spomini' so istotako zanimivi, nadejam se, da jih obširno pisati nameravate: ž njimi podaste Slovencem prvi in klasični vzor, kako se naj pišejo spomini, ter najlepši zaklad zgodovini jugoslovanski tako v političnem kakor v kulturnem resp. socialnem oziru.«

Trdina se je zamislil.

Da, v resnici. Potrudil se bo, da brezobzirno in globoko poseže z ostrim peresom v resnico svojih spominov, da poda Slovencem zares vzor, kako naj se politično, kulturno in

socialno pomembni dogodki ohranijo zgodovini slovanskih narodov.

Pisal bo resnico, resnico tudi tam, kjer ne bo prikupna, ne bo prijetna, tam, kjer bo umazana, zlobna, pokvarjena.

Saj je narodov vzgojitelj!

In kakšen vzgojitelj bi bil, ko bi pred seboj sipal le rožice, da zakrije gnojne bule in kraste na narodovem telesu. Ves narod, posebno mladina, bi ga imela za hinavskega lažnika, za bedastega svetohlinca, za škodljivega spodobneža, ki skriva narodove grehe, da se zaslepljenci in »nedolžna« mladina laže pogrezajo vanje.

Resnica! Resnica nad vse! Resnica tudi tam, kjer se pojavlja človeški smrad, narodovo govno in socialni propad človeške družbe!

In Trdina je pisal. Opisoval je vse tako, kakor je v življenju videl in izkusil, slutil in slišal, sprejel ali s studom zavrgel. Pisal je o vseh ljudeh, ki jih je nekoč srečal: o političnih prijateljih in izdajalcih, o vladinovskih podrepnikih, o dobrih in slabiš stanovskih tovariših, o moralni in nemoralni duhovščini, o sodnikih, zdravnikih in drugih izobražencih, o kmetih in obrtnikih, trgovcih in graščakih, beračih in Ciganih, o razsipnih meščankah in revnih služkinjah, o pokvarjenih gospodičnah in propalih vlačugah, o požrtvovalnih materah in razuzdanih zakonskih ženah in ljubicah.

Vsa pisana vrsta Hrvatov, Slovencev, Nemcev, Madžarov, Srbov in Italijanov je šla mimo njega. In švrkal je z večim peresom po njih, jih nazorno upodabljal in spet odrival.

In nič ni zakrival in nič olepševal.

Pisal je in pisal, kakor so se mu spomini oživljali v nepotvorjeni resničnosti.

V jeseni ga je bolezen spet huje napadla. Ni hodil več iz hiše. Niti ne v čitalnico. Glava ga je močno bolela in neprestano mu je odtekal gnoj iz ušes in iz vrata.

Kušlan mu je prinašal spet dnevnike in revije iz čitalnice in mu včasih izročil pozdrave tega ali onega znanca, posebej še prijatelja Andreja.

»Vojska pravi, da mu je preveč dolgčas po tebi,« je nekoč sporočil: »Vpraša, ali bi bilo prav, če bi prišel včasih k tebi.«

Trdina, ki je z opeko ob ušesu ležal na postelji, je dolgo molčal in strmel proti temnemu stropu iz debelih brun. Potem se je na pol ozrl proti podobarju in rekel trdo:

»Ne! On je državni uradnik, jaz pa sem v očeh Vohunovcev še vedno — politični kaznjenc.«

In obrnil je glavo proti steni.

Kušlan je vedel: Zdaj so mu prišle solze v oči!

Nič ni več silil vanj. Pripovedoval je, kako so uredili naposled le dozidano in ometano poslopje novega Narodnega doma. Kako so opremili čitalnico, ki se je prejšnje leto vselila v novi Narodni dom, in kako so čitalnični odborniki sami prevzeli nadzorstvo nad poslovanjem čitalnične gostilne, ki jo je nekoč pokojni gostilničar Rozman pritiral na rob propada.

»Prostori so seveda še vedno pusti in stene prazne kakor v kaznilnici. Sklenili so, da nabavijo vsaj kakšno večje ogledalo in nekaj novih kljuk. Dekliška šola je tudi še vedno v poslopju. Zavzema vse drugo nadstropje.«

»Kaj pa čitalniški odbor za prihodnje leto? Koga so izvolili?«

»Nekaj odbornikov je starih, nekaj novih. Predsednik bo profesor Rajko Perušek.«

»Aha! Ženin Rudeževe hčerke Marice.«

»Da. Tajnik je živinozdravnik Otmar Skale. Blagajnik pa profesor Fajdiga.«

»Solidne firme! In drugi?«

»Župan dr. Poznik, profesor Poljanec, katehet dr. Marinko —«

»— moj sovražnik!«

»Zakaj?«

»Ali mi nisi sam povedal, da je — kakor si zvedel — pri zadnji konferenci predlagal, naj se ‚Ljubljanski Zvon‘ za dijaško knjižnico več ne naroča, ker je to za mladino varno branje — kvarno zaradi mojih bajk, iz katerih je v dokaz zboru profesorjev prebral nekaj pohujšljivih mest iz moje ‚Kresne noči‘? Saj si kar mislim, kako je bilo. Pritegnilo mu je nekaj kimovcev in — predlog je bil sprejet. Njihov polizani ravnatelj Senekovič se je celo brez ugovora uklonil dodatnemu katehetovemu predlogu in prevzel dolžnost, da dijakom naj-

strože prepove naročati se na to revijo — o tem so pravili dijaki, ki stanujejo pri moji ženi.«

»Senekoviču bi prisodil več razsodnosti.«

»O, ta gizdaliček je ves pod vplivom kateheta Marinka in tistega Katiline — profesorja Nachtigalla, ki se je tudi že ponovno zaletaval v moje pisanje in lajal na ‚Zvon‘. To se pravi: Figovci in njihovo divjanje me niso prav nič iznenadili. Gizdalinski Senekovič je hud na ‚Zvon‘ še iz tistih časov, ko je v njem izšla kritika njegove ‚Fizike‘, zdaj se je pa znesel nad njim.«

»Vpisal se je pa le med članstvo Čitalnice!«

»To ni dandanes za Slovenca nobena zasluga več.«

»Ali veš, kdo se je še vpisal v Čitalnico?«

»Kdo?«

»Kraljevkina hči, Marija Rohrmanova. Prišla je na ples s svojo najmlajšo hčerko Fani, ki je dobra plesalka in si jo je plesni voditelj, mladi davčni uradnik Burger, takoj izbral za partnerico. Moral bi bil videti Kraljevkinino hčer, s kakšnim ponosom je sledila triumfom, ki jih je žela njena najmlajša med čitalniškimi plesalci! Videti je bilo, da se ponosna Rohrmanca počuti med materami mladih čitalniških plesalk kakor doma.«

»Kaj?!« je Trdina vzkliknil: »Rohrmanca, vdova ‚Nemca‘ Rohrmana, katerega oče Miha ni znal niti ene nemške besede, ko se je s kmetov priselil v mesto! Ha! Ha! Dobro sta jo prevzgojila njena dva zavedna sinova. Vsa čast! Škoda, da je stara Kraljica že umrla! Privoščil bi vrli narodnjakinji to veselje.«

»Tudi jaz. Všeč mi je bila tista ženska. Ostra in odločna hišna mati, pa tudi dobrega srca in odprtih rok. Nekoč — to je bilo tiste čase, ko so me neke tercijalke očrnille, da svojih slik ne delam sam, ampak mi jih dela pomočnik, in niso nič vredne — tistikrat so me začeli ljudje bolj postrani gledati in naročniki so izostajali. Zaslužil sem komaj toliko, da sem plačeval pomočnika. Sam sem živel skoraj ob samem krompirju. Takrat sem včasih šel h Kraljevki, da sem se najedel in napil, seveda na kredo. Sam sem si vse vestno zapisoval. Potem sem šel za nekaj let na tuje in se vrnil s pohvalami tujih župnikov, proštov in škofov, ki sem bil zanje delal. Dokazal sem našim ljudem, da so me krivično obrekovali, in spet sem si opomogel. Šel sem h Kraljevki, da poravnam račun. Ona pa me je za-

vrnila, da si tistih svojih dolgov ni zapisovala. „Pa imam jaz še vse napisano“, sem rekel in izvlekel star, porumenel papir. Vstopila se je predme — bila sva sama v kuhinji — in mi s svojimi kitajskimi očmi pogledala ostro v oči: „Ali zdaj sedite v denarjih?“ me je vprašala. „Sedim ne, ampak toliko sem zaslužil, da lahko to svojo sramoto spravim s sveta,“ sem odgovoril. Ona pa je pograbila moj papir, ga zmečkala in vrgla v štedilnik. „Tako. Sramote ni več,“ se je zasmejala: „Ni bila vaša krivda, da ste zabredli v ta dolg.“ In — saj veš — bila je tako odločna, da je nikakor ni bilo mogoče pregovoriti, kadar si je kaj vtepla v glavo.«

»Da, da. V Novem mestu ne poznam ženske, ki bi bila pokojni Kraljici enaka. Spoštoval sem jo in rad se je spominjam. Vzoren človek je bila. Pravi človeški človek. Takih je malo na svetu.«

»Malo ali nič.«

»To pa spet ne. V življenju sem vendarle že srečal nekaj človeških ljudi, ki sem jih postavil v oltar. Prvi je bil seveda moja mati. Drugi — mati moje prve oboževanke, narodno zavedna žena, ki ni nikoli odložila svoje kmečke noše, kljub svojemu poznejšemu velikemu bogastvu — tudi po rodu je bila iz bogate hiše, namreč iz hiše vrhniških Jelovškov. Vzgojila je vse svoje otroke v zavedne narodnjake. Tretji človeški človek je bil moj profesor, pokojni Janez Kersnik.«

»Aha, tisti, ki so mu ljubljanski dijaki rekli ‚oče‘?«

»Tisti, da. Potem četrti: moj zares očetovski predstojnik, varaždinski direktor Muzler in nato moj reški prijatelj — nesrečni trpin Kurelac, ki so ga odpravili še grje kakor mene. V moji novomeški dobi pa so bili doslej moji homines humani: pokojni prijatelj Rudež, stara Kraljevka, moj dragi Andrej in — ti s svojim modernim socializmom vred. Ha! Ha!«

»Kakšnim socializmom?« se je začudil Kušlan.

»I, no! Ob vsaki priliki se zavzemaš za tiste, ki jih bogatini izkoriščajo, za nesramno slabo plačane delavce po naših vedno številnejših tovarnah, za kmečko revščino, pregnano zaradi dolgov v tujino, za berače, postopače in Cigane, ki imajo po tvojem isto pravico do toplega življenja na soncu kakor drugi ljudje —«

»No! Ali je nimajo zares?« je planil Kušlan.

Trdina je prijel v cunjo zavito opeko in si jo preložil na drugo stran. Posmehljivo je pogledal prijatelja, sklenil roke na trebuhu in še nekoliko pomolčal. Potem je dejal:

»Takole gledam jaz na to reč: Kar se tiče slabo plačanih delavcev, tovarniških ali poljskih, mislim, da lastniki, tovarnarji kakor veleposestniki in vaški magnati, res izpreminjajo kri uboge delovne živine v svoje zlato. Če pridejo naše male kmetije na boben, pa mislim, da največkrat zaradi lenobe naših ljudi in njihove potratnosti. Zakaj se ne lotijo kakšne domače obrti, če jim zemlja ne daje dovolj izkupička za davke? Zakaj si ne poiščejo postranskih zaslužkov? Zakaj tratijo denar za pijačo in tobak? Ako bi se doma toliko pehali za delom od jutranjega do večernega mraka, kakor se morajo potem na ameriških, afriških ali avstralskih plantažah in po tujih rudnikih in pragozdovih, mislim, da bi jim ne bilo treba hoditi s trebuhom za kruhom, čeprav jim naša birokracija res nesramno navija davke. Kar se tiče beračev, postopačev in Ciganov pa sem med svojim petnajstletnim študijskim kolovratenjem po naši Dolenjski tako temeljito prepoznal njihovo življenje, da lahko rečem: Osemdeset odstotkov teh ljudi so potuhnjeni delomrzneži in le dvajset odstotkov je vsega pomilovanja vrednih nesrečnikov. Za te druge bi pač morala poskrbeti naša javnost oziroma država. Prve pa bi bilo treba ukrotiti s prisilnim delom.«

Kušlan je nekaj časa molče gledal prijatelja. Nato je vstal, porinil stol k mizi in dejal s porednim mežikanjem v očeh:

»Škoda, da cesar ne ve zate. Morda bi te napravil za predsednika svoje majave vlade in vseh nerodnosti v naši državi bi bilo na mah konec. Lahko noč, Janez!«

»Lahko noč, Tone!«

Kljub bolečinam v glavi je Trdina z nasmehom zrl na vrata, ki so se zaprla za »socialistom«.

Pravzaprav mu je bil Kušlan uganka. Iz stare kandijske »birtovske« družine doma, je bil vendarle samorasel posebnež, umetnik. Gostilno, s hišo vred, je prepustil svojemu bratu, sam pa je slikal, rezljal svojevrstne svetniške kipce in neobičajno trpeče zveržena trupla na križ pribitega Kristusa. Ljudje so se trgali za njegove izdelke, on pa jim jih je izdeloval na pol zastonj, po smešno nizkih cenah. Lahko bi jim

računal petkrat toliko in zaposloval v delavnici najmanj tri pomočnike, da bi zmagoval vsa naročila, a vztrajal je pri nizkih cenah in edinem pomočniku in — skromnem življenju.

»Petkrat toliko denarja bi lahko zaslužil!« mu je rekel nekoč pokojni čevljar Rozman.

»Čemu mi pa bo? Dovolj zaslužim, da sem sit in oblečen,« je mirno odgovoril Kušlan. Nobenega smisla ni imel za kopičenje denarja, za udobnost, za posest. Popolnoma mu je zadoščevala delavnica v stari Kušlanovi hiši. Lastne družine si — kdo bi vedel zakaj — ni želel. Nihče ni vedel, kdaj in zakaj je postal posebnež, samotar. O sebi je rekdokdaj govoril. Trdina je sumil, da je se skriva v ozadju Kušlanovega samotarstva nesrečna ljubezen.

S Trdino se je podobar spoznal pri Kraljevki. Dasi Trdinova odkritosrčnost ni naletela na enak odmev v Kušljanovi molčeči naravi, ju je vendarle zbližala njuna umetniška nastrojenost.

»Trdina je res hudič!«

Leta 1887.

»Janez, prosim, pojdi zdaj v kuhinjo, da ti prezračim in spet pregrejem sobo! Potem moram kuhati kosilo v gostilni. Pozno je že.«

Trdina, obvezan z belo cunjo in še s šalom povrh, se je izpred pisalne mize zasukal proti vstopivši ženi.

»No, zakaj nisi že prej prišla? Saj nimam tako važnega pisanja. Bratu Gregorju pišem v Ljubljano. Nisem mu še voščil za novo leto.«

»Saj smo novo leto praznovali že včeraj!«

»Med brati to ni tako natančno.«

»Zakaj mu pa nisi voščil za božične praznike?«

»Jaz novo leto bolj častim. Novo leto pomeni začetek pre-rojenja v svetu. Božič pa je nekako zasegla cerkev zase. Prevzela je praznovanje po poganskih običajih. Naši pradedi, stari Slavjani, so praznovali ,božič', to je rojstvo novega boga ali božiča, na dan zimskega sončnega obrata, to je bil dan pred krščanskim božičem.«

Urša je strme gledala svojega moža.

»Ti misliš, da je naša cerkev prevzela ta največji praznik po poganih?«

»Seveda. Pogani so ga praznovali pač še pred kristjani. To se ne da tajiti.«

Urša je globoko vzdihnila in začela razkopavati posteljo, da jo postélje... Kaj si vse izmislijo ti učeni ljudje!

Trdina je odložil gosje pero in popravil šal, vstal in odšel v kuhinjo.

Kmalu je prišla Urša za njim. Nalila je v poseben, širok umivalnik tople vode in pripravila na stol poleg umivalnika nov kos mila v plitvo skodelico. Janez je snel naočnike, šal in belo cunjo ter odločil z ušes in čela z gnojem prepojeni krpi, ju položil na papir in vrgel v štedilnik. Slekkel je srajco in prijel za milo ter ga nezaupljivo povohal.

»Kje si pa kupila to milo?«

»Pri Oblaku, kakor vedno,« je mirno odgovorila Urša. Pripravljala je pri omarici čiste platnene krpe za moža. Skrivaj ga je pogledala, ko je omočil milo v vodo... Da ji je milo prinesla Oblakova iz Ljubljane in ga tam kupila v lekarni — tega Urša ni povedala. Saj je vedela, da je Janez trmasto odklanjal vse, kar je prihajalo od »zastrupljevalcev« — to so bili lekarnarji — in njihovih »sokrivcev« — zdravnikov.

»Gospa Oblakova mi je ponudila neko mazilo,« je plaho pričela Urša. »Njen mož je nekoč iztaknil garje na denarju, pa —«

»Garje?!« je zakričal Janez: »Menda vendar ne misliš, da imam garje?«

»Ne. Ampak tiste kraste bi si morda odpravil z mazilom —«

»O mažah mi kar molči! Vse maže so hudičevo maslo brezvestnih zastrupljevalcev.«

»Ne. Tisto mažo za gospoda Oblaka je napravila stara Švarcovka. Ona jo kuha za —«

»— za garjave prašiče in konje! Hvala lepa! Nisem ne prašič ne konj!«

Urši je bilo že kar vroče, vendar je še poizkusila:

»Ampak gospodu Oblaku je mazilo pomagalo! V treh tednih so se mu vse kraste posušile.«

Trdina si je debelo napenil mila na roke in si namazal mozoljast vrat in prsi do pasu.

»Vzemi umivačo in mi zdrgni še hrbet!« je zahteval. Zanj je bila zadeva z mažo končana.

Bolezen ga je tiste dni spravljala v slabo voljo. Še bolj so ga jezili napadi v »Slovincu«, ki kar niso hoteli ponehati. Menda se jih je urednik Levec res nekoliko ustrašil. Čeprav mu je Trdina bajko »Rožica« poslal že v decembru, je izšla prva številka »Ljubljanskega Zvona« brez Trdinovega prispevka.

Trdina je pogoltnil jezo in tem marljiveje nadaljeval svoje »Hrvaške spomine« v »Slovanu«.

V začetku marca je urednik Levec odgovoril zlohotnim piscem nemških listov in domačim klerikalcem, češ da »Zvon« ne piše za otroke, ampak za odrasle pametne ljudi. Če bi pa zategadelj, ker morebiti kdaj »Ljubljanski Zvon« pride v roke nezreli deklici ali mlečnozobemu mladeniču, morali urejevati ta list po tistih načelih, po katerih se urejuje »Vrtec« ali »Knjižnica za mladino« — potem bi nobena literatura nikoli ne prišla iz otroških povejov...

Toda prav ta Levčev zagovor in odgovor je nekoliko omejenemu katehetu ljubljanske gimnazije Josipu Marnu prižgal v možganih luč za nov napad v »Slovincu«. Hitro je zagrabil: mlečnozobi mladenič — Hribarjev sin, nežna deklica — Tavčarjeva nevestica... Zraven vrže v koš Trdinovega pohujševanja mladine še pesnika Gregorčiča, ki urejuje pesniški del »Slovana« in z vsem skupaj napade Trdinove »Hrvaške spomine«. V marčni številki »Slovana« je namreč Trdina stvarno opisal nezdrave razmere med Slavonci, umetno gojeno neplodnost med slavonskimi ženami.

Morda škodoželjni mračnjak sam ni upal, da bo njegovo »Poslano« želo tolikšen uspeh pri političnih nasprotnikih: Hribar in Tavčar, lastnika »Slovana«, sta izgubila glavo! Prvi se je ustrašil za svoj ugled kot ravnatelj banke in kot uspešen aspirant na politični lestvici do uglednega narodnega voditelja, drugi je zagledal v nevarnosti svojo uspevajočo odvetniško pisarno, svojo snubitev in — svojo politično kariero, ki se je izgubljala v nebotičnih načrtih.

Zgodilo se je, da sta se oba lastnika »Slovana« neverjetno ponižala: sestavila sta v odgovor in opravičilo svoje »Poslano«, ga družno podpisala in — tekla z njim v »Slovenčevo« tiskarno.

Seveda ju je uredništvo sprejelo zelo vljudno, razumelo njuno nedolžnost in krivdo urednika Trstenjaka in obljubilo, da bo njuno »Poslano« natisnjeno že v prvi naslednji številki.

Da si je po njunem odhodu urednik Kržič brisal solze smeha z lic in je njegov stanovski tovariš Marn ploskal kakor obseden — tega oba spokornika nista videla.

V soboto zvečer, ko je Kušlan prinesel Trdini časnike iz čitalnice in mu pokazal Marnovo »Poslano« v »Slovincu«, se je Trdina glasno zasmel:

»Najprej novomeški Mar - inko, zdaj ljubljanski Mar - n! Kdo ve, če ni še kje v naši preljudi domovini kakšen katehet, ki bi mu bilo moje pisanje ,mar'. In kako krščansko se zavzema za »gospojo« Hribarjevo in njenega razvajenčka ter nedolžno Tavčarjevo ,nevestico'!«

»Mhm! In kako nekrščansko je zmašil v to zakonsko in predzakonsko idilo tri literarne razbojnice: tebe, Gregorčiča in Fekonjo in še celo procesijo tistih ,grešnih' duhovnikov, ki podpirajo ,Slovana'! Zares hvalevredno odkriva svojo krščansko ljubezen do bližnjega! Sama strupena zloba ga je.«

»Radoveden sem, kako bosta na to gnojno bombo reagirala Hribar in Tavčar.«

»Jaz bi na njunem mestu mirno počakal, da se gnojna bomba razpoči nad častito glavo gospoda kateheta Marna samega. Zlobni napad bi popolnoma prezrl.«

»Prezir bi bil za takšnega zelota pač najhujša in najprimernejša kazen.«

V ponedeljek zvečer se je Kušlan šele pozno pojavil na Trdinovih vratih. Otresel si je na hodniku deževnico s klobuka in z zavitkom časnikov pod pazduho stopil preko stopnic navzdol v sobo.

»Dober večer, Janez!«

»Dober večer! Sledi si suknjo! Gotovo si ves premočen.«

»Res me je kar izdatno opralo.«

Kušlan je položil na mizo zavitek z časniki, slekel suknjo in jo obesil na stol. Kar teklo je od nje.

»Držal sem časnike pod suknjo, sicer bi se mi povsem razmočili,« je rekel in ponudil zvitek Trdini, ki je sedel pred pisalno mizo.

»No, ali se je ‚Narod‘ kaj oglasil na Marnovo pikanje?«

»Narod kar ponižno molči. Hribar in Tavčar sta šla v Canosso.«

»Kaj?«

Kušlan je izbrskal iz kupa časnikov »Slovenca«, ga razgrnil in pomolil Trdini:

»Beri tole ‚Poslano‘!«

Trdina je bral:

Podpisana lastnika »Slovana« obžalujeva iskreno, da so se v 6. številki Šlovanovej priobčile brez najine vednosti nekatere spotakljive stvari. Ob enem izjavljava, da bodeva po vsej pravici žaljenemu javnemu mnenju dala ono zadoščenje, katero edino zamore spraviti madež z lista, ustanovljenega z najboljšimi namerami.

Ivan Hribar.

Dr. Ivan Tavčar.

Trdina je planil s stola, srdito pogledal prijatelja, besno zmečkal »Slovenca«, ga vrgel ob tla in poteptal.

»Svinje!« je zakričal: »Figarja! Bedasta podrepnika! Da se ne sramujeta! Fej! Fej! Fej!«

Tolkel je z nogami po kepi na tleh, da so cunje letele na vse strani.

Kušlan je skomignil z rameni, stopil v sredo sobe po stol in si ga primaknil k prijateljevi pisalni mizi.

Sedla sta.

»Nikoli ne bi mislil, da je kaj takega mogoče!« je zastokal Trdina.

»Slanc je rekel, da se bo peljal v Ljubljano in v imenu vse napredne javnosti oba figarja oklofotal.«

»Seveda se je šalil. Ampak oba bi to zares zaslužila. S tem opravičilom sta obsodila moje resnično in narodnovzgojno pisanje, kakor da bi bil zagrešil ne vem kakšno pornografsko čeznjanje. No, med menoj in njunim ‚Slovanom‘ je konec. Konec! Niti črke ne napišem več zanj! Takoj jutri zahtevam od uredništva svoj rokopis nazaj. Vrniti mi ga morajo, ne da bi natisnili še eno samo črko!«

»Ubogi urednik Trstenjak! Padel bo kot žrtev. Odslovili ga bodo.«

»Seveda! Ne morem mu pomagati. Tadva figarja se bosta znesla nad njim, da se v klerikalnih očeh čimbolj opereta. Fej! Tavčarja ne poznam. Slišal sem pa, da se je že ponujal klerikalcem za kandidata in je bil strašno besen, ker so ga odklonili. Ampak Hribar! Letos je postal starosta Ljubljanskega Sokola! Nikoli bi ne mislil, da more storiti kaj takega! Prepričan sem, da je Tavčar vplival nanj.«

Kušlan je zaničljivo povedal ustne.

»To so liberalci, vidiš! Ljudski blagor jim ni mar. Le njihov kšeft in politična korist. Prav malo so boljši od klerikalcev. Ali misliš, da jih kaj boli, če propada ljudstvo v Slavoniji? Polna usta slovanofilstva so jih. Kadar bi bilo treba rešiti del bratov Hrvatov propadanja zaradi umetne neplodnosti, pa prekrižajo roke in se obračajo sramežljivo v stran in hinavsko zavijajo oči nad ljudskim vzgojiteljem, ki s pogumno roko odkrije gnojno rano na narodovem telesu.«

»Prav imaš! O! Kako prav!« je Trdina z roko zakril obraz, da skrije solzo užaljenosti, ki se mu je utrnila iz očesa: »Odslej bom pisal le za ‚Ljubljanski Zvon‘,« se je odločil in ježno treščil časnike na stol poleg mize.

Trdega se dela, pa je vendar rahločuten kakor dete — si je mislil prijatelj.

Trdina je premagal svoje veliko razočaranje nad mlahavimi »radikali« in se posvetil samo še svojim bajkam. Zalagal je z njimi Levca, ne glede na to, da urednik njegovih prispevkov menda ni bil posebno vesel, saj Trdini na njegova pisma že dve leti ni več odgovarjal.

Pač pa si je Levec tiste dni dopisoval z »Zvonovim« sourednikom Jankom Kersnikom. Oba sta spremljala »Slovanovo« sramoto s škodoželjnim veseljem konkurentov. Levec je takrat pisal Kersniku: »Trdina je res hudič! Paziti bo treba nanj ter mu pristriči peruti! Ni še bilo literarne stvari, ki bi, kolikor se jaz spominjam, v Ljubljani porodila toliko zanimanja kakor ta. Škodoželjnost ni sicer krščanska čednost, ali če pomisliš, koliko skrbi, jeze in nepotrebnega dela in nepotrebnih zadreg nam je napravil ‚Slovan‘, ne morem si kaj, da bi mu te blamaže iz vsega srca ne privoščil.«

Kersnik je odgovoril Levcu v enakem škodoželjnem razpoloženju in ugibal, kaj bosta zdaj konkurenta, Hribar in

dr. Tavčar, ukrenila. Prerokoval je, da odpustita urednika Trstenjaka in da bosta Trdini list zaprla.

Res sta Hribar in Tavčar iskala drugega urednika za svoj list, Trdinovih prispevkov pa nista ustavila onadva, ampak je Trdina sam odločno zahteval, da mu uredništvo rokopis vrne in celo tega ni dovolil, da bi natisnili že stavljeno nadaljevanje.

»Doktor Slanc in doktor Poznik ti svetujeta, da napišeš odločen odgovor zlobnim farizejem pa tudi najnovejšima njihovima lakajema,« je Kušlan prinesel poročilo.

Trdina je zaničljivo zamahnil z roko:

»Ne bom odgovarjal ne enim ne drugim. Z voli in lopovi se ni vredno pričkati.«

Za Trdino je bila zadeva končana.

Ni pa bila končana za njegove stare nasprotnike — avstrijske Nemce in nemčurje.

Že nekajkrat so se spotaknili obenj razni avstrijski in nemški časopisi, odkar je objavil svojo »Kresno noč«. V maju tega leta pa se je v Trdino in urednika Levca zaletel zagrizeni Nemec, načelnik »Schulvereina« Weitlof, in sicer kar v državnem zboru.

Tam so nemški liberalci, ki so vendarle prišli v manjšino, bili v proračunskih razpravah s slovansko večino srdit boj zaradi novih šol v slovanskih deželah, predvsem na Češkem in v slovenskih krajih. Da dokaže, kakšne krivice se godijo Nemcem v naši deželi in kako jih Slovenci blatijo, je zvijačni dunajski advokat dr. Weitlof prebral v državnem zboru potvorbajko o hudiču Luciferju, ki je spočel Nemce — Trdina je pisal »nemškutarje«. Spomnil se je seveda tudi Trdinovega obrekovanja grofa Auersperga in navedel povrh še nekaj mest iz Jurčičevega »Tugomera« v dokaz, kako se slovanska mladina zaradi prizanesljive vlade zadnjih let vzgaja v sovraštvu proti Nemcem. Kot posledico take vzgoje je navedel oblatenje Grünovega spomenika sredi Ljubljane.

Slovenski poslanec Šuklje je v svojem govoru branil »Ljubljanski Zvon«, češ da ni list za mladino. Bajke, ki izhajajo v njem, pa so pač pravljice, kakršne si pripoveduje ljudstvo pod Gorjanci. Da jih je Weitlof ponaredil, tega Šuklje izprva ni opazil.

»Slovenec« je seveda poročal o debati v državnem zboru, ovrigel Šukljetov govor, zato ker je bil Šuklje član vladnega

kluba, in pritrdjeval govoru Slovencem sovražnega nemškega liberalca Weitlofa... »Slovenec« proti — Slovencu!

O napadu v parlamentu je poročal tudi Levec v »Zvonu«. Norčeval se je iz Weitlofa, da s svojo kritiko »Tugomera« prihaja deset let prepozno, ker so ga že leta 1876 izločili iz vseh šolskih knjižnic. Opozoril je na potvarjanje poslanca Weitlofa, ki je iz Trdinovih nemškutarjev, torej slovenskih odpadnikov, naredil Nemce. Naposled je Levec še pohvalil Šukljjetov govor.

Nekje v globinah svojega srca je Trdina čutil stisko, v katero je zašel Levec — zaradi njega.

»Ali se ne bi mogel pri svojem pisanju izogibati osebnim napadom na zoprne ljudi, ki jih srečujem? Celo na ljudi, ki jih osebno nikoli poznal nisem?« je Trdina izpraševal sam sebe, ko je bral Levčevo poročilo, ki je iz njega gledala urednikova muka: »Sam sebe in še ljudi, ki so mi hoteli dobro, spravljam iz zadrege v zadrego. Ali je res tak prepirljiv satan v meni, da ga ne morem nikjer in nikoli ukrotiti? Ali se bom do konca svojih dni zaletaval v tuje napake in tuje grehe? Ali nikoli ne zatrem svoje vzgojiteljske žilice? Ne bom nikoli nehal ,popravljaliti⁴ ljudi?«

Potem je stisnil ustne in sam sebi odgovarjal:

»Ne, nikoli! Vzgaljal bom narod, dokler mi ne poidejo moči. Zakaj pa so me odrinili od katedra? Zakaj so mi vzeli moj vzgojiteljski poklic? Zakaj so mi vzeli mladino?«

Morda bi si bil neugnani Trdina vendarle nataknil uzdo, če bi bil mogel videti vse Levčeve zadrege: Levec je bil c. kr. profesor in okrajni šolski nadzornik — torej tarča ostre birokratske kritike svojih predstojnikov. Bil je skrben oče številne družine — torej trpin tudi v zasebnem življenju. In bil je — Šukljjetov prijatelj že od nežne mladosti in kot tak z njim povezan v literarnem delu, pa premnogokrat posredno prizadet tudi po čudnih, ne vselej častnih prekucijah Šukljjetovih političnih pustolovščin.

Neobčutljivega, surovega in sebičnega človeka bi vse to morda ne motilo preveč; Levec pa je bil po srcu mehak človek, priljubljen pri svojih dijakih in podrejenih kljub navidezni strogosti, ker je bil značajan mož in požrtvovalen narodnjak.

Jezilo ga je, da mu je Trdina nadrobil toliko nepravil in nikakor ni hotel upoštevati njegovih težkih razmer.

Prav nič čudno ni bilo, če je Levce pričel Trdinove bajke odrivati. V junijski in julijski številki »Zvon« ni prinesel nobenega Trdinovega prispevka. Trdina se zaradi tega ni pritoževal, čeprav so se mu vsiljevali prav neprijetni občutki. A potlačil jih je, izgovarjal Levca sam pred seboj — češ: Saj je res revež! — in vsak mesec redno pošiljal svoje bajke uredništvu »Zvona«.

Na jesen se je Trdini bolezen spet poslabšala. Pisanja pa ni opustil, kljub temu, da ga Levce za prihodnje leto ni povabil k sodelovanju in mu na pisma še vedno ni odgovarjal. Za novi letnik »Ljubljanskega Zvona« je Trdina napisal daljšo utopijo »Razodetje«. Vanjo je položil vse svoje upe, ki jih je gojil na narodnopolitičnem, socialnem, kulturnem in civilizacijskem področju.

Preden je utopijo odposlal, jo je prebral prijatelju Kušlanu — »da bom vedel, kako bo učinkovala na pametne bralce. Za ozkosrčne in zaostale tepce se ne bom menil.«

Kušlan ga je hudomušno pogledal. Kar uganil je, katere »tepec« je imel Janez v mislih.

Trdina je položil rokopis predse, primaknil luč in pričel brati.

»Če se ti zdi kaj narobe, me kar ustavi!« je prenehal.

»Dobro.«

Uvodu ni bilo kaj reči. V njem je Janez prikazal Ivana Slobodina — torej sebe — kot obupanega domoljuba in obupanega ljubimca svoje Zalike. V samomorilnem namenu se »napoti v Gorjance«. Toda skrivnostni menih mu ustavi »brezbožno desnico« in ga povede v podzemlje, kjer mu pokaže vrata z letnico 2175. »Videl boš reči, ki se bodo nahajale in godile ob Gorjancih leta 2175, torej čez tri sto let.«

Kušlan je prisluhnil: Kako bi Janez »popravljal« svet?

Aha! Najprej — kmet: »Pogozdovanje goličav, urejene ceste, steze, ob potih koristno sadno drevje ... — kmetška prebivališča — kakor nekdanja gosposka letovišča — zlikani predalniki, mehka blazinasta sedala, svilena zagrinjala —«

»Joj! Janez! Ti bi bil zapravljiv kmet!«

Trdina se je zasmel:

»Saj to je muzika prihodnosti!«

In bral je dalje: »...hišne knjižnice... V večjih selih... povsod šola, čitalnica in pevsko društvo, v mnogih pa tudi cvetoče tovarne, ki so jih vodili spretno kmetje sami...«

»Dobro! Imenitno! To mi je všeč! Delavec je skoraj vedno kmečki sin. Zakaj bi on, ki svoje delo v tovarni najboljše pozna in pušča svojo kri v njem, ne znal tega dela tudi voditi in spraviti dobiček, ki prihaja iz njega? Za strokovni napredek pri delu, za uvedbo novih strojev, za izdelavo novih modelov, za razprodajo izdelkov si bo že najel pomočnike strokovnjake: delovodje, obratovodje in trgovsko izurjene ljudi. Lastniki tovarne pa naj bi bili le vsi delavci skupaj. To je dobra misel!« se je ogrel Kušlan.

»Mhm! To je voda na tvoj socialistični mlin,« je zadovoljno prikimal Trdina in nadaljeval:

»...zali vrti, senožeti in oranice... brez najdrobnejšega kamenčka... Izpreminjali so puste pašnike v bujne košnice... namakali jih ob suši po vodotočih... Živina se ni pasla nikjer zunaj, krmili so jo brez izimka doma v hlevih in svinjarih —«

»Uboga živina!« je vzkliknil Kušlan: »Ali misliš, da bi uspevala, če bi jo zapirali v hleve in ji vzeli svež zrak in sonce?«

»Eh, menda tudi ne bi poginila, če bi bili hlevi prostorni in čisti,« je trmasto vztrajal Trdina: »Pa travniki bi lepše uspevali. In poti bi ne bile ponesnažene.«

»Profesorska teorija!« je zamomljal Kušlan in se zamislil v dneve, ki jih je preživel poleti na gorenjskih planinah, kamor so gorenjski kmetje pošiljali svojo živino, da se v poletnih mesecih okrepi na soncu, v planinskem čistem zraku in ob zdravi krmi planinskih pašnikov. Slikar se je zatopil v čudovite lepote gorenjskih planin. Užival je ob spominu na veličastne oblike gorskih vrhov, na barvno bogastvo planinskih pokrajin, na prijetno zvončkljanje kravjih zvoncev med nepopisno tišino v nebotičnih višinah...

Iztrgal se je iz svojih misli in spet poslušal Janeza:

»...Jezik tega slavjanskega časnika... ni bil enak nobenemu sedanjih slavjanskih narečij... Po slavjansko so se razgovarjali Slovenci z drugimi Slavjani, zlasti pa s tujci...«

Kušlan se je zganil:

»Ti torej misliš, da bi se porodila med Slovani sčasoma vsem skupna ‚slovanščina‘, ki bi postala nekakšen svetoven jezik.«

»Zakaj pa ne? Ali nas ni več kakor Francozov ali Angležev ali Nemcev?«

»Hm. Vseslovanski jezik? O tem so sanjali že — pred petdesetimi leti, že v Prešernovih časih. In ta slovanščina naj bi postala jezik, ki bi se v njem razgovarjali tudi tujci med seboj? Torej diplomatski jezik Evropejcev?«

»Zakaj ne? Ali nismo Slavjani najmočnejši evropski narod?«

»Hm, Seveda smo.«

»No, vidiš! Saj pišem tukaj dalje: Na svetu je zavladala obča pravica in z njo se je doselil na zemljo stalen mir... Zaradi njega so se olajšala ljudem bremena, tožbe na presilne davke so potihnile po vseh deželah...«

»Janez! Ti si pravzaprav velik optimist.«

»Ampak Tone! Saj to je le utopija!«

»Že. Toda tale tvoj ‚stalni mir‘ bi se utegnil kdaj uresničiti, če — če bi zmagal na svetu socializem.«

»Jaz pravim tvojemu socializmu človeška človečnost ali obča pravica. Kot njeno posledico sem tu navedel izginitev vsake birokratske okornosti in pisarske besnosti in — prazne ječe. Za nepoboljšljive grešnike, narodne izdajalce, vohune, ovaduhe in podpornike ljudske zaostalosti pa sem postavil črne spominske stebre. Nanje sem pripečatil tudi profesorje, ki so prepovedali naši mladini dobre in poštene slovenske časopise, dovolili pa so jim prebirati res nespodobne in nenravne tuje spise... No, čakaj! To moje branje bi se predolgo zavleklo. Omenim naj ti iz mojega spisa le še nekaj važnejših utopij, na primer: zračna pošta ‚Samolet‘, ki vozi visoko nad zemljo in nad oblaki vsak dan blago in potnike v Ljubljano, Zagreb, na Reko in drugam.«

»Nekakšen Ikarus z umetnimi krili? No, tisti, ki ga bo iznašel, še ni rojen.«

»Prav zato, da pospešim tehnični napredek med našim ljudstvom, sem preustrojil pouk v naših gimnazijah. Odločil sem poleg materinščine in ‚slavjanščine‘ mnogo učnih ur računstvu, fiziki, prirodopisu in zemljepisu. Grščino in latinščino pa sem popolnoma črtal. Čemu nam bosta dva mrtva jezika, če

bi imeli živ svetovni jezik — slavjanščino, ki bi jo morali znati vsi diplomati in — zakaj ne? — tudi znanstveniki za mednarodno sporazumevanje.«

»Popolnoma razumljivo!«

»Čas, ki se je s tem pridobil, naj bi se uporabljal za glasbo, zdravoslovje in državoslovje.«

»Državoslovje?«

»Da. To bi bil nauk o ustroju držav in o državljanskih pravicah in dolžnostih.«

»Ampak to bi dijake zavajalo že v politikovanje, ki jim je strogo prepovedano.«

»Čez tri sto let jim ne bi bilo le dovoljeno, temveč naravnost zapovedano, da se izurijo v vsem, kar potrebuje zrel človek, torej tudi v razumevanju politike.«

»Pametno!... Kako pa si zasukal utopijo glede verstva v šolah?«

»Verstvo sploh ni učni predmet šole, ampak cerkve. Nauka o veri bi se prostovoljno učili dijaki v cerkvi, za vsako vero pač v svojem verskem shajališču. Kdor pa nima vere in veselja do mistike, naj se z njo tudi ne posiljuje.«

Kušlan je vzdihnil:

»Rad bi bil še enkrat otrok, da bi dozoreval v tvoji zlati dobi svobode. Koliko duševnega trpljenja bi bilo prihranjenega otrokom, ki bi se vzgajali brez takega posiljevanja z mistiko, ostankom starega in srednjega veka. Kako pa si opredelil ostalo izobrazbo?«

»Splošno sem razdelil šole v začetne, strokovnjaške, srednje narodne in velike, čisto slovenske učne zavode, ki so se zvali akademije. Teh je šest: zemljedelska, trgovska, leposlovna, pravoslovna, zdravniška in politehniška.«

»Po mojem bi manjkala še socialno-upravna ali diplomatska akademija. Vzdrževanje stalnega meddržavnega miru bi potrebovalo velik aparat humano in vsestransko izobraženih ljudi, ki bi bili kot diplomatski pomočniki vključeni v vse stroke gospodarstva in znanosti.«

»Zakaj poslednjih dveh?«

»Mislim da obsegata vse običajne vzroke dandanašnjih meddržavnih sporov na svetu. Zato bi bila potrebna svetovna meddržavna kontrola vseh znanstvenih in gospodarskih panog. Ta naj bi usmerjala proizvodnjo po vseh državah, da ne bi

nikjer nastala nadprodukcija, pa tudi ne pomanjkanje, kar vselej rodi spore zaradi svetovnega trga in pohlep po novi rodovitni zemlji. Tako naj bi bile pod kotrolo tudi nove iznajdbe, da ne bi mogle izrabljati za sovražno tekmovalstvo v izdelovanju strelnega orožja in drugih vojnih naprav. Ali v resnici upaš, da se nasilje, ki dandanes vlada po vsem svetu, kdaj umakne vladi pravice?»

»Upam. Trdno upam,« je Trdina odločno izjavil: »Ne le srce, tudi pamet mi pravi, da moje upanje ni jalovo. Samo to premisli, kako se je v zadnjih desetih letih nasilje umikalo korak za korakom. Glej, kako zdaj javkajo prej vsemogočni Nemci, ko so potisnjeni v parlamentarno manjšino! Prej smo Slavjani zaman stokali zaradi krivic, ki so nam jih delali Nemci, zdaj se Nemci pritožujejo zaradi »krivic«, ki jih morajo trpeti pred nami. Ko smo hodili v šolo, so nam nemčurski profesorji obešali lesenega osla na hrbet, če smo v šoli govorili slovenski. Zdaj poučujejo na gimnaziji skoraj sami Slovenci in — vsaj na nižji gimnaziji — v slovenskem učnem jeziku. V vseh naših mestih — vključno v slovenski prestolnici Ljubljani — so gospodarili nemški ali nemčurski občinski možje. Danes so slovenski narodnjaki gospodarji po vseh mestih. Glej, po vseh naših mestih so se že nemški napisi umaknili dvojezičnim ali samoslovenskim! Reci, kar hočeš — nemška sila kopni. Ne bojim se je več.«

»Prav imaš!«

»Četudi se nemški avstrijski vladi še kdaj posreči, da stori našemu narodu krivico, vselej zakličem: Vsaka sila je minljiva! Prešeren je prerokoval resnico, da se bodo 'vremena razjasnila' tudi nam Slovencem. Zdi se mi, da se nam že jasno.«

Ne vdajmo se, ne vdajmo se!

Leta 1888.

Kljub temu, da je pravočasno poslal rokopis, je Trdina v januarski številki »Zvona« zaman iskal svoj prispevek, bajko »Razodetje«.

»Kaj mu spet ni bilo všeč?« se je sam pri sebi jezil na Levca: »Da sem nekoliko ošvrknil pokojnega izdajalca Dež-

mana? Pokoj mrtvim? Je že res. Ampak zato Dežmanovi grehi niso izbrisani iz zgodovine našega naroda. In kaj sem še zagrešil v „Razodetju“? Če sem še nekoliko opljusknil ozkosrčne profesorje novomeške gimnazije — no, to so pač zaslužili! Nekaj iglic na račun naše koristolovske duhovščine in nekaj lučic na nebu slavljanofilstva — to dandanes pač ni več tolikšen greh, da bi se mogel Levec bati objave mojega „Razodetja“! In tako lepo sem ga hotel izpodbuditi s koncem bajke! »Ne v daj m o s e, n e v d a j m o s e!« sem zaklical. On pa stiska rep med noge kakor tepen pes!»

Šele ko je izšla februarska številka, se je Trdina oddahnil. Zagledal je začetek svoje nove bajke.

»Dobro. To naj bo dostojen zaključek mojih bajk. Sicer sem jih hotel napisati sto. Toda zdaj vidim, da Levcu nisem več dobrodošel.«

Nekaj dni je počival. Zjutraj je bral časnike, ki mu jih je vsak večer prinesel prijatelj Kušlan. Po kosilu pa je stal za zaprtim oknom, dokler ni prišel mimo dr. Vojska, včasih z obema sinovoma, in mu pomahal z roko. Tudi oba fanta, sedaj že dijaka višje gimnazije, sta pozdravila... To je bilo tiste čase edino vsakodnevno svidenje s prijateljem Andrejem. Včasih mu je Vojska poslal po Kušlanu kako novo knjigo, ki jo je bil kupil sam ali si jo za Trdino izposodil pri znancih, posebno pri dr. Slancu, ki je imel lepo knjižnico.

Tako je bil Trdina vedno preskrbljen z branjem. Dolgčas mu — razen po prijatelju — ni bilo nikoli.

Ko je mraz odnehal, se mu je bolezen — posebno »trganje« v glavi, po rokah in nogah — izboljšala. Lotil se je — kljub vsem nasprotnim sklepom — spet pisanja in napisal bajko »Kocaneža«. V njej si je privoščil tercijalko Ano Cajhen iz Semiča, sovražnico dekana Aleša. Zraven je ošvrknil nekdanjega prijatelja — dekana samega, ki se mu je bil zameril, odkar se je bil uklonil zagrizeni rimsko-agitatorski klerikalni gonji nadškofa Missie. Ker pa Trdina kljub vsemu političnemu nasprotstvu nekdanjega prijatelja ni mogel povsem pregnati iz srca, ga je skril v oženjenca, hudobnega Šamaja.

Odposlal je bajko pravočasno.

V »Zvonovi« marčni številki je izšel drugi del »Razodetja«. Aprilska in majska številka pa sta bili spet brez Trdine.

Tedaj se je Trdina razjezil: »Blagovolite mi tudi povedati, če 40. bajke (Kocaneža) ne mislite dati natisniti?« je Levca vprašal kar naravnost in dodal nekaj pojasnil o osebah, ki nastopajo v bajki.

Levec mu v svoji užaljenosti zaradi Trdinove brezbržnosti do njegovih zadreg sploh ni odgovoril, pač pa je priobčil »Kocanežo« v junijski in julijski številki. Ker je spoznal, da Trdina ne neha napadati domače duhovščine, ki je z njo Levec želel živeti v miru, je urednik »Ljubljanskega Zvona« trdno sklenil, da ne sprejme v list nobene Trdinove vrste več.

Tako je zadnja bajka, ki jo je poslal pisatelj, »Stojan in sv. Jernej«, obležala v miznici »Zvonovega« uredništva.

Že spomladi se je Trdinovo zdravje tolikoboljšalo, da je spet hodil iz hiše. Izprehajal se je vse poletje s prijateljem dr. Vojsko vsak dan o mraku po drevoredu ob vojašnici, po kosilu pa je spet zahajal v čitalnico.

Neko avgustovo nedeljo popoldne, ko v gostilni ni bilo gostov, je šel Trdina z ženo Uršo na izprehod. Na Ločenski cesti sta srečala nekdanjega Trdinovega sošolca prošta Urha.

»Glej, glej!« se je ustavil proš po prijaznem pozdravu: »Saj se nikoli ne vidiš, čeprav sva sošolca in živiva v istem kraju. Kod pa hodiš, Janez?«

»Nikoder. Bolan sem čepel vso zimo v svoji sobi. Komaj nekaj dni, da se upam spet iz hiše.«

»No, zelo ljubo bi mi bilo, če bi se kdaj videla. Obišči me! Rad bi s teboj govoril o važni zadevi.«

»Obiskov doslej po Novem mestu nisem delal. Nihče v mestu — razen kakega krčmarja, čevljarja ali krojača — ne more reči, da sem ga ,obiskal', ha, ha!«

»No pri meni napraviš izjemo!« je domišljavo vztrajal proš.

»Morda, kadar ozdravim,« se ga je otresel trmast Trdina, se poslovil in z ženo, vso zmedeno, ker ju je nagovoril gospod proš, nadaljeval pot.

»Obiščem ga o sv. Nikoli!« je godrnjal in ježno zasajal svojo grčavko ob cesto.

»Pa mu vendar ne odrečeš obiska, če ga želi!« se je zgrozila pobožna Urša.

Pogledal jo je in stisnil ustne, da so se mu brki nasršili. Molče je napravil nekaj korakov vstric nje, potem pa dejal:

»Prav dobro vem, kaj mi ima povedati prošt Urh! Rimski priganjač je, najbolj zagrizene vrste! Vesel sem, če ga ne vidim. Še na misel mi ne pride, da bi ga obiskoval! Prisilil bi me rad, da bi šel k izpovedi. Enkrat so me prisilili v Varaždinu — uradno, pa me je še danes sram, da sem se jim uklonil. Nikoli več se jim ne bom, pa če bi zaradi lakote umiral.«

Urša ga je prestrašeno pogledala in rekla: »Proštovi zahtevi se najbrž ne boš mogel upirati. Za brezverca bi te razglasili.«

»To je njihova stvar! Jaz pa ne bom zlezel pred proštom pod klop, če se bo domislil, da moram iti k izpovedi in k obhajilu! Tudi ti me k temu ne boš pripravila!« Bil je razburjen, da je skoraj kričal na ženo.

Urša pa ga je pomirila:

»Jaz te ne bom silila, da bi šel k izpovedi, saj si se učil več kakor jaz in veš bolje od mene, kaj ti je storiti.«

Po tem dogodku je minilo nekaj tednov. Micka Šega, Uršina gostačica in postrežnica, je nekega jutra prišla od maše in stopila naravnost v Uršino kuhinjo.

»Gospod prošt so me po cerkovniku poklicali v zakristijo in mi naročili, naj jim povem, da bi radi govorili z njimi.«

»Z menoj? O čem pa?«

»Niso mi povedali. Le to so rekli, da naj pridejo danes popoldne okrog pete ure k njim v pisarno.«

»Dobro. Prišla bom.« Sama pri sebi pa si je mislila: »Kliče me zaradi Janeza! ... Ampak — kaj morem jaz za to, če Janez noče obiskati prošta! Prošt bo hotel, da pregovorim moža, naj bi hodil v cerkev — saj vem. Oh! Prošt še ne pozna Janezove trme! ... Niti tega se možu ne upam povedati, da me je prošt Urh povabil k sebi. Janez bi kar zbesnel!« ...

Popoldan, ko je Janeza oskrbela z dobro malico — domačo tlačenko in poličem vina — se je praznično pripravljena izmuznila iz hiše.

Vrnila se je šele čez dobro uro — vsa zajokana. Odšla je naravnost v moževo sobo.

Trdina je stal že napravljen sredi sobe, da odide na večerni izprehod. Začudeno je pogledal ženo, ko je vstopila praznično oblečena. Takoj je opazil, da je objokana:

»Kaj pa je s teboj?«

»Pri — proštu sem — bila,« je zahlipala.

»Ali si znorela!?« je zakričal ves besen.

»Klicali so me. Micki so naročili, naj pridem.«

»Tako! In ti si šla, ne da bi meni kaj povedala o tem!
Za mojim hrbtom si šla!«

»Nikoli mi nisi nič rekel, če sem šla v cerkev.«

»Hinavka! Prošt ni cerkev! Kaj ti je hotel?«

»Rekli so — u uh! — da — da te moram pripraviti do tega, da pojdeš k izpovedi in k sv. obhajilu.«

Trdina se je s silo ukrotil in mirno zasmehljivo vprašal:

»In kaj so še rekli gospod prošt?«

»Hudi so bili, ker — ker sem rekla, da — da ti jaz ne morem zapovedovati.«

»Mhm. In potem?«

»Potem so me dolgo zmerjali in mi zapretili, da bom — da bom večno pogubljena, če — če se mi ne posreči, da — da te spravim na pravo pot.«

»Na pravo pot? Ha! Ha! Čuj, žena! Dovolj sem hodil po vsem dolenjskem svefu in dovolj spoznal Urhovich grešnih ovac, da vem, kakšna je tista proštova 'prava pot'. Poznam vse proštove petolizce in vem, kakšni hinavci so. V cerkvi lazijo po kolenih, izven cerkve pa se kopljejo v pregrehah. Pijanci so in vlačugarji, goljufi in tatovi. Zato se hodijo 'očiščevat' k izpovedi, ker so, svinje tercijske, vedno polne pregreh. Meni se ni treba izpovedovati, ker grehov nimam. Torej me s takimi bedarijami kar v miru pusti! Proštu pa reci, naj me piše v uho!«

In odločno si je posadil slamnik na glavo, stopil skozi vrata in jih zaloputnil za seboj.

Vsa trda od ogorčenja in vraževernega strahu je pobožna Urša kakor okamnena gledala za možem »brezvercem«. Potem se je sesedla na stol in si z robcem obrisala solze. Iztegnila je roke predse po mizi in jih sklenila.

»O, moj bog! Pomagaj mi, da ga izpreobrnem! Ali mi ni naročil prošt: 'Prej ne smete odnehati, preden ga ne pripeljete v naročje cerkve nazaj!'? Torej ga bom prosila in pregovarjala dan za dnem, dan za dnem!«

Blagodejni mir je zbežal iz Trdinovega doma. Skoraj ni minil dan brez prerekanja, hudih besed in jeze in — joka.

»Kako moreš biti tako zaslepljena! Ali res ne vidiš, da gleda iz prosta sama grda inkvizitorska zloba in častihlepnost? Pred pet sto leti bi me sežgal na grmadi. Zdaj pa se zvija v onemoglem zelotskem besu. Rad bi me spravil na kolena — to je vse. Ampak Janez Trdina ne bo nikoli klečal pred njim! Zapomni si to!«

Ni ga povsem razumela. Vendar je utihnila.

Pa je bilo vse zaman. V vraževernem strahu pred njegovim in svojim »pogubljenjem« je spet in spet gonila le svoje.

»Lepo te prosim,« jo je miril: »Bodi spet moja dobra žena! Ali se nisva lepo razumela, dokler ni ta bedak stopil med naju?«

»Jezus Kristus! Bedak praviš svojemu duhovnemu gospodu?!«

»Nad mojim duhom tak osel ne bo gospodoval nikoli!«

»Oh, Jezus! Ali nisi naše vere? Ali niso prošt Urh najvišji duhoven v Novem mestu?«

Trdina jo je pogledal in hudomušna iskra se mu je vžgala v črnih očeh:

»Zame ne. Jaz sem staroverec.«

»Kaj si?«

»Starokatolik. Mi imamo svoje duhovne, le papeža imamo istega.«

»Moj bog! Torej nisi naše vere?«

»Ne. Staroverec sem postal, ko sem služil na Hrvaškem, in staroverec ostanem do smrti,« je resno zatrdil.

»O, Jezus!« je vzkliknila Urša in umolknila. Ta novica je treščila vanjo kakor strela.

Nekaj dni je bila vsa zamišljena. Ni in ni se mogla znajti... Če je Janez druge vere — ali je potem njen zakon veljavno sklenjen?

»Če si ti druge vere — ali sva potem sploh veljavno poročena?« ga je nekega dne vprašala, medtem ko mu je postiljala posteljo.

Odložil je knjigo, ki jo je bral, na mizo in si mislil: Se je že spet začelo!

Iz vlekel je žepni robec, si snel naočnike in jih obrisal. S kratkovidnimi očmi je pomežikal proti njej. Že se mu je

zatresla oglato prestrižena brada in v očesnih kotičkih so se pokazale posmehljive gubice.

»Po tvoji veri sva, po moji pa živiva na koruzi,« je resno odgovoril.

Zasukala se je, kakor da jo je pičil gad:

»To se pravi, da si ti moj mož, jaz pa nisem tvoja žena?«

»Tako nekako...« je s težavo spravil iz sebe. Lomil ga je smeh.

Že je glasno zajokala.

On pa se ni mogel vzdržati. Glasen smeh je planil iz njega. Skočil je k njej in jo hotel objeti, da jo potolaži in ji pove, da se le šali.

Toda pahnila ga je od sebe in zapihala kakor mačka:

»Pusti me! Ločim se od tebe, da veš! Nočem živeti s človekom, ki mu prošt še tega ne bo dovolil, da bi bil pokopan v blagoslovljeni zemlji! Za zidom te pokopljejo kakor razbojnika!«

»Tako? To ti je torej Urh tudi zagrozil? No, prav. Bom imel vsaj po smrti mir pred tercijsko sodrgo.«

Pokril si je svoj nemogoči slamnik in odšel v čitalnico. Glava ga je silno bolela. Tudi v nogah, ramah in desni roki so se oglašale stare bolečine.

»Ali me bo spet prijelo?« se je s strahom izpraševal.

Brez pravega zanimanja je brskal po časnikih. Prebiral je po večini naslove. Nekaj nemških listov — »Tagespost«, »Neue freie Presse« in drugi — so se iznova razrepenčili nad »Zvonom« in njegovim urednikom Levcem... Ubogi Levec!

»Ne morem mu zameriti, če ne priobči moje bajke ‚Stojan in sv. Jernej‘. Sicer me pa že nekaj dni preveč glava boli, pisanje mi prav nič ne diši več. Če pojde tako dalje, bom moral z bajkami prenehati.«

Že dan pozneje ni šel več z doma. Obležal je za nekaj dni, nato pa je podelgal vso jesen in zimo.

Dobri Urši se je smilil in stregla mu je na moč. Vendar jima je ostala v srcu grenka usedlina od hudega prepira zaradi proštevih spletk. Trdina je bil prepričan: »Kadar ozdravim, bo spet začela s svojim izpreobračanjem. Saj ji ta vražji Urh ne bo dal miru! Namesto sloge in ljubezni seje med zakonce prepir in sovraštvo! Lep naslednik Kristusov!«

Ap age, satanas!

Leta 1889.

Slovenski klerikalni listi so z napadi na »Zvon« prenehali, le Mahničev »Rimski katolik« se je izdajalsko pridružil lajanju nemških časnikov in prav po rimsko udaril po »Zvonu« in Trdini, češ da je »našim leposlovcem brez vere in Boga sploh vse lepo, kar je slovenski ali slovanski pisano«. Potem je navedel »le nekaj klasičnih mest brez komentarja« iz Trdinovih bajk in podčrtaval v njih besede, zaradi katerih je imenoval Trdinove bajke »prava kloaka«, ki se vije skozi letnike »Ljubljanskega Zvona«. To so bile besede: »Zavrženi angeli« — »nemškutarji« — »Madžara« — »svinja« — »držec v rokah sveti zakrament, vrtil se je (zaradi Kurentove godbe) pred oltarjem kakor obseden« — »začuti se nosečo«, »da jim ostrga slepi župnik kosmato vest« in še nekaj podobnih »nespodobnosti«.

Vse to je »Rimski katolik« imenoval »kloako, ki se vanjo zлива vse, kar se da misliti najbolj ostudnega — prava kvintesenca mladoslovenskega liberalstva«!

Trdina, ki mu je prijatelj Kušlan spet nosil časnike na dom, je prebral Mahničev zlobno pretirani članek in zamahnil z roko:

»Jako kratkočasen možic, tale Mahnič. Škoda, da se ni rodil pred 500 leti. Slovenski svobodnjaki bi kupoma leteli na grmade.«

Kušlan, ki je s časnikom v rokah sedel ob prijateljevi postelji, je zaničljivo stisnil ustne. Nato je rekel:

»Poosebljena zloba, kakor je Mahnič, še vedno najde dovolj bedakov, ki ga poslušajo z naslado. Čas pa bo šel tudi preko njega in njegovih somišljenikov.«

»Prav imaš. Čas bo ubil vso neumnost na svetu. Nič več se ne bom razburjal zaradi takšnih zelotov. Semkaj postavite jed, Micka, da mi ne pomagate knjig!« je Trdina pokazal vstopivši postrežnici na prazen stol ob postelji, ker je imel nočno omarico založeno s knjigami.

»Kako je z gospo? Ima spet vročino?« je vprašal. Urša je pred dnevi prebolela hudo pljučnico.

»Vročine nimajo preveč hude, le jesti se jim ne ljubi. Pojedli so le nekoliko kompota.«

Micka je odložila krožnik s kurjo obaro na stol, ga primaknila bliže k profesorju in odšla s tihim: »Lahko noč!«

»Kako pa je pravzaprav s tvojo ženo?« je vprašal Kušlan:
»Videl sem, da je gostilna še vedno zaprta.«

»In tudi ostane zaprta. Uršo je pljučnica tako zdelala, da ni misliti na to, da bi še kdaj prenesla toliko garanja. Sumim, da se ji je v pljučih kaj naselilo.«

»O, pa vendar ne!«

»Da, da. Zdaj že drugi teden pokašljuje. Pravi, da ji je vse telo kakor stepeno. Shujšala pa je, da me je kar strah. Ko bo vreme toplejše, jo bom vodil na sonce — invalid invalida!«

Teden pozneje sta se Urša in Janez res že izprehajala po vrtu in nadzorovala Micko, ki je sadila solato.

»Tamle —« Janez je pokazal na prostor med hišo njegove žene in sosedno Andresovo hišico: »— si bom postavil senčnico, če ti je prav?«

»Prav. Iz česa si jo pa napraviš?«

»Štiri lesene stebre bom dal postaviti, vmes pa napeljem žico. Zasadil bom naokrog tisto vzpenjalko, ki jo imava ob zidu. Tako lepe oranžnobarvne cvetove ima vse poletje.«

»Ali tisto, ki ti je zanjo pokojni gospod Rudež dal sadike?«

»Tisto, da tisto.«

»No, le daj! Lepa senčnica bo. Zdaj se bom pa vrnila v posteljo, kar slabo mi hoče biti.«

»Slabotna si še, pa bo že šlo počasi.«

Res se je Urša do poletja že toliko okrepila, da se je upala iti tudi že na cesto.

»Škoda, da sem vrnila obrtno dovoljenje za gostilno. Zdaj bi jo lahko spet odprla,« je rekla nekega dne, ko je šla z možem mimo zaprte gostilne na trg.

»O, seveda!« se je norčeval: »Jaz bi na tvojem mestu dvignil bajtico za eno nadstropje in odprl poleg krčme še hotel. Premalo dela si imela s krčmo, zato si zbolela. Ali ti je morda dolgčas po tvojih starih gostih? Tvoj najzvestejši gost kovač Meglič je že januarja umrl!«

»Oh, ti se norčuješ! Ampak zares se bojim, da mi bo dolgčas, kadar popolnoma ozdravim. Saj že Micka stori vse delo po hiši.«

Po strani je ošinil njen voščeno blede obraz in shujšano, nekoliko sključeno postavo in jo zavrnil:

»Kar miruj! Vesela bodi, da si se srečno spravila spet na noge! Dovolj si se v življenju nagarala. Krčmarica pa ne boš več, dokler sem jaz živ. Najbolje bo, če kočo prodaš, krojač Knoblehar bi jo rad kupil. Zakaj se ne pogodiš z njim?«

Čeprav ji je nasprotoval, se ji je dobro zdelo, da tako skrbi zanje. »Ima me vendarle rad, četudi ni dostikrat nežen z menoj,« si je mislila in rekla: »S Knobleharjem sem se že na pol dogovorila.«

Kar ganilo jo je, ko ji je ob povratku s trga odvzel težko nakupovalno košarico, češ:

»Kadar si boš spet opomogla, jo boš pa sama nosila.«

»Ne, ne!« se je branila: »Ljudem bi se smešno zdelo, če bi hodila praznih rok poleg tebe. Kaj si bodo pa mislili!«

»Kaj si bedasti meščurji mislijo, ni tebi in meni nič mar!« jo je odločno zavrnil.

Dva dni nato je šla sama na trg.

»Saj ne bom kupila nič težkega. Le meso prinesem. Ni treba, da me spremljaš! Šla bom še na pokopališče in v cerkev.«

Pustil jo je iti.

»Najbrž bo šla k spovedi in k obhajilu v frančiškansko cerkev,« si je mislil: »No, naj gre, če ji je to v tolažbo! Je pač primitiven človek. Tudi jaz sem bil v svojih prvih dijaških letih pobožen in skoraj versko blazen, pa me je minilo ob moji prvi ljubezni.«

Spomini so ga zagnili... Tiste čase je hotel postati duhoven. Mati je to pričakovala od njega in vsi domači in teta Česnovka z Lukovice pri Brdu, ki ga je v njegovih dijaških letih podpirala. Kako je revica trpela, ko ji zaradi svoje ljubezni do Francke Staretove ni mogel te želje izpolniti in se je prišel ob odhodu na dunajsko vseučilišče posloviti od nje — za vedno!...

Urša je natrgala na vrtu lep šopek rož in šla najprej na grob svojega prvega moža. Ko je potem krenila po kostanjevem drevoredu, se je spomnila:

»Danes bi bila prilika, da uredim svojo reč pri notarju. Moje življenje je že viselo na nitki. Kaj, če me zgrabi še kdaj tako hudo?«

In ko je šla po Ljubljanski cesti navzdol, je stopila v pisarno notarja dr. Poznika, da napravi oporoko.

Lep jesenski dan je izvabil Trdino in njegovo ženo na izprehod po Ločenski cesti. Precej daleč zunaj mesta sta v človeku, ki se jima je bližal, spoznala — prošta.

»Sam vrag mi ga je spet prinesel pred nos!« je zamomljal Trdina. Vendar bi ne bil Trdina, če bi se bil obrnil in ubežal pred svojim nasprotnikom. Površno se mu je odkril in se na tihem jezil na Uršo, ki se je globoko priklonila.

»Dober dan! Dober dan! No, kako pa je s teboj, Janez? Ali si že zdrav?« je prošt hlinil prijaznost, ves vesel, da mu je brezverski sošolec spet prišel v pest.

»Eh! Nisem. Samo na pol sem zakrpal to svoje nerodno telo.«

»Vidiš — če hočeš kmalu ozdraviti, moraš priti k sveti izpovedi. Svetotajstva so najboljša pomoč ne le za dušo, ampak tudi za telo.«

»Takega zdravila pa ne morem uporabljati, ker nimam nič tako posebno zanimivih grehov, da bi jih moral praviti komu v cerkvi na uho. Vse moje slabosti so take, da jih lahko povem na ves glas vsakemu človeku.«

Prošt je zardel od jeze, zavrtel oči proti nebu — Trdina si je nespoštljivo mislil: Kakor zaklan petelin! — in zaklical — vpričo Trdinove pobožne žene! — slovesno kakor pri peti maši:

»O, ti si velik, velik grešnik in krvavo potrebuješ svete izpovedi!«

In z visoko dvignjeno glavo je oblastno stopil mimo obeh zakoncev in brez pozdrava nadaljeval pot.

»Tako! Zdaj bom menda imel mir pred njim!« je Trdina — ne preveč tiho — zagodrnjal in dostavil: »Apage sanatas!«

Urša, bleda kakor smrt, je imela kajpak solze v očeh.

Res je od tedaj prošt puščal Trdino na miru. Vendar je bil toliko zloben, da si je privoščil maščevanje, ki je kazalo malenkostnega človeka: Svojemu vikarju, ki je Trdini — menda kot uradno potrdilo, da še živi — po navadi še pred koncem meseca podpisoval pobotnice za prejem pokojnine, je zapovedal, da jih mora podpisovati šele prve dni vsakega meseca. Tako je bilo včasih tudi že petega v mesecu, ko Trdina svojih borih šestindvajset goldinarjev in nekaj krajcarjev še ni prejel. Prejemal jih je namreč preko prijatelja Gregorja Blaža, ki jih je dvigal zanj na Reki — zdaj zaradi prošta pač nekaj dni pozneje.

Ampak Janez se je zlobnemu »boncu« — smejal.

Drugače pobožna Urša. Noč za nočjo je prejokala in pre-molila. Ure dolgo je včasih preklečala v cerkvi in prosila boga, naj reši njenega »brezverskega« moža »večnega pogubljenja«.

To seveda na njeno zdravje ni posebno dobro vplivalo. V oslajeno telo se je vselila množična morilka — jetika. Vselila se je skrivaj, zahrbtno.

Samotar.

Leta 1890.

Senčnica, ki si jo je Trdina postavil, je poleti dajala že kar prijetno senco. Trdina je rad posedal v njej, študiral in delal izpiske. Bajk ni več pisal, saj mu Levec, ki so ga spet preganjali, na pisma že dolgo sploh ni več odgovarjal, niti na tisto pismo ne, ki se mu je v njem Janez ponudil, da ostane še naprej Levčev sodelavec, ako mu bo drago.

»To molčanje dokazuje, da ne mara več moje pomoči,« je pisal Trdina svojemu mlademu prijatelju in častilcu dr. Turnerju in uvidevno dostavil: »Človek mu ne more za to zameriti. Radi mojih bajk napadali so ga strašno, ne le v nemških časnikih, ampak tudi v državnem zboru.«

Tedaj se je Trdina spet zakopal v svoj študij o Rusiji. Dr. Slanc mu je posodil nekaj knjig, med njimi obširno delo Avgusta Haxthausena: Studien über die inneren Zustände, das Volksleben und insbesondere ländliche Einrichtungen Russlands (Študije o notranjih stanjih, življenju ljudstva in posebno o podeželskih ureditvah Rusije), iz katerega si je delal izpiske in bogatil z njimi svojo zbirko »Russica«, ki naj bi mu nekoč rabila pri pisanju knjige o Rusiji, kar mu je bil še vedno najljubši načrt.

Zasanjan v svoj študij, ni niti opazil, kako je Urša hirala in hirala. Ona pa mu je, dokler je mogla, skrivala svoje bolečine in svojo onemoglost. Ni ga hotela vznemirjati. Pravzaprav pa še sama ni vedela, kako zelo je bolna, dokler — se nekega dne ni zgrudila in bruhnila krvi ...

Micka jo je dobila nezavestno v kuhinji na tleh. Poklicala je profesorja z vrta in skupaj sta zanesla Uršo v njeno sobo in jo spravila v posteljo.

Trdina je bil ves zmeden. Vse se je treslo v njem. Sédel je na stol poleg ženine postelje in gledal, kako je Micka močila Uršo, da jo obudi.

Olajšano je Janez vzdihnil, ko je žena odprla oči... Saj še ni umrla!

»Kaj je?« je Urša začudeno vprašala in s preplašenim pogledom opazovala postrežnico, ki ji je z mokro cunjo izmivala okrvavljeni obraz in roke, polne krvi.

»Nič hudega, gospa. Padli so.«

»Padla?« je zašepetala in opazila strah v očeh svojega moža. Takoj je vedela: »Bruhnila sem kri! Hudo jetiko imam! O, bog! Umrla bom!«

Trdina se je s silo obvladal, vstal je, jo pogladil po laseh in miril:

»Ne, ne, Urša! Tako hitro pa ne umiramo. Hribar mi je pravil, da je že večkrat bruhnil kri. Pa ga poglej, kako zmaguje jetiko! Nekaj dni boš lepo ležala in mirovala in dobro jedla in vse bo spet v redu. Ribje olje boš pila — Hribar ga je tudi — kar tri žlice na dan.«

Nasmehnila se mu je:

»Utrujena sem. Spala bi rada.«

»Le zaspil! Tukaj imaš zvonček. Če kaj potrebuješ, pa pozvoni Micki! Jaz pojdem vprašat Rozmanco, kako se je zdravil njen sin Karel. Imel je tudi jetiko in je bruhal kri, pa je zdaj popolnoma zdrav.«

»Reci gospe, da jo lepo pozdravljam!«

»Bom. Na svidenje, Urša. Sladko zaspil!«

Kosilo, ki ga je Micka postavila v njegovo sobo, je skoraj vse pustil. Ni mu šlo v slast. Kar davilo ga je v grlu.

Odpravil se je k Rozmanci.

»Prosim, pokličite gospo! Rad bi govoril z njo,« je v pivnici naročil natakarici.

»Testo delajo. Bolje bo, če gredo oni k njim v kuhinjo,« je svetovalo dekle.

»Prav.«

Skozi sobo z belo pregrnjenimi mizami za »boljše« goste je stopil v kuhinjo, ki je bila obrnjena proti ozkemu dvorišču

in zato precej temačna. Toda bila je prostorna in imela v sredini velik starinski gostilniški štedilnik.

»Gospa! Gospod profesor bi radi govorili z njimi!« je natakarica zaklicala za Janezovim hrbtom.

Drobna ženička kodrastih sivih las in lepih modrih oči se je obrnila od mize, ki je na njej gnetla testo:

»Prosim!« se je prijazno nasmehnila in dvignila roke, ki se jih je držalo testo: »Oprostite, roke vam ne morem dati, gospod profesor!«

»Dober dan, gospa Rozmanova! Rad bi vas nekaj vprašal.«

»Kar tukajle sedite na to klop! Ali se vam je kaj hudega pripetilo, gospod profesor? Tako blede se mi zdite.«

»Žena mi je zbolela. Pravkar je bruhnila kri. Povedali ste mi, da je tudi vaš Karel bil bolan na pljučih.«

»Bil. Pa ni več. Zdravnik pravi, če ne bo delal neumnosti, bo še petdeset let živel.«

»In kaj je počel, da je ozdravel?«

Drobna Rozmanca je hudomušno zavlekla majhne ustne.

»Pravzaprav si sam ni kdo ve kaj prizadeval, da spet ozdravi. Dolgo sem mu morala prigovarjati, da se je dal službeno prestaviti — saj veste, da je poštni uradnik — na Primorsko, kakor mu je zdravnik svetoval. Ampak tam — menda zaradi dolge vožnje in muke — se mu je ponoči prvikrat ulila kri iz pljuč. Zjutraj, ko ga je prišla dekla klicat, je nastal v hiši velik vrišč, ker je imel okrvavljeno brado prilepljeno na rjuho. Dekla je mislila, da so ga ponoči zaklali. No, vrnil se je takoj domov. Doma je nekaj dni polegal in seveda sem mu kuhala in pekla, kar sem najboljšega in najbolj krepčilnega vedela.«

»Tega pa vedo Rozmanova mamka kar veliko!«

»Če znam kuhati, se moram zahvaliti pokojni mami. Ko sem bila stara štirinajst let, sem morala na svoj rotni dan kosilo sama skuhati. Nato sva se s starejšo sestro Marijo vrstili. Preden sem se poročila, so me pa za tri mesece poslali v hotel k Schwarzu, da sem se izučila še v finejši kuhinji. No, ta mi je zdaj pri mojem bolnem Korličku prav prišla. On rad kaj dobrega pojé. In veliko sadja sem mu dajala, vsakršnega: zjutraj in opoldne in zvečer. Pa jajca s sladkorjem sem mu žvrkljala v mleku. Pogosto sem mu namesto tega delala vinski šodo. Iz Ljubljane sem dobivala zanj nekakšno železnato vino. Pa

ribje olje je moral piti. Tega je pil raje kakor tisto zdravilo, ki mu ga je predpisal zdravnik in je tako zoprno dišalo.«

»Koliko časa je ležal po tisti krvavitvi?«

»Približno štiri ali pet dni. Ni ga držalo v sobi! Saj veste, rad se suka okrog lepih deklet in hišni zapor takega fanta ne mika. Vendar je potem še po malem polegal kake tri mesece, dokler mu zdravnik ni dovolil hoditi v službo.«

Trdina je prikimal in vzdihnil:

»Da, da. Mlad človek se hitro spravi na noge. Ampak moja žena se bliža že šestemu križu! Oseminpetdeset ali dobrih dvajset — to je že velika razlika! Najraje bi ženo poslal kam na jug, morda v Dalmacijo. Vendar se mi zdi zdaj še preslaba za daljše potovanje. Prav lepa vam hvala za vaša pojasnila, gospa Rozmanova! Na svidenje!«

Od Rozmanovih je Trdina pohitel še v čitalnico. »Morda mi tam kakšen izmed prijateljev in znancev še kaj pametnega svetuje,« si je mislil.

Ves brez sape je pritekel v Narodni dom.

»Kaj se ti je zgodilo?« ga je vprašal Vojska, ko ga je zagledal tako bledega.

»Žena mi je zbolela. Bruhnila je kri! Ne vem, kaj naj storim.« In zrušil se je na stol ob veliki srednji mizi, kjer je mladi davčni pristav Anton Burger urejal nekaj razmetanih časnikov. Zelo prikupen temnolasec visoke postave in pravih potez se je s sočutjem v lepih rjavih očeh okrenil k profesorju:

»Če vam smem svetovati — pošljite gospo na Gorenjsko, v planine! Planinski zrak je kakor balzam za bolna pljuča — je rekla moja teta gospa Jelovškova.«

Trdina se je zdrznil in predirljivo pogledal navzgor, mlademu človeku v oči. »Aha!« si je mislil: »Ta mladi meščur je tisti nečak pokojne lepe Fichtenuovke, ki se je poročil z najmlajšo Rohrmančino hčerko Fani. Ni napačen dečko, čeprav mi njegov poklic ni simpatičen. Njegov nasvet pa je močno novodoben...«

»Slišal sem že o takem zdravljenju, toda zdi se mi precej tvegano; v planinah je mraz,« je resno odvrnil mlademu možu.

»Zdravnika pokličite!« se je od okna oglasil odvetnik dr. Slanc.

»Oh! Zdravnika!« je zamišljeno zamahnil Trdina: »Saj je tudi k Uršinemu prvemu možu, ki je imel jetiko, prihajal zdravnik, pa mu ni znal nič pomagati!«

»Hm. Kaj pa če bi jo poslali v ljubljansko bolnišnico? Slišal sem že o ljudeh, ki so si tam ozdravili jetiko.«

»Res?« ga je Trdina pogledal z dvomom v očeh.

»Res. V bolnišnici bi imela gospa tudi vso postrežbo, kakršno potrebuje tak bolnik. Vi ste sami bolehní, gospod profesor, in ji ne boste mogli tako streči, kakor je treba.«

Trdina je prebledel... Spomnil se je na svojo prvo ženo, ki jo je pustil brez vsake pomoči umreti za jetiko... Kar streslo ga je. Ali naj si pri drugi ženi naprti isto krivdo?

»Da, v Ljubljano jo pošljem. Ampak — kako? V poštnem vozu ne bi mogla sedeti celih devet ur.«

Dr. Slanc je odložil časnik in se hitro odločil:

»Opravek imam jutri na ljubljanskem sodišču. Danes popoldne se odpeljem in vas z gospo vzamem s seboj, če hočete.«

»Kaj bi ne hotel! Zelo hvaležen vam bom, gospod doktor.«

»Napreči bom dal lovski voz. Midva bova sedela spredaj pri hlapcu, gospe pa napravimo v zadnjem delu namesto klopi ležišče na pernicah. Ob treh pridem z vozom po vaju. Ali boste lahko pripravljeni? Zdaj je ena.«

»V dveh urah? Seveda bova pripravljena. Prav srčna hvala! Na svidenje!«

Skoraj tekkel je domov z novim upom v srcu.

Po prstih je stopil v ženino sobo. Urša je bila budna. Z bele blazine je v temačni sobi odseval njen mrtvaško blede obraz.

»Kako se počutiš, ženka?« jo je prijel za shujšano vročo roko.

»Bolje!« se mu je nasmehnila.

»Poslušaj, Urša! Povedali so mi, da so v Ljubljani že dostikrat ozdravili ljudem pljuča. V bolnišnici imajo poseben način zdravljenja. Zelo dobro postrežbo boš imela tam. In jaz te bom vsak dan obiskoval. Pri bratu Gregorju bom stanoval.«

»Oh!« je zastokala.

»Poglej: bodi moja pametna ženka! Saj veš — Micka je nerodna in jaz še bolj. Kako ti bova stregla? Vse bo narobe, kar bova napravila. Tam pa boš imela cel kup izurjenih bol-

niških strežnic in — zdravnikov!« je s hudomušnim nasmeškom dopolnil.

»Pa zmeraj govoriš, da zdravniki nič ne vedo, da le denar molzejo iz človeka.«

»Saj ga tudi zares. Ampak pogovor pravi: V sili hudič muhe žre. No, zdaj, ko se bojim zate — bi jih tudi jaz žrl!« ji je pogladil lase s čela.

Nasmehnila se mu je in si mislila. Vendar me ima rad, ker se tako boji zame!... Prijela je njegovo ozko roko in si jo pritisnila k licu.

Potem se je prestrašeno zdrznila:

»Strašno veliko stane bolnišnica! Gotovo več kakor gol-dinar na dan!«

»Le nič ne skrbi! Saj imam še denar, ki sem ga zaslužil s pisanjem. Zdaj pa se boš morala napraviti. Poklical bom Micko, da ti bo pomagala.«

»Pa vendar ne misliš, da bi šla že danes?!« je skoraj zajokala.

»Seveda. Doktor Slanc nama je ponudil, da se peljeva z njim, ker gre še danes v Ljubljano. Čez dve uri pride z vozom po naju. Vzel bo lovski voz, da boš ti lahko zadaj lepo ležala. Ali ni dober človek?«

»Da — dober!« je vzdihnila in glas se ji je potresel. Misel, da bo morala že čez dve uri zapustiti svoj ljubi dom, jo je silno potrla.

Ko je Janez odšel iz sobe, je glasno zahlipala. Slutnja, da se za vedno poslavlja od svojega doma, jo je zgrabila za srce.

Huda slutnja uboge Urše ni varala: Svojega skrbno negovanega doma ni več videla. Nekaj tednov pozneje, dne 4. avgusta, je bila mrtva. Pokopali so jo v Ljubljani pri Sv. Krištofu ob Dunajski cesti.

Ves omamljen od nerazumljivo surovega udarca neusmi-ljene usode se je Janez Trdina vrnil na svoj dom, ki mu ga je bila zapustila žena.

Zdaj je bil spet — samotar.

TRETTI DEL

Nova pobuda.

Leta 1891.

Takole je Trdina meseca januarja opisal prijatelju Turnerju svoje življenje po ženini smrti:

»Smrt moje žene vrgla me je v neko otrpnelost in mrtvilo, koje mi ni dalo lotiti se kakega resnega posla, saj se mi še čitati ni dosti ljubilo. Še le zdaj začel sem se nekoliko oporavljati od ljutega udarca usode. Razven duševne boli nadleguje me to zimo tudi telesna bolehnost huje nego pretekla leta, kar ni čudo ob tolikem mrazu in nenavadno izpremenljivem vremenu.«

In proti koncu pisma še:

»Toplo sočutje Vaše mi je najslaje tolažilo, koje mi je došlo v veliki moji bedi. Prvi mesec po smrti blage žene svoje bil sem tako osamljen in potrtn, da mi je mrzelo vsako društvo, vsak razgovor. 10. septembra napotil sem se zopet v Ljubljano, potem pa v hrvatsko primorje. Z Reke krenil sem proti Zagrebu in na Krško zopet nazaj v Novo mesto.«

Prvi toplejši dnevi so zvabili samotarja v prelepo naravo. S kučmo na glavi, ves ohomotan s sivim volnenim šalom, proti jutranjemu mrazu oborožen z veliko črno volneno ruto svoje pokojne žene, s škornji na nogah in z okovano grčavko ali pa z dežnikom v roki — tako jo je dan za dnem mahal še pred jutranjim svitom v novomeško okolico. Z vsem srcem je užival lepoto narave, ves srečen, da mu zdravje spet dovoljuje daljše izprehode. Proti osmi uri se je vrnil domov, pozajtrkoval in odšel v čitalnico.

Tam je včasih nalletel na prijatelja dr. Vojsko, ki je po kratkem jutranjem izprehodu rad še pred službo prebral zanimivejše novice. Tudi nekaj mladih uradnikov in nekaj višješolcev je prihajalo med sedmo in osmo uro v čitalnico. Od osme ure dalje do poldneva pa je bila čitalnica skoraj prazna. V teh urah je Trdina najraje posedal v njej, ker je imel mir. Zmotil ga je kvečjemu kakšen profesor, ki je svoj službeni odmor porabil za branje časnikov.

Kadar se je prikazal kateri izmed teh mož, se je Trdina delal gluhega in slepega. Odkar so na gimnaziji prepovedali dijakom brati »Ljubljanski Zvon«, ni pogledal nobenega člana gimnazijskega proforskega zbora več. Zanj so bili vsi zeloti, če ne celo idioti, ki so se vdajali komandi »zakupnika npravnosti« — kateheta Marinka.

Edini novomeški profesor, s katerim se je Trdina še pozdravljala, je bil pater Ladislav Hrovat. Z njim, ki je bil dolga leta prijatelj in izpovednik Karla Rudeža, je Trdina še rad govoril o pokojnem navdušenem Slovanu, o novicah iz slovanskih dežel, o ruski književnosti in drugih zadevah, ki so zanimali oba narodnjaka, le o domači politiki sta — kakor da sta se domenila — molčala. Vedela sta, da niti eden niti drugi ne odobrava strankarskega boja med Slovenci, vedela pa tudi, da sta njuna svetovna nazora popolnoma nasprotna in da se v filozofskih in političnih vprašanjih nikoli ne bi mogla popolnoma zediniti. Vendar sta drug v drugem spoštovala človeka, narodnega vzgojitelja in Slovana in to je bila podlaga njunim odnosom.

Trdina se je v tem, kakor že v mnogih drugih primerih — n. pr. v nekdanjem občevarstvu s takrat še zmernim klerikalcem dekanom Alešem ali z zmerno pobožno Kraljevko ali s svojo pokojno ženo Uršo ali s prijateljem Rudežem — ravnal po pravilu, ki se je ravnal po njem tudi pri vseh svojih nekdanjih političnih agitacijah: Ne jemljim o nikomur raja, ki si ga je ustvaril... Sam je v mladih letih, ko je izgubil svoj namišljeni verski svet, toliko trpel, da takih peklenskih muk, ki so njega pripeljale skoraj do samomora, ne bi nikomur privoščil. Zato se je vsakega rušilnega vplivanja na verne ljudi, ki jih je ljubil ali spoštoval, izogibal.

Dostikrat je razmišljal:

Koliko srečnejši so verni ljudje! Nikoli niso sami. Vedno čutijo nad seboj »bitje«, ki jih varuje, ki posluša njih želje in molitve, ki jim je zatočišče v trpljenju, v preganjanju, v samoti. V najhujših življenjskih stiskah pričakujejo od »njega« rešitve, pomoči, čudeža.

Svobodnjak nima nobenega nadnaravnega varstva, nobenega zatočišča. Sam mora odbijati življenjske valove, kadar butajo obenj, sam prenašati srečo kakor nesrečo...

»Ali zdaj kaj pišete, gospod profesor?« je vprašal nekoč pater Lacko zamišljeno skozi čitalnično okno strmečega Trdino.

Ta se je obrnil in skomignil z rameni:

»Premočno klofuto mi je primazala usoda, pa še nisem popolnoma v redu. Vendar sem začel po malem urejevati svoje zapiske. Prijatelj dr. Turner me drega, naj uredim zbirko bajk in jo izdam v knjižni obliki. Mogoče se res kdaj pripravim k temu. Hvaležen sem mu za pobudo. Le tega ne vem, kako naj se otresem mrtvila, ki me vsega oklepa. Bojim se, da bo pobuda v meni kar spet zaspala. Staram se pač.«

»Takih misli se le otresite! Vse, kar delate, je bolje kakor brezdclje,« se je starček razvnel: »Meni, ki od svoje lanske upokojitve skoraj nič ne delam, se zdi, da mi v brezdelju od dne do dne pojemajo moči. Lasje so se mi v nekaj mesecih popolnoma pobelili.«

»Vi vsaj lahko počivate na svojih lovorikah, gospod profesor! Dobili ste lepo priznanje za dolgoletno uspešno delovanje — zlat križec! Jaz pa dobivam le brce.«

»Oh!« je pater Lacko lahko dvignil roko: »Kaj pomeni odlikovanje menihu, ki se je petdeset let vsemu prostovoljno odrekal!«

Trdinove temne oči so globoko pogledale v svetle menihove... Koliko duševnih bojov, koliko globokega obupa in koliko svetlih zmag so zakrivale! Drobnost nagubano čelo in ostre, stroge zareze med obrvmi so pričale o njih.

Janez je umaknil pogled in se spet zagledal v časnik... Tudi drugi imajo trpljenje za seboj! Le kažejo ga ne.

Nekaj časa sta molče brala. Potem je stari pater odložil časnik in globoko vzdihnil.

Trdina ga je izza svojega beriva vprašujoče pogledal in se oglašil:

»Ko bi bil jaz na vašem mestu, bi nikoli ne vzdihoval! Prav s slastjo bi užival svoj zaslužen mir.«

Menih se mu je posmehljivo namuznil in odgovoril:

»Ko bi bil pa jaz na vašem mestu, bi hvalil stvarnika za lep pisateljski dar. Šel bi takoj na delo in napisal bajke za tisk. Mislil bi, da sem to dolžan svojemu narodu.«

Vrli rodoljub je iznad naočnikov predirljivo pogledal pisatelja. Posmeh je izginil z njegovega obraza.

Trdina je presenečeno dvignil glavo:

»S tega stališča pa res še nisem pretehtal svoje depresije!« je tiho priznal, umaknil pogled in spet dvignil časnik... Dolžnost? Dolžnost do naroda? Seveda! Vsak prejeti dar je dolg... To jeračunovodstvo narave! Čudovita zadeva!

Ko je šel nekoliko pozneje čez trg, se je odločil, da se oglasi v knjigarni in papirnici tiskarnarja Krajca. Iz prvega nadstropja Grmove hiše je slišal ubrane glasove klavirja.

»Mhm! Rohrmanova Fani, zdaj gospa Burgerjeva, nekdanja razposajena Kraljevkina vnukinja!«

In v spominu mu je vstalo nekaj prizorov: Mala Fanči, ki je na božični večer vztrajno zahtevala, da mora plesati golobček pod stropom; dekletce, ki se je s sankami skoraj zaletelo v »sitneža«; poldorasla razposajenka, ki je zoprnemu grofu Margheriju zasmehljivo odrekla cvetko prehitrega zmagoslavja; naposled — odraslo, čedno, črnolaso in modrooko dekle na plesu v čitalnici, ko je z rediteljem plesa, mladim uradnikom Burgerjem, plesala vodilni ples, kakor je pripovedoval Kušlan.

In na tistem plesu je — po Kušlanovem pripovedovanju — med drugimi materami sedela Kraljevkina hči Marija Rohrmanova in s sijočimi, velikimi modrimi očmi poslušala znanke, ki so pele hvalo njeni najmlajši... Ali je bila to res tista lepa žena, ki je z vdovskim pajčolanom na glavi prišla malo Fanči za roko in odšla z vso nedoraslo deco na možev grob? ... In tisto njeno najmlajše dekletce je zdaj poročena žena?

Enainšestdesetletni Trdina je sam pri sebi vzdihnil:

»Strašno hitro beži čas! Ali sem res že star? Prav nič se mi ne zdi, da bi mi moči pojemale.«

Igranje v Grmovi hiši je utihnilo in namesto njega se je zaslišal skozi odprto okno ihtljivi jok dojenčka — Burgerjeve prvorojenke Ilke.

»Otrok tuli kakor pes, ki ne prenese godbe,« si je mislil Trdina in stopil čez cesto proti Krajčevi trgovini, da si kupi nekaj papirja.

V trgovini je stal mladi pristav Burger in pri lastniku tiskarne naročal neko tiskovino za davkarijo.

»Saj smo zadnja leta močno napredovali, tako daleč pa vendarle še nismo, da bi c. kr. urad smel naročati slovenske

tiskovine,« se je ravnokar zasmejal mladi uradnik in izročil Krajcu vzorec za tiskovine, seveda v nemškem jeziku.

»No, upajmo, da pridejo nekoč tudi časi, ko bomo pomedli s to blaženo nemščino kot uradnim jezikom... Takoj vam postrežem, gospod profesor!... Koliko izvodov pa naj natisnemo, brat Burger?«

Krajec in Burger sta bila Sokola. Štiri leta je bilo od tega, kar so ustanovili podružnico v Novem mestu.

»Osem sto. Ali še nisi prodal vseh pratik?« je Burger pokazal na skladanico majhnih, pisanih knjižic na prodajni mizi.

»Še nekaj jih imam... S čim smem postreči, gospod profesor?«

»Petdeset pol papirja, navadnega prosim!« In v mislih je pristavil: za bajke, če jih priredim za knjižno izdajo.

Medtem ko je Krajec pripravljaval papir, je Burger vprašal, listaje po majhni pratiki:

»Kako pravzaprav določiš vreme v pratiki? To mi je res uganka?«

Krajec se je nasmehnil. Vzel je kos papirja, da zavije pole, in se zaupno nagnil k mlademu človeku:

»Če mi obljubiš, da me nikomur ne izdaš, ti povem.«

»No?«

Tiskarnar je hudomušno pomežiknil Trdini in skrivnostno povedal:

»Takole delam leto za letom: Pokličem najbolj neumnega tiskarskega vajenca, mu izročim koledar in rečem: 'Vreme boš pa ti določil!' In ga določi.«

»Ha! Ha! In če se ne ujema z resnico?«

»Nekaj dni gor ali dol — tako natančni nismo. Ampak nekoč mi jo je pa paglavec zagodel. Lojze mu je bilo ime. Nastavil mi je na 15. avgusta — sneg! Ne vem kdo — menda Rozman — me je opozoril na to, ko je bila pratika že tiskana. Rastogotil sem se nad norčavim smrkavcem, ga oklofotal in takoj odpustil. Prišel je 15. avgust, z njim pa vihar, toča in — sneg... Kar presunilo me je. Takoj sem poslal po Lojzeta. Od veselja sem ga objel in mu dal goldinar. Seveda sem ga spet sprejel v tiskarno. He! He!«

Še Trdini je ušel nasmešek.

Dobre volje se je vrnil domov.

Toda dobra volja ga je takoj minila. Micka ga je sprejela z jokom:

»Gospod! Saj vem, da boste hudi name, ampak jaz si res nisem znala pomagati in nisem nič kriva.«

»Kaj pa je spet?«

»Prišli sta sorodnici pokojne gospe, ki ste jima dali skoraj vso posodo in gospejino obleko in drva in zabelo.«

»In kaj sta hoteli?«

»O, gospod, nič nista povedali, kaj hočeta. Kar vdrli sta v gospejino sobo in pobrali iz omare rjuhe in nekaj drugega perila. Potem sta pa šli v vašo sobo in pobrali v dva jerbasa skoraj vse cvetlice z oken in z vsem kar hitro izginili. Kričala sem za njima, pa sta se kar smejala in šli.«

»Prekleta sodrga tercijska! To je zahvala za vse, kar sem jima dal! Kar orožnike bi poslal za njima, roparicama!«

»Gospod! Strašno grdi ženski sta to! Ena je rekla: 'Če bi mu vse pobrali iz hiše, bi temu lakomniku, ki je vse podedoval, še vedno preveč ostalo.' Nevoščljivi sta vam.«

»In če bi ju bilo konec od nevoščljivosti, ju ne smete več pustiti v hišo! Recite jima: Če se le najmanjše reči še polastita, naženem takoj orožnike za njima. Zdaj mi je dovolj! Nobenega ozira ne bom več imel do takih tatinskih sorodnikov svoje žene — kar povejte jima!«

Odšel je v svojo sobo in — solze so mu prišle v oči, ko je zagledal gola okna...

Kakor da je šla iz hiše zadnja vidna vez z dobro Uršo!

Kako sta skrbno gojila vsako cvetlico posebej! Kako sta jih presajala, zalivala, razmnoževala, trebila in gnojila! V osmih letih sta si jih nabrala vseh vrst.

Koliko veselja je imela Urša z njimi! Poleg vsega svojega obilnega dela si je še vedno utrjala čas za svoje ljubljenske. Že od mladih nog je gojila cvetlice.

Kakšna surovost, da so mu jih babnice pobrale! Hudobe so vedele, da ga bodo zadele v srce.

Micka je odprla vrata in prinesla v veliki skledi polno cvetličnih lončkov s kaktejami, vmes tudi nekaj cvetočih mladih pelargonij in dve ciklami.

»Teh, ki so bile na hodniku, pa niso videle,« je rekla in jih začela razpostavljati po oknih.

Sedel je na stol in žalostno gledal njeno delo. Proti prejšnji bogati krasoti so bila okna videti prav revna.

»Ali naj prinesem še lončke iz fantovskih sob?«

»Ne! Naj imajo fantje tudi nekaj lepote pred očmi!«

»Nekaj lončkov bom le prinesla. Saj so prav na gosto stlačeni po oknih. Izbrala bom takšne, ki so jih gospa najbolj radi imeli.«

Še jih je prinesla polno skledo in jih razvrstila po vseh treh oknih, da jih je bilo povsod vsaj nekaj.

Trdina pa je žalostne ostanke še dolgo časa gledal z zagrenjenimi očmi. V sobi je ostajal malokdaj in le ob slabem vremenu. Vstajal je že ob štirih zjutraj in se v kuhinji temeljito umil, skoraj kopal. Uporabljal je žvepleno milo, ki mu ga je preskrbovala Oblakovka in mu ga je prvokrat prinesla Urša. Svojo trmo je v spominu na Uršo premagal celo tako daleč, da se je včasih, če se mu je med izpuščaji napravila krasta, namazal z mazilom, ki mu ga je pred leti prinesla Urša. Mazilo mu je koristilo in izpuščaji so ponehali.

Po izdatnem umivanju si je v shrambi poleg stopnic — do nje so vodile tri stopnice, ker je bila zidana vrh žive skale, ki je celo molela iz njenih opečnatih tal — odrezal dva kosa kruha in s to skromno malico v žepu odkorakal v jutranji mrak.

Užival je tišino, ki je še vladala nad mestom, užival samotne ulice, prazno cesto, temačne gozdne steze, čvrlikanje prebujajočih se ptičev, v poltemi srebrno se svetlikajočo roso v travi, svitanje na obzorju, ki se je polagoma izpreminjalo v jutranjo zarjo...

In pozabil je na vse tegobe, z žejnimi očmi srkal vase vso lepoto okrog sebe in bil srečen, ker je živel in ker je še lahko užival lepo naravo.

Vračal se je šele proti poldnevu in — sreča v njegovem srcu je ugasnila, ko je zagledal polne ulice ljudi. Poglobljen v svoje misli, jim je komaj odzdravljaj, če so ga spoštljivo pozdravljali. Pozdravljali so ga že skoraj vsi, saj v mestecu ni bilo človeka, ki ne bi bil poznal nekoliko čudaškega pisatelja.

Minevali so tedni, resno delo pa mu še vedno ni dišalo.

»Ne ljubi se mi ne pisati ne študirati več, kvečjemu kakšne lepe povesti ali romane, ki te nosijo v sanjski svet, bi še bral,«

je nekoč v čitalnici rekel prijatelju Vojski: »Najraje bi bral kaj ruskega.«

»Pridite k meni, gospod profesor! Moja knjižnica vam je na razpolago. Ruskih knjig imam precej,« se je ponudil dr. Slanc, ki je sedel pri dolgi mizi nasproti obeh prijateljev.

»Saj vam še Haxthausena nisem vrnil. Izpiske si delam včasih.«

»Kar imejte ga, dokler ga še potrebujete. Nemška znanstvena knjiga, četudi govori o Rusiji, vam ne more dati, kar vam da dober ruski roman.«

»Ali imate Tolstega, Vojno in mir?«

»Imam.«

»Potem vas bom prosil zanj. To je zame najboljši roman na svetu.«

»Saj je zares lep. Bral sem ga in listal po njem že nešteto-
tokrat.«

»Tudi jaz sem ga bral v prevodu in v originalu. Pa si ga še želim brati, čeprav je ponekod hudo razblinjen in mi je glavna ženska oseba — Nataša — hudo zoprna, dasi so morda tudi takšne ženske na svetu.«

Slanc se je nasmehnil. Njemu se je zdela Nataša najbolj življenjsko orisan ženski lik v Tolstojevih romanih. Toda poznal je Trdinovo ozko, neživljenjsko merilo za ženske in ni mu ugovarjal.

Ko sta prebrala časnike, sta Slanc in Trdina stopila čez ulico. Nasproti Narodnega doma je bila ob ozki ulici Slančeva hiša. Bila je starinska stavba, ki je imela vogal proti trgu zidan še v poševnem kamnitem zidu, kakršne so delali v srednjeveških mestih, ko je še vsaka hiša bila trdnjava v trdnjavi.

Advokat je imel pisarno v zadnjem delu hiše nad skladiščem in hlevi, v sprednjem delu, obrnjenem proti trgu, pa je bilo stanovanje. V udobno urejeni pisarni je stala velika knjižnica. Dr. Slanc jo je odklenil in pokazal v njej polico:

»Tukaj so ruske knjige. In to: Vojna in mir!«

Vzel je s police štiri zajetne knjige in jih izročil Trdini.

»Sedite, gospod profesor!« je pokazal na udobne naslonjače okrog mize.

»Hvala! Ne bom vas zadrževal, gospod doktor. Saj vem, da jezični dohtarji svoj čas drago zaračunavate, ha, ha! Prav

lepa hvala za posojene knjige!« Poslovil se je. Slanc ga je spremil po stopnicah do dvorišča. Pred hlevom je hlapec držal že osedlanega konja.

»Jahati moram na posestvo. Na svidenje gospod profesor!« je rekel odvetnik in se gibčno vzel na konja. Bil je dober športnik.

»Pozdravite prelepo rateško okolico!« mu je zaklical Trdina.

»Bom!« se je nasmehnil dr. Slanc. Razumel je hrepenenje, ki je vleklo pisatelja za njim. Kolikokrat je zaneslo Trdino v tisti konec Dolenjske, dokler mu je še živel prijatelj Rudež!

Trdina je čutil praznoto svojega životarjenja. Brezdelje ga je vznemirjalo, vendar se ni mogel iztrgati iz njega. Niti branje lepe knjige ga ni več pomirilo. Sredi poletja se je odpravil v Ljubljano.

»Ljubljana mi je najljubši kraj na svetu,« je rekel prijatelju Vojski, ko se je poslavljajal od njega: »Najlepše mesto in središče slovenske zemlje je. Deset let lepe dijaške dobe sem prebil v njej. Poznam jo do zadnjega kotička. Zdaj mi je tam še žena pokopana. Ko bi tukaj ne imel tebe in doma, bi se naselil kar v Ljubljani.«

Preživel je nekaj dni v Ljubljani pri najljubšem bratu Gregorju, ki je bil nekaj časa upravnik kamnoloma v Kamni gorici blizu Dravelj, zadnje čase pa lesni trgovec. Mnogo sta se razgovarjala o bratu Mihi, ki je bolj slabo gospodaril doma v Mengšu in je moral celo očetov dom prodati. Pa tudi o obeh sestrarah sta govorila. Prva, Mica, je bila poročena s Tomažem Rutarjem na Reki, druga, Marjana, pa z Nachtigalom v Velenju na Štajerskem. Najmlajši brat Nace se je izgubil nekje v svetu, da niso vedeli, ali je živ ali je mrtev.

»Jaz ga sploh še nisem videla«, se je Gregorjeva žena vtaknila v pogovor.

»In ga brčkone nikoli ne boš«, ji je odgovoril Janez, ki je bil prepričan, da Nace ni več med živimi.

Okrog drugih sorodnikov in znancev Trdina ni hodil. Sorodniki so se mu odtujili, na znance — kakor na Hribarja in Levca — pa se je še vedno nekoliko hudoval, čeprav se nevednosti z »Ljubljanskim Zvonom« in s »Slovanom« polagoma tonile v pozabo, saj jih je vse prekrila njegova žalost za ženo in občutek zapuščenosti in osamelosti v velikem svetu.

Vsak dan je v predpoldanskih urah posedal v drevoredu »Zvezda« in opazoval vrvenje okrog sebe... Kolikšna izprememba v zadnjih devetih letih! Ljudje, ki so hiteli mimo njega, bodisi moški ali ženske, so govorili — slovensko. Nemškutarjenja je slišal prav malo. Celo strašno ljubljansko narečje, ki se je nad njim spotikal že Prešeren, je izginjalo z ulice. Ljudje so si vse bolj prizadevali, da bi govorili čisto, knjižno slovenščino. Kakor lepa muzika je odmevala materinščina v Trdinovih ušesih.

Gospod profesor! Ali ste še hudi name?«

Velik, eleganten gospod se je ustavil pred zamišljenim Janezom in mu prisrčno proseče ponujal desnico.

Trdina se je otresel sanj in pogledal kvišku — bil je Hribar.

Počasi je pisatelj položil svojo roko v Hribarjevo. Vendar mu je bridkost globokega razočaranja, ki mu ga je bil Hribar pred leti prizadejal, še zdaj stisnila srce. Hribar je prisedel.

»Odpustite mi sramotno oslarijo! Vem, le s smrtjo bi mogel izbrisati ta madež s sebe. V trenutku preplaha sem izgubil svoj ponos, izdal sem vas, svojega očetovskega prijatelja in svetlega zglednika in — padel pred sovražnikom na kolena! Kako ste me morali zaničevati! Vsi, vsi moji somišljeniki so me zaničevali. Obsipali so me z ogorčenimi pismi. Drugi so se obračali proč, če so me srečali... O! Ne morete si misliti, kakšne peklenske muke sem pretrpel tiste čase! In zraven bolan — na smrt bolan!«

Hribar je oprl roko na kolena in si zakril obraz.

Trdina je dolgo molčal... Žal mu je bilo tega nadarjenega človeka, ki se je iz lastnih sil poganjal kvišku, ki ga ni varovala nobena družbena stopnja, nobena »ugledna« družina, nobena zaokrožena izobrazba, noben naslov, niti ne bogastvo. Opiral se je le na svoj izredni politično-gospodarski talent in na svojo veliko vseslovansko ljubezen. Bil je zares izreden narodni bojevnik... Grešil je, ker je bil še mlad, grešil v trenutni zaletelosti, ko so se pred njim podirali visoki politični načrti — saj so bile takrat deželnozborske volitve pred vrati!

»Mladi ste še. Vse življenje je pred vami, da popravite svoj spodrsrljaj!« je Trdina tiho izpregovoril: »Ne poznam človeka, ki bi nikoli ne grešil.«

Hribar se je zdrznil in ga pogledal. Strogost je izginila z obraza starega profesorja. Dobrota je bila v njegovih očeh.

»Gospod profesor! Hvala vam za te besede! Vse svoje življenje zastavim v to, da popravim svojo sramoto. Nikoli več se ne ustrašim sovražne sile in če bi stala pred menoj visoka kakor gora!«

Nasmeh se je zatresel pod Trdinovimi osivelimi brki.

»Tako je prav! To je spet moj pogumni Hribar, moj mladi slavjanski brat!«

Vstal je, ko so ure po ljubljanskih cerkvah začele biti poldne.

»Iti moram. Brat me čaka.«

»Pridite na kosilo k meni, gospod profesor! Tako rad bi še govoril z vami!«

»Danes ne. Povabila me je že bratova žena.«

»Pa pridite jutri. Ali mi obljubite?«

»No, naj bo! Pridem, da se pogovoriva o tem, kako napreduje v svetu slovenska in slavjanska misel.«

»Oh! Vaša obljuba mi je vzela kamen s srca. Pričakujem vas torej jutri okrog dvanajste ure. Stanujem še vedno v isti hiši, kjer je banka, v Gosposki ulici.«

»Na svidenje!«

»Na svidenje, gospod profesor!«

Odšla sta vsak po svoji ulici.

Drugi dan, natančno ob dogovorjeni uri, se je Trdina oglasil v stanovanju bančnega ravnatelja Hribarja. Hribar sam mu je odprl vrata in ga veselo sprejel.

V prednji sobi je zagledal Trdina na obešalniku dvoje črnih moških klobukov. Obesil je zraven svoj stari slamnik in si mislil: »Upam, da nimajo še kakšnih drugih gostov!«

Ko je prihitela služkinja in odprla pred njim vrata v salon, pa mu je zastala noga: v salonu sta poleg gospodinje gospe Hribarjeve, sedela dva gosta, dva duhovna. Eden je bil pesnik Simon Gregorčič, drugega Trdina ni poznal, spomnil pa se je, da ga je pred šestimi leti videl med praškimi izletniki ob otvoritvi Narodnega gledališča v Pragi.

Pisatelj se je najprej poklonil gospodinji.

Gregorčič je vstal in ga prisrčno pozdravil. Trdina se je resnično razveselil. Gregorčiča je zelo cenil.

Hribar pa je predstavil drugega duhovnika:

»Naš novi trnovski župnik Ivan Vrhovnik — gospod pisatelj profesor Janez Trdina!«

»Ko sem vas zagledal, sem se spomnil, da sem vas videl v Pragi,« je Trdina stisnil roko župniku: »Vi ste torej tisti zaslužni slovenski narodnjak, ki je predlagal, da naj se ustanovi Cirilmetodova obrambna šolska družba? Pozdravljeni!«

Takoj je bilo med zbranimi velikimi rodoljubi ustvarjeno prijetno vzdušje medsebojnega spoštovanja in razumevanja.

Gospa se je oprostila in odšla v kuhinjo, da s služkinjo še to in ono uredi. Med gospodi pa se je vnel živahen pogovor.

»Kaj snuje naš goriški slavček?« je vprašal Trdina Gregorčiča.

»Pripravljam nov — tretji — zvezek svojih pregrešnih poezij, da bo Mahnič lahko spet vihtel svoj bič nad menoj. Škoda bi bilo, če bi mu splesnil,« se je smejal Gregorčič.

»Škoda za naš narod, če bi se slavček zbal mračnjaške rimske ujede!« je Trdina odločno pribil: »Kako pa vam ugaja naša Ljubljana?« je potem vprašal novega trnovskega župnika.

»O, Ljubljana mi zelo ugaja, saj stanuje tu moja ljuba mati. Hvaležen sem, da mi je gospod Hribar na magistratu izbojeval to službeno mesto. Ampak bojim se, da moji župljani niso posebno navdušeni nad svojim novim župnikom. Slišal sem, da so pred menoj še vsakega župnika slovesno ustoličili, mene pa so kaj hladno sprejeli.«

»Nič ne maraj, dragi pobratim,« ga je tolažil Hribar, »preden mine leto in dan, bodo trnovske ovčice izprevidele, da niso zaslužile tako vzornega pastirja.«

»Jaz sem tudi prepričan o tem, Ivan,« se je Hribarjevi izpodbudi pridružil še Gregorčič.

»Ljudje se unesejo in spoznajo krivico, ki jo delajo človeku. Мене so Novomeščani več let zasledovali kakor hudo delca — danes me pa že spoštljivo pozdravljajo meščurji, ki jih niti ne poznam. Pa vendar še od daleč nisem podoben takšnemu blagemu župniku, kakršen ste vi.« se je šalil Trdina.

Dobre volje so gospodje med kosilom reševali napredek na slovenski narodni njivi in v politiki avstrijskih Slovanov sploh.

»Res smo Slovenci v zadnjih letih močno napredovali. To sem občutil zlasti včeraj, ko sem opazoval ljudi na ljub-

ljanskih ulicah. Izmed desetih parov je komaj eden govoril nemški. Še pred desetimi leti so vsivprek nemškutarili. Samonemških napisov skoraj ne vidim več. Odkar so Slovenci zmagali na ljubljanskem magistratu, se je narodna zavest Ljubljančanov močno dvignila.«

»Še bolj bi se dvignila, če bi prodrla tudi v škofiji,« se je oglasil Hribar.

»Res je sramotno,« je pritrdil župnik Vrhovnik, »da je naš škofijski dvorec kakor nemška trdnjava. Od škofa in njegovega tajnika do zadnjega hlapčiča v hlevu govori vse le nemško. Pravijo, da se je škof Missia — štajerski Slovenec — obdal s samimi rojenimi Nemci.«

Hribar je prikimal:

»To je resnica! Med vsemi nastavljenici v škofiji ni niti enega Slovenca! Kako sramotno se loči v tem naša škofijska palača od dvorca škofa Strossmajerja v Djakovu, kamor službeno večkrat zahajam. Vsi škofovi nastavljenici, čeprav jih je desetkrat več kakor pri našem škofu, so Hrvatje. Nemške ali madžarske besede tam sploh ne slišite.«

»Zato je pa tudi Strossmajer največji narodni bojevnik med Hrvati! Vsak zaveden Hrvat, veren ali neveren, ga ljubi kakor očeta. S kolikšnim pogumom je že branil svoj narod pred samim vladarjem — Nemcem! Na dvoru je prišel zaradi tega v zamero, pa on se ne meni za to. Dalekovidno skrbi za svoj narod in ustanavlja z največjimi osebnimi žrtvami znanstvene in umetniške zavode, ki jih drzno imenuje jugoslovanske!« je poudaril Trdina.

»Da,« je pritegnil Hribar: »Sam mi je rekel, da bo njegova Akademija znanosti in umetnosti nekoč last vseh jugoslovanskih narodov, zato jo že zdaj imenuje Jugoslovansko akademijo znanosti in umetnosti.«

Gregorčič je zaskrbljeno zmajal z glavo:

»Da ga le ne bi zaradi tega prijeli! Saj očitno propagira združitev vseh južnih Slovanov!«

»Seveda jo! Ampak kdo mu kaj more? Saj so ga že klicali zaradi njegovega nasprotovanja dualizmu na Dunaj na zagovor, pa je zabrusil cesarju: Kar Vaše Veličanstvo name-rava je začetek konca, in da se ta moja napoved ne izgubi za zgodovino, bo shranjena na varnem kraju!«

»Da, da. Cerkveni knezi niso državni uradniki, čeprav prejemajo škofovsko palico iz vladarjevih rok,« je rekel Vrhovnik. »Marsikaj si lahko dovolijo, kar bi koga drugega vrglo v ječo.«

Trdina je zamišljeno strmel predse in povedal svoje misli:

»Začetek konca — je rekel Strossmajer! Konca avstrijskega cesarstva! Konca zatiranja Slavjanov!... Razpad države!... In — napoved!! Napoved združitve Jugoslavjanov. Napoved — Jugoslavije!... Kolikšen pogum! Kakšen prerok!«

Skoraj šepetaje je zaključil Janez Trdina svoje misli.

Nekaj trenutkov je bilo v Hribarjevi jedilnici vse tiho. Potem je pesnik Gregorčič prijel za čašo in napil:

»Svetli prihodnosti našega naroda!«

Vsem so gorele oči, ko so se mu pridružili.

Skoraj po vsaki daljši odsotnosti je Trdina, ko se je vrnil domov, zbolel. Tudi tisto jesen je za nekaj dni obležal. Protin ga je mučil, da noge skoraj premakniti ni mogel. Postrežnica Micka mu je nosila vroče opeke, da si je s toploto preganjal bolečine. Ker je skoraj štirinajst dni zanemarjal kopanje, so se mu pokazali srbeči izpuščaji, da je bil ves nesrečen.

Ko so popustile bolečine v nogah, si je s temeljitim umivanjem in mazanjem kmalu spet odpravil zoprno bolezen vsaj toliko, da je lahko hodil v čitalnico in z dr. Vojsko na kratke izprehode. V toplih septembrskih dneh sta po kosilu hodila celo na Marof, sedela na sončni klopi in se pogovarjala ali brala vsak svojo knjigo. Vojska, ki je rad prebiral verska filozofska in verska zgodovinska dela, je takrat bral Renanovo »La vie de Jesu«, Trdina pa četrto knjigo Tolstojevega romana »Vojna in mir«.

Nekoč se je Janez glasno zasmel. Vojska ga je pogledal, snel naočnike, si jih obrisal z veliko žepno ruto in vprašal:

»Kaj te je požgečalo?«

»To, da Tolstoj prav toliko spoštuje zdravnike, kolikor jih jaz. Takole pravi o Petru Bezuhovu.: »Čeprav so ga doktorji zdravili, mu puščali kri in mu dajali piti zdravila, je vendar ozdravel...« Ha! Ali zdaj vidiš — ti, ki si vedno pripravljen za vsako figo klicati zdravnika — vidiš, kako gleda na mazače človek, ki ima — to boš priznal — več soli v glavi kakor midva oba skupaj!«

Vojska si je s palcem in kazalcem pogladil svojo osivelo prišiljeno bradico. Ta je bila v vse bolj čudnem nasprotju s precej temnejšo baroko, ki je že nekaj let pokrivala Andrejevo golo glavo.

»Glede soli se ne bom prepiral. Najbrž je Tolstoj res pametnejši in bolj razgledan kakor midva oba. Ampak premisli, kako se je ta »sol« nabirala v njegovi glavi! On je sin bogataša, ruskega fevdalca, graščak s tisoči podložnih kmetov. Nikoli ni okusil pomanjkanja. Njegovega študija ni motil boj za kruh v obliki slabo plačanih inštrukcij kakor pri naju dveh. Že kot deček se je lahko ves posvetil študijam. Nekaj časa se je postavljaj v oficirski uniformi. Pozneje se je kot svoboden mož razgledoval po svetu, saj mu ni bilo treba tratiti najlepše življenjske dobe in najboljših moči v dlakocepski službi, kakor sva morala delati midva. O, lahko je bilo njemu in podobnim »nadjudem« zbirati sile in bistriti si duhove, če niso imeli nobenih drugih obveznosti.«

»Imaš pa tudi prav?« je odnehal Trdina. »Ti, ki imaš za seboj dvojen doktorat — filozofskega in pravnega — si zabil v svoj študij še več sil kakor jaz. Pravzaprav te je kar škoda za tisto tvoje duhomorno prekladanje paragrafov in brezupno prerekanje z zločinci.«

Andrej je stisnil ustne, da so se mu naježili sivi brki.

»Oba si domišljujeva, da vzgajava ljudstvo: ti z bajkami, jaz z — nagajkami, ti z lepo besedo, jaz s kaznijo.«

Trdina je presenečeno pogledal prijatelja. Potem se je zagledal v globel onkraj poti in prikimal:

»Še nikoli si nisem tvojega sodniškega poklica ogledal s te strani! Kar sram me je. Na vas, sodnike, sem gledal le s svojega stališča političnega kaznjenca. Sodnija mi je bila le zaključek političnega vohunjenja in preganjanja.«

»No pa te je prav sodnija rešila najhujšega! Zaradi pomanjkanja dokazov so te oprostili vsake krivde. S tem so sodniki okrcnili tvoje zlobne, stremuške prosvetne preganjalce: direktorja in inšpektorja. Sodnik edini jim je lahko — skrit za paragrafom — primazal zaslužen klopoto! Pa reci, da pravniki ne opravljamo vzvišenega ljudskovzgojnega dela!«

»Da. Resnica: Sodniki popravljate, kar zagrešimo vzgojitelji s površno vzgojo mladine. Popravljate značaje s tem, da javno kaznujete odrasle hudodelce in varujete nedolžne osum-

ljence,« je Trdina resno ugotovil, potem pa se je spet poglobil v svoje branje.

Iz doline pod hribom je odmevalo udarjanje krampov z nove železniške proge, ki so jo — po dolgem prerekanju — vendarle potegnili tudi v zapuščeni dolenski kot.

»Ali slišiš? Svet se nam bliža!« je Andrej s knjigo zamahnil proti dolini.

Janez je pogledal tja dol, prikimal in se nasmehnil.

Op o r o k a

Leta 1893.

Z Mickino pomočjo je Trdina prenesel pisalno mizo k ruski peči, si zavil noge v debelo odejo in sedel. Pred njim je ležalo razgrnjeno pismo Slovenske Matice:

Blagorodni gospod profesor!

Cujemo, da vas je volja presnovati in v poljudnem smislu predelati svojo »Zgodovino slovenskega naroda«. Odbor in književni odsek menita, da bi bila to prav hvaležna in primerna snov kateremu zvezku »Anton Knezove knjižnice« za preprosto ljudstvo. Prosimo sporočila, je li resnica, da to nameravate?

Priporoča se vam...

Predsednik:
Josip Marn

Tajnik:
Eugen Lah

Trdina je zmajal z glavo. Kar verjeti ni mogel, da so se spomnili nanj... Podprl je z ruto obvezano glavo — trgalo ga je spet po ušesih — in se zagledal v podpis: Josip Marn.

Josip Marn?

Ljubljanski katehet in eden izmed odločujočih mož v uredništvu »Slovenca«? Tisti Marn, ki je pred leti uprizoril tako srdito gonjo zoper Trdinovo pisanje v »Slovanu«?

Seveda — prav on! Saj je »Slovenska Matica« zavod, ki lepo združuje pripadnike obeh slovenskih strank, liberalne in klerikalne.

In — naposled — on, Trdina, se ni nikoli štel niti k liberalcem niti h klerikalcem. Vedno je bil proti temu, da bi se slovenske moči cepile. Vedno le za skupno fronto proti narodnemu sovražniku Nemcu, vedno le za narodno stranko.

Seveda se je pri volitvah moral odločiti za napredno stranko, saj je bil svobodomislec in ni mogel vleči z rimskimi podreptniki, ki so vrh vsega paktirali z vladinovci, z Nemci, nemčurji in s slovenskimi breznačelnimi stremuhi.

Pa zakaj so se zdaj spomnili v Ljubljani na njegovo zgodovino? Res je že večkrat mislil na to, da bi jo popravil, znanstveno prerešetal in preveril, saj jo je spisal kot osmošolec, kot nezrel človek. Morda je to svojo misel povedal kdaj prijatelju Vojski ali pokojnemu Rudežu, morda tudi Hribarju? Prav Hribar ga je vedno izpodbujal k delu, kadarkoli sta se srečala v Ljubljani. Trdina ni slutil, da so niti tega vabila »Slovenske Matice« res spet vodila — do Hribarja. Podpisani tajnik Evgen Lah je bil ljubljanski magistratni uradnik in Hribar se je kot vsestransko delaven občinski svetnik postavil za njegov matični tajniški hrbet...

Vendar je pisatelj okleval —

— Kako naj se loti resnega znanstvenega dela tu v Novem mestu brez večjih znanstvenih zgodovinskih del, brez arhivov in drugih virov?

No, poljudnoznanstveno zgodovino bi že napisal, če bi dobil vsaj nekaj pomožnih knjig iz ljubljanske licejske knjižnice. Morda bi mu jih poslali?

»Saj jim lahko odgovorim, da me je volja, sestaviti poljudno »Zgodovino slovenskega naroda« pod pogojem, da mi preskrbijo znanstvena dela, ki jih bom potreboval.«

Storil je, kakor je bil sklenil. Nastavil je osnutek za odgovor, vendar je še ves mesec odlašal s pismom.

»Saj sem bolan! Kako naj resno študiram in pišem, če mi bolečine režejo po kosteh, zdaj v nogah, zdaj v desnici, zdaj v ušesih, zdaj v glavi!«

Konec januarja pa je vendarle odposlal odgovor. Zdravje se mu je nekoliko izboljšalo, vsaj toliko, da je — dobro zahotetan v topel šal pa še s kučmo povrh—vsak dan po kosilu spet hodil v čitalnico.

»Ali mi nisi rekel, da te je Marn prosil, naj bi predelal svojo Zgodovino?« je tretji dan v februarju vprašal Andrej Vojska prijatelja, ki je sedel poleg njega.

Trdina je prikimal:

»Da, Marn. Pred tednom sem mu odgovoril.«

»Tvoje pismo je morda še prejel, odgovoril pa ti ne bo več,« je rekel Andrej in pomolil prijatelju »Dolenjske Novice«. — Med dnevnimi vestmi je bil kratek nekrolog profesorju Josipu Marnu.

»Seveda, sama hvala!« je Trdina stisnil obrvi, ko ga je prebral. Potem pa je zaničljivo povetil ustne in opozoril: »Pa v kakšni nepietetni sosesčini je nekrolog natisnjen!«

In vrnil je list Andreju.

Ta je bral konec nekrologa: Vedni mu spomin!

Takoj nato pa: Krepko žrebico je povrgla 23. januarja kobilu g. Ferliču v Novem mestu.

»Skraina neokusnost?« se je jezil Trdina.

»Zakaj?« je dr. Vojska skomignil z rameni: »Smrt in rojstvo štejem pravzaprav v isto vrsto svetovnih dogodkov... Kaj pa je zdaj s tvojo Zgodovino? Ali si jo že vzel v delo?«

»Oh! Kaj še! Saj vidiš, da sem ves polomljen! Najbolje bi bilo, da bi čimprej odrinil za — Marnom,« je Trdina slabe volje zganil svoj časnik in ga zamenjal za drugega.

»No, no! Saj so te bolečine že dostikrat napadle, pa si jih še vselej spet premagal,« ga je tolažil prijatelj.

Trdina ga je le pogledal. Odgovoril mu pa ni, ker so v živahnem pogovoru vstopili trije gospodje: čitalniški blagajnik Lovro Verbič in tajnik Anton Burger — oba davčna uradnika, za njima pa podpredsednik notar dr. Poznik, koroški Slovenec.

»Ne boš se nam izvil, Tone! Maškarada je v glavnem ples. In ples vodiš ti najbolje, ker si najboljši plesalec med nami. Torej boš to prireditev ti prevzel.«

»Saj sem šele prejšnji mesec moral voditi »venček«. Zdaj naj se pa še kdo drugi žrtvuje!« je mladi pristav ugovarjal starejšemu kontrolorju.

»Ne, ne!« se je vmešal notar: »Le prevzemite vi prireditev, gospod Burger! Saj vam bomo dodelili štab pomagačev! No, kar sedimo tukajle, da si napišem vse, ki jih pokličemo na pomoč!«

Gospodje so sedli k mizi v kotu in dr. Poznik je pričel:

»Za godbo poskrbi Václav Tuček — zakaj pa je kapelnik mestne godbe in naš član!«

»Tako je!« je pritrdil Verbič.

»In Nace Klinc naj nauči skupino klovnov telovaditi — saj je vaditelj pri »Sokolu«, je predlagal pristav Burger.

In pevovodja Hladnik naj navadi dve maškari, da zapojeta šaljiv duet,« je dostavil Poznik in vprašal: »Kdo pa bo odgovarjal za dekoracijo?«

»To prepustimo osmošolcem!« je odločil mladi pristav: »Za »venček« so mi dvorano in stranske prostore lepo okrasili.«

»No, prav. Kaj pa, če puritanski ravnatelj Detela vloži »veto« k njihovi udeležbi?« je vprašal previdni Verbič.

»To kar meni prepustite!« ga je pomiril Poznik.

»In postrežba?«

»Za to naprosimo gospo Slančevo. Naj izbere krog sodelavk, ki bodo skrbale za jestvine, za pijačo pa poskrbi naš dični gospod predsednik dr. Šegula.«

Dr. Šegula je bil eden izmed mlajših novomeških odvetnikov.

»V družbi našega prav tako dičnega podpredsednika dr. Poznika!« je šaljivo pristavil pristav.

»Naj bo!« je s hudomušnim posmehom napisal notar v seznam še svoje ime.

»In šaljivi dvogovor o polnoči? Kdo ga prevzame?«

»Dva najbolj resna mlada gospoda: avskultanta dr. Tone Rogina in dr. Oton Papež!« se je zasmel Burger in ujel hudomušen pogled sodnega nadsvetnika dr. Vojske. Rogina in Papež sta bila znana kot zelo dostojanstvena in resna mlada gospoda, vendar trdna narodnjaka.

»Dobro! In kdo bo goste sprejemal?«

»Predsednik in podpredsednik — to se razume. Gospod podpredsednik poskrbi tudi za vabila oficialnim gostom, ali ne?«

»Ne, vabila naj sestavita in podpišeta tajnik in predsednik. Tako je vedno bilo in tako naj ostane!« se je otresel notar in pogladil svojo rjavo kozjo brado.

»Ali povabimo tudi novega glavarja viteza Antona Vestenecka?« je vprašal pristav.

»Joj! Tone! Kakšno vprašanje! Saj je čitalniški član! Prišel bo prav gotovo!« je vzkliknil Verbič.

Trdina, ki je za časnikom skrit z zanimanjem poslušal razgovor odbornikov, je pogledal izza časnika in njegov pogled se je srečal s pogledom mladega Bugarja, ki je kislo spačil obraz, rekel pa nič... Menda mladi človek ni posebno navdušen nad tem, da bi bil prisoten njegov višji šef — si je mislil Trdina.

Sicer pa: Kaj je tedaj še pomenil glavar v mestu, čeprav — ali prav zato, ker — je bil Nemec?! Saj je ob zadnjem ljudskem štetju komaj sto ljudi priglasilo nemščino za materin jezik! Kakšna sila pa je bil pred dvajsetimi leti glavar Ekel! Takrat je bilo razmerje med Nemci in Slovenci — obratno!... In cvetela je kazina! Zdaj pa je tako rekoč izhiral, čeprav se je glavar Vesteneck trudil, da jo iznova oživi.

»Da, da! Časi so se izpremenili!« je polglasno zagodrnjal Trdina, odložil časnik in vstal.

Vstal je tudi dr. Vojska.

»Spremim te,« je rekel. Že dolgo se nista več obotavljala hoditi skupaj tudi po sredi mesta ob belem dnevu... Saj so se Novomeščani komaj še spominjali, da je bila nekoč družba političnega kaznjenca Trdine — nevarna. Le obiskovala se prijatelja — zaradi Trdinove trme — nista nikoli, čeprav je Andrej trdil, da njegovi karieri ne more nič več škodovati, ker mu »predsednika« tako nikoli ne bi dali.

»Ali greva čez trg?« je vprašal Vojska, ko sta stala pred poslopjem Narodnega doma: »Rad bi skočil še domov, pogledat kako je s sinom Vladijem. Imel je nekoliko vročine, ko sem šel od doma. Najbrže se je prehladil ob tem zoprnem vremenu. Na pošti kurijo, da se vsi potijo, zunaj pa piha burja do kosti.«

»Ali je Vladi zadovoljen v poštni službi?«

Vojska je skomignil z rameni:

»Saj mora biti zadovoljen, ko si je pa sam izbral poklic poštnega uradnika. Visokošolski študij mu pač ne diši. Kolikor sem jaz imel preveč veselja do študija, toliko ga ima moj sin premalo.«

Prijatelja sta šla preko trga in zavila v Frančiškansko ulico, iz nje pa v Dilančevo ulico, kjer je imel dr. Vojska ozko enonadstropno hišo v neposredni sosesčini magistrata.

»Takoj pridem,« je rekel in izginil vanjo.

Res je že nekaj trenutkov nato pritekel nazaj.

»No?« je vprašal Trdina in si popravil šal pod kučmo.

»Nič hudega ne bo, upam. Berta ga je pregovorila, da je šel v posteljo, in mu zdaj kuha čaj z limono. En dan ali dva bo v postelji, pa bo dobro. Influenca ga muči že nekaj dni.«

»Zdaj ima veliko ljudi influenco, mi je pravila postrežnica. Njeni dijaki tudi že kašljajo, da doni po vsej hiši. Nikoli ni miru pred temi fanti. Podnevi štokrljajo, loputajo z vrati,

žvižgajo, pojejo, se podijo po stanovanju in pretepajo. Ponoči pa kašljajo in smrčijo. Eni hodijo spat o polnoči, drugi vstajajo in se učijo že ob štirih — večer direndaj!«

»Morda bi imel mirnejše življenje, če bi tisti del hiše oddal kakšni mirni stranki?«

»Saj sem se o tem že dogovoril z Micko. Do konca tega šolskega leta bo še obdržala fante na stanovanju in hrani, na jesen pa bom stanovanje — razen svoje in Mickine sobe — oddal. Hrano mi bo nosila Micka iz Tučkove gostilne in pospravljala mi bo. Stregla pa bo lahko še v kakšni drugi hiši, da bo laže živela. Oddahnila se bo tudi ona, ker ji pobje delajo preveč preglavic.«

»Verjamem. Krotiti osem dijakov ni lahka stvar.«

»Ni. Ko jih je imela na stanovanju še moja žena, sem ji pomagal vzgajati mlade fante, zdaj pa se mi res ne ljubi repenčiti se nad njimi. Bolan sem in siten, da sem včasih sam sebi v napotje.«

»No, tako stara pravzaprav še nisva, da bi morala biti sitna!« je z nasmehom ugovarjal Vojska: »Jaz pojdem drugo leto v pokoj, ampak ne nameravam potem takoj umreti, čeprav sem dve leti starejši od tebe. Ti pa bi nam lahko še kaj lepega napisal, preden ti poidejo moči.«

»Še ti me začni priganjati! Ko bi bil ti večno bolan, kakor jaz, bi se ti tudi ne ljubilo več hoditi na tlako. Včasih mi je bilo pisanje v razvedrilo, zdaj pa mi je muka, posebno odkar me boli desna roka. Poleg tega se sprašujem: Zakaj pa naj še pišem? Zato, da bodo zlohotni kritikastri spet brskali po mojem delu in zagnali vik in krik, če bom svinji rekel — svinja?«

»Hm!« je zagodrnjal Vojska in si mislil: Ali nima Janez prav? Saj je tista hinavska tolpa storila vse, da mu zagreni veselje do pisanja!

»Vem, hoteli so, da bi umolknil. No, morda se nalašč še kdaj splašim in jim nasujem spet nekoliko popra, da bodo laže kihali. Za zdaj pa mi je misel na vsako resno delo zoprna. Danes sem se komaj premagal, da sem se po kosilu odpravil od doma. Tako se počutim, kakor, da bi me bil kdo na mrtvo pretepel. Slehera mišica me boli in v grlu me nekaj stiska in peče. Pa glava mi je težka, komaj že čakam, da ležem na posteljo.«

»Glej, da ne zboliš! Vse, kar si naštel, so znaki influence.«

Res je Trdina drugi dan obležal. In bolehal je še nekaj tednov. Zdravnika ni hotel klicati — saj ga še nikoli ni. Zdravljenje si je kar sam določil: nobenih težkih jedi, nobenega mesa, vina pa le kuhanega, toplega. Živel je skoraj le ob mleku in kuhanih suhih slivah. Seveda je močno shujšal in oslabel.

»Pravi čudež je, da sem se izmazal,« je rekel postrežnici, ko je prvikrat vstal in se ogledoval v ogledalu, ki je viselo nad umivalnikom: »Vročina, ki sem se nekaj dni otepal z njo, bi me bila prav lahko potisnila na oni svet.«

»Da, da. Od influence do pljučnice je samo en korak, od pljučnice do groba pa spet samo eden,« je modrovala Micka.

»Ženska ima prav«, si je mislil Trdina. Jaz pa nisem bil prav nič pripravljen na smrt. Moral bi vsaj oporočko napisati. Saj po meni ne bo veliko ostalo, vendar ne bi hotel, da tuji ljudje raznosijo, kar imam. Na svoje brate in sestre moram misliti in na nekatere ustanove, ki so mi pri srcu. Takoj, ko si nekoliko opomore, spišem oporočko...«

Prijel je nekaj pisem, ki se jih je med njegovo boleznijo nabralo na nočni omarici, in jih odnesel na pisalno mizo.

»Smešno je, kako so mi oslabele noge. Kar zanaša me!« Odložil je pisma in se spomnil: »Čudno, da se gospod Kušlan nič ne oglasi pri meni. Že nekaj dni ga ni bilo.«

»Morda je tudi bolan«, je domnevala Micka.

Trdina je prikimal.

Sedel je za pisalno mizo in odbral iz skladovnice pisem odgovor, ki ga je bil med boleznijo prejel od Slovenske Matice. Razgrnil je pismo in ga še enkrat preletel. Ustavil se je ob podpisu novega predsednika: Fran Levec.

Levec!

Spomini so se zgrnili nanj... Ali ni Levec ustavil mojega pisanja? Če bi mi bil na moje zadnje pismo, ko sem mu ponujal še nadaljnje sodelovanje, odgovoril vsaj nekaj izpodbudnih besed — morda bi še danes pisal bajke. Saj sem jih imel sto v načrtu! Toda ni mi odgovoril... Zakaj bi se mu bil torej vsiljeval?

Zdaj pa: »Blagovolite pospešiti delo, da bo našim matičarjem kmalu dana prilika čitati vendar zopet kaj iz peresa izvrstnega in priljubljenega pripovedovalca.«

Kakšna hinavščina! Zdaj sem naenkrat »izvrsten« in »pri-ljubljen«! V miznici uredništva »Ljubljanskega Zvona« pa še vedno leži moja zadnja neobjavljena bajka »Stojan in sv. Jernej!«

Dragi Fran Levec, piši me v uho! Ne bom ti hitel pošiljati rokopisov zato, da boš z njimi zalagal svoje miznice! Tvoji matičarji naj kar čakajo — »priljubljenega pripovedovalca« bržkone ne bodo tako kmalu dočakali...

Jezno je zganil pismo in ga vrgel med druge v miznico.

»Dva brata Sokola želita govoriti z gospodom županom!« je naznanil magistratni sluga svojemu predstojniku Franu Perku, nasledniku dr. Poznika.

»Prosim!« je odgovoril Perko in odrinil dopis, ki ga je držal v rokah.

Vstopila sta dva mlada davčna pristava Tone Burger in Nace Klinc.

»Zdravo!« so se pozdravili gospodje po sokolsko.

»Zaradi sokolskega nastopa sva prišla, brat župan,« je po-jasnil Burger: »Ali nam bo magistrat dovolil, da priredimo nastop na sejmišču na Loki?«

»Hm. Seveda bo magistrat to dovolil. Vendar — ta prostor iz higienskih vzrokov ni posebno priporočljiv.«

»S tvojim dovoljenjem, brat župan, bi člani prostor teme-ljito očistili, otrebili nepotrebne grmičja in navozili gramoza in peska,« je obljubil vodja naraščaja Klinc.

»Res? No, to bi ne bilo napačno! Res je potrebno, da se prostor uredi, saj se ob deževju tam nabere blata, da sega človeku do gležnjev. Dobro, bratje! Poskrbel bom, da vam magistrat navozi potrebni gramoz in pesek, za delavce poskrbite sami. Sta zadovoljna, brata?«

»Pa kako!«

»Gospod župan!« je od vrat zaklical sluga: »Gospa soproga želi govoriti z vami!«

»Pridem takoj ven,« je zaklical Perko, prijel za pisanje, ki je ležalo pred njim na mizi in ga obrnil proti mladima obiskovalcema:

»Oprostita, brata! Ampak — « in položil je prst na usta: »— če bosta kaj brala, bosta brala v moji odsotnosti!« Zvito jima je župan pomežiknil in izginil.

Seveda sta oba planila. Pred njima je ležal list:

Broj 2740

Slavnom gradskom kapetanstvu u Rudolfswert

Na cienjenu zamolnicu od 17. kolovoza t. g. broj 14299 pribćujemo slavnoistom, da je polag dopisa ovomjestnog kr. sudbenog stola od 21. rujna t. g. broj 2554 kr. odsudjenik Fran Langer
6-93

dne 17. rujna t. g. iz uze istog sudišća uskoćio, te je za istim odredjena tjeratica po istom sudbenom stolu, koji će se u slučaju pronadjenja slavnoistom dopratiti.

Obćinski ured.

U Ogulinu, 16. listopada 1893.

Naćelnik:
Vuker.

Mlada ćloveka sta se spogledala in prhnila v smeh.

»Strašna blamaža za novomeške nemćurje! Langer — nekoć eden najuglednejših med njimi — zaprt! Ubežnik! Zasledovan s tiralico! Ha! Ha!« se je smejal Burger: »Gotovo se je zapletel v kakšno ženskarsko avanturo ali pa je ostal dolžan zapitek. Morda se je tudi v pijanosti stepel.«

»Će se le še skriva kakšen nemškutar v Novem mestu, ta polomija bivšega nemškega ‚velmoža‘ ga mora odvrniti od osramoćenih nemćurskih ostankov,« je zmagovito pribil Klinc.

»Nemcem je v Novem mestu odklenkalo!« je ugotovil njegov tovariš.

»No?« je vprašal vstopivši župan s posmehom.

»Krasno — za nas!« se je smejal Burger.

»Hud poper za Nemce?« je dodal župan: »Tukaj imam še eno podobno sramoto: Bivša ljubica pokojnega vsemogoćneža sodnega predsednika pl. Scheuchenstuela prosi — milošćine! Izposodila si je pri dunajskem magistratu pet goldinarjev predujma, ki naj ga poravna ćimprej — novomeška obćina, ker je bivša ljubica bogatega Schuechenstuela — ‚derzeit ohne Verdienst!« Župan je zmajal z glavo in odrinil oba dopisa: »Sramota! Tak bogataš bi bil pać lahko poskrbel za svojega nezakonskega otroka in njegovo mater!«

»Spet sramota za Nemce!«

»Brat župan, računamo torej na tvojo pomoč glede ureditve prostora za naš telovadni nastop,« je rekel Burger ob slovesu.

»Kar zanesite se name! Še ta teden bo material na mestu. Mladi bratje pa poskrbite za delo!«

»Bomo.«

»Prav lepa hvala za pomoč,« brat župan! Zdravo!

»Zdravo!«

Na cesti sta si oba pristava segla v roke.

»Dobro sva opravila,« je rekel Klinc.

»Kar dobro. Zvečer se v telovadnici pomenimo glede dela.«

»Prav.«

Šla sta vsak svojo pot. V kapitlju je zvonilo poldne.

Tone Burger je obrnil korak čez trg navzdol. Stanoval ni več na gornjem koncu trga v Grmovi hiši. Ker je graščakinja in mokařica Santa Grmova, rojena Jelovšek pl. Fichtenau, hotela imeti vse nadstropje zase, se je pristavova družina preselila v Brunnerjevo hišo poleg Brunnerjeve gostilne v Ulici sv. Jurija. Gostilničar Maks Brunner je bil poročen z Burgerjevo sestrično, lepo Kovačičevo Fani.

Ko je Burger šel skozi gostilniško vežo — običajno je uporabljal to pot, da mu ni bilo treba trkati na svoja vežna vrata — je stopila sestrična na kuhinjska vrata:

»Toni! Sluga z glavarstva te je iskal.«

»Mene? Kaj pa je hotel?«

»Ne vem. Poslala sem ga k Fani.«

Tone je pokimal in stopil čez gostilniški vrt in skozi prehod do svojega stanovanja. Dobil je ženo v pritlični kuhinji pred štedilnikom. Položil ji je roko okrog pasu in jo poljubil na vrat.

Ozrla se je in mu ponudila ustne.

»Iskal te je sluga z glavarstva, Toni.«

»Kaj je hotel?«

»Rekel je, da se javi jutri dopoldne pri glavarju. Oh, Toni! Zelo me skrbi... Kaj hoče glavar od tebe?«

»Niti sanja se mi ne. Moja vest je čista. Prav nič se ga ne bojim. Morda me pošlje za nekaj tednov na kakšno substitucijo.«

In brezbržno si je dvignil na ramena dveletno hčerkico, ki se mu je kakor mačica priplazila k nogam.

Drugi dan je mladi pristav stal pred glavarjem. Molče si ga je vitez Vesteneck ogledal od čedne glave in prikupnega obraza do nog. Slovesna uradniška uniforma se je mlademu, vitkemu možu kar lepo prilegala.

»Prosim!« je glavar prijazno pokazal na bližnji naslonjač. Gospoda sta sedla drug drugemu nasproti.

Glavar je začel govoriti o bližajoči se zimski seziji, o čitalniških zabavah pretekle seziije, ki jih je skoraj vse obiskal, in o posrečenih njihovih prireditvah.

Pristav Burger je vse bolj začudeno odpiral oči.

»Vi ste kot čitalniški tajnik duša tem prireditvam, kajne?«

»Tega bi ne mogel trditi,« je resnicoljubno oporekal pristav: »Delo si odborniki in člani vedno razdelimo po zmožnostih. Vsak ni za vsako delo.«

»Nu, skromnost je lepa lastnost,« se je nasmehnil glavar: »Opazoval sem vas in vem, kaj zmorete. Zato vam predlagam: Zavzemite se za našo prireditev v kazini na rojstni dan Njegovga Veličanstva!«

Mladi pristav je prebledel. Med temnimi, ozkimi obrvmi se mu je zarezala globoka guba. Vzravnal se je v stolu in levica mu je krčevito stisnila z zlatom preoblečeni smešni dvorogelni uradniški klobuk.

Nenadoma je vstal, da je zaropotala dolga sablja, ki mu je visela od zlatega pasu.

»Gospod okrajni glavar! V Čitalnici prevzamem vse, kar koli hočete in kadarkoli boste hoteli. V kazini pa — v kazini nikoli nič!« V velikem razburjenju se je odrezal morda bolj surovo, kakor je nameraval.

Zdajci je šinil tudi glavar kvišku.

Besno je pogledal mladega slovenskega upornika in siknil s poudarkom:

»Das werden Sie bereuen!« (To boste obžalovali!)

In brez pozdrava se je obrnil in sedel k pisalni mizi.

Mladi pristav se je za njegovim hrbtom priklonil in stisnjenih ustnic odšel s trdnimi koraki, dasi bled kakor mrlič.

»Kaj pa mu morejo!« je nekaj dni pozneje rekel Lovro Verbič v čitalnici.

»Odklonil je prireditve cesarju v čast!« je pomembno poudaril sodnik dr. Vojska. »To je skoraj žalitev Njegovega Veličanstva!«

»Eh, tisti časi so minili, ko so državne uradnike za vsako malenkost potiskali v ječe ali jih podili iz službe. Zdaj stoji za nami državni zbor.«

S hitrim pogledom je davčni kontrolor ošinil Janeza Trdino, ki je sedel blizu okna, skrit za svojim časnikom. Pogovora se ni udeleževal niti z besedo niti s pogledom, dasi ga je živo zanimal. Saj je šlo za človeka, ki je zaradi svoje trdne značajnosti zašel med politične osumljence — »p. v.« (politisch verdächtig = politično sumljiv) se bo vlekel vse življenje za njim. Morda ga celo odslovijo...

»Vesteneck je maščevalen človek,« se je oglasil dr. Slanc: »Ne bo miroval, preden se ne znosi nad mladim, zavednim narodnjakom.«

»Jaz bi Burgerju svetoval, naj zaprosi za službo v kakšnem drugem okraju,« je rekel dr. Poznik in zamišljeno sukal brado.

»S premestitvijo bi se moral strinjati glavar,« je opozoril Jože Kavčič, davčni pristav in mož Rozmanove Mimice. »Sicer pa bi vsaka premestitev Burgerja prav občutno zadela. Vem, da dobiva njegova žena, ki je sestrčna moje žene, vse poljske pridelke in sadje in jajca in kokoši in mleko, torej skoraj ves živež, od doma. In to ni malenkost ob naši plači! Če bi Burgerja premestili, bi ga hudo udarili.«

Med čitalničarji je nastala tišina. Vsak je v svojem srcu pomiloval mladega uradnika, ki bo po njem neizbežno segel cesarski zmaj.

»Nič dobrega se mu ne obeta!« je vzdihnil advokat dr. Škedl, rejen človek, ki je bil po svoji ženi Zofiji Kovačičevi v bližnjem svaštvu z Burgerjem.

Vsi so mu v srcu pritrdili in s pomilovanjem so se ozrli na mladega »grešnika«, ki je pravkar vstopil, pozdravil in se približal dolgi mizi, da si izbere časnik. Vsi so mu glasno in prijazno odzdravili. Še Trdina je povesil časnik in — proti svoji navadi — glasno odzdravil s češkim sokolskim pozdravom:

»Na zdar!«

V bledem Burgerjevem obrazu se je pokazal nasmeh in posebej se je priklonil pisatelju. Trdini je šinila skozi možgane misel: Pozdravlja me kot bodočega sotrpina!

Tone Burger pa si je mislil: Postal bom, kar je on — politični kaznjenec! Pa on je sam, jaz pa imam družino! Uboga moja Fani! Noč in dan joka od strahu...

»Veš kaj, Tone?« se je od zadnjega okna oglasil mladi, bradati zdravnik dr. Peter Defranceschi: »Tvoj želodec te ugonobi. Ves zelen si v obraz. Poslali te bomo na bolniški dopust.«

»Mhm. Pa prav zdaj, ko mi je otrok zbolel!«

»Tvoja hčerkica? Kaj ji je?«

»Ne vem. Prosil te bom, da prideš in jo pregledaš. Hudo vročino je imela vso noč. Zjutraj pa se je davila s kašljem, da je kar rigala. Že nekaj dni se mi je zdela sumljiva.«

»Oslovski kašelj brzgone. Veliko otrok ga ima v mestu.«

»Morda.«

»Oba bosta morala za nekaj mesecev izpremeniti zrak, pa bosta kmalu zdrava?«

»Mislim, da bomo kmalu vsi trije izpremenili zrak — pa ne le za nekaj mesecev!« je vzdihnil mladi mož in sedel s časnikom v kot pri peči.

Sotrp in

Leta 1894.

Vse novo mesto se je zgrajalo nad brezsrčnim glavarjem Vesteneckom. Skoraj pol leta je prihuljeno čakal s svojim maščevanjem, potem je udaril: Čitalniški tajnik pristav Burger je ob koncu zime, še med bolniškim dopustom, prejel dekret o kazenski prestavitvi v Kostanjevico...

»Seveda. Ali ste kaj drugega pričakovali?« je vprašal Trdina, ko je mladi poštni uradnik Karel Rozman prinesel vest v čitalnico: »Saj je glavar že pred meseci razgnal vso davkarijo, da zakrije svoj zločin.«

»Res je. Verbič je odšel v Postojno, Klinc na Brdo, Lilek v Krško —«

»Razgnal je kratko in malo skoraj vse. Udaril pa je pravzaprav le Burgerja.«

»In čitalnico!« je dostavil dr. Poznik: »Tako vsestransko delavnega tajnika še nismo imeli. Vešče je vodil čitalniške

posle, bil plesni voditelj, delal je v dramskem odseku, pri pevskem zboru, pri Sokolu — menda sploh pri vsakem narodnem delu. Prav nič čudnega ni, če nam ga je Vesteneck odgriznil.«

»Seveda: Ker ga ni mogel pridobiti zlepa, nam ga je vzel zgrda. Glavarja grize, ker v Novem mestu propada nemčurstvo in z njim kazina. Ampak časi so zdaj pač drugačni, kakor so bili pod Eklom,« je ugotovil Trdina.

»Vendarle je mladi mož dobil svoj »p. v.«; ta se ga bo držal, dokler —«

— dokler ne bo Avstrije konec!« se je iz svojega kota spet oglasil Trdina.

Okrog njega je nastala najgloblja tišina.

Vsi so mu na tihem pritrdili, dasi je nekaterim lezla kri v lica ob pisateljevih »nevarno jasnih« besedah.

Tisto leto je bilo prav kruto udarjeno tudi vse mesto: Vojaščina se je izselila. Ljudje so domnevali, da je bila garnizija odpravljena po intrigi glavarja Vestenecka.

»Zagrizeni Nemec besni!« so rekli.

»Vsekakor bi bil glavar to lahko preprečil, če bi hotel mesto obvarovati gospodarskega udarca,« se je v svoji gostilni jezil kapelnik Tuček. Njegova žena Tončka, ki je bila pri njej na hrani večina neoženjenih častnikov, je imela precej škode, ko se je vojaštvo odselilo. Pa tudi drugi obrtniki in trgovci so bili občutno udarjeni. Vse mesto je sovražilo glavarja — glavar pa mesto, kakor je vse kazalo.

Nobena pritožba ni pomagala — vojašnica je ostala prazna. Počasi se je z magistratovim dovoljenjem vselilo vanjo nekaj revnih družin.

Meščani so škrtali z zobmi. Mestni očetje so razmišljali, kako naj vrnejo nemčurju klofuto. In so si izmislili:

Nekega dne, ko je vitez pl. Vesteneck mogočno prikoracal po Ljubljanski cesti do trga, je pri lekarni ves presenečen obstal: Na drugi strani ceste je bila na oglu ob trgovini modistke Šulčeve prislonjena lestev, na njej je stal mestni stražnik Ivan Hrovat in nabijal na zid novo ulično tablo.

Ljubljanska cesta

se je z lepimi razločnimi črkami — samo v slovenskem napisu — svetilo z nove table.

Vesteneck je prebledel. Mestni stražnik Pureber, ki je stal pod lestvo in prislanjal staro tablo z nemško-slovenskim napisom ob zid, se je ozrl in posmehljiv nasmeh se mu je razširil po obrazu, ko je opazil strmečega glavarja. Vendar se je strumno zravnal in pozdravil mogočnika. Toda Vesteneck mu ni odzdravil. Zaničljivo je povetil ustnice in zagodrnjal:

»Verfluchtes Gesindel!« (Prekleta drhal)! In nadaljeval je pot po trgu.

Za njegovim hrbtom si je stari policaj Pureber pomel roke, pomežiknil navzgor tovarišu Hrovatu in oba sta se tiho zasmejala. Zasmejal se je na vsa usta tudi slaščičar Ilovsky, zaveden Čeh, ki je stal na vratih svoje prodajalne v isti hiši.

Trdina, ki je na nasprotni strani trga stal pred trafiko in si prižigal viržinko, je opazoval prizor in s težavo zadrževal smeh... Kar starega Purebra bi prijel in zaplesal z njim zmagoslavno polko po trgu — si je mislil. Odpel si je suknjo, poprijel grčavko, si popravil zavitek s knjigami, ki ga je tiščal pod pazduho in jo s svojimi običajnimi hitrimi koraki mahnil po trgu navzdol za glavarjem. Prehitel ga je že sredi trga in — seveda brez pozdrava, ker si nista bila predstavljena — stopil mimo.

Iz svoje hiše je tedaj prišel dr. Slanc in zaklical:

»Kam pa tako hitro, gospod profesor?«

»V Kostanjevico,« — se je Trdina na pol ozrl.

»Ali ste videli —?« advokatu je zastal glas, ko je zagledal bližajočega se glavarja.

»Videl! Nemcem je v našem mestu danes dokončno odklenkalo!« je fantalinsko zmagoslavno zaklical Trdina in odhitel proti mostu.

Dr. Slancu je rahla rdečica zadrege planila v lica. S težavo je obvladal škodoželjen nasmeh in resno pozdravil glavarja.

Od jeze nekoliko bled v obraz je glavar molče dvignil klobuk. Ošabno je držal glavo pokonci in jo tiščal ob trdi ovratnik, da mu je v dvoje pramen razčesana brada štrlela skoraj vodoravno naprej.

Trdina pa je že hitel čez most in v Kandiji zavil na levo proti Žabji vasi. Navzgor, navzdol ga je vodila cesta in korakal je po njej v veselem, skoraj deško razposajenem razpoloženju. Pod klancem pri Slatenku je nekoliko zavrl svoj hitri korak

in slekel težko suknjo, da se ne bi preveč spotil. Obesil si je suknjo čez levico, z desnico pa se je krepko opiral ob grčavko, ko je bolj počasi spešil v klanec. Včasih je skoraj tekel po njem; zdaj pa je vendarle že čutil svojih štirinšestdeset let in »putiko«, ki mu je nekje prežala v nogah in ga zdaj pa zdaj zgrabila in položila v posteljo.

No, tistega dne se je počutil skoraj pomlajenega. Napredek Novega mesta — samoslovenski ulični napisi — ga je spravil v zelo dobro voljo. Posebno prizorček z glavarjem Vesteneckom — gotovo je bil jezen, da bi se razpočil — mu je spet in spet privabil hudomušen nasmeh v zagoreli obraz.

Nekoliko pred Šentjernejem se je Trdina vzel na griček kraj ceste, se na vrhu ustavil in obrnil na desno. V daljavi so se mu pod Gorjanci zasvetili nasproti stolpi in zidovi Gracarjevega turna... Ob Rudeževem pogrebu je bil zadnjikrat tam. Imel je še nekaj izposojenih knjig in časnikov, ki bi jih moral vrniti Rudeževi vdovi, toda... Ne. Prav dobro je vedel, da bi se ne mogel obvladati, če bi stal pred neutolažljivo prijateljevo vdovo. »Saj sem v oporoki določil, da ji morajo vrniti, kar sem si izposodil od Dragotina,« se je pomiril.

Dolgo je stal vrh grička in opazoval prelepo pokrajino. Kolikokrat je gledal nanjo z nasprotne strani, s tistega okna tam v širokem stolpu!...

Spomini na prelepe ure in dneve, ki jih je preživel pri prijatelju Rudežu, so ga zagnili. Po licih so mu pritekale solze. Obrisal si jih je z roko in se ozrl proti Šentjerneju. Tam na farnem pokopališču počiva prijatelj, ki mu je bil kakor brat... Bolestno so se Trdini stisnile ustne, nad ravnim nosom so se poglobile gube, leva, precej višja obrv, se je dvignila v še ostrejšem kotu. S sklonjeno glavo se je vrnil na cesto... Še nekaj let, morda le dni, ur, pa bom tudi jaz tam...

Kje?

Klobčič najrazličnejših pozitivističnih zaključkov, materialističnih domnev in mističnih domislic iz vseh mogočih verz izumrlih in še živčih narodov se mu je odmotaval v zavesti...

Kaj pomenijo vsi filozofski sistemi zadnjih stoletij, kaj vse »vere« današnjih ljudstev, če jim postaviš nasproti stotisočletno dobo nam neznanega razmišljanja in »ver« prazgodovinskih ljudi!

Kako smešen je človek, ki se vedno spet zaprede v miselne pajčevine omejenega sveta, kolikor ga obvlada njegova »kratka« pamet!

Trdina je dvignil sklonjeno glavo in spet svobodno zadihal. Misli so mu segle v neskončnost časa in v neskončni prostor nedoglednega sveta... Kakšen nepomemben »mikrob« postane človek v takšnem razdobju in okolju!

Zatopljen v razmišljanje je zakoračil v vas in zavil na drugem koncu vasi v Majzljevo gostilno, da si privošči skromno južino, vrček piva in kos kruha. Dobro razpoložen je opazoval brhko natakario, ki se je sukala med gosti. S posmehom se je spomnil, kako je v zadnjih dveh pismih podražil brata Gregorja, da se misli »vsekako pred smrtjo posvetiti še enkrat s 7. svetim zakramentom«. In še mu je, da ga ujezi, kvasil nekaj o tem, da se mu krepki in urni nogi ustavita »le tamo, kjer — — srečam kak ljubezniv obrazek, katerega se drži okroglo žensko telesce«. ... Naj se Gregor le jezi — zakaj pa me je zbedel, da stojim z eno nogo že v grobu...

Poldne je odzvonilo, ko je prikorakal po cesti do Kostanjevice. Hišo, v kateri je stanoval notar Hudovernik, je poznal še izza časa, ko je bil prvikrat v tem kraju. Bila je pred letom dni prodana Kalinova hiša, ki je stala ob cesti še pred mostom, poleg znane Bučarjeve gostilne.

Vrata dokaj široke veže so bila odprta. Trdina je nekaj trenutkov ves zamišljen stal pred hišo. Šestinštirideset let je minilo, odkar je v tej hiši, kjer je bila takrat dobra gostilna, spoznal v gostilničarki zanimivo žensko, bivšo ljubico ruskega carja Aleksandra, nekoč lepo ljubljansko dekle Katiko Beletovo. Šestnajst let ji je bilo ob času njenega poznanstva s carjem... Takrat pa je bila že priletna vdova z dvema odraslimi sinovoma, duhovnikom Francem in posestnikom Ivanom Kalinom, absolviranim medicincem, ter dvema že omoženima hčerama — dva otroka pa sta ji še mlada umrla. Z njenega nagubanega obraza so še vedno sijali sledovi nekdanje lepote... Njen obraz, ko je v eni izmed sob prvega nadstropja kazala gostu carjevo podobo, ovito z vedno svežim cvetjem, je žarel v tolikšnem zavzetju, da je Trdina zlahka uganil skrivnost njenih nekdanjih odnosov do človeka, ki ga je podoba predstavljala in o katerem je starka pripovedovala z glasom, ki ji je prihajal iz skritih globin srca...

Trdina se je zganil, ko je zaslišal izza odprtih vežnih vrat milo ihtenje. Stopil je v vežo in obstal. Za vrati je ležal mlad rjav lovski pes in hropeče dihal, k njemu pa se je stiskalo milo ihteče triletno dekletce, oblečeno v nov, vendar čez in čez pretrgan predpasniček.

»No, no, zakaj pa vidva tako milo jokata?« je vprašal Trdina in se sklonil k psu in k otroku.

Svetlolasa punčka je dvignila skuštrano glavico in od strani pogledala tujega gospoda. A takoj je iznova zaihtela in naslonila glavico na hropečega psa.

»Kje sem že videl tega otroka?« se je sam pri sebi začudil Trdina.

Tedaj je začul iz ozadja veže, kjer je bila kuhinja, lahne, drobne korake. Ozrl se je in odkril. Po veži je prihajala mlada, črnolasa gospa z izredno velikimi, živomodrimi očmi — najmlajša hčerka lepe Rohrmance, Fani Burgerjeva... »Žena mojega sotrpina, političnega kaznjenca,« si je mislil Trdina, se kratko priklonil in brž odšel po strmih stopnicah v prvo nadstropje, kjer je stanoval notar Hudovernik.

Odprla mu je izredno velika ženska okroglega obraza, notarjeva žena.

»Gospod profesor! Pozdravljeni! Kar tukaj v jedilnico, prosim!« In odprla je visoka, belo pleskana vrata nasproti stopnic.

»Lepo, da ste se nas spet enkrat spomnili!« je sprejel gosta njen mož, mu pristrčno stiskal desnico in ga povabil k mizi, pogrnjeni za kosilo.

Gospa je brž vzela iz omare krožnike in pribor za gosta.

»Hvala! Sem že južinal v Šentjerneju,« se je branil Trdina.

»Oh! Od Šentjerneja do Kostanjevice se je v vašem želodcu že napravil prostor za preprosto kosilo, ki vam ga morem ponuditi. Zakaj pa nam niste sporočili, kdaj pridete?«

»Prav zato, da si ne bi delali sitnosti z menoj. Če se prej najavim, me čaka pri vas cela ,ohcet'.«

»Saj si lahko mislite, da moja žena rada porabi priliko, da se izkaže s svojimi kuharskimi zmožnostmi. Drugič ji le privoščite to veselje, gospod profesor!«

Gospodinja je odšla v kuhinjo, da bi dala dekli nekaj navodil, moža pa sta se medtem pogovorila o tem in onem.

»Prinesel sem vam nazaj delo, ki ste mi ga posodili,« je rekel Trdina in razvil zavitek, ki sta bila v njem dva zajetna zvezka: Herman Roskoschny,, Russland, Land und Leute. »Na-pravil sem si iz tega precej izpiskov in prav izdatno pomnožil svojo zbirko ‚Russica‘. Hvala lepa!«

»Prosim!« je notar prijel knjigi in ju odložil na bližnji stol. »Zadnje čase sem si kupil zopet nekaj novih ruskih knjig. Potem vam jih pokažem.«

Kmalu se je gospa vrnila s steklenico žganja in natočila Trdini šilce:

»Gotovo ste razgreti, ker tako hitro hodite, gospod profesor.«

»Ne hodim več tako hitro kakor nekdej. Razgrejem pa se pri hoji še vedno. Zato dovolite: Na vajino zdravje!«

»Hvala!« se je priklonila gospa, potem pa spet odšla.

Vrnila se je z mlado služkinjo, ki je nesla lonec z juho.

»Otrok spodaj še vedno ihti,« je rekla gospa svojemu možu.

»Kaj pa se je dekletcu zgodilo hudega?« je vprašal Trdina: »Če se ne motim, je to Burgerjeva hčerka?«

»Da. Pristav Burger stanuje pod nami. Pes je raztrgal punčki nov predpasnik, pa je prav takrat prišel Burger domov in vpričo otroka psa pretepel. Otrok je seveda tulil huje od psa in ihti še zdaj,« je pojasnila gospa: »Otroku se pes smili.«

Notar pa je pristavil:

»Seveda, posebno ker je rekel Burger, da mu je zdaj dovolj in bo moral pes iz hiše. Raztrgal je že nekaj kokoši in pograbi sploh vse, kar teče pred njim. Je pač dober lovski pes, nikakor pa ne pohleven čuvaj.«

»Ali misli Burger hoditi na lov brez psa?« je vprašala gospa.

Hudovernik je skomignil z rameni:

»Pravi, da bo lov opustil, ker mu je ta šport predrag. Nekoliko hudo bo to zanj, ker mu je njegov oče podaril puško, ko je bil star komaj štirinajst let. Od tistega časa je hodil redno na lov. Zdaj mu pač nekoliko bolj huda prede. Glavar Vesteneck je dobro vedel, kako močno bo oškodoval ubogega pristava, če ga pošlje proč od shramb njegove tašče.«

»Mladi mož je gotovo zelo potrta zaradi kazni?« je vprašal Trdina: »Najbrž ga je minilo veselje do družabnega delovanja?«

»Nasprotno! Komaj je prišel sem, sva ustanovila tamburaški zbor. Burger igra bisernico, njegova žena pa spremlja zbor na klavirju. Prav nocoj bomo spet vadili v zgornji sobi pri Bučarju. Ali nas pojdete poslušat?«

»Nerodno bi mi bilo. Saj razen Burgerja in njegove žene nikogar ne poznam.«

»Nič ne de! Sla bo še moja žena tja in skupaj bosta poslušala, da se ne bosta doma dolgočasila. Ali ne, žena?«

»Prav — če se bo gospod profesor hotel zadovoljiti z mojo družbo.«

»V letih sem že in neroden. Vendar se bom potrudil, da ob zvokih tamburaškega zbora napnem vse strune svojega duha in preženem gospe dolgočasje.«

»No, vidiš, kako poetično zna gospod profesor brenkati na kavalirske strune!« se je zasmeljal Hudovernik.

Po obilnem in dobrem kosilu je notar vstal in prinesel iz svoje knjižnice nekaj novih ruskih knjig, ki si jih je bil nabavil zadnje čase. Začel jih je kazati gostu, pa ga je gospa ustavila:

»Aha! Že gre! Ali jo slišiš?«

Notar je pogledal na vrata, prisluhnil in prikimal:

»Naš vsakdanji gost prihaja na zaključek obeda.«

Zunaj je bilo slišati tokljanje z nožicami in copotanje z ročicami po strmih stopnicah, potem drobne korake na hodniku, naposled bunkanje s peščico ob vrata.

Smehljaje se je šla odpirat gospa.

»Klanjam se!« je pozdravila sveřlolasa punčka, zaradi tujega gosta tiše in bolj plaho kakor po navadi. Bila je umita, počesana in pravkar preoblečena, ampak še vsa objokana.

Gospa jo je dvignila k sebi in jo vprašala:

»No, Ilka! Kje pa imaš svoj novi predpasnik?«

»Fero ga je raztrgal,« je šepetaje odgovorilo dekletce in skril obraz na gospenjem vratu.

Gospa je sedla z otrokom k mizi.

»Ali si huda na Fera?« je vprašala in potegnila pred otroka krožniček s kosom torte.

Mala je zmajala z glavico:

»Ne. Papa je hud.«

Gospa se je spogledala z možem, vzela žličko, odrezala z njo košček torte in ga nesla otroku v usta. Dekletce pa je

poželjivo obrnilo svetle, rjave oči na knjige, ki so ležale pred Trdino. Iztegnila je ročice in segla čez mizo:

»Tud' jaz gledala knjige!« je odločno izjavila.

Hudovernik je vstal, stopil k omari in vzel iz predala slikanico. Položil jo je pred otroka.

»To je knjiga zate!«

Mala Ilka je takoj odprla knjigo in začela razgovor o slikah. Za slaščice se ni več menila. Notar pa je pobral z mize svoje ruske knjige in revije in pomežiknil Trdini:

»Umakniti se morava z gospodom profesorjem v salon. Take mlade dame še nimajo potrebnega spoštovanja do knjig in do razgovorov odraslih moških. Ženka, preskrbi nama še nekoliko vina!«

Kmalu sta mladi notar in njegov gost sedela v naslanjačih sosedne sobe. Ker sta večjo ovalno mizo zavzela s svojimi ruskimi knjigami in časniki, jima je gospa pripravila na manjši mizici vino in ju prepustila njunemu ruskemu pogovoru.

Čez nekaj časa se je razgovor vrnil na domača tla.

»Kaj pa pravite o naših mladih v dunajski 'Vesni'? Kam plovejo? Kaj hočejo?« je vprašal notar.

Trdina je dvignil levo obrv v ostro razmišljajoči kot, pomolčal, potem pa odvrnil:

»Zdi se mi, da sami ne vedo, kam jadrajo. Z Dunaja se ozirajo po Evropi in lovijo moderne fantome: osebno neodvisnost — brezobzirno odkritost čustev — nobenega razumskega razglabljanja — nobenih poučnih tendenc — nobene določene morale!« je Trdina razčlenjeval mlado hotenje.

»Da, da. Upodabljajo zgolj čustva. Globoke misli menda niso več v navadi med mladim svetom.«

»Ne, niso. Skoraj bi rekel, da so v pesmih naravnost povedane.«

»Ali se vam ne zdi, da tava naša razumniška mladina zadnja leta brez načel, brez trdnih političnih vodil, brez jasnega programa skozi kalne politične vode?«

»Kalne — prav ste povedali. Naši politiki sploh že nekaj mesecev — od padca Taaffejeve vlade — ribarijo v kalnem. Za novo koalicijsko vlado se ne morejo ogreti niti liberalci niti klerikalci.«

»Seveda!« je vzkliknil Hudovernik: »V vlado so zlezli nemški liberalci, Poljaki, mladočehi in zemljiška gospoda —«

»— in cesar, ki je sam vzel vajeti v roke!« je pritaknil Trdina.

»Ker mu grozi parlamentarna vlada in to, da bi izgubil svojo neomejeno oblast, ki jo že od nekdaj ljubosumno varuje.«

»Če se uveljavi splošna volilna pravica, se bo marsikaj izpremenilo. V parlament pridejo delavci in kmečka revščina, torej — proletariat, ki že tako dela gospodi sive lase.«

»Socializem raste po vsej Evropi. Tudi pri nas se nezadržno širi med delavstvom. Saj ste brali poročila o stavkah na Dunaju, v Celju, v Ljubljani. In povsod zmagujejo delavci s svojimi zahtevami.«

»To je res. Šuklje pravi, da bomo kmalu razdeljeni le v dva svetova: v tiste, ki kaj imajo, in v tiste, ki nimajo nič.«

Hudovernik je skomignil s širokimi rameni in se namrdnil:

»To bi še ne bilo tako tragično. Saj bodo tisti, ki nič nimajo, vedno hrepeneli po tem, da splezajo med one, ki kaj imajo. Torej bi bili med enim in drugim delom človeške družbe še vedno postavljeni mostovi in lestvice.«

»In podzemeljski rovi!« se je posmehnil Trdina. Potem je resno dodal: »Položaj v človeški družbi bi postal nevaren šele tedaj, če bi tisti, ki nič nimajo, načelno odklanjali možnost, da kdaj zlezejo med one, ki kaj imajo.«

»Načelno? Ali ste že kdaj slišali o človeku, ki bi bil obrnil hrbet zlatemu teletu, če se mu je samo ponujalo?«

»Seveda sem, gospod notar. Zgodovinar sem in vem, da se v neenakomernih valih pojavlja v časovnem veletoku človeške družbe filozofska smer, ki ji pravimo »komunizem«. Iz pradavnine indijskega ljudstva, iz časa preseljevanja Arijev, ki so bili tudi naši pradedi, imamo še pisane dokaze o tisočletju fanatičnega komunizma. Zakaj bi se tako obdobje ne moglo v človeški družbi spet uveljaviti? Ali pozabljate, da moderni sužnji — delavci in kmečki dninarji — že stresajo verige in se pripravljajo, da jih obesijo svojim gospodarjem — kapitalistom — za vrat? Ali ne veste, da že nekaj desetletij razjeda človeško družbo, se pravi evropsko družbo, geslo »Delavci vseh dežel, združite se!« Ali ne poznate imen: Marx, Engels?«

Hudovernik je za trenutek pogledal staremu profesorju v temne oči. Nato je zamahnil z roko:

»Nemca! Bral sem nekje, da sovražita Slované. Socializem so v vseh oblikah vzeli Nemci v zakup.«

»To je menda res. Vendar se bojim, da bruhne tista sila, ki sta jo Marx in Engels izkopala — zavedno ali nezavedno — iz preteklosti, s tolikšno silo na dan, da zajame in utopi vse narode hkrati. Te sile, ki je globoko zakoreninjena v človeškem rodu, ne smemo podcenjevati!«

Hudovernik je povesil glavo. On, navdušen narodnjak — šele pred kratkim je ustanovil podružnico Ciril—Metodove družbe za kostanjeviški okoliš — si ni mogel zamisliti, da bi vsi uspehi Slovencev v narodnostnem boju z Nemci postali kdaj nepomembni, da bi celo utonili v poplavi tuje mu miselnosti. Vendar — če je pomislil na nagel porast socialistov v državi — stavke na Dunaju, stavke v Celju, stavke v Ljubljani — je njemu, nacionalistu, zastala sapa.

Trdini, ki ga je opazoval, so legle okrog oči hudomušne gubice.

»No, danes ali jutri nas rdečkarji pod nemško komando še ne pritisnejo ob zid — ali ne, prijatelj Hudovernik?« se je zasmel stari pisatelj. Potem se je zresnil in nadaljeval: »Socializem bo prodrl na svet, le, če bo priznal vsem narodom enakopravnost v človeškem občestvu. Dokler ga imajo v Avstriji Nemci v zakupu, smrdi njihov socializem prav grdo po imperializmu, kljub hinavskemu zagotavljanju njihovega 'internacionalizma'.«

»Tako je!« je z močnim, globokim glasom pritrdil notar. Prijel je za polno čašo vina in jo dvignil: »Pa pijva na korajžo, midva narodnjaka!«

Trdina je segel po čaši:

»Na zmago vseh, ki ne krivijo hrbtenice pred Nemci!«

Izpila sta in se oba hkrati ozrla. V sobo je stopila gospa notarjeva, ki je nesla pladenj s pecivom. Mala Ilka je pricapljala za njo.

Hudovernik se je spomnil:

»Kaj pa je danes z Burgerjem? Zakaj ne pride na kavo?«

Gospa je skomignila z rameni:

»Saj ga poznaš, kako je čez mero obziren in občutljiv. Gotovo se boji, da bi ne motil, ko imamo obisk.«

»Ali ga ne poznate še iz Novega mesta, gospod profesor? Zaveden Slovenec je.«

»Poznam. Bil je čitalniški tajnik in ga je glavar kazensko prestavil...«

»Ali naj pošljem ponj?«

»Prosim!« je privolil Trdina brez premišljanja. Sicer ni bil poseben prijatelj od kmetov osovraženih davčnih uradnikov, vendar je svojega »sotrpina« resnično cenil.

»Ženka, prosim, pošlji služkinjo ponj!« je naročil notar. Medtem ko je gospa z malo gostjo odšla, je Trdina vprašal:

»Kako pa mladi človek prenaša krivično kazen?«

»O, izprva je kazalo, da se zakrknje sam vase. Bal se je morda, da s svojo družbo ne spravi koga v nevarnost.«

Trdina je živahno prikimal:

»Poznam ta občutek!«

»No, potem je pa kmalu spoznal, da se ne bojimo političnega kaznjence. In zdaj se nas več ne izogiblje. Reči moram tudi, da v Kostanjevici ni dosti nemčurjev, ki bi se dali izrabljati za glavarjeve vohune.«

»Da, da. Časi so se izpremenili. Mene pa so Novomeščani pred dvajsetimi leti precej čudno gledali.«

»In zdaj?«

»Zdaj se pravzaprav ne menim dosti zanje. Spoznal sem, da živim najbolj mirno, če živim sam zase. Za zaupne razgovore mi zadostuje moj dobri stari prijatelj dr. Vojska. V čitalnici govorim včasih s kakšnim poštenim rodoljubom, sicer pa veliko molčim. Ampak ne morda zato, ker bi se — kakor nekdanj — bal govoriti. Ne. Dandanes ni nikogar več strah govoriti z menoj. Vsaj zdi se mi tako. Toda jaz sem postal najbrž drugačen. Ne ljubi se mi pač. Mnogo sem bolan. Včasih ure in ure polegam in cele tedne ne grem iz hiše. Postrežnico pošiljam v čitalnico po prebrane časnike in jih berem. To je vsa moja zabava in edina zveza z zunanjim svetom. Lansko leto me je še prijatelj Tone Kušlan včasih obiskal in mi prinašal časnike, kadar sem bil bolan. Pa ga nekoč nekaj dni nisem videl. Povedali so mi, da je bolan ko sem prišel v čitalnico. Od tedaj se izogiblje čitalnice in mene. Posebnež je. Po mišljenju socialist, čeprav sam noče nič vedeti o tem. Zanimiv človek. Zelo ga pogrešam. Pravijo, da se mota okrog neke ženske. Name je pozabil. Tako izginjajo iz mojega življenja drug za drugim... Sam sem. Razven prijatelja dr. Vojske nimam nikogar.«

Trdina se je za nekaj trenutkov zamislil.

»Oženite se, gospod profesor! Saj ste še krepki. Manjka vam žena, ki bi vas negovala v boleznih in vam delala doma prijetno družbo.«

Trdina je posmehljivo zavlekel ustne, preložil svoje krepke, lepo oblikovane noge in priznal:

»Saj se včasih oziram za kakšnim pravnim krilom, pa kaj — ena mi je prestara, druga bolehnata, tretja na slabem glasu, četrta brez cvenka. Že tri leta izbiram, pa nič ne izberem. Brat me je ozmerjal. Pravi, naj mirujem, saj stojim že z eno nogo v grobu.«

»O, niste še tako stari, da bi se morali vsemu odreči!«

»Nisem. Le preveč sem izbirljiv in pri vsaki se predolgo obotavljam. Moral bi kar na glavo skočiti v to vodo, potem bi že nekako izplaval. Ha! Ha!«

Oglasilo se je trkanje na vrata.

»Dober dan!« je pozdravil pristav Burger in podal gospodoma ozko roko.

»Semkaj sedite!« ga je povabil notar in natočil pristavu čašo vina: »Danes ste imeli v hiši direndaj, sem slišal.«

»Ta vražji cucek je raztrgal otrokov novi predpasnik. Naklestil sem ga — dresura pač. Otrok pa ni mogel tega razumeti. Še zdajle, ko sem prišel k vam, se je skrila za vašo gospo soprogo. Kar boji se me. Bolj kakor pes! Pa me je vendar doslej tako rada imela! Ne bi bil smel kaznovati psa v njeni navzočnosti.«

Mlademu možu se je glas nekoliko zatresel.

»Otrok tako reč kmalu pozabi,« je tolažil Trdina: »Najbrž ima vaša hčerka psa zelo rada?«

»Seveda. Ves dan se igra z njim. Pes ji je edini tovariš. No, dal ga bom kljub temu iz hiše. V mojih razmerah je pes potrata.« Zadnje besede je trdo zasekal.

Trdina je sočutno pogledal v blede obraz mladega pristava in izpodbudno izpregovoril:

»Kaj hočemo! Država že skrbi, da nam ne reže prevelikih kosov kruha in se poštenim državnim nastavljenecem ne godi preveč dobro. Vendar ste lahko sami s seboj zadovoljni, gospod Burger. Oče ste, vsakemu očetu pa mora biti glavna skrb to, da daje svoji deci dober zgled značajnosti in stanovitnega rodoljubja, ki se ne boji nobenega preganjanja in nobene

kazni! Vi ste preizkušnjo sijajno prebili in — pravzaprav — bi morali biti nemčurskemu glavarju Vestenecku hvaležni, ker vam je dal priliko za junaško dejanje. V dnevih — morda niso tako daleč — ko bo Avstriji trda predla, vam bo vaš »p. v«. kakor odlikovanje in najboljše priporočilo«, je starec končal s hudomušnim posmehom.

Pristav se mu je hvaležno nasmehnil.

»Kako pa je v Kostanjevici s klerikalno agitacijo po naj-novejšem ukazu škofa Missie? Pravijo, da je ponekod duhovščina kar ponorela. Na prižnicah in v spovednicah strastno agitirajo proti narodni stranki, celo »najsветеjše« izpostavlja-jo — kakor nekdanj zoper Turke — ha, ha! In vse to le zato, ker je ‚Slovenski Narod‘ razžalil papeža!«

»Pri nas imamo pametnega dekana. Takšne zadeve prepušča kaplanom, sam pa sede s sinom in hčerko na lovski voz — kočijaži po navadi hčerka sama — in se pelje zdaj k temu, zdaj k onemu graščaku ali drugemu imenitniku na obisk. Svoja otroka predstavlja povsod brez hinavščine: Moj sin — moja hčerka!« je povedal Hudovernik.

Gospodje so se zasmeli.

Vstopila je gospodinja, prinesla na plošči posodice s črno kavo in jih razpostavila po mizi. Za njo je priskakljala Burgerjeva hčerka, se za trenutek ustavila ob očetovem resnem pogledu in — planila s srečnim smehom očetu v naročje.

Gospa notarjeva se je smehljaje se spogledala z možem. Trdina pa je rekel:

»Ljubezen je premagala trmo in strah.« In v mislih je dodal: Moj sotrp in bo lahko prenesel pregnanstvo. Dvojna ljubezen ga spremlja: ženina in otrokova... Jaz pa sem bil v svojih najhujših urah — sam.

»Kako pa zdaj živite, gospod profesor?« je vprašal notar. »Ali ste se iznebili mladih razgrajčev, ki so vam kalili mir v hiši?«

»Da. Pridržal sem si le svojo sobo, in sobo moje postrežnice, ostalo stanovanje sem oddal starinokopu Jerneju Pečniku. Skoraj nikoli ga ni doma. Po vsej Dolenjski riže kakor krt v zemlji in vlačí včasih kar dragocene izkopine na dan, ki jih potem prav drago prodaja najvišjemu ponudniku. Večino izvozi na Dunaj. Rekel sem mu že, da se mi zdi njegovo početje kakor ropanje bogastva naše zemlje. Pa se mi je smejal. Je pač

le koristolovec, brez smisla za skupno narodovo last. Niti sanja se mu ne, koliko škode dela znanstvenemu raziskavanju. Da mu le letijo denarci na kup, pa je zadovoljen. Ima ženo in hčerko. V hiši je zdaj mir, da se mi včasih kar čudno zdi.«

»Gotovo pridno pišete, ko vas nihče ne moti?«

»Motite se. Že nisem nič novega napisal — ne vem koliko časa. Le berem po malem in si včasih kaj izpisujem za drugo izdajo svoje »Zgodovine«, vendar moram priznati, da delo ne napreduje tako hitro, kakor bi moralo.«

»O, to je pa škoda! Po krivici odtegujete svoje sile našemu narodu! Pisateljsko delo je vendar najtehtnejše vzgojiteljsko delo!«

Trdina je prikimal in zamišljeno podprl glavo z roko.

»Vem. Kljub temu mi delo ne diši več. Včasih sem mislil, da mi lije izpod peresa živa sila, ki trajno ustvarjajoče posega v razvoj našega ljudstva, morda celo vsega človeštva. O, kako sem bil domišljjav! Koliko ljudi pa je bralo, kar sem napisal? In četudi jih je bralo nekaj sto, koliko jih je moje besede prav razumelo? In še od teh jih je polovica tako »za luno«, da so mi raje nasprotovali, kakor pritrjevali. ... Ali je potem še vredno pisati?«

»Zdi se mi, gospod profesor, da gledate na vse preveč črno. Vem, da so ljudje vaše stvari prav radi brali. Seveda — če ste komu stopili na kurje oko, je pač zacvilil in se zadril na vas. Pa to vam ne sme jemati poguma!«

»Eh! Da vam resnico povem: Ne ljubi se mi več. Potreboval bi nekoga, ki bi me dan za dnem dregal in priganjal. Morda bi se ga potem naveličal poslušati in že zaradi tega spet segel po peresu, da mu zamašim usta.«

»Ali vas vaš prijatelj dr. Vojska nikoli ne izpodbuja k pisanju?«

»Moj prijatelj je preveč miroljubnega značaja. Lotiti bi se me moral kakšen prepirljivec, ki bi ne odnehal prej, dokler ne bi dosegel svojega — ha, ha! Sem pač še vedno tisti trmasti Trdina. Mislim si: Če ste bili lahko toliko časa brez mene, ste lahko še naprej. Vsiljeval se ne bom. Pa tudi pritekel ne bom, če me pokličejo zviška kakor cucka: Ta — ta — ta! In ne bom pisal, kar si bodo drugi domislili. Pisal bom — če bom še kdaj kaj pisal — tisto, kar se bo meni zljubilo. Svoje pisatelj-

ske svobode si ne dam vzeti! Suženj ne bom nikomur!«

Skoraj jezno je Trdina pribil zadnje besede.

Vsi trije so nekaj časa molčali.

Nato se je oglasil najmlajši med njimi, pristav Burger:

»Zavidaam vam vašo svobodo!«

In globoko je vzdihnil. Saj je bil mlad in dolga, dolga leta sužnosti so bila pred njim!

Kakor vsako leto tako se je Trdina tudi tistega leta v jeseni odpravil v Ljubljano. Prvikrat je uporabil dolenjsko železnico, ki so jo odprli že 1. junija. Doslej je hodil peš ali se vozil s pošto. Tistikrat pa je prav užival nove poglede, ki so se mu odpirali z vlaka na prelepi dolenjski svet. Saj Dolenjska nikoli ne žari v lepših barvah kakor v jeseni!

Ves navdušen nad novimi lepotami, ki mu jih je razkrila vožnja, je v Ljubljani izstopil in se napotil naravnost k bratu Gregorju. Dobil ga je na dvorišču med velikanskimi kupi drv in skladanicami »kubikov«, ki so mu jih navozili Izanci. Nadziral je dva delavca, ki sta mu skladala drva po »klaftrah«. In Gregor bi ne bil gospodarski Gregor Trdina, če bi tudi sam ne prijel za delo.

Toliko, da je bratu stisnil roko, je zasopihal:

»Še tole postorimo in potem si privoščim opoldanski odmor in greva na obed ter se kaj pogovoriva. Žene ni doma. Šla je k sorodnikom.«

Trdina je nekoliko nezaupljivo ošinil velikanske kupe polen in vprašal:

»Ali še obeduješ v tisti gostilni, kadar si sam?«

»Pri »Zlati kaplji«? Da, še.«

»Dobro. Grem najprej na pokopališče, potem se nekoliko ozrem po mestu, če najdem kaj novega, in opoldne te počakam v gostilni.«

»Prav, Janez. Pa ne zameri, če dela ne morem kar pustiti! Ni vseeno, kako so drva zložena! Zlaganje je denar.«

»Vem, vem. Nič ne skrbi! Ljubljano imam tako rad, da bi lahko tudi ves dan sam kolovratil po njej, pa se ne bi dolgočasil.«

In je šel. Korakal je prek mesta, opazoval spotoma napise nad trgovinami in gostilnami in se veselil, če je zasle-

dil kakšnega novega samo slovenskega. Na Dunajski cesti je stopil v gostilno »Pri šestici«, pojedel krožnik praženih jetrc s kosom kruha in izpil vrček piva. Nato je nadaljeval pot po cesti proti Sv. Krištofu, kjer je bilo tedaj pokopališče. Spotoma je kupil pri vrtnarju šopek rož.

Kmalu je stal pred ženinim grobom. Položil je šopek nanj in se za nekaj trenutkov zatopil v spomine na dobro Uršo. Populil je nekaj plevela, kar ga je zraslo od prejšnjega leta, in odmaknil vejico bršljana, ki se je ovijala po nagrobnem kamnu in nekoliko zakrivala vrstico z napisom: »zvesta hči svojega slovenskega naroda«.

Odstranil je tudi uveli šopek, ki ga je bil lansko leto položil na grob, pa ga je nekdo postavil pokoncu ob kamen, tako da je zakril vklesane verze:

Svobodo tu,
a tamo raj —
nam oče,
Bog ljubezni, daj!

V trenutku, ko se je sklonil nad ženinim grobom, da pobere kupček plevela in uveli šopek, se je za njegovim hrbtom oglasil vreščec glas stare ženske:

»Torej vi ste tisti osel, ki na to sveto mesto vlači svojo prismojeno slovenščino!«

Ženska je govorila seveda nemško.

Trdina se je ozrl in zagledal na stezi za seboj dve stari mestni baburi v črnih svilenih mantiljah in s črnimi, pod brado zavezanimi čipkastimi »kapotelni« na glavah.

»In kako se predrznete prositi boga za svobodo!« je z brezzobimi usti zakričala druga starka in s hudobnim pogledom prebadala Trdino: »Ali ne veste, da je svoboda frajost, frajost pa je razuzdanost! Te pa je že tako preveč na svetu!« Rjovela je vedno glasneje, kakor obsedena, en stavek nemški, drugega slovenski, pa naslednjega spet nemški.

»Das ist ja eine himmelschreiende Schweinerei! (Saj to je vnebovpijoča svinjarija!)« ji je spet pomagala prva.

»Sie slowenischer Freiheitsnarr und österreichischer Vaterlandsverräter! (Vi slovenski svobodnjaški norec in avstrijski izdajalec očetnjave!)« se je že kar hripavo drla druga. »Policiji bi vas morali izročiti!«

Od daleč je teklo preko pokopališča nekaj ljudi, da vidijo, kaj se godi.

Trdina je z zaničljivim posmehom pobral plevel in posušeni šopek in oboje molče odnesel na kup, kamor so odlagali smeti. Ne da bi se ozrl, je odšel mirno s pokopališča. Za seboj je še vedno slišal kvakanje tercijskih nemčurskih babnic.

»Moj zaničljivi molk ju je bolj razkačil, kakor če bi ju obunkal z grčavko,« si je mislil.

Na Ajdovščini je ob pritlični hiši gostilne »Pri Figabirtu« — rojstni hiši Prešernovega prijatelja Andreja Smoleta — zavil po ozki ulici proti tivolskim drevoredom, da si umiri živce. Napad prismuknjenih nemčurskih tercijsk ga je vendarle razburil.

Ko je po ljubljanskih cerkvah zvonilo poldne, je že stopil v gostilno »Zlata kaplja«. Bila je znamenita gostilna v Florjanski ulici, znana po dobri kuhinji in pristnem dolenjskem vinu. Brat Grega je Janeza že pričakoval za mizo.

Preden je mogel Janez prisesti, se je od sosedne mize dvignil visok, eleganten moški in pristopil:

»Dober dan, gospod profesor!« je s prisrčnim žarom v lepih, svetlih očeh stresel Trdini desnico. Bil je Hribar. »Oprostita, takoj pridem za vama!« se je Hribar obrnil h gospodoma, ki sta tudi vstala izza mize in segla po klobukih. Eden — z mogočnimi, povešenimi brkami — je bil ljubljanski advokat dr. Josip Kušar, drugi, bolj širokega, nekoliko zapitega obraza, je bil trgovec Pavle Lozar.

»Prav. Počakava te zunaj,« je odgovoril dr. Kušar.

Hribar pa se je spet obrnil k Trdini:

»Ali vas smem povabiti na kosilo, gospod profesor? Greste z menoj?«

»Hvala! Povabil me je že brat.«

Hribar je s kratkim pogledom ošinil preprosto oblečenega človeka na drugi strani mize, se mu od daleč priklonil in še enkrat poizkusil svojo srečo pri profesorju:

»In po kosilu — ali vas smem povabiti na črno kavo? Obetam vam prijetno družbo. Pesnik Aškerc bo moj gost.«

»Prišel bi lahko šele drugi uri, ko se moj brat vrne na delo. Redkokdaj sva skupaj,« se je opravičeval Trdina. Ni bil posebno željan večje družbe, toda misel, da spozna Aškerca, mu je pregnala slabo voljo.

»No prav. Pričakovali vas bomo!«

Ob dogovorjeni uri je Trdina pozvonil v Hribarjevem stanovanju. Odprla mu je gospa sama.

»Prisrčno pozdravljeni, gospod profesor! Ne veste, s kolikšnim veseljem je moj mož napovedal vaš obisk! Prosim, kar obesite slamnik tamle! Gospodje so že odšli v salon. Prosim!« je pokazala vrata sprejemnice.

Trdina je potrkal in vstopil. Nasproti mu je prišel Hribar in mu prisrčno stisnil roko. Potem je predstavil druga dva gospoda. Majhen, šibak človek s temno, kuštravo glavo in duhovniškim ovratnikom je bil pesnik Anton Aškerc. Trdinove črne oči so se srečale z Aškerčevimi, zasenčenimi od močnih čelnih kosti in sršečih gostih obrvi. Topel stisk rok jima je povedal, da sta se v duhu že davno prej srečala, spoznala in cenila. Njuna značaja sta si bila močno podobna: oba svobodnjaka, ljubitelja lepote, rahločutna in občutljiva, pa uporna in trmasta, oba navdušena narodnjaka, pa tudi ostra bojevnika za pravico in resnico.

Drugi gost, še mlad, bradat človek, ki se je Trdini vljudno poklonil, je bil dr. Danilo Majaron, Hribarjev prijatelj in takratni urednik »Slovenskega Naroda«.

Moški so sedli v udobne naslonjače in kmalu se je razvil med njimi živahen pogovor.

Na Hribarjevo vprašanje, kako napreduje Novo mesto, je Trdina oživel:

»O, zares napredujemo!« In povedal je o osramotitvi Nemcev, ki jim jo je pripravil ženskar in pijanec graščak Langer tam na Hrvaškem. Povedal je o glavarjevem brezuspešnem prizadevanju, da reši kazino propada, o njegovem nesramnem spletkarjenju pri vladi proti novomeški garniziji in o najnovejši klofuti, ki so mu jo primazali Novomeščani — o samo slovenskih napisih.

Zadnjo prigodo z glavarjem je Trdina opisal tako živo, da so se gospodje zakrohotali.

»Kdaj pa izginejo vaši nemško—slovenski ulični napisi?« je Trdina vprašal Hribarja.

»Ko postane Ivan ljubljanski župan,« je namesto Hribarja odgovoril dr. Majaron.

»Res? No, upam, da se to zgodi čimprej!«

»O, to bi si tudi jaz želel,« je vzdihnil Aškerc: »Morda bi se potem vendarle našel v Ljubljani kakšen kotiček, kamor bi se ta nesrečni brezverec Aškerc stisnil pred preganjalskimi klerikalnimi psi!«

»Kotiček za vas se bo gotovo našel. če bom kdaj župan ali ne,« je odločno izjavil Hribar: »Ali res nočete prevzeti uredništva »Slovenskega Naroda«, ki vam ga ponuja moj prijatelj dr. Majaron?«

»Uredništvo bi prevzel le v skrajni potrebi, če bi me mariborski škof kot brezverca vrgel na cesto. Pomislite le, kakšna besna gonja bi nastala zoper »Narod« in mene, če bi ga jaz prevzel! Že tako mi grozijo z izobčenjem.«

»S čim pa ste se pregrešili?« je vprašal Trdina.

»O, strašne reči sem počenjal! Javno sem imenoval na prižnici nekatere »svete resnice« prazno vero. Rekel sem, da prenos tiste loretske Marijine hišice ni zgodovinski in se nikoli ni zgodil ter je to samo pobožna pravljica. V Mariboru pa pravijo, da je tisto frčanje po zraku historično... Prazno vero sem tudi imenoval zvonjenje ob nevihti. V Mariboru pa pravijo, da to prav zares »pomaga« proti toči... Rekel sem tudi, da svetinjica okrog vratu fanta v vojni ne bo obvarovala krogle. Mariborski škof dr. Napotnik pa pravi, da so to grozne verske zmote in jih moram preklicati. Seveda jih nisem. Saj sem se učil zgodovine in tudi fizike.«

»Neverjetno! Konec devetnajstega stoletja — pa taki but-ci!« se je zgrozil Trdina.

»No, vrh vsega sem storil še strašen greh: izposojal sem svoj izvod »Naroda« v zameno za druge liste. Torej širil sem pohujšanje — pravijo moji maziljeni denuncianti. Moje pesmi so vse brezverske, liberalne, pohujšljive, nekrščanske. Prisiliti me hočejo k molku. Gregorčiča so dolgo gnjavili in zdaj molči. Jaz pa ne bom umolknil! Pisal bom, dokler me bo veselilo, in jezil bedake, kar se bo dalo! Pošast, ki se ji pravi verski fanatizem in hoče zatreti vsako svobodno misel, mora poginiti in — b o poginila!«

»Nedvomno!« je pribil Trdina.

»Človeška pamet se razvija! Kar poglejmo stoletja nazaj!« je pritaknil Hribar.

»Prej kakor čez sto let bo klerikalnim bedakom odklenkalo!« je prerokoval Aškerc z žarečimi očmi.

Trdina mu je vneto prikimal in obžaloval:

»Škoda, da nas takrat ne bo več na svetu! Prav z užitkom bi gledal, kako se bo ta zalega zadušila v gnojnih mlakah lastne neumnosti! Saj ljudje ne morejo obtičati vedno na isti stopnji pameti!«

»Ne. Vse se razvija na svetu. Tudi človeški možgani,« je pritrdil Aškerc.

»Meni pa se zdi, da se že v klerikalnih vrstah samih oglaša napredek,« se je oglasil Hribar: »Zelo spretno so obvladali novi položaj, ki so ga povzročili pri nas prvi zarodki socializma — stavke v Ljubljani in nova delavska izobraževalna društva in splošni delavski sindikat. S katoliškimi shodi so prav krepko zajeli ljudstvo.«

»To je res. Pa smo temu sami krivi. Katoliški shodi so le poželi uspehe, ki so jih zasejali naši tabori. Če bi napredna stranka nadaljevala s tabori, če liberalci ne bi v strahu pred socialisti potegnili svojega repa nazaj, bi danes imeli svobodnjaki ljudstvo za seboj, tako pa ga ima katoliška stranka,« je očital Trdina z ostrim pogledom na Hribarja.

»Kmete je pritegnil Krek s svojim zadružništvom,« se je v zadregi izgovarjal Hribar in dostavil: »Njegov krščanski socializem je nadvse posrečena taktika.«

»Ki jo vi odobravate?« je posmehljivo vprašal Trdina.

»Priznati moram, da —«

— da ne najdete drugega izhoda iz polomije radikalne liberalne stranke kakor — združitev s katoliško stranko? Ha! Ha!«

»Ne. Tega nisem rekel. Ampak misliti bo treba na to, da pritegnemo tudi ljudstvo v svoje vrste,« se je ves rdeč zvijal Hribar.

»Radoveden sem, kakšno vabo mu nastavite. Zdi se mi, da ste pravi trenutek že zamudili, ko ste se odpovedali taborom, kaj pa na geslo 'zedinjene Slovenije' ste kar pozabili?«

»To zdaj ni važno,« se je oglasil dr. Majaron: »To bo prišlo samo od sebe.«

»Kdaj pa?«

»Ko se združimo vsi Jugoslovani,« je rezko in odločno povedal Hribar.

Trdina je počasi prikimal.

»Potem se tudi samo ob sebi reši vprašanje verskega fanatizma katoliških Slovencev,« je pristavil Aškerc. »V jugoslovansko skupnost pride toliko pravoslavnega, mohamedanskega, protestantskega in starokatoliškega življa, da bo tista pošast, ki dela zdaj razdor med nami, takoj na tleh!«

»No, meni bo prav — če bom to le doživel!« je zamišljeno rekel Trdina in posrebal svojo črno kavo.

»Jugoslovanskega zedinjenja ne morejo več prepričati, o tem sem prepričan. Če se Slovenci, Hrvatje in Srbi ne zedinimo danes, se bomo jutri. Že to pomlad bi se mi bilo morda posrečilo, da pripravim s pomočjo vplivnega zgodovinarja dr. Franja Račkega Hrvate do medsebojne sprave. Od tod do pogajanja s slovenskimi narodnjaki in s Srbi bi bil potem samo še en korak. Ampak — Rački je februarja umrl in hrvatski pravaši so spet zagnali svoj hrup. Pomirjenja je bilo konec. Srce pa mi pravi, da pride čas, ko zmaga jugoslovanska misel.«

»Zmaga!« je pritrdil Trdina. »Le to staro, trhlo Avstrijo bi bilo treba še nekoliko razmajati.«

»Razmajali jo bomo Slovani s skupnimi močmi. Poznam zdaj že ves avstrijski slovanski svet. Spoznam se med Čehi kakor med svojimi rojaki. Poznam Hrvate, saj imam zdaj v Zagrebu svojo ekspoziuro in sem se že seznanil z vplivnimi hrvaškimi ljudmi. Bil sem že ponovno med Srbi. Pred tremi leti sem prepotoval Galicijo in se spoznal s Poljaki in Rusini. Bil sem v Črni gori in v Bolgariji. In ne bom miroval, dokler si ne privoščim potovanja v Rusijo. Precej znancev, vplivnih politikov, imam že povsod. Ne bo mi težko spraviti slovanskih zadev z mrtvega tira. Le nekaj let potrpljenja še, nekaj dobro premišljenih množičnih stikov, mislim nekaj medslovanskih strokovnih in kulturnih združenj, nekaj skrbno pripravljenih medslovanskih kongresov in — prvi vihar nam primakne naše namene, da bo treba imeti le roke pripravljene in — nameni, predvsem naša narodna svoboda, nam zletijo v naročje!«

Hribar se je ogrel ob lastnem navdušenju. Bledi obraz mu je zalila rdečica, svetle, modrosive oči so mu gorele.

»Da, gospod Hribar, vi ste pravi vseslovanski apostol. Če se vam ne posreči zblížati vseh Slavjanov, se to ne posreči nikomur!« je rekel Trdina s prepričanjem.

Izgorevanje

Leta 1897.

Že prejšnje leto je prosil dr. Vojska za upokojitev. Na kaj pa naj bi še čakal? Kljub veliki in priznani njegovi zmožnosti in pridnosti v službi, kljub dvojnemu doktoratu mu niso privoščili mesta sodnega predsednika, saj je bil že od prvega leta svoje novomeške službe kot Trdinov prijatelj — zaznamovan.

Toda Andrej — miren in razsoden, trdno značajan in globoko čustven, široko razgledan in zasidran v lepem družinskem življenju — se za prezir »od zgoraj« ni menil.

»Prezир vladinovcev si štejem v čast. Odlikovanje bi mi bilo v sramoto,« je nekoč zavrnil Trdinovo samoobtožbo, češ da je on kriv prijateljevega službenega zapostavljanja.

Andrejeva upokojitev je prijetno uredila občevanje obeh prijateljev. Pri svojih sestankih nista bila več vezana na čas Andrejeve službe. Hodila sta na skupne izprehode že predpoldne in se največkrat brez trdnih ciljev potikala po prelepi novomeški okolici.

»Pojdeva, kamor naju zanesejo noge,« sta se dogovorila, ko je Andrej prišel pod Janezovo okno.

In sta šla mimo njiv, ki so jih orali, da jih posejejo s »šaro« — peso, korenjem in solato za prašiče — ali posadijo s krompirjem in koruzo. Postajala sta pri ljudeh, ki so čistili travnike in grabili listje v gozdu, in ob vinogradih, kjer so šilili kolje, ga zasajali in privezovali nanj trte.

Včasih sta molče korakala po cestah in stezah, včasih pa v živahnih razgovorih rešetal, kar sta bila brala v časnikih in knjigah.

Nekoč, ko sta počasi korakala po stezi skozi Ragov log, je dr. Vojska vprašal:

»Kaj pa tvoje bajke? Ali lepo napredujejo?«

»Sploh ne. Zaenkrat kar spiyo.«

»Kako? Ali nisi že lansko leto rekel, da jih izdaš pomnožene in popravljene v posebni knjigi?«

»Eh, dr. Turner me vedno priganja k temu. To je njegova zamisel. Pravi, da naj jih kar pripravim, založnik se bo že dobil. Ampak ne vem, če mi ga bo lahko kar s kljuke snel.«

»Ne boj se! On bo že vedel, kako je s to stvarjo. Zveze ima povsod. Ti kar njega poslušaj in bajke pripravi!«

»Po pravici ti povem: Ne ljubi se mi. Brat Gregor mi vedno pridiguje, da sem star, Morda sem res. Večkrat sedem za pisalno mizo in imam najboljšo voljo, da se lotim dela. Pa začnem brskati po rokopisih in zapiskih, ampak odločiti se kar ne morem. Berem tu nekaj, tam nekaj in se izgubljam v vse mogoče smeri. Obujam spomine in me mika, da bi jih napisal!«

»Napiši jih vendar!«

»Da. Toda mladostne spomine sem že davno obdelal. V 'Hrvaških spominih' sem iz trne obtičal pred Reko — saj veš. No, v tiste spomine bi bil razen svojih osebnih tragičnih doživetij na Reki lahko vtaknil marsikaj politično značilnega iz krogov svojih znancev — prijateljev in sovražnikov. Lahko bi bil popisal nesrečno dobo Bachovih huzarjev, ki so tudi meni strli življenje. Moji spomini iz tistih časov bi pokazali dobo najhujšega nemčurskega pritiska na Hrvaškem. Kar do golega bi razkrinkal delo naših slovenskih izdajalcev, ki jih je vlada pošiljala na odgovorna uradniška mesta v hrvaške kraje, kjer so prav svinjsko pritiskali na vse napredne narodnjake. Z užitkom bi portretiral nekaj teh reakcionarjev, vladnih ovaduhov.«

»In zakaj se ne spraviš nadnje? Časi so zdaj vendar že precej drugačni, kakor so bili takrat. Pregarjanja se ti ni treba več bati. Tvoji spomini pa bi bili vendarle še vedno aktualni, posebno na Hrvaškem, kjer svinjari zdaj že toliko let ban Khuen Hedervary.«

»Da, enkrat so mu jo mladi že zagodli, ko so pred tremi leti ob cesarjevem obisku zažgali na Jelačićevem trgu madžarsko zastavo. Škoda, da me ni bilo zraven!«

»Janez! Pa praviš, da si star!« se je zasmejal dr. Vojska.

»I, nu! Pod narodnim praporom bi se pa še vedno pridružil mladini. Zagrebška mladina nekaj kuha. Mislim, da bo nesramnemu madžaru Khuenu še marsikakšno zagodla.«

»No, če bi se ti otrešel letargije in opisal Bachove huzarje, bi s tem prav izdatno podprl hrvatski narodni boj. Ali ne?« je Andrej silil v prijatelja: »Takrat so se Hrvatje bojevali proti Nemcem, zdaj bijejo oster boj z Madžari.«

Trdina je med hojo nekaj časa molče zrl predse na gozdno stezo. Z grčavko je pahnil kamen v blatno kotanjo in se izognil luži ob poti. Potem je pogledal tovariša.

»Približno tako kar ti me priganja dr. Turner. Menda bi bilo res prav, če bi vaju ubogal. Žal pa nimam več pravega zaupanja do ljudi, ki odločujejo o našem tisku. Saj si videl, kako je bilo doslej z mojim delom. Vedno so ga z navdušenjem sprejeli, tako moje 'Bajke' in tudi moje 'Hrvaške spomine'. Vse je bilo najprej 'prekrasno' in 'prezanimivo', potem pa se je nenadoma kje kaj zataknilo — preveč realistično jim pišem in preveč svobodomiselnost. Oni imajo radi vse lepo zavito v poetično meglo, da se nikjer ne vidi resnična svinjarija in ostudno izdajstvo. Svinjarija jim je socialno zlo, ki ga najraje zakrivajo s plaščkom meščurske spodobnosti, izdajstvo pa je le 'politični manevar in gesta vljudnosti proti našim nasprotnikom'. Kaj se hočeš prerivati s takimi spolzkimi jeguljami! Obrneš jim hrbet, da imaš mir. No, zdaj imam mir in ta se mi zdi več vreden kakor vsi dvomljivi uspehi, ki si jih morem priboriti na polju pisateljske slave.«

»Zakaj dvomljivi? Mislim, da so tvoje stvari ljudje kaj radi brali. In če te ljudje radi bero, je to vendar za tvoje delo najboljša in edino veljavna kritika. Kar si izmišljujejo poklicni kritikastri, naj te ne gane! Oni morajo najti na tvojem delu nekaj napak, sicer bi ljudje mislili, da so podkupljeni ali pa neumni.«

»Gre za ton kritike. Vsak bralec — tembolj pisatelj sam — čuti, ali je kritika sovražno uničujoča in sadistično hudobna ali dobrohotno poučna, zlobno razdirajoča ali tovariško gradeča. Po meni so nemški in klerikalni listi dovolj tolkli, da vem, kakšna je lahko sovražna kritika. Prav nič me ne mika, da bi se ji spet izpostavljaj. Ne morda zato, ker bi ne imel poguma, pač pa zato, ker vidim, da moj pogum ni bil vseh tistim, ki se mi kažejo prijatelje, v resnici pa si mislijo: Vrag ga vzemi!«

»Razumem te. Preponosen si, da bi se hotel komu vsiljevati. In prav imaš. Vendar so te prosili, da pripraviš novo izdajo svoje 'Zgodovine slovenskega naroda'. Zakaj pa se tega dela ne lotiš bolj odločno?«

»Ne vem. Morda zato, ker so se ga oni domislili,« se je posmehtil Trdina: »Na povelje drugih me ne veseli pisati.«

Nasproti jima je prišel mlad, srednjevelik, temnolas človek s temnimi brkami in prišiljeno bradico. Zavarovano je gledal

Trdino in spoštljivo pozdravil s ponosno trdim naklonom moško lepe glave.

Trdina in dr. Vojska sta mu odzdravila. Ko sta šla nekaj korakov dalje, je Janez vprašal:

»Kdo pa je bil to?«

»To je sedmošolec Dragotin Kette. Naši gimnazijci so vsi navdušeni zanj. Pesnik je. Ustanovil je nekakšno literarno zadrugo, kjer recitirajo člani svoje pesniške in pisateljske proizvode in jih Kette uvaja v svetovno literaturo. Uči jih tudi ruščine in ne vem kaj še. Talent pač.«

»Mhm. Nekakšen ptič Feniks med novomeškim dijaštvom?«

»Tako nekako, da.«

»Pa je menda že precej star. Kaže preko dvajset let.«

»Moj sin Vladi pravi, da se fant otepa s hudo revščino. To pa ga ne ovira, da se ne bi prav podjetno razgledoval po novomeških frkljah,« je stari Vojska posmehljivo povedal.

»I, nu! Tudi midva misva bila petična, ko sva se v svojih študentovskih letih ozirala za lepimi puncami! Mladost je lahkomiselnost. Računov pa ljubezen sploh ne pozna.«

»Že res. Ampak — če se tak pesniško nadahnjen lepoteč suče okrog tvojega lastnega dekleta in jo celo poizkuša zmešati s pismeno ljubezensko ponudbo in z vztrajnimi promenadami pod oknom — potem te mine potrpljenje. Vladija razumem. Grozil je že, da bo predrzneža prebutal.«

»A — torej mu hodi v zelje?«

»Poizkuša vsaj. Na srečo je Vladijeva izvoljenka, hčerka svetnika Smole Angelca, zelo pametno in ponosno dekle.«

»Čedno dekletce je. Čudovito zlate lase ima. Zadnjič sem jo videl, ko je stala z Vladijem v drevoredu.«

»Smola stanuje v mestni hiši nasproti drevoreda.«

»Aha! Mlada se torej shajata pred očmi staršev? Kaže, da je dekle strogo vzgojeno in pesnik Kette kljub svoji pesniški glorioli pri njej ne bo uspel.«

»Upam. Navadil sem se že na misel, da mi jo Vladi pripelje v hišo. Moja Berta je vsa zaljubljena vanjo.«

»Tvoja ljubezniva, srčno dobra žena bo vsaki snahi dobra tašča.«

Dr. Vojski so se zasvetile starčevsko stisnjene oči. Molče je prikimal in s toplo mislijo objel svojo malo, okroglo, tedaj

že sivolaso, a vedno dobrovoljno ženico, ki je z njo vsa leta živel v najlepši slogi.

»Zdi se mi,« je Trdina nadaljeval po kratkem molku, »da sem zadnje čase v ‚Zvonu‘ večkrat bral kakšno tako novodobno pesem brez glave in repa, nekakšno indiskretno mešanje s kuhalnico po dnu duše. Morda je bila katera teh pesem Kettejeva?«

»Najbrž. Vladko pravi, da nastopa mladi pesnik pod različnimi psevdonimi. Tebi torej nova literarna smer ni všeč?«

»Ne. Nekaj tujega je v njej, nekaj od zunaj presajenega, nemškega, francoskega — kaj vem od kod za lase privlečenega. Koketirajo z bolečinami, ki jim sami ne vedo imena. Hrepenijo, pa sami ne vedo po čem. Razgaljajo svoja čustva, pa razkrivajo le svojo jetično piškavost in bolno erotičnost. Vzor so jim gnijoče ženske in tavajoči samomorilci.«

»Menda je zunaj v svetu zdaj taka moda. Saj tudi Tolstoj in Dostojevski in Gogolj blodijo po blatu in bredejo skozi zločine in grdobijo.«

»Da nam pokažejo hrepenenja vredno nasprotje: lepoto in luč, da. Njihovi slovenski posnemovalci pa uživajo zgolj v mešanju blata in širijo smrad s pravim sadizmom. Lepota pa jim je deveta skrb.«

»Zdi se mi, da si preoster kritik. To, kar nam prihaja od naših najmlajših, je le vino, ki vre. Počakaj, da se ustavi. Videli bomo, kaj nastane iz tega mošta.«

»Kis!« se je zasmejal Trdina in s prešerno mladostnim zamahom udaril z grčavko po trepetliki, da se je z nje usulo mlado razcefrano listje.

Domov grede se je Trdina ustavil v Kandiji pod grmskim klancem.

»Če se ti ljubi iti z menoj, bi še na Grmu v drevesnici kupil nekaj sadik.«

»Dobro!«

Zavila sta po klancu navzgor in se oglasila v drevesnici nove kmetijske šole na Smolovem gradu Grmu. Trdina je kupil sadike in vprašal učitelja, ki je delal z učenci — petnajst do dvajsetletnimi kmečkimi fanti — v drevesnici:

»Kako globoko jamo pa naj izkopljem za vsako drevesce?«

»Ali niste vajeni sajenja, gospod?« je vprašal učitelj.

Trdina je bil v zadregi.

»Saj sem kmečki sin, ampak po pravici vam povem, da sam še nikoli nisem delal v sadnem vrtu drugega, kakor zrelo sadje obiral.«

»In jedli ste ga gotovo tudi!« se je ponorčeval učitelj in poklical večjega fanta, ki je kopal okrog drevesa jarek, da nasuje vanj gnoj: »Jure! Prepusti tisto delo Petru in pojdi z gospodom v mesto, da mu posadiš tale drevesca! Pa ne tako, da bodo čez pet let rinila skozi okna v hišo!«

Fant se je obrnil in pošalil:

»Zakaj pa ne? Vsaj pri obiranju ne bo treba lestve pristavljati!«

»No, ti si že pravi sadjar! Prav takega potrebujem!« se je posmehnil Trdina in prepustil fantu sveženj sadik, ki jih je bil učitelj prevezal s srobotom.

Odšli so proti mestu navzdol. Sredi trga se je dr. Vojska poslovil, Trdina pa je z mladim sadjarjem nadaljeval pot proti domu. Ko sta prišla na vrt, je Trdina prijel za kol in z njim zaznamoval mesta, kjer naj bi stala nova drevesca. S premislekom je izbral taka mesta, da drevesa, kadar bi dorasla, ne bi delala škodljive sence gredam.

»Tukajle najprej zasadi jablano!« je pokazal na gredo ob meji proti Andresovi hiši.

In fant je vzel lopato in začel odkopavati zemljo. Ko je odmetal že precejšnjo jamo, se je odprlo sosedovo okno, ki je pred njim fant kopal. Na oknu se je prikazala drobna ženska, nekaj časa molče gledala delo, kakor da se ne upa z besedo na dan, potem pa le zaklicala:

»Gospod profesor! Ne zamerite! Ali vas smem nekaj prosi?« Videlo se ji je, da se učenega, vedno resnega in molččega sosedu kar boji.

Trdina, ki je razvezoval sveženj in izbiral primerno sadiko, se je obrnil.

»Kaj bi radi?« je vprašal ne preveč prijazno. Za nagovore čez plot ni bil nikoli preveč vnet.

»Gospod profesor! Tole drevo bo rastle le tri korake od našega okna. Ali se vam ne zdi, da nam bo vzelo vse sonce, kadar doraste?« je ponižno vprašala skromna ženica. Vedela je, da je Trdina zelo svojeglav, in pričakovala je, da jo bo odločno zavrnil, saj je kopal na svojem svetu in drevo je lahko posadil, kamor je hotel.

Trdina se je zravnal in žensko debelo pogledal. Seveda! Saj je imela prav! Čez pet let ne bo skozi krošnjo jablane prodrli noben sončni žarek več! Hudobno bi bilo, če bi zavestno nagajal skromnim ljudem. Kako težko se je sodni sluga Andres s svojimi otroki prebijal skozi življenje! In jaz naj proti revežu ošabno trkam na svoje pravice? Sram me bodi!

»Imate prav, gospa. Oprostite, da sem mislil samo nase!« je v začudenje skromne ženske mirno odgovoril. In zapovedal je fantu: »Zagrebi jamo! Vsadila bova drevo tja na drugo stran steze.«

»Gospod profesor!« je pod arkadami zaklicala Trdinova postrežnica Micka: »Prišli so gospod z Dunaja in bi radi govorili z njimi.«

»Gospod z Dunaja? Kar na vrt ga pripeljite!«

Postrežnica je izginila skozi vrata v klet, ki se je skozi njo prišlo v vežo, in se kmalu nato spet prikazala v spremstvu zelo prikupnega, lepo oblečenega gospoda srednjih let, ki je držal v roki manjši ročni kovček.

»Tamle so gospod profesor,« je pokazala Micka in se vrnila na svoje delo.

Trdina se je ozrl in v veselem presenečenju izpustil sadiko.

»Gospod doktor!« Hitel je gostu naproti in mu trdno stisnil desnico.

»Dober dan, gospod profesor! Torej ste me še spoznali?«

»Kaj bi vas ne! Res vas nisem videl več kakor trideset let, ampak te oči so še vedno tiste, ki so verno zrle vame, kadar sem na Reki ob nedeljah predaval o slovenski literaturi. Tudi nasmeh je še vedno tisti, kakor ga je imel simpatični dečko Pavel Turner, kadar sem se v družbi dijakov sprehajal po reški okolici in jim odpiral oči za satanske spletko, ki jih slavjanskim narodom pripravlja Dunaj.«

»Da, da, tako je bilo. Nikoli ne pozabim tistih dni. Še danes sem vam hvaležen za vse zlate nauke, ki ste z njimi klesali naše značaje in skrbno gojili mlada drevesca.«

»— kakor jih gojim še dandanes!« se je zasmejal Trdina: »Le da jih moram h kolom privezovati, da jih hude sape ne zlomijo.«

»Tudi nas mladiče so v življenju lomile hude sape, pa smo se oprijemali trdnih kolov, ki so nam jih dajali vaši očetovski nauki.«

»No, vesel sem, če so res komu koristili. Vsaj vem, da nisem zaman živel. Prosim, gospod doktor, kar tu v lopo bova sedla, dokler mi dečko ne posadi še teh drevesc. Potem greva v kakšno hišo, kjer bog roko ven moli — saj veste, da sem spet vdovec in doma ne morem postreči gostu z večerjo. Le skromen prigrizek vam morem ponuditi.«

Turner je sedel v lopo, ki jo je prijazno ovijalo zelenje z lepimi oranžnimi cvetovi. Trdina je mladostno gibčno skočil pod odprto okno svoje sobe in zaklical:

»Micka!«

Ko se je ženska prikazala na oknu, je naročil:

»Prinesite malo kruha in narezano suho klobaso! Pa dva kozarca in steklenico, šli boste po vino!«

Vrnil se je v lopo, kjer je dr. Turner medtem odprl svoj kovček, vzel iz njega dve steklenici vina in rekel:

»Po vino vaši Micki ne bo treba hoditi. Prinesel sem vam kapljico lastnega pridelka, da jo pokusite.«

Vzel je iz žepa nožič z izvlačilcem in se lotil buteljke.

»Vi že veste, kaj se starcu prileže. Nisem pijanec, kozarca pristnega vina pa nikoli ne odklonim.«

Micka je prišla s kruhom, narezano klobaso in kozarci.

»Steklenico pa kar spet odnesite! Imava nekaj boljšega kakor Tučkovo kislico!« je velel Trdina in z zadovoljstvom gledal, kako se je Turnerjevo darilo v kozarcu obdalo na površju z iskrečim se »vencem«.

Moža sta najprej prigriznila, potem pa trčila in izpila.

»Vaša kapljica ni zlata le po barvi, ampak tudi po vrednosti!« je pohvalil stari profesor: »Dober vinogradnik ste, gospod doktor.«

Dr. Turner se je hudomušno namrtnil:

»Kadar se otresem tujine in se vrnem v domačo zemljo, se naselim na posestvu, ki sem ga kupil pod kalvarijo pri Mariboru. Vsak dan pojdem v svojo zidanico. Pero zamenjam z motiko in škarpami in užival bom starost, zadovoljno kakor bogovi nad oblaki.«

»Prav imate! Človek doseže popolno zadovoljstvo šele takrat, kadar se otrese tuje službe in lahko živi po svoji

volji. To sem izkusil na lastni koži. Nekoč mi je — takrat sem bil vaše starosti — postalo dolgčas po vzgojitelskem delu, silil sem nazaj v službo. No, na srečo so me moji sovražniki odklonili. Danes šele vidim, kolikšno uslugo so mi s svojo hudobijo napravili. Svoboda je več vredna kakor najboljša plača. Jaz bi je ne dal za pet tisoč goldinarjev letne plače. Delam, če se mi zljubi, če ne, se izprehajam, primem za pero, kadar me je volja, če me ni, ga odložim in mu privoščim nekaj tednov ali tudi mesecev počitka — skratka: Delam, kar hočem in kadar hočem in sem — srečen.«

Turner je prikimal in svojega starega bivšega učitelja in očetovskega vzgojitelja dolgo molče gledal. Nato se je zganil, natočil izpranjenega kozarca in dejal:

»Kar žal mi je, ker moram priznati, da sem prišel s trdnim namenom skaliti to vašo mirno srečo, vaš 'dolce far niente'.«

»Tako? Torej ste prišli z zahrbtnimi nameni? To ni lepo od vas, dragi doktor!«

»Tvegal bom morda vašo zamero, ampak to bom storil z najboljšimi nameni. Prišel sem, da se prepričam, ali ste resnično tako bolehn in slabotni, da se nikakor ne morete več posvečati delu za narod. Moram reči, da vas vidim na moje veselje bolj čilega in zdravega, kakor sem to komaj v svojih najlepših sanjah upal. Če pa ste za delo telesno in duševno še dovolj krepki, potem bi rad poiskal in odstranil vzrok, ki mojega dragega vzgojitelja zadržuje, da svojih zakladov ne objavi, kakor je to po mojih pojmi dolžan svojemu narodu.«

Turner je obmolknil. Med govorjenjem je bil gledal v kozarec pred seboj in ga počasi vrtel med prsti. Zdajci pa je dvignil pogled in se zagledal v Trdinovo zdravo zagorelo obličje. Počasi je lezla staremu možu rdečica od sive brade do lepih črnih oči. Njuna pogleda sta se srečala in ujela.

Po trenutnem molku je rekel pisatelj:

»Nekdo — ne spominjam se več, kdo je bil — mi je že nekoč napravil podobno pridigo. Narava porazdeli med nekatere svojih stvorov posebne darove — enemu dar umetniške fantazije, drugemu dar umetniškega likovnega ustvarjanja, tretjemu dar za glasbeno delo — in moralna dolžnost obdarovancev je, da, dokler jim ne poidejo moči, te sprejete darove

vračajo v obliki umetnin, ki naj jih uživajo tisti, ki so bili pri obdaritvi prikrajšani.«

»Točno! Tako si tudi jaz razlagam pravično razdelitev in uporabo naravnih darov med človeško družbo.«

»In če obdarovanec iz kakršnegakoli vzroka vrže pero, čopič, dleto, godalo ali karkoli v kot in se nalogi, ki mu jo je vsilila narava, upre?«

»Potem — potem je egoist. Svoj dragoceni dar zapravlja v manj vrednem delu in v živalskih užitkih, ki človeštvu prav nič ne koristijo.«

Turner se je spet zazrl v svoj kozarec in med možema je nastal dolg molk... Ali sem ga užalil in me vrže ven ali pa sem ga prepričal, da ima do svojega naroda še moralne dolžnosti — si je mislil obiskovalec.

V Trdini sta se bojevali dve misli: prva je bila njegova trma in užaljenost po bridkih izkušnjah, ki mu jih je že pripravo njegovo pisateljevanje, druga pa je bila globoka notranja zavest, da dolguje svojemu narodu tudi še zadnje svoje sile.

Po dolgem molku se je dr. Turner spet oglasil:

»Zdaj sem morda zaigral vašo naklonjenost, gospod profesor. Ampak — ko bi vas le mogel prepričati, da sem prišel le zato, ker sem upal, da vaše dragocene moči še niso toliko izčrpane, da bi narodu ne mogli več koristiti. Rad bi vam pomagal odstraniti vzrok, ki vas v delu zadržuje.«

»Nisem vam zameril, ker ste me tako trdo prijeli. Vem, da imate le najboljše namene z menoj. Vzrokov za moje vztrajno lenobno razpoloženje pa je več: prvič me je razžalilo lajanje kritike, klerikalne kakor nemčurske, drugič Levčev brezobzirni molk na moja pisma uredništvu 'Zvona', potem bedasto podrepništvo Hribarja in dr. Tavčarja sodrgi pri 'Slovincu' ter paktiranje najradikalnejšega svobodomisleca Šukljeta, ki sem zanj nekoč na vso moč agitiral, z vladinovci in klerikalci v deželnem zboru. Povejte mi: kako pa naj se jaz še mešam med te ljudi? Na vsak korak trčim z nosom ob kakšno svinjarijo.«

»Gospod profesor! Stvar je popolnoma preprosta. Pišite svoje krasne spomine in prelepe bajke in — verujte, da dnevna politika ni vredna vaših umetniških moči. Treba vam bo po-

iskati založnika, ki bo dovolj širokosrčen in svobodomiseln, da mu mračnjaških zank ne bo mar in se od vladinovcev ne bo dal zastrašiti.«

»Oh! Kje pa naj iščem takšnega založnika? Sploh nobenega ne poznam! Pretrdo hrbtenico imam, da bi ponujal svojo robo kakor nadležen krošnjar.«

»Ali mi dovolite, da vam založnika jaz poiščem? Imam v Ljubljani nekaj znancev, ki mi bodo pri tem radi pomagali.«

»Neumen bi bil, če bi zavrnil vašo prijazno pomoč. Dvo-mim pa, da bi imeli kaj uspeha. Preveč so me mračnjaki oblatili. Vsak založnik se me bo bal.«

»Morda se le motite. Cerkev ima dolge roke, ampak kratke prste. Ne more zagrabit vsega, kar doseže. Še so ljudje na svetu, ki so jim škof Missia in njegovi kimavci ničle.«

»Že. Ampak ne pozabite, da so založniki — trgovci! Zanje so napeti romani najbolj zaželeno blago, ker zajemajo največji krog bralcev. Narodopisno in narodnopolitično blago pa ima le ozek krog bralcev, komaj nekaj izobražencev, pa še ti niso vsi v takih razmerah, da bi si mogli kupovati knjige.«

»Da, to je res. Kljub temu ne bom vrgel puške v koruzo. Le to mi obljubite, da svojo zakladnico resno preiščete in izbe-rete, kar vam je v njej najbolj všeč in se vam zdi najbolj pri-merno za knjižno izdajo. Svoje nerazpoloženje pa spravite kar za peč!«

»Za peč?« se je nasmehnil Trdina: »Peč je postala mojim revmatičnim nogam najboljša prijateljica. Najraje bi vrgel sam sebe za peč!«

»No, zdaj je poletje pred vrati in peči so mrzle. Krepak človek, kakršen ste vi, naj se ne skriva pred soncem! Lepo toplo sonce vas bo prav gotovo navdušilo za novo delo.«

»Naj bo. Poizkusil se bom ogreti. Izvlekel bom svoje plesnive zapiske in spomine. Ne morem vam pa jamčiti za to, da iz plesnivega semenja zrastejo zdrave rastline. Za enkrat ni-mam nič pripravljenega.«

»O! Vem, da me moje zaupanje v vaše sile ne bo razoča-ralo.«

»Prav. Zdaj se pa še kaj drugega pogovoriva! Povejte, kakšna se vam je zdela Ljubljana, ker jo toliko časa niste vi-deli?«

»Po potresu, sem jo videl samo enkrat. Takrat je bila zares grozna.«

»Vem. Šel sem jo gledat lansko poletje. Strašno je bila razrušena. Zdaj so jo morda že popravili.«

»Popravili? Povsod so še kupi ruševin. Po vseh ulicah podpirajo dolgi tramovi razkopane zidove. Naša lepa Ljubljana si še najmanj pet do deset let ne bo opomogla od udarca. Na srečo so lanskega leta izvolili za župana najbolj odločnega organizatorja, kar jih premore slovenski svet — Ivana Hribarja. Če sploh kdo, bo on spraval Ljubljano spet v red.«

Trdina je zamišljeno prikimal.

»Da, da, Hribar... V njem so velike sile.«

»Ali ga poznate osebno?«

»Spoznal sem ga, ko je kot petnajstleten dijak prišel na novomeško gimnazijo.«

»Gotovo je bil odličen učenec?«

»Tega bi pa res ne mogel trditi. Zaslovel je sicer takoj, pa ne kot odličen učenec — saj niti šolskih knjig ni imel, tako malo mu je bilo mar do šole — pač pa kot zelo načitan, vse druge po nadarjenosti visoko presegajoč mladenič in strasten politik. Zaradi njegovih stalnih obiskov pri meni, političnem kaznjencu, so ga stisnili za vrat in mu dali consilium abeundi.«

»Zaradi vas?«

»No, izkazal se je tudi v drugih rečeh: vsak dan je višješolcem poročal o dnevnih domači in svetovni politiki, poučeval jih je v cirilici in ruski književnosti, nosil je surko in podjebradko, ustanovil je privatno dijaško knjižnico, širil list »Die Freiheit«, zahajal ob sobotnih večerih med narodnjake v gostilno itd. Seznam njegovih pregreškov je bil precej obširen.«

»Aškerc mi je pravil, da je navdušen panslovan. Baje ima zveze z vsem slovanskim svetom in obvlada vse slovanske jezike.«

»Tudi to je res. Vseslovanska misel ima malo tako navdušenih bojevnikov, kakor je on.«

»Je menda res zelo podjeten mož, vedno poln novih domislic. Zdaj — tako so mi pravili v Ljubljani — potuje z enim svojih občinskih mož po Nemčiji, da si nabere novih pobud za dvig Ljubljane iz zaostalosti.«

»Seveda. Zdaj, ko bo iz ruševin vstajalo novo mesto, bo pravi čas za marsikakšne koristne izpremembe. Hribar sanja

o pospeševanju priprav za plinarno, za elektrarno, o električni cestni železnici in kdo ve, o čem še razmišlja ta človek. Zdi se mi, da naravnost hlasta za novotarijami, ki jih bo vpeljal in za koristnimi napravami, ki jim bo botroval. Največja njegova zasluga je pa ljubljanski vodovod. Zaradi njega je postal častni občan ljubljanski.«

»To čast si je pač zaslužil. Ne poznam mesta, ki bi imelo tako dobro vodo, kakor jo ima Ljubljana,« je pohvalil Turner.

Trdina se je ozrl k vходу lope, kjer se je prikazal učenec kmetijske šole.

»Gospod, posadil sem vsa drevesca.«

Profesor je vstal in stopil ven, da se prepriča o delu in plača delavca.

»Vi bi gotovo za takšno delo ne potrebovali pomočnika, gospod doktor!« se je norčeval sam iz sebe, ko se je vrnil. »Jaz pa sem za vsako ročno delo prava neroda, pravi meščurski razvajanec.«

»Z menoj se ne morete primerjati, gospod profesor. Kljub meščanskemu poklicu jaz nisem nikoli izgubil stika z zemljo.«

»To je res. Jaz pa sem se že doma izogibal kmečkemu delu in v počitnicah rajši postopal s knjigo v rokah. Zato ostanem do smrti pravi knjigožer, neuporaben za vsako drugo delo,« se je smejal pisatelj.

Tisti dan po odhodu dr. Turnerja se je Trdina lotil svojih rokopisnih zakladov z najboljšo voljo in trdnim sklepom, da se bo držal dogovora z nekdanjim učencem in prijateljem ter pripravil svoje bajke za knjižno izdajo. Razvrščal je zapiske po mizi in po stoleh, z listki zaznamoval, že natisnjene bajke in take, ki jih je bilo treba še obdelati ali celo na novo zapisati. Nekatere bajke je imel označene le z dvema ali tremi stavki, za nekatere je imel komaj naslov.

Teden dni je brskal po zapiskih.

»Da se ne dotaknete mojih papirjev!« je naročil Micki, ko je godrnjala zaradi navlake po sobi, ki je ni mogla »niti poribati«.

»Danes zberem osnutke bajk, ki sem se zanje odločil, in pospravim razstavo svojih čečkarij. Prihodnji teden pa začnem bajke pripravljati za tisk,« je povedal prijatelju v čitalnici.

Saj je imel najboljšo voljo, da res stori, kar je sklenil, ampak...

»Ponoči ne morem spati, zato sem podnevi vedno utrujen in zaspan,« je potožil prijatelju: »Zjutraj v čitalnico, potem s teboj na izprehod, pa pridem domov, se uležem in zaspim. Okrog četrte ure popoldne vstanem in si privoščim za kosilo in večerjo obenem kaj lahkega, da mi zvečer ne leži v želodcu. Kljub temu ponoči ne spim, kakor bi rad. Nespečnost je najhujša bolezen, kar sem jih kdaj imel. Prav žre mi živce.«

Tako je mineval teden za tednom. Svoje zapiske je drugega za drugim spet spravil. Prišla je jesen, prišla je zima in z njo vse nadloge, ki jih je Trdini vsako leto prinesel mraz. Bolečine v nogah so ga položile v posteljo prav takrat, ko je starejši brat Miha, ležal na smrtni postelji in si želel, da mu še enkrat seže v roko. Janez mu želje ni mogel izpolniti. Niti na pogreb ni mogel iti. Bolečine so ga mučile, da je kar stokal.

Le knjige so mu prinašale nekaj ur razvedrila na dan. Če se je zatopil v branje, je pozabil na bolečine.

V tistih dneh je svoje samotarstvo prav težko prenašal. Da bi vsaj nekaj minut na dan mogel govoriti s človekom, ki bi ga spravil na druge misli!

Kako globoko je bil presunjen, ko je nekega dne takoj po kosilu odprla Micka vrata in rekla s skrivnostnim nasmehom:

»Neki gospod so jih prišli obiskat.« In že se je za njenim hrbtom prikazal širok drag obraz — Andrej Vojska.

»Ampak — kaj ti pride na misel!!« se je Janez v prvem trenutku presenečen uprl, vendar ni mogel zatajiti srečnega nasmeha.

»Dober dan, Janez!« je Vojska mirno pozdravil. In ko je postrežnica odšla, je stopil po stopnicah navzdol v sobo, zaprl vrata in nadaljeval: »S kakšnim izgovorom pa mi zdaj, ko sem upokojen, še moreš braniti, da te obiščem? Ali pričakuješ, da me bodo reaktivirali in napravili za ministra?«

»Oh, Andrej!« je Janez sproščeno vzdihnil in iztegnil roko...

Plamen iz pepela

Leta 1900.

Trdina se ni in ni mogel več spraviti k pisanju. Največ ga je vznemirjala misel na smrt dragega brata Gregorja, ki je umrl v Ljubljani spomladi preteklega leta. Prepričani, ki se je potem vnel med Janezom in vsakinjo vdovo zaradi dediščine, ki jo je letá utajila, je pisatelja tako razburil, da se ni mogel spraviti k nobenemu resnemu delu.

»Duša mi je izgorela,« se je norčeval proti prijatelju dr. Vojski: »Sam pepel še čutim v njej.«

Andrej ga je ob takih besedah samo nemo pogledal in resno prikimal. Zadnje čase je postal še bolj molčeč in zamišljen. Pred poldrugim letom ga je bila hudo potrla smrt starejšega sina, saj je prišel udarec tako nepričakovano, da si je ubogi stari Andrej le težko opomogel. Janez se je na vse načine trudil, da bi mu pomagal preko najhujše potrnosti.

»Ali si prebral Tolstega »Voskresenie«?« ga je vprašal teden dni potem, ko mu je bil izročil knjigo, ki si jo je bil izposodil od Hudovernika.

»Še odprl ga nisem,« je potrto priznal Vojska.

»No, beri ga! Boš videl, da ti ne bo žal. V ruskem originalu se bere vse drugače kakor v nemškem prevodu.«

Stirinajst dni pozneje sta spet govorila o knjigi.

»Imaš prav — v originalu pride šele do prave veljave. Velika umetnina!« je sodil Vojska.

»To je res. Vendar je za moj okus preveč natrpana z zločinskimi tipi,« je menil Trdina in podprl svojo sodbo z nekaterimi primeri.

»Čudim se, da ni tega dela še nihče prevedel na naš jezik,« je zamišljeno rekel Vojska.

»Po mojem mnenju bi bil prevod na naše narečje jako nepotreben!« je ostal pri svoji ostri sodbi Trdina. »Res je velika umetnina, ampak mi je Tolstega roman »Vojna in mir« že mnogo ljubši.«

»Poslušaj, Janez! Zakaj pa se ti, ki tako natančno veš, kakšna mora biti prava umetnina, sam ne lotiš kakšnega romana?«

»Jaz? Na stara leta? Ali ti nisem že povedal, da čutim v duši sam pepel? Zakaj bi se silil k delu, če mi ne diši več! Zmenoj je konec in — amen!«

Spet so mu meseci minevali tako rekoč v brezdelju. Študije in izpiske za Zgodovino, ki so se mu iz tedna v teden vendarle kopičili, je smatral — kakor je rekel prijatelju — le za »maskiranje svoje lenobe«!

Ob koncu pomladi so mu prinesli novico o smrti njegovega nekdanjega prijatelja dekana Aleša. Vendar se ga je dotaknila nekako od daleč, kakor iz tujega, pozabljenega sveta. Aleš se mu je bil odtujil pred petnajstimi leti ob tistih nesrečnih volitvah, ko so duhovniki na škofovo povelje postavili svojega lastnega kandidata in se ločili od narodne stranke.

Takrat je v volilnem boju zopet zmagal Fran Šuklje in prišel prvikrat v državni zbor. Nu, Šuklje, deželni in državni poslanec, se je znal zriniti kvišku! Vladinovec je postal. Dobro se je razumel z deželnim predsednikom in — če mu je tako kazalo — je potegnil tudi s klerikalci. Nihče se ni čudil, ko je postal »dvorni« svetnik.

»Ta zna, ta!« je nekoč rekel o njem dr. Vojska.

Trdina je zaničljivo povetil ustne in udaril kakor z bičem:

»Kameleon!«

»Pač res! Pa vendar — mož ima tudi svoje dobre strani,« je trezno sodil Vojska.

»Nediscipliniran stremuh je!«

»Že. Ampak če ne bi bil nediscipliniran, bi takrat ko so nam hoteli vsiliti nemškega fevdalca za državnozborskega poslanca, zmagal prav tisti tepec grof Margheri. Le Šuklje nas je s svojo pogumno samostojno kandidaturo obvaroval tesramote. In — ne pozabi! — zmagal je z našo pomočjo!«

»Seveda — žal tudi z mojo vneto agitacijo! Ljubši mi je bil vendarle Šuklje kakor tisti nemški tepec.«

»No, Šukljjetovemu poslanstvu se moramo zahvaliti za dolenjsko železnico — ali ne?«

»Hm. To pravi on. Kdo pa bi ga mogel nadzorovati, kako šviga med dunajskimi gospodi od vrat do vrat in za kakšno ceno jih »pretenta«, da mu gredo na lim. Kot centralni ravnatelj Zaloge šolskih knjig in dvorni svetnik si je na Dunaju gotovo dobil prav uplivne zveze. In denarno si je menda tudi že opomogel.«

»Privošči mu! Saj je dvajset let garal kot profesor v devetem plačilnem razredu. Le z instrukcijami si je poleg službe

toliko prigaral, da je sebe in družino obvaroval pomanjkanja. Ni slab človek, kdor tako ljubi ženo in otroke.«

Trdina je povetil pogled. Temna rdečica mu je stopila v lica. Stari težki greh njegovega prvega zakona ga je zapekel.

Vojska pa je spet nadaljeval:

»Res je, da je ta človek skrajno nemiren duh.«

»Elastik — mu pravi Hribar. Iz najhujšega materialista se je v nekaj letih izpreobrnil v pobožnega klerikalca.«

»Slanc pravi, da so ga izpreobrnil njegovi večletni tovariši na gimnaziji v Wiener Neustadtu. Šest menihov je bilo med njimi. Od njih se je našel pobožnosti in — pijančevanja. Menda je bil med njimi eden, ki je izpil po sedemnajst do osemnajst vrčkov piva na dan.«

»Kolikor vem, ni Šuklje nikoli zaničeval dobre pijače. No, tudi jaz je ne. Vendar vem, kdaj imam dovolj.«

»Kljub popivanju Šuklje mnogo dela. Pravijo: kdor mnogo dela, mnogo greši. Sicer pa — tudi drugi naši politiki streljajo kozle. Samo Hribarja glej, kakšno je spet užagal v deželnem zboru!«

»Vrag ga vzemi! Podpisal je pakt z Nemci!«

»Nenapadalni pakt — ha, ha! Sramoten za nas kakor za Nemce ker priznavajo z njim svojo nemoč. Ali si že slišal o najnovejši polomiji Nemcev v Novem mestu? Glavarja Vestenecka so včeraj zapodili iz službe. Kradel je državni denar in napravil petdeset tisoč dolga na menice, ki so mu jih naši lahkoverneži podpisovali.«

»Ha! Ha! Ha! Bratec Andrej, tvoja novica je vredna cekin!«

Prihajalo je poletje. Stari Trdina ga je bil vesel. Sedel je pri odprtem oknu in globoko vdihaval prijetno dehteči, nočno hladni zrak, ki je prihajal iz Ragovega loga onkraj bližnje Krke. Zasanjano se je zagledal v zvezdnato nebo, v luno, ki je razsvetljevala pokrajino, v drobne kresnice, ki so letale po temnem vrtu. . . Ko bi bil dvajset let mlajši — prejšnji mesec jih je bil izpolnil sedemdeset — bi šel zdaj na izprehod v to nočno krasoto. Potopil bi se v skrivnostno temo gozda, se povzpел na grič in užival razgled po prelepem, z mesečino oblittem valovju dolenskega sveta, ki mu je tako močno prirastel k srcu.

Toda spomnil se je svojih nebogljениh nog in stopil proč od okna. Privil je petrolejko na pisalni mizi in še enkrat kar stoje prebral dopisnico — v osmih dneh osmo — ki jo je bil napisal mlademu prijatelju, sinovsko skrbnemu Pavlu Turnerju. Ta si je bil vtepel v glavo, da dvigne starca iz otrplosti in mu spet potisne pero v roke.

Ali mu dr. Turner ni obljubil, da se ozre za založnikom, ki bi izdal njegove izbrane spise?

»No, dragi Pavel, prenagril si se s svojo obljubo!« je Trdina šepetal sam predse: »Takega osla ne dobiš, da bi z mojimi osami še enkrat dregal v sršenje gnezdo. Sicer pa — ali niso moje ose že prestare, da bi iznova rojile? Boji, ki smo jih bili z Nemci še pred dvajsetimi leti, se bližajo po vsej Avstriji svojemu zaključku. Še zadnji gigantski spopad — morda vojna, morda revolucija — in Slovani si odtrgamo s prsi kačo, ki smo jo grelt tisoč let... Rad bi še doživel tisti čas... Rad bi spustil v kačo še kakšno strupeno puščico, da bi čimprej poginila. Toda star sem in bolan. Moja volja je prešibka, da bi premagala telesne bolečine...«

Preden je ugasil luč, je še enkrat prebral zaključek svoje dopisnice:

»— — — Z največjo radostjo smo prejeli Vaše naznanilo, da pridete julija sem. Razen mene tudi dr. Vojska in sodni svetnik Golja čakata, da Vas spet vidita. Radi sorodnic moram iti do konca julija v Ljubljano. Pred 5. pojdem tja in 10. sem prav gotovo že zopet v Novem mestu. Kdaj po priliki naj Vas pričakujemo? Tudi Vas prosim, da mi odpišete, da li ste prejeli vseh osem dopisnic, koje sem Vam poslal. — Sprejmite najiskrenejši pozdrav od mene, dr. Vojske in sod. svet. Golje. Vaš iz globočine srca Vam vdani prijatelj in častilec

Janez.«

Položil je dopisnico na mizo in se odpravil k počitku. Še dolgo je uģibal, kaj mu prinese Turnerjev obisk.

»Založnika mi ne bo dobil, to je gotovo!« si je govoril, da bi se mu prazno upanje ne vsidralo v srcu.

Dne 19. julija proti poldnevu je v družbi dr. Vojske pričakoval dr. Turnerja na novomeški postaji.

Z vedrim nasmehom je stopil pričakovani z vlaka in pri srčno stresel obema starima gospodoma roke. Za njim je sko-

čil iz kupeja vitek moški, približno iste starosti kot Turner, pa ozkega obraza in svetlih las.

»Dovolite, gospod profesor!« se je oglasil Turner, »Tu vam predstavljam gospoda Lavoslava Schwentnerja, knjigotržca in založnika, ki se zanima za vaše rokopise.« Zmagoslavno veselje se je svetilo dr. Turnerju v očeh.

»Za moje rokopise? Pa vendar ne kar za vse?« je vprašal Trdina in na glasu se je poznalo, da je razburjeno presenečen. Saj ni bil prav nič pripravljen na to, da mu mladi prijatelj privede kupca kar s seboj.

»O tem se bova še pogodila, gospod profesor,« je trgovsko previdno odgovoril kupec.

Odšli so čez Marof proti mestu. Ker še nobeden od njih ni kosil, jih je Trdina najprej peljal v Tučkovo gostilno, kjer je že dalj časa bil tudi on na hrani. Le Andrej se je poslovil z opravičilom, da doma ni odpovedal kosila in bi ženo skrbelo, če bi izostal. Dogovorili so se, da popelje Trdina po kosilu Turnerja in Schwentnerja na svoj dom, kjer si ogledajo Trdinovo zalogo rokopisov in sklenejo pogodbo, proti večeru pa se snidejo z dr. Vojsko, ki obvesti še svetnika Goljo, v Vindišarjevi restavraciji blizu postaje, ker sta Schwentner in Turner hotela odpotovati že z večernim vlakom.

Uro pozneje je Trdina v svoji sobi razstavil po mizi in po stolih okrog obeh gostov vse svoje več kakor petdesetletno delo. Tu so bili rokopisi še ne objavljenih črtic in povesti, kup izpiskov iz ruskih knjig pod imenom »Russica«, kup beležnic z zapiski z njegovih potovanj po Dolenjski in seznam vseh spisov, ki jih je že kdaj kje objavil. Obširnih izpiskov za drugo izdajo njegove Zgodovine še ni priložil. Pač pa je bil vmes tudi velik sveženj rokopisov pod imenom »Spomini«, med njimi že izdelani spomini na mladostna leta, ki jih je bil spisal še v Bršljinu in pri Rudežu.

»Ampak tole si izgovorim v pogodbi: Nezrelih spisov iz mojih dijaških let, med njimi posebno moje »Zgodovine slovenskega naroda«, ne boste dali natisniti brez temeljitih popravkov in izprememb. Dokler živim, bom vse, kar se bo tiskalo, sam pripravil in popravil. Ampak brez priganjanja!«

Njegove črne oči so oplazile kupca z odločnim, trmastim pogledom. Opazil je, da sta se Turner in kupec kratko in skrivaj spogledala... »Aha! Turner je založnika opozoril na mojo

občutljivost, mojo trmo!...« Trdina je sklenil, da bo potrpežljiv, vendar vztrajen v svojih upravičenih zahtevah. Ne bo se dal smešiti s svojim nezrelim delom izpred petdesetih let! Ne bo si dal s priganjanjem zagreniti zadnjih dni življenja, kar mu ga je še določenega.

Naposled je bilo vse rokopisno gradivo pregledano. S Turnerjevo pomočjo sta pisatelj in kupec napravila in podpisala pogodbo, seveda ne brez Trdinovih pogojev in pridržkov. Domenili so se, da bo Trdina sam določil snov za prvi zvezek svojih zbranih spisov.

»Najbrž se odločim za bajke, ki so deloma že natisnjene in torej že skoraj pripravljene. Vendar se lahko še premislim, če se spomnim na kaj bolj času primernega.«

»Kakor sem že rekel: Izbiro snovi za začetni zvezek »Zbranih spisov« prepuščam vam, gospod profesor. Za razpored nadaljnjih spisov se odločimo, ko mi obenem z rokopisom za prvo knjigo izročite ostalo gradivo. Tistega dne vam bom tudi začel v polletnih obrokih izplačevati petdeset goldinarjev.«

»Prav.«

Moža sta si segla v roke.

Dva meseca pozneje je sedel Trdina, zavrt v debelo odejo, za pisalno mizo — pisal pa ni. Prvi list za nov rokopis je že nekaj dni ležal prazen pred njim. Ob levi roki si je bil pripravil stare zapiske bajk, tistih, ki jih je bil že priobčil v »Ljubljanskem zvonu«, in takih, ki bi jih moral še obdelati. Vendar se ni mogel odločiti za naslov. Ali naj napiše »Verske bajke« ali »Bajke in povesti...« Ali »Bajke o Gorjancih«?... In — ali naj jih prepiše še enkrat ali naj jih ponatisnejo kar iz »Zvona« ali naj jim doda nove, kakor je nekdanj nameraval?

Ni se mogel odločiti ne tako ne tako.

Odvrgel je odejo in se odpravil v čitalnico, kjer ga je že čakal prijatelj Andrej.

»Hrvati se pa svojemu banu kar dobro postavljajo po robu,« je rekel dr. Vojska izza svojega časnika.

»Res je. No, staremu Khuenu ne bi nič škodovalo, če bi jih dobil prav pošteno po svoji trdi madžarski betici. Saj dela s Hrvati, kakor so pred desetletji delali najbolj kruti Bachovi huzarji!«

»Menda so zdaj Hrvati izmed vseh avstrijsko-ogrskih Slovanov v najhujših prilikah. Dualistična ureditev države jih je že pred desetletji izročila Madžarom na milost in nemilost. Zdaj jih Madžarska vlada stiska za vrat, da jim pohaja sapa. Stari klonejo vedno globlje, mladina se pa upira.«

»Treba bi jim bilo pomagati. Le kako? Khuen dobro ve, da se njegovih ječ in njegovih preganjancev državljani iz avstrijske polovice ne smejo dotakniti.«

»Ko bi bil jaz na tvojem mestu, bi vedel, kako naj jim pomagam.«

»Kako?«

»Z besedo! S članki! S kritiko!«

»Mhm, lepo! Kdo pa mi jih bo priobčeval? Cenzura na Hrvaškem je hujša kakor pri nas. Predobro poznam razmere, ki tam vladajo. Lahko rečem, da niso zdaj nič boljše in ne dosti drugačne, kakor so bile pod Bachovimi huzarji tedaj, ko sem živel na Hrvaškem. Ne misli, da zdaj, ko sem star, nimam poguma, da bi svoje stare hrvaške prijatelje izpodbujal k trdnemu narodnemu odporu! Ampak — karkoli bi napisal, do njihovih ušes ne bi prišlo. Česar bojazljivi uredniki ne bi vrgli v koš, bi črtali Khuenovi cenzorji. Res se mi zdi škoda mojih zadnjih sil, da bi jih metal pred madžaronske pse.«

Vojska je počasi prikimal:

»Morda imaš prav.«

Doma je Janez Trdina še dosti razmišljal o tem razgovoru. Khuenovo svinjarjenje med hrvaškimi narodnjaki mu ni šlo iz glave. Legel je na posteljo, da se odpočije od izprehoda in poizkuša nekoliko zadremati, saj mu je nespečnost ponoči še vedno nagajala. Toda spanca ni hotelo biti... Kdo pa so bili ljudje, ki jih je Khuen preganjal? Ali ni bil to rod, ki je šel nekoč tudi skozi njegove, Trdinove, vzgojiteljske roke?

In njihovi sinovi so med uporniki?

Le kako bi jim povedal, da so na pravi poti? Kako naj jim vlijem poguma? Kako naj jim vsaj pokažem, da sem v duhu z njimi?

»Da, tako bi šlo!« je Trdina glasno vzdiknil, vrgel odejo s sebe, vstal in stopil k pisalni mizi.

Sedel je, prijel za svinčnik in na naslovno stran za prvo knjigo svojih »Zbranih spisov« zapisal:

Bachovi huzarji in Iliri.

Pospravil je osnutke svojih bajk in si pripravil sveženj z napisom:

»Spomini.«

Odpri ga je in izbral kup zapiskov iz dni svojega službovanja na Hrvaškem.

»Opisal bom početje Bachovih huzarjev tako, da se bosta Khuen in njegova madžarska policijska sodrga videla v njem kakor v ogledalu.«

Šel je po odejo, si jo ovil okrog nog in se lotil dela. Pisal je kar s svinčnikom, da mu je roka bolj gladko tekla.

Odtlej je dan za dnem vztrajno pisal.

Ves je zaživel v davno minulih dneh. Kar pozabljal je na sodobni zunanji svet. Le včasih se mu je vrnil v zavest dogodek, ki ga je zanimal, novica, ki jo je bral v časnikih ali mu je jo povedal prijatelj na izprehodu. Vendar je spremljal vse kot nekaj oddaljenega, tujega, nekaj, kar ga je v njegovi zbrani zamaknjenosti v delo le motilo, mu med delom trgalo misli.

Dr. Slanc, ki je poslovno večkrat zahajal v Ljubljano, je povedal v čitalnici:

»Hribar je šel že drugič na Rusko. Lansko leto je bil v Petrogradu, v Moskvi in Varšavi. Letos je šel spet v Moskvo, kar zavidam ga.«

»Pa ga bo spet prijel deželni predsednik baron Hein, kaj je iskal na Ruskem,« je rekel Trdina.

»Kaj pa mu morejo? Saj je neodvisen ravnatelj banke „Slavije“!«

Trdina je skomignil z rameni:

»Njegovo županovanje potrjuje cesar, predlaga pa ga deželni predsednik.«

»No, prepričan sem, da se Hribar ne bo zapletel v kakšno veleizdajniško afero. Preveč je previden.«

»Tisto pa! Za vsako figo se posvetuje z baronom Heinom – zato da v važnejših zadevah lahko ukrepa po svoji glavi!« se je zasmel Trdina.

Vojska pa je resno pripomnil:

»Ne verjamem, da bi mu vladni gospodje odpustili njegovo spogledovanje z Rusi, Srbi, Čehi, Poljaki in Hrvati. Mislim,

da je že davno zaznamovan s proslulim ,p. v.', le do živega mu ne morejo, dokler ga varuje Ljubljana.«

»Najbrž imate prav,« je pritrdil Slanc.

Trdina je odložil časniki, vstal in segel po svojem starem slamniku.

»Ali že greš?« je vprašal Andrej.

»Grem. Delo me kliče. Na svidenje!«

In je šel.

»Kar razumeti ne morem, da ga je spet tako močno prijel!« je Vojska zmajal z glavo, ko je prijatelj zaprl vrata za seboj.

»Zakaj pa ne? Prožnega duha je še. Ko bi mu bolezen ne nagajala, bi lahko še marsikaj napisal.«

Prepozno?

Leta 1903.

Kljub silnemu zagonu, ki je pripravil Trdino k pisanju »Bachovih huzarjev«, se je delo vendarle zavleklo do srede tretje zime. Temu je bila kriva deloma pisateljeva bolehnost, deloma pa njegova globoka zaskrbljenost za človeka, ki mu je bil najljubši na svetu — za Andreja Vojsko.

Že spomladi preteklega leta se je bil hudo prehladil in tožil o rezanju in zbadanju v mehurju.

»Ostani nekaj dni v postelji in se grej! Mraz ti je škodoval, toplota te bo pozdravila,« je svetoval Trdina, preden sta se pred njegovo hišo ločila.

Ko je Janez odklepal hišna vrata, se je ozrl za čokato prijateljevo postavo, ki je prav takrat izginila okrog vrtnega ogla.

»Nekaj dni se ne bova videla,« si je mislil, ko je z druge strani spet zaklepal vrata.

Toda videla se nista vse poletje in jesen in že se je zima nagibala v drugo polovico. Andrejev sin Vladimir, ki ga je Trdina vsak dan nestrpno pričakoval v čitalnici, je povedal, da je oče poklical zdravnika, ki ga je zdravil z nekim novim zdravilom, toda izkazalo se je, da je očeta »zapackal« — zastrupil z injekcijami, ki so takrat prihajale v navado.

»Oče strašno trpi. Želi si le še smrti,« je povedal Vladimir s tresočim se glasom.

Trdina je prebledel, tako ga je zbolelo v srcu. Molče je dvignil časnik in se ves skril za njim. Solze so mu lile iz oči in mu kapljale po suknji. Naposled, ko je mladi Vojska vstal in izbiral na mizi drug časnik, se je Trdina z roko obrisal po licih, pristopil in zašepetal:

»Srčno ga pozdravljam!«

»Hvala!«

Doma ga je čakala dopisnica prijatelja Blaža z Reke; ta si je bil zlomil nogo in so mu jo morali odrezati. Kakor vedno se je tudi tokrat spomnil najljubšega Janezovega prijatelja in vprašal po njegovem zdravju.

Takole je pisal med drugim: »Drago mi je vedeti, da si zdrav, toda ne omeniš ničesar o Vojski. Ne pozabi, kadar mi bodeš zopet kaj pisal, omeniti, kaj je zdaj z njegovim zdravjem.«

Spet so Janeza oblile solze.

Štiri dni nato je dr. Vojsko smrt rešila trpljenja.

V marcu, torej skoraj tri leta po pogodbi z založnikom Schwentnerjem. se je tiskala Trdinova prva knjiga »Bachovi huzarji in Iliri«. Korektor ji je bil pesnik Anton Aškerc, ki ga je bil župan Hribar s posebej zanj ustanovljeno službo arhivarja na ljubljanskem magistratu srečno rešil preganjanja.

Aškerc je pri korekturi Trdinovega rokopisa obzirno upošteval skoraj vse posebnosti pisateljevega pravopisa in se glede potrebnih malenkostnih izprememb še kar dobro sporazumel z občutljivim starcem, ki je bil tiste čase po prijateljevi smrti še celo živčno ves razrvan.

Tako so »Bachovi huzarji in Iliri« v mesecu juliju vendarle prišli na trg.

Trdina je svojo prvo knjigo — mladostnega proizvoda »Zgodovino slovenskega naroda« sploh ni štel — sprejel z mešanimi občutki. Veselju in tihemu zmagoslavju ob dovršenem delu se je takoj pridružil neprijeten pomislek: In kako bo moje delo sprejela kritika?

Prav tiste čase je v Trdinovo življenje posegel še drug razburljiv dogodek: Novi urednik »Ljubljanskega Zvona«

dr. Fran Zbašnik se je spomnil na starega pisatelja in ga že pred Novim letom povabil k sodelovanju. V kaj laskavem pismu se je predstavil pisatelju kot častilec njegovega peresa in ga prosil, naj poseže po kako stvar v svojo dobro založeno miznico in mu jo pošlje. Vmes je napletel toliko poklonov Trdinovemu nekdanjemu sodelovanju v »Zvonu«, da je ganil njegovo v bistvu mehko, čeprav zagrenjeno srce.

»Ali poznate dr. Frana Zbašnika?« je v čitalnici vprašal Trdina dr. Slanca.

»Slišal sem že o njem. Menda je prevzel uredništvo ,Ljubljanskega Zvona'. Osebnost ga ne poznam. Je precej mlajši od mene. Vi ga morda poznate, dr. Volčič?« se je advokat obrnil na mlajšega čitalniškega člana, sodnega uradnika.

Dr. Volčič se je vljudno vzravnal:

»Znana sva, da, še z Dunaja. Če mu želite kaj sporočiti — jutri grem v Ljubljano.«

»Jaz ne. Gospod profesor je vprašal po njem.«

»Da, jaz bi mu rad nekaj odgovoril, pa se tako težko pripravim k pisanju pisem. Bojim se, da bom z odgovorom predolgo odlašal.«

»Prosim, kar povejte, kaj naj mu sporočim.«

»Dobil sem od njega vabilo, naj mu kaj pošljem za ,Zvon'. Pa zdaj pripravljam svojo drugo knjigo ,Zbranih spisov' in se le težko iztrgam iz tega dela. Zaposlilo me bo morda še v pozno poletje. Dotlej bi za ,Zvon' ne mogel nič poslati. Za pozneje pa ne odrekam sodelovanja. Ali bi mu hoteli tako povedati?«

»Prav rad. Saj ga moram tako obiskati, ker mi je posodil nekaj ruskih knjig.«

»Zdaj sem se domislil: Nekoč ste mi posodili rusko knjigo ,Madjari'. Vrnil sem vam jo. Pa bi rad še enkrat ugotovil, kako sočijo Rusi o nadutih zatiralcih Hrvatov. Ali bi mi jo hoteli spet posoditi?«

Trdina je zložil časnik, ga položil na mizo in vstal.

»No, seveda, gospod profesor! Če se vam smem pridružiti — isto pot imava. Lahko vam takoj izročim knjigo, če se potrudite na moje stanovanje. Imam sobo v Rohrmanovi hiši.«

Trdina ga je že hotel zavriniti. Nekakšna trma ga je še vedno zadrževala, da ni nikoli prestopil praga zasebnega sta-

novanja v mestu. Vendar se mu je zdelo, da bi se pred mladim sodnim pristavom s tem osmešil, in je rekel:

»Prosim, pa pojdiva!«

Šla sta po Čitalniški ulici navzgor, prečkala Florjanov trg in prišla pri Kalčičevi hiši na Ljubljansko cesto. Tam se je na desni strani svetila nova stanovanjska hiša, ki jo je bila dala zidati še pokojna Rohrmanca v zadnjih letih svojega življenja. Po širokih stopnicah, ki so držale iz nagnjene veže, sta prišla v visoko pritličje in zavila na levo v stari del hiše. Šla sta mimo odprte kuhinje in po dolgem odprtem hodniku prispela do visokih vrat, ki jih je dr. Volčič odklenil.

»Prosim!«

Vstopila sta v večjo, staromodno opremljeno sobo. Imela je dve okni, obrnjeni v ozko ulico, ki je po njej Trdina vsak dan hodil iz čitalnice domov.

»To je vse moje bogastvo,« je pokazal dr. Volčič. Na starskem predalniku s stebričasto uro sta bili ob zidu zloženi dve vrsti knjig, ki sta jih ob strani podpirali dve visoki skladenici ilustriranih časnikov.

Pristav Volčič je segel med knjige in podal Trdini obljubljene »Madjare«.

»Ne vem, kdaj jo bom utegnil brati. Ali ne boste nejevoljeni, če jo obdržim dalj časa? Napravil bom morda nekaj izpiskov iz nje.«

»Prosim, obdržite jo, dokler vam je drago, saj je ne potrebujem.«

Trdina se je zahvalil mlademu človeku, ki ga je spremil po dolgem hodniku do kuhinje, kjer je na pragu sedelo debelušno triletno dekletce z velikimi rjavimi očmi in se igralo s punčko.

»Čigava pa si ti?« se je ustavil Trdina.

»Mamina!« je bil kratek odgovor.

»Tako?« se je zasmejal pisatelj in pogledal dr. Volčiča:

»Zdaj pa vem.«

»Nečakinja je moje gospodinje, gospodične Toni Rohrmanove. Povej gospodu, kako ti je ime!«

Mala je sklonila glavico nad svojo lutko in zagodrnjala:

»Maca Burger.«

Trdina je pogledal pristava in vprašal:

»Hčerka davčnega uradnika iz Kostanjevice?«

»O, zdaj je že v Ljubljani. Vmes je bil — kolikor vem — še v Ribnici. Ta punčka je rojena Ribničanka.«

»Mhm. Kaže, da si bo njen oče počasi le opomogel od svojega ‚p. v.‘. No, punčka, kdo pa je to?« je Trdina hudomušno pokazal na sodnega pristava.

»Volčič - papa!«

»Oho!« se je začudil profesor.

Volčič je pojasnil:

»Ima tri papane: moj-papa, Volčič-papa in papa-Kresse. Okrajni komisar Kresse stanuje tudi v tej hiši.«

»No, z očetimi kar dobro založena!« se je zasmel Trdina in se še enkrat poslovil. Ko je šel po širokih izhojenih stopnicah navzdol, si je mislil: Tod je pol stoletja hodila lepa Rohrmanca, odločna in pridna Kraljevkina hči. Obdajal jo je živžav šesterih otrok. Zdaj pa komaj sedem let počiva pod zemljo in že se je njen dom skoraj izpraznil. Vsi so se raztepli po svetu. Še nekaj let in Novomeščani bodo komaj vedeli, da je ta družina kdaj živela med njimi. Tako je z vsemi tukajšnjimi družinami: pride posameznik, se vsidra v mestu s svojim rodом za sto, dvesto let in — rod izgine...

Doma je položil »Madjare« na pisalno mizo, da jih o priliki pregleda. Zaenkrat pa ga je nepremagljivo vleklo k popoldanskemu počitku. Zbudil se je v poznem popoldnevu. Še nekoliko je poležal, potem pa vstal, si od hleba, ki je ležal s prtičem pokrit na mizi, odrezal rezino kruha, iz lončka pa pretočil v skodelico mleka in počasi pospravil oboje, prigrizovaje kos pečenega mesa, ki mu je ostal od kosila. Večerje si ni več naročal, ker se je bal, da bi mu ponoči ne težila želodca. Ko se je najedel, je stopil k odprtemu oknu in s slastjo vdihával čisti zgodnjejesenski zrak. Septembrsko sonce, ki je še toplo sijalo, ga je premotilo, da se je pokril s črnim slamnikom in šel še nekoliko na vrt. Nekajkrat je stopil sem in tja, odtrgal nekaj sliv z drevja, pobral na tleh nekaj piškavih jabolk in se z natlačenimi žepi vrnil v sobo.

Zložil je sadje na mizo, pojedel dve slivi, stopil k oknu in ga zaprl, ker se mu je zdelo, da večerna megla iz Krke škoduje njegovim občutljivim nogam in njegovi še bolj občutljivi glavi.

Vzel je stol in ga postavil k zaprtemu oknu, sedel nanj ter opazoval sosedove, ki so zalivali vrt. Počasi je tonilo sonce za hrib, rdeča zarja je ugašala, mrak je legal v sobo.

Starčku se je dremalo. Nekajkrat je kinknil z glavo, nato pa vstal in se pričel slačiti. Umil se je temeljito, zlil vodo v vedro in se odpravil k počitku. Zunaj je še nekaj časa ropotala rodbina novega hišnega posestnika — Trdina je pred tremi leti hišo prodal in si izgovoril sobo in utico na vrtu za »kot« in nekaj drevja, ki ga je bil sam posadil, za »užitek«.

Še nekaj časa je strmel v temo. Da tega dne spet ni napisal nobene črke, ga ni bolelo. Saj niti vedel ni, kako bodo sprejeli njegovo prvo knjigo! In od tega je bilo odvisno, ali se bodo v drugi knjigi »Bachovi huzarji« nadaljevali ali ne. Če jih bo kritika dobro sprejela, bo nadaljevanje hitro spisano. Snov je bila že vsa pripravljena. Če pa kritika »Bachove huzarje« odkloni — vse je bilo mogoče v tem čudnem »modernem« svetu — potem bo imel bajke tudi že pripravljene, saj jih bodo lahko tiskali po »Zvonu«.

»Nič se ne mudi!« je razmišljal in strmel v temo: »Za Zbašnika spišem črtico 'Dve ljubici'. V prvem delu opišem, kako sem leta 1858 potoval prvičkrat na Dolenjsko, da vidim Prešernovo oboževanko Julijo, pa sem spotoma v Kostanjevici naletel na ljubico ruskega carja Aleksandra. V drugem delu pa opišem svoje srečanje z gospo Julijo pl. Scheuchenstuelovo. No, to bo kar hitro napisano. Le kakšen dež naj pride in me prisili, da ostanem ves dan doma, pa se lotim te stvari. Res se ne mudi. Saj vem, da 'moderna' mladina komaj čaka, da ji Zbašnik da v 'Zvonu' prostorček za tisto njeno megleno stokanje, polno jetike in plesnobe in lakote. Saj ne rečem, da ni na svetu tudi bolezni in teme in lačnega želodca. Sam sem poizkusil vse to in tudi opisal. Vendar nikdar nisem pozabil, da je zunaj vsega tega sonce, lepota in za marljivega človeka tudi kruh, čeprav le suha skorja ...

Eh, ne bom se gnal zadnja leta svojega življenja za pisanjem!

Rad bi pač še povedal, kako so Bachovi huzarji tudi mene stisnili za vrat tam na Reki. Rad bi popisal trpljenje političnih preganjancev, kaj vse so pretrpeli Kurelac, Bogovič in drugi.

Ali ne preganjajo zdaj Madžari Hrvate prav tako, kakor so jih preganjali nekoč Bachovi huzarji: vohunijo, preiskujejo, mečejo jih v ječo, trpinčijo jetnike...

Ali bodo ljudje videli to vzporednost? Ali bodo razumeli sodbo, ki sem jo pisal madžaronom? Ali bodo vsaj moji nekdanji učenci čutili, da je moje srce v teh zanje hudih časih ob njihovi strani? Ali bodo ljudje spoznali, da obsojam vsako nasilnost?

Kmalu bom vedel, vse bom kmalu vedel, saj bodo v slovenskih in hrvaških časnikih izšle kritike...

Res je izšla mesec pozneje prva ocena v »Slovenskem Narodu«. Toda... ko jo je Trdina začel brati, je gledal zmeraj bolj debelo, naposled pa se je glasno zasmel.

Kritik »Bachovih huzarjev« očitvidno sploh ni bral, kajti med drugim se je bleščal v kritiki tudi tale stavek: Trdina nam nudi z »Bachovimi huzarji in Iliri« lep prispevek k ilustraciji leta 1848. in njegove dobe...

»No, kritika je dobrohotna,« je rekel dr. Slanc, ki je bil s Trdino predpoldne sam v čitalnici.

»Ampak pisal jo je osel, ki knjige sploh prebral ni!« je pribil Trdina.

Druga kritika je izšla v »Slovincu«. Tudi ta je bila polna hvale in povzdigovala predvsem — humor, ki da je naravnost klasičen.

»Vrag naj me vzame, če je ta človek knjigo prebral!« se je razjezil Trdina tudi ob tej kritiki. Saj ni opisoval nič smešnega!

V oktobrski številki »Ljubljanskega Zvona« pa je izšla ocena, ki jo je napisal mladi pisatelj Ivan Cankar, že tedaj priznana vzhajajoča zvezda na nebu slovenskega Parnasa. Pričel je s hvalo Trdinovih bajk, ki jih je imenoval »najlepši in najzrelejši sad slovenske proze«. Hvalil je Trdinovo pisanje in slog nekaterih starejših pisateljev. Šele v zadnjem stavku je omenil »Bachove huzarje in Ilire«, ki jih »za zdaj« priporoča...

Trdina je bil globoko razočaran.

»Tudi Cankar moje knjige ni bral!« je presodil in nič se ni čudil, ko mu je založnik Schwentner sporočil, da naj za drugo knjigo »Zbranih spisov« pripravi bajke...

Trdno je bil prepričan, da je to založnikovo odločitev izzval Ivan Cankar, ki ga je Schwentner zelo cenil.

»Saj ima prav, da se zanaša na Cankarjevo sodbo. Cankar je res talent,« je prigovarjal sam sebi, vendar mu je bilo zelo hudo.

Misel, da ostanejo njegovi »Bachovi huzarji« okrnjeni, prikrajšani za svoj najboljši del — pisateljevo katastrofo na Reki — mu je ubilo vso voljo do dela. Le z mržnjo je mislil na to, da bo treba pripraviti bajke.

Seveda so vmes spef minevali celi tedni brezdelja. Mnogo je pogoledal, strmél v očrnelo tramovje več stoletij starega stropa in odganjal nevšečne misli kakor sitne muhe. Da je krotíl slabo voljo, je rad razmišljal o splošnem napredku v slovanskem svetu in se veselil vsakega manjšega političnega uspeha, ki je z njim slovanska večina v Avstriji tolkla manjšino nadutih Nemcev.

»Aha! Avstrijske politične sape se bodo kmalu zasukale. Ej, bliža se čas, ko vam okrog domišljavih germanskih nosov zabrije ostrá slavjanska burja in vas odnese s slavjanske zemlje, zajedavci!«

Pa se mu je včasih vrinil med razmišljanje spomin na pokojnega — povedali so mu, da je posebnež umrl v umobolnici — prijatelja Kušlana in njegove socialistične »sanje« — kakor jih je Trdina sam pri sebi imenoval. Kot zgodovinar in etnograf je z zanimanjem zasledoval novo miselnost, ki je zrastla v tujem svetu in — že od ustanovitve prvega delavskega izobraževalnega društva v Ljubljani, dobro leto pred pariško komuno in njeno revolucijo — pronicala v svet slovenskega delavstva. Saj meščansko časopisje ni prinašalo dosti novic o delavskem gibanju. Le »Slovenski Narod« je včasih na kratko poročal o kakšnem »štrajku«, pa ne zato, da bi pomagal delavstvu v njegovem hudem boju za izboljšanje mezd in delovnih pogojev — ne, kako bi liberalni delodajalci, slovenski kapitalisti, pljuvali v lastno, vedno večjo skledo! — »Narod« je prinašal poročila bolj zato, da je zasmehoval vladne in policijske organe, ki so bili ob vsaki stavki v velikih zadregah. Napihovali so prestopke stavkujočih na vse pretege, zapirali »krive« in nedolžne, uprizarjali tudi sodne procese in preganjali socialistične voditelje, posebno Železnikarja in Kunca, ki sta imela zveze s tujimi socialisti. Toda — Trdina je to jasno

spoznal — socialistična misel je rastla kljub vsemu zatiranju! Proletariat, povsod zatiran, povsod izkoriščan, se je družil v nepremagljivih organizacijah, ki so meščanskim kapitalistom izpulile že marsikakšen uspeh. Že je prišel čas, ko je vedno številnejši delavski razred spoznal, da je njegova prava rešitev le v politični oblasti.

»Ali jo kdaj dosežejo? Vem, mnogo jih je, ki verujejo v svetlo prihodnost proletariata... Naš genialni Ivan Cankar je med njimi. Toda — kako temno presoja sedanjost! Povsod vidi le krivico, pohlep, trdosrčnost in razvrat. Pa je vendar toliko lepote na svetu! Tudi dobrote in zvestobe in prave močnatosti! Človek ne sme strmeti vedno v blato in temo! Ozreti se mora tudi proti soncu! Cankar je pesimist, pa bo že še spoznal, da svet ni tako grd, kakor ga on vidi.«

Tako in podobno se je Trdina razgovarjal sam s seboj in z vsem svetom.

Dolgčas mu ni bilo nikoli. Ker ga bolečine že nekaj mesecev niso prehudo mučile, je bil včasih kar dobre volje. Izprehajal se je okrog mize ali po sončnem hodniku in zažvižgal pesem ali jo zapel, gojil cvetlice na oknih, bral, včasih tudi kaj malega napisal in — užival ob zavesti, da še živi.

Temne misli je odganjal. Ni se več razburjal ob spodrsljajih slovenskih politikov, niti ob liberalnih niti ob klerikalnih, in ne ob piškavih zmagah vladinovcev. Zdelo se mu je, da napreduje svet tudi kljub koristoljubju »nemčurskih« liberalcev in rimofilstvu narodnoizdajniških klerikalcev, ki so bili vedno pripravljeni se skrivno zvezati z vladinovci. Nekoliko pa se je čudil socialistični smeri, ki jo je ubrala frakcija mračnjakov, tako imenovanih krščanskih socialistov.

»Lovijo kaline — delavske in kmečke! Ali so zavohali novo smer, ki se bo v njej razvijal svet?« se je vpraševal Trdina.

Pa se ni dokopal do nobenih pravih zaključkov. Razveselil se je, ko je s padcem dinastije Obrenovičev propadel vpliv gnile Avstrije na bratski srbski narod in se je narodno zavedna Srbija naslonila na bratsko Rusijo.

»Vseslovanska misel napreduje!« je zmagoslavno ugotovil. Obžaloval je, da ni imel več toliko prilike, da bi se razgovarjal o slovanskih, posebno ruskih zadevah. Že leto dni je minilo, odkar je umrl pater Lacko, ki se je bil vedno živo zanimal za Rusijo, čeprav se ni navduševal zanjo.

Za zaupne razgovore je Trdini preostal le dr. Slanc. Advokat je bil dober človek, ki je svoj obilni dohodek rad delil z reveži. Posebno radodarno je podpiral revne dijake. Bil je rusofil, vendar se ni navduševal za carsko Rusijo. Nasprotno! Ostro je obsojal tamkajšnje izkoriščanje ljudstva in se radoval, kadar je zvedel za uporniške podvige ruskih kmetov, za stavke ruskih delavcev in podobna znamenja napredujoče samozvesti tlačnega ljudstva. Dr. Slanc je bil socialistično usmerjen naprednjak, ki nikdar ni nepremišljeno trobil v rog ljubljanskih liberalcev. S Trdino sta se največkrat ujemala, če pa ne, je znal Slanc svoje mnenje obdržati tudi sam zase, da starčka ni vznemirjal.

Ob velikih upih, ki jih je stavil Trdina v napredek vseslovanskih zadev, seveda navdušeni panslovan ni imel nobenega pojma o velikem socialnem vrenju, ki se je takrat že pripravljalo v fevdalni carski Rusiji.

Mirno se je vdajal svojim sanjam, vseslovanskim prizadevanjem, ki jih je bil čas že davno prehitel... Le ena nit ga je vodila v daljno prihodnost — njegova »obča pravica«.

»Kadar bo zmagala na svetu obča pravica, bo izginilo nasprotovanje med narodi. Držav ne bo več. Nacionalizem bo tedaj že nepotreben, še več — škodljiv bo! Narodnjaki bomo takrat že davno strohneli v zemlji. Obča pravica bo zajela vsa ljudstva v eno družino... Da, da. Že Prešeren je pel: 'Ne vrag, le sosed bo mejak!'... Tudi Prešeren se je tolažil s časi, ko bodo vsa ljudstva svobodna, 'ko, koder sonce hodi, prepir iz sveta bo pregnan'... Daleč so še tisti časi, a prišli bodo prav gotovo.«

Tako je presanjal mnogo lepih dni.

Delo mu ni dišalo.

Prišli pa so vendarle trenutki, ko je opominjal sam sebe:

»Treba bo, da se odločno lotim dela! Obljubil sem Schwentnerju, obljudil dr. Zbašniku. Obljube pa delajo dolgove.«

Toda — kako težko se je silil k delu! Da je »Slovenski Matiči« obljudil na novo predelati »Zgodovino« — to misel je kar odganjal. Le Dimitzovo »Geschichte Krains« si je izposodil pri dr. Slancu in si včasih kaj izpisoval iz nje.

»Kako, da so se me z vseh strani spet spomnili? Saj je lepo da me še niso živega pokopali, ampak — ali ne čutijo, da je vse to izpodbujanje nekoliko pozno, morda — prepozno?«

Še je hodil včasih k Brunnerju, kjer je takrat krčmaril gostilniški najemnik Jakac. Trdina je posedal sam na vrtu pod kostanji, pil pivo in kadil smotko, ki jo je utrinjal v pepelnik, da je s kupčki pepela napravil venec naokrog. Vmes se je oziral po mikavnih natakarih, na ženitev pa ni več mislil. Sprijaznil se je s svojim samotarstvom. Postajal je vedno bolj odljuden.

Niti za kmete, ki so ob semanjih dneh napolnili gostilniški vrt, se ni več zmenil. Nikoli ni več izvlekel iz žepa beležnice, da bi si kaj zapisal.

Le redkokdaj ga je še prešinila hudomušna iskra. Takrat je pobral kostanj s tal in ga skrivaj zagnal malemu Jakčevemu sinku Božidarju pod noge. Živahni dečko je prestregel sadež in ga skrivaj pod mizo odbil samotarskemu gostu nazaj. Toda že je bilo igre konec. Sivolasi pisatelj se je spet pogreznil v svojo zamišljenost. Nenadoma, zahrbtno ga je napadel spomin na pokojnega prijatelja Andreja in minila ga je dobra volja. Poklical je natakario, plačal in odšel. Komaj da je včasih mimogrede še pocukal malega Božidarja za lase.

Zadnje srečanje.

Leta 1904.

Čez zimo se je odločil, da bajk ne bo predelal in sklenil je, da pojde sam v Ljubljano ter se dogovori z založnikom glede ponatisa bajk iz »Zvona« in glede novega korektorja Etbina Kristana, ki ga je bil Schwentnerju menda nasvetoval Ivan Cankar. Aškerc se je bil nadaljnji korekturi Trdinovih zbranih spisov odpovedal — najbrž je zvedel, da se je pisatelj jezil zaradi nekaterih popravkov, ki so posegali v njegove svojevoljne pravopisne posebnosti. Pri njih je trmasto vztrajal. Trmast pa je bil tudi Aškerc, posebno še, kadar je vedel, da ima prav.

Ko je Trdina dne 24. junija dopoldne stopil v Schwentnerjevo knjigarno, se je zdrznil. Najraje bi bil spet odšel. V ozad-

ju knjigarne je stal založnik in poleg njega Aškerc — v civilni obleki in z dolgo črno brado.

Toda oba moža sta pozdravila pisatelja povsem ravnodušno in prisrčno. Aškerc je na kratko končal svoj razgovor z založnikom in se poslovil. Trdina pa je ostal.

Založnik je takoj poslal po korektorja Kristana. Medtem, ko je Trdina čakal nanj, mu je Schwentner pokazal nekaj novosti, in pisatelj jih je z zanimanjem pregledoval. Marsikakšna knjiga ga je mikala, da bi jo kupil, toda premagal se je... Kaj bi njemu, starcu, ki že leze v grob, nove knjige! Saj je svojo zasebno knjižnico že pred leti do malega razdal, po večini dijakom, s katerimi je nekoč občeval.

»Gospod Kristan pride takoj!« je javila trgovska učenka, ki jo je bil Schwentner poslal po korektorja

Še preden je prišel Kristan, se je vrnil Aškerc:

»Povedal sem Hribarju, da ste tukaj, pa me je prosil, naj vam sporočim, da vas vabi jutri na kosilo. Povabil je še mene in mestnega knjigovodjo Frana Trdino, s katerim ste menda v sorodu.«

»Da. In dobro se razumeva. Rad bom prišel.«

Na tihem si je mislil: Obiskal bom Hribarja in vse svoje bližnje znanke... Morda sem zadnjikrat v Ljubljani.

Aškerc je takoj spet odšel. Kmalu je stopil v prodajalno srednje velik človek čedne zunanosti. Lepe, svetlosive oči so se z odkritim pogledom zazrle v črne pisateljeve.

»Etbin Kristan!« se je predstavil.

Moža sta si prisrčno stisnila desnici.

Korektor si je na prvi pogled pridobil pisateljevo srce... Cankarjev prijatelj! — si je mislil Trdina — Človek, ki ves živi v novi dobi. Socialist!

Schwentner ju je peljal v tesen prostor za trgovino, kjer je poleg dveh stolov stala z vsemi mogočimi papirji in knjigami preobložena miza, in ju povabil:

»Kar sedita in pogovorita se o vsem potrebnem. Gospod Kristan že pozna moje želje. Upam, da se boste strinjali z njimi.«

Vrnil se je v prodajalno.

Res sta se Trdina in Kristan v vsem kmalu zedinila in pisatelj se je poslovil s srečnim občutkom olajšanja.

»Da je le to za menoj!« si je mislil in se odpravil proti pokopališču, da obiše ženin grob in grob brata Gregorja.

Na povratku je poiskal pisarno notarja Hudovernika, ki se je bil preselil v Ljubljano.

»O, gospod profesor!« ga je velikan pozdravil z donečim glasom in ni mogel izpustiti desnice očetovskega prijatelja. Ganjen je opazoval stari, nagubani obraz pred seboj in skoraj bele, že bolj redke lase... Postaral se je! Zelo se je postaral! Smrt prijatelja dr. Vojske ga je tako potlačila...

»Ne bom vas motil med vašim uradnim delom. Le to mi povejte, v kateri kavarni bi se popoldne dobila, da se nemo-teno pogovoriva!«

»Pa vendar moje žene ne boste hoteli tako užaliti in je ne obiskati! Pridite k nam na obed! Tudi stanujete lahko pri nas. Moja žena vas bo iz srca vesela.«

»Prav rad sprejemem vaše vabilo na obed. Tudi prenočil bi pri vas, če vam ne bom preveč v nadlego. Jutri obedujem pri Hribarju, proti večeru pa se odpeljem domov.«

»Torej pridete k nam danes okrog poldneva?«

»Da. Ampak — da mi ne pripravite cele pojedine! Saj veste, da ne morem veliko jesti. Star sem pač. Moj želodec ne prenese več težkih jedi.«

»Bodite brez skrbi, gospod profesor! Moja žena vam pripravi gotovo kaj primernega. Jedli boste z mojo hčerko Zorico — mlečen zdrob!« se je smejal notar.

»No, naj bo!« je Trdina sprejel povabilo, da konča prerekanje.

Notar mu je napisal naslov svojega stanovanja in ločila sta se.

Drugo jutro je Janez še ležal, ko se je notar Hudovernik odpravljal v pisarno in se poslovil od gosta.

»Nisem več vaju lumpati,« se je nasmehnil pisatelj. »Bil sem pokonci do desete ure zvečer, pa sem zbit, kakor da bi ponočeval do jutra.«

»Saj imate čas in lahko počivate do poldneva.«

»Namenil sem se, da obiščem še Lojzeta Stareta. Danes je njegov god. Že več let ga nisem videl.«

»Pa mu sporočite še od mene lepe pozdrave!«

»Hvala! Bom.«

»Na svidenje! In če pridete spet v Ljubljano, jo mahnite kar k nam!«

Notar je odšel, Trdina pa je še nekoliko poležal in se zamislil v mladostna leta, ko je na Staretovem gradu v Mengšu mnogo občeval z nekoliko mlajšim Lojzetom, bratom Francke Staretove — oboževane Radoslave.

»Radoslava — moja prva ljubezen. Nisem je videl že štiriinštirideset let! Kdo ve, kako se je izpremenila? Saj sva oba že stara. Jaz jih imam štiriinšedemdeset, ona jih mora imeti sedeminšestdeset. Kar ne morem si je predstavljati uvele, sključene, sivolase. Kako lepo dekle je bila! Visoke rasti — skoraj tako velika kakor jaz — lepe postave, zdravih, zago-relih lic — ali je ni bilo škoda, da je ostala devica?«

Vstal je in se začel napravljati. Umil se je — kakor vedno — od glave do nog, si nadel srajco in oblekel svojo črno, že precej ponošeno zimsko obleko. Naposled je vzel svoj stari pokvečeni slamnik, se poslovil pri notarjevi ženi in se ji zahvalil za gostoljubje. Zajtrk je odklonil, češ da pojde v kavarno, ker bi rad bral časnike.

Zajtrkoval je v kavarni »Valvazor« za Ljubljanico poleg frančiškanskega mostu, prebral nekaj časnikov, ob enajstih pa se je odpravil proti Lojzetovemu stanovanju.

Lojze Stare — Vekoslav mu je nekoč rekal Trdina — je kot upokojen župnik stanoval v eni izmed hiš nasproti stolnice. V temnem hodniku je Trdina potegnil za starinski zvonec ob njegovih vratih. Odprla mu je stara kuharica, ki ga je že poznala od njegovih prejšnjih obiskov.

»Kar naj gredo v sobo, gospod profesor! Gospod župnik so bolni in ležijo v postelji. Imajo obisk.«

Trdina je potrkal na vrata Lojzetove sobe in vstopil. Zagledal je tovariša mladih dni v postelji, poleg ležišča pa je sedela starejša precej debelušna gospa.

»Dober dan!« je pozdravil Trdina in se nasmehnil prijatelju, ki je po vsem videzu precej shujšal, odkar ga je bil zadnjikrat obiskal.

Gospa ob postelji se je dvignila in umaknila, ko je Trdina podal bolniku roko.

»Pozdravljen, Janez, lepo, da si se me spomnil!«

»Želim ti vse najboljše! Kakor vidim, si zdravja najbolj potreben.«

»Eh, da!« je vzdihnil Lojze in se s hudomušnim pogledom ozrl v gospo, ki je stopila ob stran: »Ali se več ne poznata?«

Zdaj šele je Trdina skozi naočnike, ki so mu zadnje čase že nekoliko nagajali, pogledal gospe v okrogli, zagoreli obraz.

»Francka!« je vzkliknil.

S prisrčnim nasmehom mu je Francka Staretova podala roko. Čustvo toplega prijateljstva ji je sijalo iz oči.

Seveda so bili takoj sredi svojih skupnih mladostnih spominov.

»Ali še pomnita — — —« je začel Lojze.

»Še veš — — —?«

»Se spominjaš — — —?«

Lepi spomini so se kar vrstili. Smeha ni bilo ne konca ne kraja.

Ob tričetrt na eno je Trdina skočil kvišku:

»Iti moram! Povabljen sem k županu na kosilo.«

Prisrčno so se poslovili.

Vsak od njih je odganjal skrito misel: Z a d n j i k r a t !

Trdina kar ni mogel izpustiti Franckine roke. Naposled se je le odtrgal in skoraj zbežal.

Ura v Hribarjevem salonu je udarila eno, ko je vstopil Trdina. Vsi so bili že zbrani in veselo so pozdravili zadnjega gosta.

»Gospod profesor je točen kakor kralji,« se je zasmejal Hribar, ko se je Trdina z vsemi rokoval.

Odšli so takoj v jedilnico.

Seveda je Trdina med obedom porabil prvo priliko, da je vprašal Hribarja po njegovem zadnjem dvomesečnem potovanju po Rusiji.

»Potoval sem že po mnogih deželah: po Italiji, Švici, Nemčiji, Bolgariji, Srbiji in vsevprek po Avstriji, ampak tako lepih vtisov, kakor sem jih doživel v Rusiji, ne doživim nikoli in nikjer. Pokrajine, ki sem jih tam videl, niso bile le lepe, bile so veličastne. Živo sem občutil, kako prav je imel naš Prešeren, ko je pel:

Naj več sveta otrokom sliši Slave —

Čutil sem se srečnega, da sem Slovan.«

»Razumem vas in zavidam vas!« je prikimal Trdina. Vendar se je spomnil na zadnja redka poročila, ki so prihajala iz

Rusije o vse večjih nemirih uporniških kmetov, o velikih stavkah delavcev — in je vprašal: »Kaj pa rusko ljudstvo?«

Hribar je pogledal starčka, pomislil in odgovoril:

»Ljudstvo pa kolne. Kolne carja, ki se je zapletel v vojno z Japonci, kolne generale, ki namesto vojaštva prevažajo polne vlake nakradenega blaga, kolne graščake, ki pritiskajo na kmete, kolne tovarnarje, ki izžemajo delavstvo mnogo bolj kakor drugod po Evropi... No, pravzaprav ne vem zakaj, ampak povsod se mi je zdelo, da je rusko ljudstvo močno nezadovoljno. Rusko meščanstvo pa živi približno tako kakor naše.«

Trdina je vrtel svoj kozarec.

»Meščurji so povsod enaki. Izkoriščajo kmetove zadrege in prezirajo revno delavstvo, ki ga sramotno plačujejo, da jim dajejo podjetja večje profite.«

Hribar je povesil pogled na svoj krožnik in molčal. Kot bančni ravnatelj in ljubljanski župan se je čutil prizadetega, saj je morala mestna policija že večkrat nastopiti proti stavkajočim delavcem. In šef mestne policije je bil — župan sam.

»Ali pridete na vsesokolski zlet sredi julija?« je vprašal magistratni knjigovodja Fran Trdina, ki je zapazil zadrego svojega predstojnika.

Janez je posmehljivo pogledal sorodnika, moža s širokim, velikim nosom in odkritim pogledom poštenjaka, ter vprašal:

»Kaj pa naj bi delal na njem starec, ki stoji z eno nogo v grobu? Tak direndaj je zame preveč utrudljiv. Vi pa boste imeli s prireditvijo gotovo mnogo posla in skrbi, gospod župan?«

»Mislim, da je že zdaj vprežen v priprave ves magistrat z menoj vred,« je vzdihnil Hribar: »Na tisoče gostov bo navalilo v Ljubljano in treba bo poskrbeti, da jih v vsem zadovoljimo.«

Med gospodi se je razvnel pogovor o velikih pripravah za vsesokolski zlet. Trdina jih je nekaj časa poslušal, potem pa ga je nenadoma napadlo nepremagljivo domotožje. Družba ga je dolgočasila. Zaželel si je biti doma, med svojimi štirimi stenami, zaželel si je, da bi se mogel v miru zlekniti po svoji postelji in zaspati. Čutil je veliko utrujenost v glavi in po vsem telesu... Star sem — si je mislil.

»Star sem in utrujen«, je rekel glasno: »Ne zamerite mi! Domov se vrnem že s popoldanskim vlakom.«

Izpil je svoje vino, se zahvalil gostiteljici in se poslovil. Nobeno prigovarjanje, naj počaka vsaj še na črno kavo, ga ni moglo zadržati.

»Star je,« je rekel Hribar, ko se je vrnil, ker je spremil pisatelja v prednjo sobo do vrat.

»Drugo leto jih bo petinsedemdeset,« se je domislil Aškerc.

»Prav bi bilo, da ga na kakšen način počastimo,« je rekel Hribar in se spomnil: »Pisal bom v njegovo domačo občino, v Mengeš, naj ga izvolijo za častnega občana.«

»In midva mu pojdeva čestitat!« je predlagala gospa Hribarjeva.

»Prav!« se je strinjal njen mož in sklenil, da povabi s seboj še Hudovernika.

Ob tistem času je stopal Trdina počasi, opiraje se na svojo grčavko, preko »Zvezde«. Sredi drevoreda je sedel na klop. Dovolj je še imel časa, da pride ob pravem času na postajo, je ugotovil, ko je pogledal na grajsko uro... Grad še stoji kakor pred stoletji, le mesto pod njim se izpreminja...

Opazoval je ljudi, ki so hodili mimo njega. Govorili so vsi po slovensko. Redkokdaj je prišel mimo človek, ki je govoril nemški. Minili so časi, ko je v Ljubljani vladala nemška govorica. Narodna zavest med Slovenci raste! Nikoli več je Nemci ne zatrol!

Trdina se je ozrl proti gornjemu koncu drevoreda, kjer so pod kostanji na oglu nasproti kazine sedeli našarjeni in načičkani oficirčki z bliskajočimi se sabljami... Nekoč jim bo odklenkalo! In slovenska govorica se bo razlegala tudi po kazini, njihovi trdnjavi...

»Jaz tistih časov ne bom doživel. Ampak prišli bodo, prišli bodo prav gotovo!«

Srečen nasmeh se je razlezel po njegovem nagubanem obrazu. Pogledal je na uro in se dvignil. Časa je imel še obilo, vendar se ni hotel med zadnjimi tlačiti na vlak. Tudi hodil je zadnje čase bolj počasi. Hitre hoje se je povsem odvadil.

Za njim je prišel nekdo, ki je bil urnejši, in ustavil se je vstric njega.

»Je še prezgodaj za vaš vlak, kajne, gospod profesor?«

Bil je Aškerc, ki je prihajal od Hribarja.

»Da. Poglejte to načičkano svojat!« je Trdina pokazal s palico na ogel Zvezde, kjer so se šopirili gostje kazinske ka-

varne. »Pravkar sem se tolažil, da bodo kmalu prišli časi, ko jim bo odklenkalo. Ali ne mislite tudi vi tako, gospod Aškerc?«

»Trdno sem prepričan, da imate prav!« je resno pritrdil pesnik.

»Jaz tistih časov ne bom doživel. Morda pa vstanem kakšno noč iz groba, prifrčim iz Novega mesta in zaplešem tod veselo polko, ker se bodo morale te bliskajoče se sabljice umakniti... Pa imate novo snov za balado, gospod Aškerc! En, dva, tri — en, dva, tri — daktilus — daktilus!«

Aškerc je pogledal v njegov smejoči se obraz:

»Dobre volje ste videti!«

»Saj tudi sem. Danes se mi je zgodilo nekaj, da bi kar vriskal: Po štirinštiridesetih letih sem srečal svojo prvo milico. Pri njenem bolnem bratu, župniku Staretu, sem naletel nanjo. Dve uri smo obujali spomine na svojo lepo mladost. Srečen sem, da že dolgo ne tako.«

Aškerc je še enkrat od strani pogledal nagubani, zagoreli obraz in mislil sam pri sebi: Aha, zato si je zaželel samote in je zbežal iz naše družbe!

Pri pošti se je Aškerc poslovil in prepustil srečnega pisatelja njegovim lepim spominom.

Dan pozneje je v Novem mestu prejel Trdina pismo dr. Zbašnika, ki mu je pisal:

»Vidite, tudi jaz sem nekak trdina, ali, ako hočete, trmoglaviec! Kar sem si vtepel v glavo, pa si ne dam izlepa izbiti iz nje. Jaz hočem imeti kaj od Vas, pa hočem! Sicer sem pa tudi »Zvonovim« naročnikom dolžan kaj Vašega! Delal sem obljube in izpolniti jih moram! Marsikdo se je baš radi tega naročil na »Zvon«, ker je čital med sotrudniki Vaše ime!«

»Prav ima! Skrajni čas je, da izpolnim obljubo, ki sem mu jo dal!« je Trdina opomnil sam sebe: »Še dva dni si dam dopusta, da se odpočijem od potovanja — potem se pa prav zares lotim »Dveh ljubic«. ... Ha! Če bi me kdo slišal, bi mislil, da sem na robu groba postal Don Juan — kar dveh ljubic se bom lotil!«

Dobre volje se je odpravil v čitalnico, kjer je proti dvanajsti uri upal dobiti dr. Slanca, ki ga je tiste čase najboj cenil, saj je advokat pokojnega Andreja dobro poznal in v zadnjih letih pred njegovo smrtjo tudi v čitalnici skoraj vsak dan govoril z njim. Trdini se je zdelo, da se rusofilskega advokata ne-

kako drži košček prisotnosti ljubljene pokojnega prijatelja. Srečen je že bil, če je mogel v pogovoru z njim kdaj reči: »Tako je rekel dr. Vojska...« ali: Nekoč sva šla z dr. Vojsko« ali: »Še veste, kaj je rekel dr. Vojska...?«

Čitalnica je bila prazna, vendar je kmalu za Trdino vstopil dr. Slanc.

»No, ali ste se že vrnili?« je pozdravil Trdino.

»Da. Doma se počutim najbolj svobodnega. Grem kam, če se mi ljubi, če ne, obležim na postelji in sanjarim, dokler se mi zdi. V Ljubljani pa moram iti zdaj tja, zdaj sem, sreča me ta ali oni in me odvede, kamor se mi prav nič ne ljubi. Star sem in siten, to vem. Zato je najbolje, da ostanem doma.«

»Torej se vam je Ljubljana zamerila?«

»Ljubljana? Ne morem reči, da bi se mi zamerila. Zame je še vedno najlepše mesto, kar jih poznam. Le to sem včeraj spoznal, da nisem več za večjo družbo. Če moram poslušati govoričenje, ki me ne zanima, postanem živčen, zaželim si samote in miru in ne morem si drugače pomagati, kakor da pobegnem. Občutek imam, da bi se sicer kar sprl. Surov bi postal in krivičen. Tega pa nočem. Saj sem moral nešteto krat spoznati, kako krivica boli.«

»Kaj pa vaše bajke. Ali ste se dogovorili glede njih?«

»Sem. In njihovega novega korektorja Kristana sem spoznal. Prav prikupen dečko je. Človek mu mora zaupati, če mu le pogleda v oči. Nekaj dobrega je v tistih svetlih očeh in mehkega, pa tudi značajnega in poštenega. Mislim, da mu uredništvo svojih zbranih spisov lahko mirno zaupam. Meni se ne ljubi več ukvarjati se s to stvarjo. Pa tudi — utegnil ne bom več.«

»Zakaj ne?«

Čuden nasmeh je legel okrog Trdinovih ust:

»Ker pojdem na dolgo potovanje, ki se z njega — ne nameravam več vrniti.«

»Hm!« Odvetnik ga je ostro pogledal in se umaknil za svoj razgrnjeni časnik... Ali mož čuti bližajočo se smrt ali se le spogleduje s svojo častitljivo starostjo?... Dr. Slanc je vedel, da bo mnogo izgubil, kadar Trdina zatisne oči. Bil je človek globokih čustev, ki jih je pa le redkokdaj kazal. Globoko v srcu je skrival neutešljivo bol zaradi edinega sina, ki je umrl še v svojih otroških letih. Imel je sicer še dve — takrat

že poročeni hčeri, vendar ga je spomin na sina še vedno bolel. Prijatelj je ni imel mnogo. Včasih je obiskal brata, ki je živel v Litiji. Najbolj se je zadnje čase navezal na Trdino, čeprav je bil enaindvajset let mlajši od njega. Hudo mu je bilo, ker je čutil, da ga bo kmalu izgubil, saj pisatelj svojih smrtnih slutenj ni skrival.

Trdina ni le slutil smrt. Stala je stalno pred njim. Vsak dan — tudi po večkrat — se je vpraševal: Danes? Jutri? Še nekaj tednov — mesecev, pa pojdem za Andrejem.

Saj tiste čase pravzaprav ni bil bolan. Le glava ga je bolela.

Prisilil se je k pisanju »Dveh ljubic«. Kljub nespečnosti, ki ga je že dalj časa spet mučila, je spis končal in odposlal v začetku avgusta.

Dr. Zbašnik se mu je zanj lepo zahvalil in se oprostil, ker spis ne bo mogel iziti že v septembrski številki. Prosil je pisatelja, da bi smel »Dve ljubici« prihraniti za prvo številko prihodnjega leta, ki bo jubilejno leto — petindvajseto — »Ljubljanskega Zvona«.

»In moje petinsedemdeseto!« je v mislih pristavil Trdina, pa se je takoj spomnil: »Če ga le dosežem! Upam, da bom »Dve ljubici« še bral v »Zvonu«!... In če ju ne dočakam? Prava reč! Bom šel tem prej za Andrejem.«

Na dan vseh mrtvih se ga je spomnil prijatelj Grega Blaž in mu pisal iz Trsta, kamor se je bil preselil k sestri:

»Vem, da Vojsko težko pogrešaš. Bil je blaga duša, ki se ne pozabi. Ali, kaj pomaga, starost ima svoje posledice, ne samo da je polna nadlog v zdravstvenem pogledu, ampak tudi osamljuje človeka, ker prijatelji zginjujejo drug za drugim.«

»Drug za drugim — da, drug za drugim, prijatelj Grega! In zdi se mi, da sem zdaj jaz na vrsti.«

Zakaj se mu je to zdelo, bi ne bil vedel povedati. Ko se je ob jesenskem deževju spet nekoliko prehladil v glavo in — kakor že večkrat — skoraj popolnoma oglušel, si je mislil: Zdaj! Zdaj pojdem! Zbadanje v glavi se bo le nekoliko stopnjevalo — bolečina bo huda, toda kratka in — Janeza Trdine ne bo več.

Pa si je z gretjem le spet pregnal bolečine. Gnoj mu je še nekaj časa tekel iz ušes, gluhoti pa je skoraj popolnoma minila. Le zbadalo ga je še vedno v glavi.

Takrat nekako mu je pisal Schwentner in ga vabil, naj pošlje kakšen prispevek za »Jugoslovanski almanah«, ki so ga hoteli izdati v Beogradu ob kronanju srbskega kralja.

»Oh!« je Trdina vzdihnil in vrgel pismo na nočno omarico: »Ali ljudje ne razumejo, da pride za vsakega človeka čas, ko si želi miru, nič drugega kakor miru? In zakaj naj zdaj naenkrat spišem nekaj v čast vladarja bratskega naroda? Saj ga prav nič ne poznam! O njem vem le toliko, da se je junaško bojeval proti sovražnikom svojega naroda. Vodil ga je v boju na življenje in smrt do zmage, ki mu je prinesla krono... Hm! Kronane glave pa še nikoli nisem slavil — tudi zdaj je ne bom. Ne bom pisal, kar si bodo drugi izmišljevali, in ne bom!«

In — ni.

Poležaval je še nekaj dni doma. Ko so ponehale bolečine v glavi in mu je nehalo teči iz ušes, pa si je zavil glavo v šal, pokrtil po vrhu kučmo in šel v čitalnico. Hodil je tja predpoldne, ko je bila prazna in je prihajal vanjo kvečjemu dr. Slanc, kadar ni imel razprav na sodišču in ne strank doma.

Bilo je dne 13. decembra. Slanc in Trdina sta sedela sama v čitalnici in brala vsak v svojem kotu. Slanc je zdaj pa zdaj nemirno pogledoval k staremu pisatelju, ki je držal v rokah »Slovenski Narod«.

Kar vstopi Slančev pisar in javi:

»Gospod šef! Prišla je stranka, ki bi rada govorila z vami.«

»Pridem takoj.«

Pisar je odšel. Slanc je vstal, zložil časnik in ga obesil za držalo na eno izmed stenskih kljuk.

Takrat je Trdina za njegovim hrbtom čudno zahropel. Slanc se je ozrl. Starček je držal v rokah držalo z »Narodom« in z jeznimi očmi buljil vanj. Nenadoma pa je iztrgal časnik iz držala, ga zvil v kepo in besno zalučal v kot.

»Tepec!!« je zasikal, vstal, pograbil kučmo, si jo s tresočimi se rokami nataknil vrh šala, potegnil zakrpano pelerino s kljuke in odvihral iz čitalnice.

Dr. Slanc je gledal za njim in prikimal:

»Saj sem si mislil, da ga bo nesramna kritika razburila! Gospodje pri »Narodu« bi bili lahko obzirnejši do starca!«

Pobral je zmečkano kepo v kotu, jo poravnal in še enkrat preletel s pogledom članek »Beseda o kritiki«. Tam se je nepodpisan kritik obregal ob Cankarjevo kritiko o »Bachovih

huzarjih« in pisal: »... Govoril je v tej kritiki o vseh mogočih rečeh, samo ne o knjigi. Zlasti je hvalil Trdinov slog, ki je res vzoren, a... je zamolčal, da je vsebina dolgočasna.«

»Kolikšna surovost! Brezimno streljajo na starca! Zaplotniki! In — kritik je res bedak! Ali ni spoznal veliko politično vzgojno vrednost Trdinovega spisa? Ali ni videl vzporednosti z današnjimi razmerami na Hrvaškem? Joj? Prekleti osli! Človek bi jih klofotal!« se je jezil odvetnik na svoje politične somišljenike, ki so paševali nad »Narodom«.

Izvelkel je iz žepa nekaj drobiža in velel vstopivšemu čitalniškemu slugi:

»Pojdite v trafiko in kupite drug ‚Slovenski Narod‘!« In z nasmeškom je dostavil: »Ta se je ponesrečil.«

Sluga je vzel denar in s prav takim razumevajočim nasmeškom pogledal na zmečkani časnik... Poznal je že Trdinovo jezico.

Bedasta zaplotniška kritika je Trdino globoko užalila. Nekoliko je zaradi nje sumničil dr. Tavčarja. Poznal ga je po njegovih surovih polemikah v »Narodu«, ki je z njimi včasih opletal po klerikalcih. Vedel je tudi, da je liberalec Tavčar svojega političnega nasprotnika, socialista Ivana Cankarja, pisano gledal — ne le zaradi političnega nasprotovanja, ampak še bolj zaradi rastočega ugleda, ki si ga je Cankar — posebno med mladino — pridobival s svojim pisateljevanjem.

Prav iz vrst mladine je prišla Trdini že teden dni nato velika nova izpodbuda. Pisal mu je mlad zdravnik dr. Franc Derganc, ki ga je Trdina poznal še izza časa, ko je mladi človek študiral na gimnaziji v Novem mestu.

Velečislani g. profesor!

Hočem napisati o Vas v »Zvonu« in »Slovanu« daljša esêja. Razkačile so me zadnjič tiste bedaste opombe v »Slov. Narodu«. — Hvalijo samo stil — a kar je glavno, zlatega jedra ne vidijo — ali nočejo videti! — Zadnjič sem dobil slučajno v roke Vaše »Bachove huzarje itd.«. Nisem mogel prej knjige odložiti, da je nisem trikrat prečital. — Nje pedagoška vrednost za novo generacijo je neprecenljiva. —

Ker imam na razpolago le Glaserja, a bi o Vašem življenju in Vaši osebi rad kaj več podal slov. občinstvu, usojam si, prositi Vas, da bi mi blagovolili poslati nekaj podatkov. Uverjam Vas, da opravi svojo nalogo diskretno in taktno!

Proseč Vas odpuščanja in pričakujoč povoljnega odgovora, Vas iskreno pozdravljam in ostajam z izrazom največjega spoštovanja

udani

Dr. Franc Derganc
zdravnik

Dunaj (Wien)

VIII. Laudongasse 14

Na Dunaju, 19. 12. 04.

Trdina je sedel pred Dergančevim pismom in ga spet in spet prebiral. Težak kamen se mu je odvalil s srca.

»Torej so na svetu vendarle še ljudje, ki moje delo pravično presojaajo!«

Srce mu je bilo prepolno novega veselja. Moral ga je z nekom deliti, z nekom, ki ga bo razumel in se z njim veselil. In čeprav se ni počutil kdo ve kaj dobro, se je v slabem vremenu — snežilo je in vse ceste so bile pokrite z brozgo — odpravil z dežnikom v roki v čitalnico, da poišče dr. Slanca in mu pokaže pismo.

Dr. Slanc se je že odpravljaj domov, ko je na vratih srečal Trdino.

»O! Bal sem se že, da ste zboleli!« je pozdravil pisatelja.

»Saj sem res nekoliko prehlajen. Upam pa, da ostane pri nahodu. Rad bi vam nekaj pokazal.«

Stopila sta v sobo k peči in Trdina je izvlekel Dergančevo pismo.

»Berite!«

Izročil je odvetniku pismo in si ob peči poizkušal ogreti mrzle roke. Odkar je strgal zadnje tople rokavice, ki mu jih je bila spletla pokojna žena, je hodil tudi v najhujši zimi brez rokavic...

Snel je rosne naočnike in jih obrisal z žepno ruto.

»No?« je vprašal, ko je opazil iskreno veselje v Slančevem obrazu.

»Prav iz srca se veselim, da ste dobili tako lepo zadoščenje! Upam, da se odzovete povabilu in napišite še vse tisto, za kar so nas ti bedaki prikrajšali v vaših okrnjenih ‚Hrvaških spominih‘ in v ‚Bachovih huzarjih‘. Takega prisrčnega povabila, kakor je to pismo, ne smete pustiti brez odgovora!«

»Imate prav, gospod doktor! Zdi se mi, da mi pošilja usoda zadnjo priliko, da povem, kar imam še na srcu. In — povedal bom!«

Šel je najprej h kosilu v Tučkovo gostilno, potem pa domov, sezul premočene čevlje, obul copate, se zavil v odejo in sedel takoj za pisalno mizo, da napiše koncept za spis »Moje življenje«.

Pisal je, dokler ga ni začelo pošteno zebsti. Moral je prenehati in spravil se je v posteljo, da se ogreje, kajti peč je bila že mrzla.

Okrog pete ure popoldne, ko mu je postrežnica prinesla skromno »večerjo«, ji je naročil:

»Pogrejte mi tole vino, da bo vroče, in zakurite še enkrat! Zdi se mi, da se je moj prehlad danes še poslabšal.«

»Seveda! Zakaj pa tekajo v takšnem vremenu za tistimi bedastimi papirji v mesto!?!«

Trdina se je moral preprosti ženski smejeti. Saj je imela po svoje prav. Njej, ki ni znala brati, se je moralo zdeti njegovo buljenje v »bedaste papirje« v resnici neumno.

Tokrat jo je Trdina spet kar hudo izkupil. Ponoči se ga je lotila vročina in drugi dan je že izbruhnila influenza. Vlival je vase čaje in kuhano vino in se potrpežljivo potil v postelji, da bi bil čimprej zdrav. Čez nekaj dni se mu je zdravje res toliko izboljšalo, da je — močno zavil — sedel v postelji in pisal osnutek za »Moje življenje«.

»Raje bi počakali, da popolnoma ozdravijo! Saj jim pisanje ne uide!« je godrnjala stara Micka.

»Pisanje meni ne, ampak jaz lahko uidem pisanju, če me smrt pobere, preden ga končam.«

Trdina je razodel to, kar mu je bilo v tistih dneh vedno pred očmi: Smrt! Ne sme me prehiteti!

In zato je pisal kar med boleznijo. Na dvanajst drobno popisanih listov je nastavljal osnutek za svoj spis.

Zmagal sem!

Leta 1905.

Sredi januarja je toliko ozdravel, da je vstal in napisal Dergancu pismo, ki mu je v njem obljubil, da mu ustreže še tisti mesec.

Res mu je čez štiri dni odposlal pismo z začetkom svojega življenjepisa, ki ga je potem nadaljeval v kratkih presledkih do konca.

V tej avtobiografiji je popisal svoja prva mladostna leta, ki jih je preživel v rojstnem kraju Mengšu, potem dijaška leta v Ljubljani, svoje pretirano pobožnjakarstvo, ki se je nehalo z njegovo prvo ljubeznijo do grajske hčere Frančke Staretove — Radoslave. Opisal je počitnice, ki jih je preživel deloma doma v Mengšu, deloma v Lukovici pri teti Česnovki, ki ga je podpirala pri šolanju, opisal svoj razvoj v zadnjih letih na gimnaziji, posebno še svoje srečanje s Prešernom, dodal oceno ostalih pesnikov tiste dobe in podrobno obdelal svoje berivo iz tistih časov.

Nato je popisal na kratko razmere v letu 1848 in kako je preživel »bedasto komedijo narodnega stražarstva in legionarstva«, kako se je resno lotil narodne propagande. Opisal je delovanje »Slovenskega društva«, vedenje svojih nemčurskih sošolcev in kako je prišlo do tega, da je kot osmošolec napisal »Zgodovino slovenskega naroda« po izpodbudi poznejšega narodnega izdajalca Dežmana.

S tega je prešel na opisovanje svojih dunajskih let in na svoje takratno začetniško pisateljevanje, študiranje in borno preživljanje.

Sledila so leta službe na varaždinski gimnaziji, ki jih tu ni podrobneje opisoval, ker je to storil že v »Bachovih huzarjih«. Omenil je le »težki greh, ki me bo tiščal do groba« — svojo nezvestobo Milki — Ceni Somšičevi.

Potem je popisal svoje življenje na Reki, potovanja po Hrvaškem, prijatelje med Hrvati, tovariše na reški gimnaziji in dolgo povest o letih preganjanja, o lažnivih obtožbah in o oprostilni razsodbi ter upokojitvi. Toda glede zadnje je resnico nekoliko prikril. Srce mu ni dalo, da bi hrvatskim narodnim izdajicam privoščil zmagoslavje nad seboj, krivično kaznovanim narodnjakom in zamolčal je, da ga je hrvatska dvorna kancelarija kazensko upokojila.

Prešel je na svojo naselitev v Novem mestu, na prijatelje in znance, ki jih je tam dobil in na literaturo, predvsem rusko, ki so ga z njo zalagali prijatelji.

Naposled je povedal, zakaj je zdaj zadovoljen in navedel nekaj »črtic« iz zasebnega življenja: prvi kratki zakon in svojo veliko krivdo, drugo ženitev in smrt druge žene ter svoje bolezni v zadnjih letih in zdravila, ki jih je ob vsaki priliki našteval znancem in prijateljem: mir, gorkota, post, voda in dobra volja. Seveda ni pozabil poudariti, da ni nikoli klical zdravnikov na pomoč.

Končno je navedel še svoje spise, natisnjene po raznih časnikih, se pomudil nekoliko dalj pri »Bachovih huzarjih« in njihovi kritiki v »Slovenskem Narodu« ter drugod in povedal naravnost, da kritiki knjige niso niti brali. Temeljito je zavrnil tudi »dolgočasnost«, ki ga je še vedno bodla, češ izobraženega človeka knjiga ne bo dolgočasila, dolgočasila bi le nezrele ali neizobražene ljudi — za te pa knjiga ni bila pisana.

Avtobiografijo je zaključil z jezico, ki jo je stresel — ne da bi imenoval kakšno ime — nad korektorja »Bachovih huzarjev« in je nikakor ni mogel preboleti. Bil je pač močno svojeglav in — star.

»Tako! Zdaj sem obračunal s svetom. Povedal sem vse, kar sem imel na srcu. Zdaj lahko mirno umrem,« si je rekel, ko je oddal na pošto zadnje — štirinajsto pismo. »Zmagal sem!« se je oddahnil.

Nekaj dni nato je dobil z Dunaja pismo neznanega mu zdravnika dr. Göstla. Ta ga je kot prijatelj in tovariš dr. Dergarca prosil, naj mu dovoli, da porabi njegova biografska pisma, ki jih bo dr. Derganc v celoti priobčil v »Zvonu«, še za članek v »Slovanu«.

Trdina mu je takoj sporočil svojo privolitev, ker je mladi mož hotel napisati članek za proslavo njegove petinsedemdesetletnice in ta se je že bližala.

Nekaj dni pred njegovim rojstnim dnem je dospela dopisnica dr. Turnerja, ki mu je na njej prav prisrčno čestital in sporočil, da mu pošilja za jubilejno zabavo tri svoje gojence, štajerske fante korenjake, ki naj jih jubilanat blagovoli prijazno sprejeti.

Trdina je poklical Micko in imela sta temeljit vojni posvet.

»Fantje so gotovo še mladoletni. Ne morem jih spraviti v kakšno gostilniško prenočišče. Prenočevali bodo pri nas. Saj si boste za nekaj dni prenesli svojo posteljo v kamro med mojo sobo in kuhinjo? Kar je tam stare ropotije pa znosite na podstrešje. V svoji sobi počistite tla in preskrbite nekaj otepov čiste slame. Pripravili boste tri ležišča. Tu imate denar za slamo. Rjuhe in odeje vzemite iz skrinje.«

»Prav, gospod.«

»Na hrano jih bom poslal kar k Tučku.«

»Dobro!« se je strinjala stara Micka. Posebno vesela pa obiska, ki se je obetal, ni bila. Toda gospod je bil tako veselo razburjen, da mu veselja ni hotela kratiti z godrnjanjem.

Pisatelj je vsak dan pričakoval napovedane goste. Od Turnerja je prispel zabojček z buteljki iz vrstnega »štajerca« in še enkrat najlepše čestitke. Treh fantov pa ni bilo.

Čestitke so prihajale tudi od drugod. Razjokal se je, ko je dospelo iz Mengša veliko pisanje v skrbno zapečatenem tulcu — diploma za častnega občana Janeza Trdino, slovenskega pisatelja.

Dan pred jubilejem, dne osemindvajsetega maja, okrog enajste ure sta pozvonila pri vežnih vratih dva gospoda. Nova hišna posestnica jima je odprla in ju odvedla po stopnicah navzgor.

»Zadnja vrata na levo!« je slišal Trdina navodilo zunaj na hodniku.

»Hvala! Že pozna pot!« je bil odgovor.

»Aha! To velja meni!« si je mislil in spravil v miznico nekaj pisem, ki jih je bil prejel tisti dan.

Že je potrkalo na njegova vrata.

»Prosim!« se je oglasil.

Vstopila sta dva gospoda visokih postav: Hribar in Hudovalnik.

Trdina jima je veselo presenečen stopil naproti.

»Čestitam!« se je priklonil ljubljanski župan.

»Jaz tudi! Prav iz srca!« se je pridružil notar.

Stiskala sta pisatelju roko in mu izročila vsak svoje darilce: vsak po dve buteljki vina in velik zavoj dobrot.

Trdina se jima je solznih oči zahvalil. Ganila ga je njuna pozornost. Povabil ju je k mizi in pokazal na častno diplomu, ki je še ležala na mizi.

»Mengšani so se me spomnili! Kar verjeti nisem mogel!« je pokazal.

Hribar in Hudovernik sta se spogledala. Toda Hribar se ni izdal. Resno je dejal:

»S ponosom se vas spominjajo.«

Trdina se je glasno zasmel:

»Ali mislite zato, ker sem ,rabutal' njihovo najlepše sadje, metal ptice iz najvišjih gnezd in s kamenjem zasledoval njihove mačke in pse ter pri takih prilikah udiral njihova okna? Eh, tisti, ki sem jih jaz kot paglavec ,častil', so že vsi pod zemljo. Oni, ki so z menoj doraščali, pa že čepijo za pečjo. Bržkone se me je spomnil v občinskem odboru kakšen šolmašter, ki vestno prebira ,Zvon'. Tam izhajajo zdaj moja pisma, ki opisujejo moje življenje. Priobčuje jih dr. Derganc, ki sem mu jih na njegovo prošnjo poslal. Ta pisma so menda Mengšane spomnila name.«

»Že mogoče,« je pristavil Hribar s hudomušnim nasmehom in dodal: »Doma se z ženo in sinom Ivanom trgamo za ,Ljubljanski zvon', kdo bo prej bral vaše ,Moje življenje'. Lahko si mislite, kako nas zanima!«

Pod starčkovimi sivimi brkami je vstajal majhen, hvaležen nasmeh. Bledica njegovega nagubanega obraza pa je kazala, da je Trdina v zadnjih mesecih zahajal bolj malo na zrak in sonce. Videti je bil utrujen in bolan.

Hribar si je mislil:

»Komaj leto je minilo, odkar ga nisem videl, toda v tem kratkem času se je zelo postaral.«

Hudovernik se je spomnil:

»Še nekdo bi vam rad čestital, gospod profesor. Vsak svojo ženo sva pripeljala s seboj. Gospe vas pričakujeta v gostilni pri Tučku. Ali boste hoteli priti tja? Saj ponavadi kosite tam, ali ne?«

»Da. Toda nič kaj dobro se ne počutim. Utrujen sem in kar vrtoglav. Danes sem mislil ostati doma.«

Ampak preprosila sta ga, češ:

»Vendar ne boste pustili, da bi gospe zaman čakali na vas!«

»Ne, užalil pa jih res ne bi rad. Nočem, da bi rekli, da sem trd, čeprav se pišem Trdina,« se je zasmel, segel na

omaro in vzel z nje buteljko: »Še tole zlato kapljico dr. Turnerja morata pokusiti!« Odvil je slamo s steklenice in jo izročil Hribarju, ki je priskočil, da jo odpre. Trdina je pristavil tri kozarce in z živčno tresočo se roko natočil.

Trčili so na njegovo zdravje in na »še nekaj lepih jubilejev«. Izpili so, pohvalili Turnerjevo izredno dobro vino in se dogovorili, da pride Trdina čez pol ure k Tučku, medtem pa gosta opravita še nekaj v mestu.

»Zdaj greva naravnost k fotografu Dolencu in se dogovorimo zaradi Trdinove slike,« je rekel Hribar, ko sta stopila na cesto.

»Ali mislite, da se bo pustil slikati? Še nikoli se ni!« je podvomil Hudovernik.

»Saj imava ženski s seboj! Ga bosta že ugnali!« se je Hribar zasmel.

Pol ure nato je Trdina prišel po stopnicah v visoko pritličje Tučkove gostilne in odprl vrata v »posebno« sobo.

»Posebno! Nikoli nisem hodil v ,posebno sobo'. Povsod sem sedel v pivnicah med kmeti — kamor tudi spadam!« si je mislil in se skoraj ustrašil.

V sobi je zagledal slovesno pogrnjeno, s cvetjem okrašeno mizo. Gostitelji so stopili jubilantu naproti. Gospe sta ga sprejeli z lepimi šopki rož in prisrčnimi voščili.

V zadregi se je Trdina zahvaljeval; ni bil vaje takega čaščenja.

Posadili so ga za slavnostno mizo.

Prišla je gospa Tončka Tučkova z mlado prijazno hčerko Regino. Čestitali sta slavljencu in hčerka je izročila vsakemu izmed gostov majhen šopek vrtnih vijolic. Vsi so si jih pripeli na prsi. Prijeten duh lepih cvetk je prispeval k splošni dobri volji vseh zbranih.

Seveda je gospa Tučkova, ki je bila med najboljšimi kuharicami v mestu, pripravila na moč dobro kosilo, ki mu je pa slavljenec privoščil le malo časti. Pojedel je le juho in tenak košček mesa — svoje vsakdanje kosilo.

Tem živahneje se je udeleževal razgovora. Podjetni ljubljanski župan je pripovedoval o svojih potovanjih po slovanskih deželah, o znancih in prijateljih, ki si jih je pridobil v slovanskem svetu.

»Pred štirinajstimi dnevi sem predsedoval slovanskemu časnikarskemu shodu v Opatiji.«

»Slovanski časnikarski shodi! To se mi zdi izvrstno sredstvo za zbližanje slovanskih narodov,« je pripomnil Trdina.

»Saj tudi je. Izmislili so si ga Čehi in sklicali že leta 1898 prvi tak shod v Pragi. Takrat so zavohali, da obvladam vse slovanske jezike in me napravili za predsednika shoda. Tako tudi zdaj v Opatiji. Ampak ne mislite, da mi je bilo lahko voditi razprave na shodu! Saj veste, da so med Čehi in Slovaki, med Rusi in Poljaki, med Hrvati in Srbi in še med drugimi slovanskimi rodovi velika nasprotstva. Moral sem prav napeto paziti, da ni kak govornik neprijateljsko napadal bratskega naroda in — če se je kaj takega pripetilo — šaljivo izgladiti zadevo in napeljati tok govora v mirnejše vode.«

»In se vam je to vedno posrečilo?«

»Reči moram, da se je shod končal uspešno in brez težjih izbruhov nesoglasja, za kar so se mi ob koncu zahvaljevali vsi udeleženci, češ da je edino moje vzorno parlamentarno vodstvo omogočilo na shodu vzdušje vseslovanske sloge.«

»Živel Hribar! Ponosni smo na vas!« je navdušeno vzkliknil Trdina. V tem trenutku je videl v Hribarju le slovanskega voditelja v vseslovanskem prizadevanju in mu odpustil vse polomije, ki jih je bil kdaj zagrešil v domači politiki.

»Kaj pa poreče naša vlada k takim uspehom vseslovanske zavesti?« je vprašal Hudovernik.

Hribar je skomignil z rameni in se zaničljivo namrtnil:

»Pravijo, da je že program srbsko-hrvaške koalicije »Srbi in Hrvatje smo en narod« učinkoval na cesarja in na madžarske državnike kakor bomba. Vse razpravljanje o splošni volilni pravici se je razblinilo kakor dim ob eksploziji te bombe. Edino rešitev vidijo zdaj vladni gospodje ene kakor druge državne polovice v — zatiranju, zatiranju za vsako ceno. Saj vidite, kako delajo s Hrvati.«

»Kam bo to privedlo, je pa drugo vprašanje!« je zaskrbljeno vzdihnil Trdina.

»Iz narodovega suženjstva v narodovo svobodo!« je odločno izjavil Hribar s tako jasnim glasom, da se je tesnoba takoj umaknila iz starčkovega srca.

»Kaj pa zdaj snujete novega v Ljubljani?« je vprašal Trdina čez nekaj časa.

»Spomenik pripravljamo največjemu slovenskemu možu — pesniku Prešernu. Čez nekaj tednov ga bomo odkrili. Odkritja se bodo udeležila odposlanstva Prage, Zagreba in — Belega grada pod vodstvom svojih županov.«

»Beograjčani pridejo tudi? Kaj pa pravi k temu vlada?«

»Nu, za enkrat Avstrija s svojo sosedo kraljevino Srbijo ne more ravnati kot s sovražno državo. Užalila bi Srbe, če bi jim ne dovolila, da se udeleže našega kulturnega praznika. Sicer pa — nekoliko sovraštva več ali manj — po mojem mnenju mora prej ali slej priti do obračunavanja med Avstrijo in Srbijo, saj je Avstrija že vse bosenske, hercegovske in dalmatinske Srbe ukradla matični državi izpred nosa. Vem pa tudi, da bo po tistem obračunavanju Srbiji pomagala Rusija z vso vojno močjo in ni vrag, da bi tedaj gnila Avstrija ne razpadla!«

»Tako je. Saj smo avstrijski Slovani tudi še tukaj, da bomo pri tem pomagali!« se je razveselil Trdina, pa takoj utihnil, ker se mu je vsilila misel: Mene takrat ne bo več!... In — ali ne bo klerikalna svojat poizkušala razpoke krpiti, kadar se bo Avstrija rušila?

Hribar, ki mu je sedel nasproti, je opazil izpremembo v njegovem obrazu. Ugamil je približno njen vzrok in — da razvedri slavljenca — je začel govoriti o smešnih dogodivščinah na ljubljanskem magistratu.

»Kaj pa vaš Zancek?« mu je pomagal Hudovernik: »Ali je spet kakšno užagal?«

Zancek — pisal se je za Ivana Kavčiča in mu je ime ostalo iz njegovih otroških let — je bil sluga na magistratu in župan Hribar ga je napravil za svojega predsedstvenega slugo. Ob vsakih volitvah je bil izvrsten priganjač narodnih volivcev in z vsem srcem vdan svojemu dobrotniku in predstojniku županu Hribarju. Kakor vsi predsedstveni sluge se je tudi on navzel precejšnje domišljavosti in na ljubljanskem magistratu kmalu zaslovel kot neprostovoljni šaljivec.

»Ali sem vam že povedal, kako je Zancek sprejel prejšnjega knezoškofa dr. Jakoba Missio ob njegovem poslovilnem obisku? Ne? No, takole je bilo: Škof Missia je čakal v moji prednji sobi na sprejem. Z njim vred je čakalo še veliko strank. Zancek jih je po vrsti naznanjal ob vratih in spuščal v mojo sobo. Vmes se je 'ljudmilo' razgovarjal s čakaajočimi. Mencaje roke in s sladkim, prijaznim nasmehom je stopil tudi k čakaajočemu

knezoškofu in ga po domače ogovoril v najlepši ljubljansčini: »No, gospod škof, koko se pa kej imaja?«

»Ha, ha, ha!« se je zasmejala vsa družba.

»In Njegova Prevzvišenost?« je vprašala gospa Hudovernikova.

»Zardel je, se obrnil na peti in pokazal mojemu Zancu hrbet — tako so mi pravili drugi, ki so bili priče tega prizora.«

Med splošnim smehom je Hudovernik vstal, pomignil ženi in odšel iz sobe.

»Oh, gospod profesor!« je rekla gospa Hudovernikova, ko je mož zaprl vrata za seboj: »Danes smo tako lepo zbrani in vsi dobre volje. Ali bi mi hoteli izpolniti majhno željo?«

»Se vpraša, kakšna je ta želja. Mačka v vreči ne kupim, čeprav ga prodaja mlada gospa!« se je smejal Trdina.

»Imate prav! Ženske so muhaste,« mu je navidezno pomagal Hribar. »Ne zaupajte jim preveč!«

»Rada bi imela lep spomin na te ure. Ali bi se hoteli slikati z nami?«

»Kaj bi se star dedec slikal! Se nisem, ko sem bil mlajši, pa se mi tudi zdaj ni treba, ko sem ves naguban in se tresem, kakor da bi bil stare kože meso jedel.«

»Gospod profesor! Te skromne prošnje nam res ne smete odreči!« se je oglasila še gospa Hribarjeva: »Če še nikomur niste privoščili svoje slike, svojim prijateljem boste napravili to veselje! Kajne, da ne boste odklonili naše prošnje?«

»Novomeški meščurji bi rekli, da sem na robu groba znorel.«

»Ali mislite, da se star človek še nikoli ni dal slikati?« je prigovarjal še Hribar. »Privoščite nam lep spomin na današnji dan!«

Trdini je bilo mučno. Mislil si je: Radi bi me slikali, ker so prepričani, da bom kmalu umrl... No, zakaj bi pa rojakom ne privoščil svoje slike? Saj bi bilo res čudno, če bi nekoč, ko bom že trohnel v grobu, brali Slovenci moje spise in si ne bi mogli predstavljati, kakšen sem bil...

»Moj stari obraz bo vašo skupno sliko samo pokvaril. Bolje bi bilo, če bi se slikali vi štirje brez mene,« se je na pol vdal.

»Oh, ne, ne! Brez vas spominska slika ne bi imela nobene vrednosti,« je zatrdila gospa Hribarjeva.

»No, vidim, da ženskam nisem kos,« je vzdihnil stari pisatelj in se obupano ozrl na Hudovernika, ki je spet stopil v sobo.

Gospe sta zaploskali in zmagoslavno naznanili notarju:

»Privolil je! Gospod profesor se bo slikal z nami!«

»Ali res? No, takoj pokličem fotografa.«

Notar je odšel in se že čez nekaj sekund vrnil z novomeškim fotografom Dolencem, ki je nesel svoj aparat.

»Torej je bilo vse že dogovorjeno! Med lepo drhal sem padel!« je za šalo zaropotal Trdina.

Ödговорil mu je vesel smeh.

Slikali so se najprej v skupini. Ker je fotograf izjavil, da je luč že slaba in ne more jamčiti za dobro sliko, je Hribar predlagal:

»In če bi gospoda profesorja slikali pri oknu?«

»Tam je še dovolj svetlo,« je potrdil Dolenc.

Seveda niso mirovali, preden ni Trdina sedel k oknu in je fotograf posnel še enkrat njega samega.

Šele pozno popoldne so ljubljanski gratulanti spremili pisatelja do njegovega doma in odšli na postajo.

»Danes bom pa spal do kosila,« je oznanil Trdina postrežnici Micki, ko mu je drugo jutro prinesla zajtrk in mu čestitala.

»Ne vem, kako bo z njihovim spanjem,« je podvomila Micka: »Davi, ko sem šla v čitalnico po časnike so me že trije vprašali, kdaj gospod profesor po navadi vstajajo. Gotovo jim pridejo čestitat.«

»Nesrečneži!« je vzdihnil Trdina in sedel, da poje zajtrk.

Ni mu kazalo drugega, kakor da je vstal in odšel s knjigo v roki na hodnik, dokler Micka ni pospravila sobe.

Družina hišnega gospodarja, ki je iz kuhinje videla starčka na hodniku, je prišla ven in mu čestitala.

»Počakajte! Gratulantom je treba postreči!« se je spomnil Trdina, šel v sobo in prinesel na krožniku nekaj peciva in čokoladnih bonbonov, ki sta mu jih bila prinesla Hribar in Hudovernik. Za gospodarja je pod pazduho prinesel prejšnjega dne načeto buteljko. »Še trčili bomo, da bo voščilo bolj veljalo!«

Gospodar in gospodinja sta strmela nad domačnostjo starega profesorja, ki sicer ni bil kdo ve kaj zgovoren in je na hodnik ali na vrt prihajal le s knjigo v roki, da se ga preprosta človeka nista upala dosti ogovarjati.

Kmalu je prišla Micka z naznanilom, da je soba pospravljena. Trdina se je vmil in povabil še Micko na kozarec vina in krožnik dobrot.

»Danes pridejo menda tisti trije fantje korenjaki s Štajerskega,« se je spomnil profesor.

»Le naj pridejo! Sobo sem jim že pripravila.«

Ura je bila enajst, ko se je spodaj oglasil hišni zvonec.

»To velja gotovo vam, gospod profesor!« je rekla Micka, brž izpila vino, stresla piškote s krožnika v svoj žep in pospravila vse, kar je bilo na mizi, v omaro, posodo od zajtrka in kozarce pa vzela s seboj.

Ko se je zasukala skozi vrata, se je že slišalo govorjenje spodaj v veži. Micka je zaprla vrata in se umaknila v gospodarjevo kuhinjo, kjer se je radovedno ustavila na pragu. Več gospodov je prihajalo po stopnicah in po hodniku. Micka jih je vse poznala in šepetaje naštevala:

»Gospod dr. Slanc, sodni svetnik Golja, notar dr. Poznik, gospod Vladimir Vojska.«

Že je dr. Slanc potrkal na vrata. Gospodje so drug za drugim s pozdravom stopili po stopnicah navzdol v sobo.

Tam je stal stari pisatelj ves bled od razburjenja in ganotja. Srebrnosiva, oglato pristrižena brada se mu je tresla, ker se mu je tresla spodnja ustnica. Glasu ni bilo iz njegovega zadrgnjenega grla. Le rahlo se je priklonil obiskovalcem... Ali so res prišli, da časte njega — izobčenca? Njega, ki se ga je pred desetletji izogibalo skoraj vse mesto?

Dr. Slanc je stopil korak naprej in nagovoril častitljivega slavljenca.

Govoril je o letih strahote, ko je ležal nad Novim mestom težak oblak političnega trinoštva. Takrat se je pred preganjanjem zatekel v mesto mlad mož trdnega značaja, neupogljiv narodnjak, ki ga je vlada zaznamovala kot političnega kaznjenca. Kmalu so se obesili vohuni za njegove pete in ga preganjali noč in dan, iz leta v leto. Preplašeni nemškutarski meščani so se mu umikali iz strahu pred preganjanjem obse-

denih nemčurskih birokratov. Vendar so bili med meščani tudi neustrašeni narodnjaki, ki so preganjanca sprejeli z odprtim srcem v svojo sredo.

»Tu naj s častjo omenim pokojnega sodnega nadsvetnika dr. Vojsko, veleposestnika Karla Rudeža, zdravnika dr. Bučarja, trgovca Kalčiča in druge može, ki se niso bali raznih policijskih direktorjev, okrajnih glavarjev, sodnih predsednikov in njihovih vohunskih psov. Čast Novomeščanov je takrat reševala tudi naša mladina, naši gimnazijci, ki so se kljub prepovedi nazadnjaških predstojnikov zgrinjali okrog vzornega narodnjaka in idealnega vzgojitelja. Leta so minevala, raznarodovalni pritisk je popustil. Naš preganjanec se je lahko svobodneje gibal. Mladina, ki se je ob njegovih zlatih naukih narodno prebudila, je doraščala v ljudi, ki so vedeli in vedo ceniti moža premočrtnih, neuklonljivih nazorov. Gospod profesor! Občudovali smo vaše neumorno, požrtvovalno narodopisno delavnost, ki ste z njo prepotovali naš dolenjski svet in nam v lepih, dragocenih literarnih delih ohranili zaklade, ki ste jih dvignili iz ljudstva in jih znali tako lepo prirediti za široke kroge bralcev. Dandanes ni Novomeščana, ki bi ne poznal in spoštoval učenjaka in leposlovca Janeza Trdino.

Gospod profesor! Sprejmite danes, ob petinsedemdesetletnici svojega rojstva prisrčne čestitke vseh vaših novomeških prijateljev in častilcev z željo, da še dolgo ostanete med nami!«

Po vrsti so zbrani gospodje pristopali in stiskali slavljenču roko: Slanc: »v imenu vseh, ki so spoznali vašo vrednost,« svetnik Golja velik širokopleč, že nekoliko plešast človek s hudomušnimi gubicami okrog oči, »v imenu vsega narodno zavednega uradništva«, Poznik »v imenu naše Čitalnice«.

Naposled je pristopil mladi Vladi Vojska, sin Trdinovega pokojnega prijatelja.

»Čestitam!« je rekel preprosto in krčevito prijel starčovo roko.

Trdina ga je objel in ihtljaj se je zvil iz njegovega starega, ganjenega srca, ko je stisnil k sebi Andrejevega sina. Toda obvladal se je in povabil gospode k mizi ter jim postregel iz zaloge prejetih daril.

Medtem ko so pili in hvalili Turnerjevo vino, jim je Trdina potožil skrb, ki ga je zasledovala že ves dan:

»Dr. Turner mi je naznanil, da mi pošlje tri svoje gojence, tri štajerske fante korenjake. Toda doslej jih ni bilo. Bojim se, da se dečkom ni kaj pripetilo.«

»Ali so še majhni?« je vprašal notar.

»Ne vem. O tem nič ne piše. Pokažem vam sporočilo.«

Trdina je stopil k pisalni mizi, poiskal Turnerjevo pismo in ga prinesel:

»Tukaj je.«

Dr. Slanc je segel po njem in ga glasno prebral.

»Hm!« Podrgnil se je po osiveli bradici in pogledal Trdino: »Ne zamerite indiskretno vprašanje, gospod profesor! Koliko steklenic vina pa vam je dr. Turner poslal?«

»Tri,« je začudeno odgovoril starček.

»In so imele vse tri buteljke tako lepe rdeče kapice iz pečatega voska in bile oblečene v slamnate hlačice kakor ti-stale tam na omari?«

»Vse tri so bile enake in enako zavite v slamo.«

»In v vseh treh je bilo vino, ki ga je vzgojil dr. Turner?«

»Seveda!«

»In to vince je močno — 'korenjaško' — in je zrastle na Štajerskem?«

Zdajci je Trdina hudomušnega advokata debelo pogledal, potem pa je — z gosti vred — bruhnil v smeh.

»O, ti nesramni Pavel, kako me je potegnil! Priti je moral advokat, da mi je razložil njegov 'žargon'!«

In pripovedoval je, kako je uboga stara Micka s svojo hčerjo vlačila staro »kramo« na podstrešje in pripravljala mladim fantom »spodobno« prenočišče v svoji sobi.

»Nisem se jih upal namestiti v pohujšljivem hotelu — ha, ha, ha!« se je pisatelj norčeval sam iz sebe in iz svojega puritanstva.

Čestitanje se še nekaj dni ni pleglo. Dne 7. junija je odbor »Slovenske Matice« v Ljubljani izvolil Trdino za častnega člana.

Tri dni pozneje sta se pri Trdini oglasila dva zastopnika novomeškega občinskega sveta: župan lekarnar Sladovič in občinski svetnik »prvomestnik« Karl Rozman.

Župan je čestital pisatelju v imenu vsega mesta in mu naznanil, da ga je občinski svet prejšnjega dne na svoji seji soglasno izvolil za častnega občana Novega mesta.

Trdina se mu je zahvalil in ga prosil, naj sporoči njegovo zahvalo vsem članom občinskega sveta.

Nato je starčku segel v roke še Rozman in mu kratko čestital. Da je počastitev starega pisatelja on predlagal, tega seveda ni omenil.

Trdina mu je hudomušno pogledal v modre oči z živim bleskom in rekel:

»Kje so časi, ko mi je poredni Drago pravil o policaju Pureberčku in o »frakelčkih«, ki jih je možiček dobival pri njegovi skrbni mamici!«

»Zares so že daleč tisti časi!« je zamišljeno odvrnil že nekoliko plešasti »Karelček«: »Moj dom je zdaj prazen. Oba brata sta šla v svet, mama pa k moji sestri Mimi v Ljubljano. Sam sem ostal.«

»Zakaj se pa ne oženite?« je vprašal župan.

Mali Rozman je zamahnil z roko:

»Predolgo sem se ženil, zato sem ostal neoženjen.«

Gospodje so se zasmejali.

Počasi se je Trdina lotil pisanja zahval za prejete čestitke.

»Ampak Turnerju jo zagodem, da ne bo vedel, kako bi se izvil!« si je mislil in napisal mu je hudomušno pismo, kjer je resno obžaloval, da ga korenjaki niso obiskali, in zaskrbljeno domneval, da se jim je »pripetila kaka nezgoda na potu. Posebno so naše Ljubljankanke jako nevarne takim mladim popotnikom«.

Bilo je zadnje pismo, ki ga je Turner prejel od Trdine.

Pisateljju so se naporu zadnjih tednov kar močno poznali — najprej razburjenje zaradi bedaste kritike, potem mrzlično pisanje »Mojega življenja«, ko si je domišljeval, da mu stoji smrt za hrbtom, nato obiski in nepričakovano slavljenje... Slabel je iz dneva v dan. Ves junij je polegal. Komaj da je hodil okrog vogla v Tučkovo gostilno h kosilu. Tam je sedel — kakor vedno — v pivnici sam pri svoji mizi.

Nekoč je po kosilu še posedel pri merici vina in s starim lončastim slamnikom na glavi dolgo gledal nepremično proti oknu. Za druge goste se ni zmenil. Ljudje so posebneža že poznali in ga niso ogovarjali.

Nenadoma pa se mu je zazdelo, da ga nekdo opazuje. Ozrl se je. Pri sosedni mizi sta sedela dva mlada človeka. Eden od njih je bil sin zdravnika Vavpotiča — slikar, drugi njegov prijatelj Metličan Zupanič.

Slikar je imel skicirko na kolenih in vneto risal in pogledoval na pisatelja.

Trdina je skočil kvišku. Ves besen je udaril s pestjo po mizi in zakričal:

»Ta človek me je slikal! To je pa že nesramno!«

Vrgel je denar po mizi, prijel za svoj stari dežnik in ježno odšel. Takrat je bil zadnjikrat v gostilni. Tudi v Čitalnico ni več hodil. Micka mu je nosila jed in časnike spet domov.

Nekoč, v začetku julija, ga je prišel obiskat dr. Slanc, ki ga je Trdinovo bolehanje že skrbelo.

»Kaj pa je z vami, gospod profesor?«

»Nič!« se je starček trudno pretegnil v postelji.

»Kaj vendar mislite! Saj je naši čitalnici dolgčas! Kar prazna je vse dopoldneve. In vreme je tako lepo in toplo! Ali vas lepa narava nič več ne mika?«

Trdina je z žalostnim pogledom oplazil okno, ki je bilo vse ožarjeno od popoldanskega sonca.

»Nič se mi ne ljubi. In moja glava je včasih tako težka! Kar vrti se mi, kadar vstanem. Morda mi je ob zadnjem prehladu ostalo še nekaj gnoja v njej.«

»No, dostikrat vas je že tako prijelo. Upajmo, da kmalu spet ozdravite.« Potem je zasukal razgovor: »Kaj pa pravite k prvomajskim demonstracijam v Rusiji? Pravijo, da je bilo samo v Varšavi nekaj stotin mrtvih. Tudi ruski kmetje se dvigajo v vedno odločnejših uporih. Zemljiška gospoda zapušča grade in beži v mesta. Vlada pošilja vojaštvo nad upornike... Kaj pravite k vsemu temu?«

»To je že prava revolucija! Če bi pri nas ne bili potlačili taborov — bi morda zdaj tudi že gorelo po deželi. Vedno pravim: le naš kmet nam bo izbojeval narodno svobodo. Le kmet ljubi svojo zemljo in jo bo branil na življenje in smrt. Meščur je sebičnež. Naš narod se bo osvobodil, kadar prime za orožje kmet.«

»Kmet in delavec!« je pritrdil Slanc, ki se je vse bolj nagibal k politiki socialistov.

»Zdi se mi, da se Krek s svojim krščanskim socializmom še najbolj približuje kmečkim in delavskim koristim,« je pripomnil pisatelj.

»Res je. Le preveč se tišči Rima. Ko bi se osvobodil komande mračnjakov, bi imel vse ljudstvo za seboj.«

»Krek je duhovnik in preveč discipliniran, da bi se mogel otresti Rima.«

»To je tudi res. Mislim, da bi bila stvar socialnih demokratov, da se zganejo in najdejo zvezo s slovenskim kmečkim ljudstvom. Saj so delavci po večini kmečki sinovi.«

Tako sta še dolgo reševala domačo in tujo politiko in ugrabala o smereh ene in druge. Kritikovala sta vladinovce, ki so pod Šušteršičevim in Šukljjetovim vodstvom bili Slovencem v sramoto, in se jezila na Hribarja in dr. Tavčarja, ki sta drug drugemu izpodnašala politične uspehe, da bi se osebno čimbolj uveljavila.

»Prišel bi enega in drugega in ju z beticami trkal skupaj, dokler se ne bi zedinila in vlekla složno za isto vrvo,« se je repenčil dr. Slanc.

Trdina se mu je smejal:

»Dokler pihata drug v drugega, res ne moreta narodu napraviti v politiki preveč koristi — pa tudi ne škode.«

»Imate prav. V napredni politiki pa sta že pravi cokli. Menda nimata pojma o tem, kaj se godi v svetu. Tiščita glavo v pesek kakor noj!« se je jezil Slanc.

»Sta pa kar dobra jugoslavljanska in slavljanska delavca. Posebno Hribar je trden vseslavjanski bojevnik.«

Dr. Slanc je molče pogledal starega panslovana. Ni se povsem strinjal z njim, vendar mu ni hotel ugovarjati. Rajši ga je začel spet priganjati, naj bolj skrbi za svoje zdravje.

»Zdi se mi, da kar preveč polegatega. Bolje bi bilo, če bi vsak dan za nekaj ur vstali in se izprehodili po soncu.«

»Da, če ne bi bilo te oмотice! Tako pa se niti ne upam stopiti na cesto. Saj vsak dan vstajam, da mi postreznica pospravi sobo in da pojem kosilo, ki mi ga nosi zdaj domov. Po stopnicah pa se ne upam več hoditi. Bojim se, da bi padel.«

Slanc mi več silil vanj. Izročil, mu je knjigo, ki mu jo je bil prinesel, in se prisrčno poslovil.

Nekaj dni nato, bilo je dne 14. julija, je postrežnica Micka kakor po navadi že pozno popoldne prinesla Trdini kosilo, ga razpostavila po mizi in priložila drobiž, ki ga je bila prinesla nazaj in odšla.

Ko se je okrog pete ure vrnila, da pobere posodo z mize, je zagledala na mizi še vse, kakor je bila pustila. Ozrla se je na posteljo: Trdina je ležal tako, da je bil nagnjen čez posteljni rob. Ena roka mu je visela skoraj do tal, z drugo je držal za odejo.

Očividno je hotel vstati, pa mu je zmanjkalo moči.

Ni bil še mrtev. Bil je le nezavesten. Micka ga je s težavo dvignila, da mu je glava spet ležala na blazini, in stekla po gospodarjeve.

»Nezavesten je. Pojdite po zdravnika!« je rekel gospodar, ko je prijel bolnika za roko in mu potipal žilo.

Takrat je Trdina rahlo vzdihnil, trznil in se iztegnil v postelji. Na obraz mu je legel izraz olajšanja in — zmage.

KAZALO

Prvi del:

Politični kaznenec. Leta 1867	9
Spet obkoljen. Leta 1868	54
Upanje in obup. Leta 1870	80
Rešilna bilka. Leta 1871	116
Nazaj k vzgojiteljskemu poklicu. Leta 1874	133
Pes! Pes! Leta 1877	148
Povsod izdajalci. Leta 1878	159
Novo veselje do dela in življenja. Leta 1880	175

Drugi del:

Brezdomec. Leta 1881	193
Spet v zavetju. Leta 1882	205
Trden kakor skala. Leta 1884	219
Strela z jasnega. Leta 1885	223
Zopet borba. Leta 1886	236
»Trdina je res hudič!« Leta 1887	245
Ne vdajmo se! Ne vdajmo se! Leta 1888	275
Apage, satanas! Leta 1889	268
Samotar. Leta 1890	268

Tretji del:

Nova pobuda. Leta 1891	277
Oporoka. Leta 1893	292
Sotrpín. Leta 1894	304
Izgorevanje. Leta 1897	326
Plamen iz pepela. Leta 1900	340
Prepozno? Leta 1903	348
Zadnje srečanje. Leta 1904	358
Zmagal sem! Leta 1905	372

Ilka Vašte
IZOBČENEC

Opremil
Marian De Reggi

Izdala
Dolenjska založba
v Novem mestu

Za založbo
Severin Sali

Založila založba »EMKA«
Mladinska knjiga
Ljubljana

Tiskalo
Časopisno podjetje »Delo«
v Ljubljani
1960

»Svet v zatonu« je zgodba iz časov vladarja Sama, v »Vražjem dekletu« je čas (in tudi oseba) zgodovinarja Valvasorja, v »Rožni devici« Ljubljana pod okupacijo Francozov in Valentin Vodnik, v »Gričarjih« je protestantizem v Novem mestu, v »Uporu« francoska okupacija na Dolenjskem.

Kakor je v »Romanu o Prešernu« in v »Visoki pesmi« (dramatizacija) opisala Prešerna, tako se je z »Izobčencem« spet vrnila k pravemu biografskemu romanu pa živo in slikovito upodobila Trdino ter vzdušje slovenskih političnih in kulturnih razmer proti koncu 19. in v prvih letih 20. stoletja.

»Zamikal me je Trdina, kajti on in njegova doba sta mi bila zelo blizu zaradi številnih spominov mojih staršev in najbližjih sorodnikov na tega pomembnega moža in barda Dolenjske. Lotila sem se podrobnega študija njegove dobe, pri čemer sem se največ opirala na Trdinovo pisanje in njegove bogate zapiske, ledino pa mi je bil že preoral profesor Janez Logar v opombah k Zbranemu delu Janeza Trdine,« pravi pisateljica o pobudah za svojega IZOBČENCA.

Izdaje DOLENJSKE ZALOŽBE je prevzel v prodajo
 Oddelek za prodajo knjig
 MLADINSKE KNJIGE —
 »EMKA« — Ljubljana, Tomšičeva 2.

Cesarjeva soba
VAŠTE I.
Izobčenec

201403403

COBISS ©

KUJČIČKA M. JARČA
Domoznanski oddelček in poseb